This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

XVI/211

f 2.50

EX LIBRIS
DR. LENGYEL TAMÁS

I.A.

DEMBINSKI
MAGYARORSZÁGON.

A VEZÉR HÁTRAHAGYOTT KÉZIRATAIBÓL

ÖSSZEÁLLITÁ

DANZER F. ALFONSZ.

MAGYAR KIADÁS.

BUDAPEST,
AZ ATHENAEUM TULAJDONA.
1874.

LOAN STACK

Budapest, 1873. Az Athenaeum nyomdájából.

DK435
.5
D36D3

BEVEZETÉS.

Az itt következő lapok Dembinski altábornagy hátrahagyott s a nyilvánosság előtt eddig ismeretlenül maradt irataiból vannak összeállitva. Egy oly ember müködését ismertetik, ki mint katona, mint ember és mint politikus egyaránt érdemes kiváló figyelmünkre.

Ez ember, ki egy osztrák katonai intézetben nyerte első hadászati ismereteit s azok gyakorlati kiképzésében a világ legnagyobb hadvezéri lángesze alatt részesült, két ország sorsába nyult bele kezével, abban a válságos pillanatban, midőn minden hit és remény egy tehetséges katona kardja élére volt helyezve

De nem csak a nagy katonát, hanem a léleknemesség ritka jellemü képviselőjét ismerjük meg gróf Dembinskiben. Sorsának megható tragikuma, hogy csak kétségbeesett, elhaló ügyek jutottak kezére.

A Piástok országának sorsa más lesz, Európa térképe bizonyára más alakot ölt, ha 1831. augustusában csak egy héttel is előbb kerül a főparancsnokság a tehetségtelen generalissimustól Dembinski kezébe. Alig hinnők, mily jelentéktéleneknek látszó körülményektől függnek gyakran a világtörténelem fordulatai.

Tevékenysége szárnyára ugyan nagy válságok nehezedtek ólomsulylyal, midőn eszményképeért, Lengyelország helyreállitásaért egy másik téren másodszor is kivonta kardját hüvelyéből. E kardot ő kipróbált képességgel forgatja, de a viszonyok megbénitják karját, a kard kihull kezéből — örökre.

Ez utolsó harcz története az, melyről e lapok leginkább szólanak. E történet közelebb áll hozzánk s közvetlenül érint. Európa mostani helyzete ama mozgalmak következménye, melyek huszonöt év előtt zugó fergetegként ragadták meg a kedélyeket. Midőn tehát azon emberről, ki ama korszakalkotó időben oly kiváló fontosságu állásra lett hivatva, mint Dembinski altábornagy, saját, ama végzetteljes események benyomása alatt irt jegyzetei nyomán beszélünk, — egy darab ragyogó történelmet játszatunk el lelki szemeink előtt, mely történet még ma is a legbensőbben érint bennünket.

E korszak tele volt nehéz válságokkal, sulyos megpróbáltatásokkal, a felkorbácsolt szenvedélyek meglátogattak velök népeket és országokat, hadsereget és hazát.

Európa egész államrendszere alapjában látszott megingatva, a continens kelettől nyugatig viszhangzott a sivár harczi zajtól. De e korszak egyuttal gazdag volt magas vonásokban, ragyogó, fenszárnyaló tettekben s oly férfiakkal, kik bátor kézzel magasan lobogtatták a honszerelem égő fáklyáját, a mig végre a béke napja feltündökölt, eloszlatván a balsors éjsötét fellegeit.

Az ember szivesen emlékezik vissza a kiállott szenvedésekre; erejének aratott diadalaiból bizalmat és reményt merit a jövendő napokra. A keserüségek ama napjaira, a mik a Dembinskire vonatkozó emlékekkel feltünnek előttünk, ma tehát az osztrák katona is keserüség nélkül gondolhat vissza. Az ellentétek már régóta ki vannak egyenlitve; a szemben álló táborok most már egyesültek, mindkettő javára; a visszavonás megszünt, s hála istennek, feledve van; a bajtársak innen- és tulfelől békejobbot nyujtottak egymásnak s most már, mint hű szövetségegesek, vállvetve állanak együtt, ugyanannak a parancsnak engedelmeskedve, ugyanaz által a szellem által vezettetve, közös gondolattól lelkesedve s a közös czélra törve: a habsburg-országszövetség nagyságára és boldogságára!

A mit az egykori ellenséges főparancsnok, a nyilvánosságra hozatal szándoka nélkül feljegyzett, a mit lelke mélyébe rejtve érzett és gondolt, a mit szeretett vagy gyülölt, a mit megélt és látott, — lelkiismeretes hűséggel van itt előadva, s azzal az ujabb történet legnevezetesebb korszakainak egyike becses forrásanyaggal gazdagodik, melynek adatai e kor történetirodalmának adataival összehasonlittatnak s velök szembe állittatnak.

Ez »emlékiratokban« nem egy oly nézet van, melyet a mai olvasó megmosolyog talán s oly valamint érez, mint Lichtenberg leirása szerint az, a kinek az a szokása volt, hogy minden este összehasonlitá hirlapjait a mult évben ugyanazon napról keltekkel. Mindazáltal e nézetek is fölvétettek ide változatlanul, mert hiven visszatükröztetik a politikailag akkor irányadó körök uralkodó eszméit és mozgató gondolatait, azon körökéit melyeknek emberi tévelygése gyakran nagyobb, mint az egyes gondolkozó embereké, kik a diplomata czéhek körén kivül állanak.

Az olvasó könnyebb tájékozása végett legelőbb is egy rövid tömör életrajzi vázlattal vezetjük be ez emlékiratokat.

Gróf Dembinski Henrik

1791-ben a krakói vajdaságban született, Krakóban kezdte tanulmányait s 1807-ben a bécsi katonai műszaki akadémiába jött, melyet azonban már két év mulva elhagyott. Egy pártfogója hadnagyi állomást helyezett számára kilátásba egy osztrák lovas-ezredben, de ő azt visszautasitá épugy, mint a neki felajánlott tiszti állomást Poniatowski herczeg ujonnan szervezett hadtestében, s mint egyszerü közkatona beállt egy ó-lengyel seregbe, a könnyü lovasok 5-dik ezredébe. Az 1812-ki hadjárat előtt, az akkor huszonegy éves Dembinski hadnagy lett, Smolensk bevételénél kitünteti magát s Bonaparte Napoleon ott a csatamezőn századossá emeli, s ő e rangot megtartja a hadjárat hátralevő ideje alatt is, a mig egy szuronydöfés arra nem kényszeriti, hogy kórházban keressen gyógyulást.

Az 1813-ki hadjárat Szászországban ujra a hadseregben találja őt; az october 14-ke és 18-ka között vivott csaták oly kiváló tetterő kifejtésére nyujtanak neki alkalmat, hogy Napoleon őt a becsületrend keresztjével jutalmazza.

Francziaországba érve, Párisba rendeltetik, hol Vielhorski tábornok Varsó herczegség helyettes hadügyérének hadsegéde lesz.

Napoleon fontainebleau-i lemondása után Dembinski Lengyelországba tér vissza, 1815-ben megnősül s jószágain nagy buzgalommal szánja magát a gazdaságra. E foglalkozástól azonban 1827-ben elvonja őt barátainak ismételt sürgetése, kik politikai szerepkört szántak neki s a képviselő kamrába beválasztották. Itt legkivált mint a pénzügyi bizottság tagja müködött s a földhitelegylet megalakitásánál kiváló gyakorlati tapintatot tanusitott.

De már két év mulva egészen más tevékenységi körbe sodorta a viszonyok hatalma. Az 1831-ki végzetes évben ugyanis a krakói kerület élére helyeztetett, ugyanakkor ezredesnek is kineveztetvén.

A grochowi csata napján az ő maga által alkotott gyalog-dandárral Varsóba vonul s kiviszi, hogy a lovasságnál, mely fegyvernem iránt több előszeretettel viseltetik, neveztessék ki dandárparancsnokká. E lovas-dandár élén megkezdi a Dembe-Wielke melletti csatát s ő dönti el a diadalt.

Nehány hét mulva egy, mind a három fegyvernemből összeállitott hadtest parancsnokságával bizatik meg a hadsereg jobb szárnyán. E hadtesttel érzékeny csapást mér a Kuflefen át 40,000 emberrel és 200 ágyuval előtörő Diebitsch tábornagy hadseregére, egész nap foglalkoztatja az oroszokat s ezzel megmenti a lengyel hadsereget a bekerittetés veszélyétől. E hőstett jutalma tábornokság lőn. Csakhamar azonban egy más hadtest élén találjuk, a hadsereg balszárnyán, azzal a megbizatással, hogy az Ostrolenkával szemben levő s a Narewen át vezető hidat szállja meg s ekkép a hadsereg hátravonulását biztositsa. (Maj. 26.) Egész késő éjig védelmezi a Narew hidját Diebitsch tulnyomó hatalma ellen s lehetővé teszi, hogy a lengyel sereg Varsóban egyesüljön.

Az ostrolenkai vereség után ő volt az, ki a hadi tanácsban a legnagyobb ékesszólással küzdött a Lithvánia felé intézendő diversió mellett. Ez megis történt, hanem a lengyel jellem alapvonása, az örökös egyenetlenség és belviszály itt is fölemelte fejét, s igy a Gielgud betörő hadseregét kisérő tábornokok, Chlapowski és Roland féltékenykedése minden sikeres eredményt meghiusitott. A körülkeritett hadsereg hadi tanácsa elhatározza, hogy a sereg több kisebb részekre szakadozzék, porosz területre meneküljön s ott tegye le a fegyvert. Akkor Dembinski felháborodva, kikel e határozat ellen s kijelenti, hogy ha senki más nem követi is, ő a maga dandárával keresztülvágja magát, s inkább elvész, semhogy a gyülölt porosznak megadja magát.

S Dembinski csakugyan magára maradt.

Chlapowski és Gielgud, a nélkül, hogy vonulásuk irányáról a sereget felvilágositották volna, keresztül vezették dandáraikat a porosz határon. Ez megtörténvén, a sereg sejteni kezdte szomoru sorsát. Erre egy tüzértiszt Gielgud tábornok felé nyargalt s mint árulót lelövé lováról. Chlapowski még idejekorán elmenekült serege boszuja elől.

Dembinski azonban, hiven szándokához, a maga 4900, többnyire csak akkor ujonczozott emberével s hat ágyujával megkezdé ama hiressé vált visszavonulását, melyről később elnevezték »lengyel Xenophonnak.« Egy 300 óráig tartó kerülő uton, szakadatlan csatázás között, háromheti fölemésztő menet után Dembinski a maga halálra csigázott dandárával megjelent Varsó falai alatt. A lakosság örömriadala leirhatlan volt. Ujra föléledt a remény, mint egy könyeken átszürt mosoly. Dembinski neve ünnepelt név lett egyszerre. De az önző tábornokok önhittsége, mely azt alsóbbrendü tisztek közül tehetséget érvényesülni nem engedett, kölcsönös féltékenységük, mely miatt egyik nem akart a másiknak engedelmeskedni, politikai belátáshiányuk, a kormányhatalom, melynek parancsát megfogadni mindenki vonakodott semmibevévése, a mellett az aristocrata és a democrata párt különböző törekvései, leginkább pedig egy központi vezetés és központi hatalom teljes hiánya, a mi szükséges következménye volt az érintett körülményeknek, lehetetlenné tette a dolgok jobbra változhatását. Mind ennek pedig Skrzynecki, a generalissimus tehetetlensége tette fel a koronát.

Aug. 10-kén sikerült végre egy hadi tanácsot összehivni, melyben 300 minden rangu tiszt vett részt. E tanácsban a Skrzynecki elleni keserüség nyiltan kitört, letétele kimondatott s helyette Dembinski neveztetett ki a hadsereg főparancsnokává. Az uj generalissimusnak katonailag nagy érdekességü első müveleteiről a legjelesebb katonai irók egyike, Willisen ezredes »A nagy háboruviselés elmélete« czimü munkájában találó itéletet mond, eléggé megczáfolván Rüstow azon állitását, mintha Dembinski inkább csak csapatvezető lett volna, mint nagyszabásu hadvezér. De Lengyelország, ez a csak saját fiai egyenetlensége által tönkre tett szerencsétlen ország rosz szelleme most is kiterjeszté sötét szárnyát a romlása elé siető nemzet fölé. Az u. n. »hazafias társaság« vezetőjének, a cselszövő Krukowiecki tábornoknak összeesküvése aug. 15-kén egész iszonyatosságával kitört Varsóban. A kormány elnöke, Czartoryski herczeg megbukott, Krukowiecki foglalta el állását bitorul, azzal az áruló szándokkal, hogy Paskiewits tábornokkal alkuba bocsátkozik, hogy a czár kegyét a maga számára kinyerhesse. Egy Dembinski nem lehetett alkalmas eszköz ily ephialtesi lelkü ember szemében; abban a pillanatban tehát, mikor az orosz sereg Varsó megrohanására indult, ujra változás történt a főparancsnokságban.

Ezzel fölnyiltak az anarchia minden zsilipjei. Lengyelország ezentuli sorsa ismeretes.

A lelke mélyében sértett Dembinski Francziaországba menekült, de csak 1833-ig maradt ott, a mikor Egyptom alkirálya, Mehemet Ali Syriába tört azzal a szándékkal, hogy az elsülyedt Törökországot gyökeresen regenerálja. II. Mahmud szultán akkor Pétervár felé fordult segitségért; Dembinski azt remélte tehát, hogy több más lengyellel együtt hasznát veheti kardjának Oroszország ellen. Egyptomban mind az alkirály, mind annak fia, Ibrahim pasa nagy kitüntetésekkel fogadta, de a csakhamar bekövetkezett békekötés meghiusitá Dembinski reményeit. Fényes állással kinálta meg ugyan az alkirály, de ő azt nem fogadta el, elhagyta Egyptomot, s még egy évi fizetését is, melyet a kormány az ő számára folyóvá tőn, visszautasitá.

Ujra Francziaországba ment s iparvállalatokban kezdett részt venni, szerény jövedelmét szerencsétlen honfitársai sorsának enyhitésére forditván. A kik őt Párisban közelebbről ismerték, tudták, hogy Dembinskit honfitársai iránti bőkezüsége gyakran a legnyomasztóbb anyagi körülmények közzé sodorta.

Igy mult el 15 szomoru esztendő, mig az 1848-ki hatalmas események előhitták csendéletéből az egykori lengyel generalissimust is, ujra oly szerepet biztositván neki, mely nevét a történelem állandó lapjaira vési. Ama körülmények leirását, melyek reábirták, hogy ujra föllépjen a nyilvánosság szinpadára, most már átengedjük magának Dembinski tollának.

Az 1848-ki zavargások kitörése.

Európa helyzete feszült volt egész a megszakadásig. A lengyel fölkelés, elnyomatva Oroszország tulereje és Lengyelország belviszálya által, több mint 15,000 lengyelt szórt széjjel világgá. Miklós császár egykori szigoru eljárása az ellen a nemzet ellen, melyen boszut kivánt állni, mert akadályokat görditett eléje azon tervének, hogy Lajos Fülöp trónraléptét megakadályozza, felköltötte az ellenszenvet a moszkovita zsarnokság ellen Európaszerte.

Lajos Fülöp tizennyolcz évi uralkodás után mindinkább feledé, hogy trónját egyedül a szabadságnak köszönheti. XVI. Gergely pápa, ki saját országában, az uralmat minden áron a papi kezeknek akarta biztositani s a czélból tulszigoru intézkedésektől sem riadt vissza, elkeserité egész Európa katholikusait azzal a bullájával, melylyel a lengyelek fölkelését kárhoztatta, s épen abban a pillanatban, mikor Miklós czár felhasználta győzelmét, hogy nehány millió katholikust szakadásra, chismára kényszeritsen. A kedélyek lázongtak Olaszországban, sőt magában Oroszországban is, mert még a nemesebb érzelmü oroszok is torkig lettek a lengyelekkel szemben tanusitott kegyetlenségekkel.

Ausztriában szintén nagy volt az elkeseredés ama paraszt lázadás elnézése miatt, mely 1846-ban a galicziai nemesek és lengyel nemzeti érzelmüek ellen kitört. Krakó bekebleztetése sem igen volt alkalmas eszköz Lengyelország rokonszenvét Ausztria iránt felkölteni.

Európa helyzete 1848 elején legkevésbé nem volt tehát megnyugtató. A gyönge sehol védelemre nem talált, sem a monarchiában, sem a pápai hatalomnál, mely annakelőtte oly nevezetes erkölcsi hatalom fölött rendelkezett.

Akkor egyszerre fölvillant a remény egy sugara, onnan, a honnan legkevésbé várták volna.

Mastai Feretti, az ifju bibornok, IX. Pius név alatt pápai méltóságra emeltetett. Első nyilatkozatai megnyerték Európa minden gondolkozó emberének rokonszenvét. Ugy látszott, mintha Lajos Fülöp is támogatni akarná őt. De a gyanu, mit ez politikai egész pályája alatt maga ellen keltett, s kivált a támogatás, melyben nem rég a jezsuitákat Svájczban részelteté, a pápának is, Rossi miniszternek is, kit Lajos Fülöp római követül küldött, sok akadályt görditett utjába.

Az ultraliberalisok felhasználták az általános bizalmatlanságot, melylyel a nemzetek kormányaik iránt viseltettek, hogy Lajos Fülöpöt megbuktassák, a köztársaságot kikiáltsák s Rossi, az okos, mérsékelt diplomata Rómában gyalázatos módon gyilkos kéz által tétetett el láb alul.*)

A franczia köztársaság kikiáltása égő szikra volt a lőporos hordónak. A népek elégületlensége egyszerre lángra lobbant mindenütt. Magyarországon már régóta halomra gyült a gyulékony anyag. A bécsi udvar ellen vivott küzdelem hosszu ideje tartott már, s egyre hangosabbá lett az elégületlenek szava, kik függetlennek kivánták hazájukat Ausztriától s emancipálni törekedtek belügyeiket a bécsi bureaucratia alul.

Ugyancsak a franczia köztársaság kikiáltása Berlinben is, sőt egész Németországban hasonló mozgalmat idézett elő. A liberalismus, gyakran a nélkül, hogy tudná czélját, mely felé törekszik, actióba lépett. Valamennyi nemzetiség tettre készült, Németország ugy mutatá, hogy végét akarja szakitani a particularismusnak s egységes birodalmat alakit. Hasonló áramlat mutatkozott Olaszországban is, s természetes, hogy a kedélyek Lengyelországban is hullámzásba jöttek.

Lajos Fülöp s első minisztere Guizot konokul visszautasitották minden reformot. 80,000 ember lett Párisban egyesitve s ugy látszott a kormány erélyesen szándékozik föllépni minden ellenállással szemben.

---

*) A történelem azóta megmutatta, hogy Rossi nem volt az az ember, a kinek őt D. tartotta, s hogy kivált mérsékeltségére vonatkozólag igen roszul lehetett értesülve.

Egy héttel Valenciennesbe érkeztem után a közlekedés Párissal megszakittatott, sem posta, sem hir nem érkezett Párisból és környékéről.

Negyednapra végre megérkezett a málhaposta s meghozta a váratlan ujságot, hogy Lajos Fülöp elmenekült s a köztársaságot kikiáltották. Sem levél, sem hirlap nem érkezett. Egyetlenegy ujság közölte az ideiglenes kormány névsorát, ez erősité meg a hir valóságát.

Épen akkor kelvén fel a szállodai asztaltól, az olvasó-szobába mentem, mely Valenciennes főterén lakó egy könyvárusé volt. Alig értem oda, már az egész város fel volt riasztva. A hatóság tehetetlenül nézte a dolgok fejlődését. Egy nyomorult himpellér, a ki nem rég tetemes vagyont örökölt s felét czimboráival szerencsésen el is harácsolta, a városházára ment s fáklyákat követelt, a nép legalsóbb osztályaiból maga köré gyüjtött vagy 150 főre menő söpredék által kisértetve. E társasággal fáklyásmenetet rendezett a piacz körül, hazafias dalokat orditva s megindult egyenesen az indóház felé, hogy azt felgyujtsa. De e szándékában a nemzetőrök megakadályozták. Nekiindult tehát Párisnak a vasut mentében s a csatornán keresztül vezető első hidat felgyujtotta, ugy, hogy a közlekedés e vonalon több hétre fennakadt s tevé mindezt az alatt a nevetséges ürügy alatt, hogy ezzel meg akarja hiusitani Lajos Fülöp menekülését.

Ez csak az egyes ember büne, de most következnek a kormányéi. Másnapra rendelet érkezett Valenciennesbe, mely felderité, hogy a kormány rosz utakra tévedt. E rendelettel ugyanis a köztársaságnak egy rendkivüli biztosa neveztetett Valenciennes városa és az egész Du Nord departement számára. A választás, a mennyiben Valenciennesre vonatkozott, szerencsétlen volt. Egy fiatal ember, a közönségnél kevés viszhangra talált valamely radikális ujság egykori szerkesztője bizatott meg a kormány képviseletével. Két napra rá a csapatok parancsot kaptak, hogy e kormánybiztos előtt léptessenek el! Én mint néző egy erkélyről láttam e diszmenetet s mint régi katona, mély fájdalommal láttam, hogy rég szolgált, az ellenséggel szemben érdemrendekkel diszitett ezredesek fölött ez a kormánybiztos tart szemlét s gőgös, nevetséges magaviseletével mélyen sérti őket. Természetesnek találtam, hogy az enyémhez hasonló érzelem kinozza a sereget is s felkölti bennök a szándokot, hogy e boszantást mielőbb megkeserültessék. A mi itt történt, az történt Párisban is és az egész Francziaországban, mert a kormány mindenütt nyilt bizalmatlanságot tanusitott a hadsereg iránt, s képviselőinek megválasztásában épen nem tanusitott valami szerencsés tapintatot.

Midőn végre megérkeztek Párisból a hirlapok, akkor láttuk, hogy az ideiglenes kormány férfiainak határozott tévedésben kell lenniök Európa közvéleménye iránt, mert a párisi lapok azt ujságolták, hogy Brüsselben is kikiáltották a köztársaságot s Lipót király menekül; holott a belga hirlapok ugyanaz napi kelettel azt a hirt hozták Valeniciennesbe, hogy a belga nép lelkesedéssel nyilatkozott Lipót király és az ő kormánya mellett.

Elszomorodva a fölött, hogy a szabadság órája még mindig nem érkezett el, visszaindultam Párisba. Lehangoltságom annál inkább nőtt, minél közelebb jutottam a fővároshoz, mert az indóházak csaknem mindenütt el voltak pusztitva, s minden, a mit csak láttam, nagyon világosan mutatá, mily téves fogalmak uralkodtak a nép között a szabadság felől.

Párisban mindent zavarban találtam. A helyzet kétségbeejtő vala.

A »Moniteur«-ben megjelent egy czikk, melyben egy lengyel légió felállitását ajánlották. Én legkevésbé sem éreztem magamat indittatva, hogy e légió parancsnokságára vállalkozzam, nehogy a sok pályázónak utjában álljak. De a véletlen ugy hozta magával, hogy Czartoryski herczeg hôteljében, hol a lengyelek gyakran találkoztak, egy kitünő emberrel ismerkedjem meg Etienne abbé személyében. Ő a Carraristák főnöke volt s más barátainkkal együtt sokszor ostromolt, hogy lépjek én is a jelöltek közé. E derék abbé ismeretségét azért emlitem fel, mert ő volt az első, ki engem IX. Pius valódi jelleme felől felvilágositott. Meg kell vallanom, én mindig abban a véleményben voltam, hogy a népek boldogságát csak egyes ember erős akarata és egyenes szive állapithatja meg. E véleményemet egy Strassburgban 1832-ben megjelent müvemben ki is jelentettem s hadjáratom történetét ennek az ismeretlen embernek szándékoztam ajánlani. A pápa első intézkedései után Párisba hozzattam müvemet a strassburgi kiadótól, azzal a szándékkal, hogy azt most egy már ismert embernek, IX. Piusnak ajánlom, s e szándékomat közöltem Etienne apáttal. De csodálkozva hallám tőle a következő véleményt: »Tábornok ur! Ön nagy tévedésben van a pápa jelleme iránt. Ő benne van jóakarat, de nincs kezdeményezési erő; ő követi a tömeget, de nem vezeti. Én Rómába mentem s ott töltöttem három hónapot, hogy a pápát jól kiismerhessem. Gyakran beszélgettem vele; sokszor, a nélkül, hogy ő engem látott volna, figyelemmel kisértem, midőn Rómán keresztül vonult s meggyőződtem alaposan, hogy ő nem az az ember, a ki Európának lendületet adhat.« Semmi okom e magas müveltségü és élesen látó ember itéletében kétkednem, ámbár az engem egy reményemmel tett szegényebbé.*)

Májusban én is, mint majd minden lengyel, a ki Francziaországban tartózkodott, a lengyel határ felé indultam, azonban megmaradtam Boroszlóban. A lengyelek szándokát akkor még ők magok sem ismerték tisztán. Sokan azt hitték, hogy Poroszország Oroszország ellen fog föllépni s a fölkelők segitségével helyreállitja Lengyelországot, hogy igy Európa és az orosz despota közé védfalat emeljen. E vélemény volt oka ama tömérdek zavarnak és szerencsétlen csatározásnak, mely Posenben támadt.

Én Boroszlóból szomoru figyelemmel kisértem e csatározásokat. Honfitársaim minden kérelme és sürgetése sem birhatott rá, hogy oda menjek, mert én Nagy Frigyesnek, ki legelőbb tervelte volt Lengyelország fölosztását, ez embernek utódjától e nagy horderejü eszmék valósitását nem birtam reményleni. A Posenben folytatott harczot kezdetétől fogva nem tartottam czéltalan vérfecsérlésnél egyébnek. A krakói eseményektől sem vártam semmi jót. De, hogy a jövő alakulása tekintetében egészen tétlen mégis ne maradjak, elhatárzám, hogy egy nemét hivom össze a foederált országgyülésnek s mintegy nyolczvan meghivót küldtem szét a legtekintélyesebb emberekhez Galicziába, Posen herczegségbe s Krakó szabad vidékére, tekintet nélkül az aristocrata és a — szegény elnyomott hazánk nagy veszedelmére ujra megalakult — democrata párt közötti különbségre. Czélomat elértem annyiban, a mennyiben sikerült a meghivottaknak csak nem valamennyiét Boroszlóban összegyüjtenem, de a czél meghiusult rögtön, midőn előterjesztém eszmémet: hogy a gyülés válaszszon kebeléből 5—6 embert, kik az ideiglenes kormányt képezzék. E megválasztott emberekkel közöltem volna én aztán ama gyakorlati eszközöket, melyek által Lengyelország képessé lett volna az Európát átlüktető általános mozgalomban tevékeny részt vehetni. Az akadályok, melyekkel e világos és egyszerü uton találkoztam, nehezen voltak megérthetők. Az ultraliberálisok voltak a legcsökönyösebbek. A többi ürügyek között felhozták, hogy meghatalmazásuk nem terjed odáig s miután alapos kifogást felhozni nem tudtak, hiveik között azt a hirt terjesztették el, hogy én Czartoryski herczeg javára dolgozom, hogy az ügyek vezetését az ő kezébe játszhassam. E vád igen nevetséges volt, nem csak azért, hogy pártember soha sem voltam, hanem azért is, mert hiszen ő rajtuk magukon állott a választás, s igy tudhatták, ha akarták, hogy ellenkezésüknek mi volt az igazi oka. Ők ugyanis jól érezték, hogy ez a választás nem az ultrademocrata coryphaeusokra fogna esni. Ez az ellenzés szemmel látható volt, s mint később értesültem, ezek az urak titkon már akkor megejtették volt a választásokat s a szerepeket, még a minisztereket is felosztották maguk között. Egy másik ellenállással azonban, melyet akkor megfogni nem birtam s mely iránt csak évekkel azután nyertem felvilágositást, a nagy földbirtokosok részéről találkoztam. Ennek élén egy gazdag, meleg érzelmü hazafi állott, ki azonban — fájdalom! — sok önzéssel volt megverve s azért a netaláni lengyel fölkelésnél a főszerepet minden áron ő akarta játszani. Titokban már előre elkészité a lengyel légió szervezését s parancsnokot is talált neki egy volt lengyel ezredesben. Igy az én szegény hazám, alig kelve ki a temető síri csendjéből, ujra áldozata lett a belvillongásnak, a személyi dicsvágynak s egyesek önzésének.

---

*) A kik Dembinskivel a későbbi években is szorosabb barátságban éltek, azt állitják, hogy ő daczára e megjegyzésnek, azután is pártolója s tisztelője maradt a pápának. Ha ez igaz, mélyen kell sajnálnunk, hogy egy oly ember, a ki annyi müveltséggel, oly világismerettel birt, mint ő, még ő sem birt megszabadulni a fanatikus ultramontán párt befolyásától, melynek a »dissidensek« iránt tanusitott türelmetlensége és cselszövése a varsói udvarnál legelső oka volt ama szerencsétlenségek előidézésének, melyek a lengyel nemzetet sujták. — D. A.

Azt hiszem, e helyen kifejezést adhatok a lengyel democrata és aristocrata pártok felől táplált véleményemnek.

Felosztása előtt Lengyelország két pártra volt különitve: a nemesség és a nép pártjára. A középosztály hiányzott, vagy egészen jelentéktelen volt. A lengyel nemesség tehát csak annyiban volt aristocratia, a mennyiben a néppel tétetett ellentétbe, de democratia volt annyiban, a mennyiben minden nemesnek egyenlőségét követelte. Ősrégi lengyel intézmények annyira beleélték magukat a szokásokba, vagyis inkább oly hű kifejezései voltak a szokásoknak, hogy minden jogviszálynál, mely a szántóföldjét sajátkezüleg munkáló kis nemes és a leggazdagabb mágnás között kiütött, a nemes vér egyenlősége szentségnek tekintetett.

Az 1791. május 3-ki alkotmány szerint bizonyos számu családoknak minden esztendőben a nemesek közé kellett fölvétetni, ugy, hogy idővel, ha ez alkotmány érvényben maradhat, minden lengyel megnyerte volna a nemességet, s igy a nemesség és nép közötti különbség önmagától megszünt volna. Ez egyenlőség terjedése egy vonalban haladt volna az általános erkölcsi emelkedéssel. A lengyel nemes tehát, ha a jelzett viszonyt tekintjük, jobb democrata, mint sokan azok közül, kik ma democratáknak vallják magukat. A különbség köztünk és köztök csak az, hogy mi a nemzeti épületet ugy akartuk berendezni, hogy a pincze is olyan tiszta legyen, mint az első emelet, mig a mai áldemocraták az első emelet szobáit is oly rondákká szeretnék tenni, mint a földszintét.

A gyülés feloszlása után annak tagjai különböző irányban indultak. Némelyek Bécsbe mentek, hová épp akkor érkezett a magyarok küldöttsége s ott azokba az alkudozásokba ereszkedtek, melyek később mind a két félre oly végzetesekké váltak. Mások Prágába utaztak, hol egy szláv congressus alakult.

A háboru Ausztria és Magyarország között akkor már elkerülhetetlen volt. Sokan a lengyelek közül azt hitték, hogy nem cselekedhetnek okosabban, mintha Magyarország ellen lépnek fel s e végből csatlakozni akartak a prágai szláv congressushoz. Az én véleményem azonban mindjárt kezdettől fogva az volt, hogy a szlávok a prágai congressuson soha practikus eredményre nem juthatnak s hogy érdekökben legokosabb lenne, ha az Ausztria elleni harczban Magyarországhoz csatlakoznának.

E meggyőződés által indittatva, emlékiratot intéztem gróf Thun Leohoz, a congressus elnökéhez. Ez irat első czikkében hangsulyoztam, hogy a szláv néptörzs minden ágai solidárisnak tekinthetnék ügyöket; a másodikban, hogy a congressus a mily hamar csak lehet, Horvátországba és Szerborszägba küldje el egy tagját azzal a nyilatkozattal, hogy a szláv faj érdeke azt követeli, hogy Magyarországgal minél előbb kiegyezzenek.

A küldöttnek Horvátországból Magyarországba kellene mennie, hogy a kiegyezés akadályait személyes közbenjárásával elháritsa. A harmadik czikkben, melyet kivált az orosz parasztok megnyerése tekintetéből fontosnak véltem, kifejtettem, mennyire szükséges volna a congressusnak egy olyan ünnepélyes nyilatkozata, hogy mihelyt valamennyi szláv törzs egyesült, az ujonczozás megszüntessék, miután egy 90 millióból álló lakosságnak a külföld ellen semmi állandó hadseregre szüksége nincs.

Prága bombáztatása csakhamar véget vetett a congressusnak. Ha kedvezőbb pénzviszonyok között lettem volna, nem tértem volna vissza Párisba, hanem Boroszlóból egyenesen Pestre mentem volna, hogy ott, a nélkül, hogy a magyar kormánynak tolakodnám, az események fejlődését bevárjam s a döntő pillanatban a kormány keze ügyében legyek.

(Ez alkalommal megemlitendőnek gondolom, hogy a boroszlói gyülés egy tagja ajánlatot tett nekem, állitsak ki 500,000 lengyel forintig szóló nyugtákat; ő oly házakkal áll összeköttetésben, melyekről meg van győződve, hogy nevemre a pénzt folyóvá teszik. Félmillió forint különben is a legkisebb összeg, melylyel az agitatió megkezdhető. Pénzügyekben régóta óvatos levén, most sem birtam magamat e nyugták kiállitására eltökélni, még barátaim ismételt unszolására sem; ki akartam kerülni mindent, a mi szándokaim és tetteim tisztaságára a gyanunak legkisebb árnyát is vethetné.)

Még Párisból elutazásom előtt kijelentém Bem tábornoknak, hogy egyetlen reményemet, az európai bonyodalmakból Lengyelország számára valami hasznot vonhatni, a magyar háboruba vetem. Azért is minden figyelmemet folytonosan a pesti esemé nyek felé irányoztam.

A lengyel vezéreket akkortájban mindenütt szivesen látták. Chrzanowski tábornok, ki Boroszlóban s Berlinben is tartózkodott, Czartoryski herczeg közbenjárása folytán Szardiniába hivatott s elhagyta a porosz Sziléziában használt fürdőhelyet, hogy Turinba utazzék. Én nehány hónapig Boroszlóban maradtam, hol családom egy része meg is látogatott, s a hol először láttam viszont legifjabb, tizenhét éves leányomat, a kit, mint hathetes kis gyermeket hagytam el.

Nehány héttel Boroszlóból elutazásom előtt beállt Krakó bombáztatása, melyet épugy, mint Lemberg bombáztatását, épen csak mint történeti nevezetességü tényt emlitek. Ausztria tehát nehány rövid hét alatt három fővárosát: Prágát, Krakót, Lemberget bombáztatá s nem sokára Bécs lövetése is bekövetkezett. Az osztrák városok mindezen mozgalmainak élén lengyelek állottak.

1848. september havában értem Párisba vissza, hol a juniusi rázkódások után Francziaország főhatalma Cavaignac tábornok kezeibe jutott. Én nem kerestem semmiféle érintkezést az irányadó férfiakkal s lehető távol tartottam magamat minden párttól. Rómából leveleket kaptam, melyekben egy ott nagy tekintélyben álló lengyel tábornok felszólitott, hogy utazzam oda s vegyem át a pápai hadsereg parancsnokságát. De az a felvilágositás, melyet, mint érintém, a pápa jelleme felől nyertem vala, visszatartott attól, hogy a meghivásnak eleget tegyek. Aztán figyelmem is fölötte rá volt irányozva Magyarországra, mert gyermekkorom álmát, Lengyelország helyreállitását Magyarország segitségével való sithatónak hittem.

Octóber végén vagy november elején levelet kaptam egy szardiniai szolgálatban levő hajdani hadsegédemtől Turinból, a ki felszólitott, utaznám Toscanába, hogy ott egy 10,000 emberből álló ujonczcsapat parancsnokságát átvegyem. E sereggel Anconában kellett volna kikötnöm s Velenczébe mennem, honnan az osztrák hadsereg közlekedési vonalát zavarhattam volna. E levél arra inditott, hogy Chrzanowski tábornokhoz a következő levelet intézzem :

»Ajánlatot tettek, venném át egy 10,000 emberből álló toscanai ujoncz sereg parancsnokságát, vezessem azt Velenczébe, hogy onnan hátban támadhassam meg az osztrák hadsereget. Egy ily sereggel, melynek azonfelül még lovassága sincs, én nem sokat tehetek : vedd te a tizezer ujonczot magadhoz a szardiniai sereghez, adj tizezer már begyakorolt katonát, ezekkel aztán én kész vagyok hajóra szállni s kikötni, nem ugyan Velenczében, hanem igen is Fiuméban, hogy a magyaroknak segitségére siethessek; mert ha Olaszország legyőzi is Ausztriát Olaszországban, de időt enged neki, hogy Magyarországot elnyomja : akkor Ausztria majd magyar katonákkal jön Olaszországra, hogy azt hatalma alá hajtsa. De ha Ausztria Magyarországon veretik meg, Olaszország önmagától szabad lesz.«

E levélre Chranowskitól következő választ kaptam :

»Kedves Dembinski! Kivánságodnak, fájdalom, nem tehetek eleget s igy azt a király elé sem fogom terjeszteni, mert én a piemonti sereg ujjászervezését alig tudtam annyira vinni, hogy a fővárost fedezhessem, s még azt sem tudom, minő sikerrel.«

Tervem, melyet előbb kifejték, bizonyára alkalmas lett volna biztositani mind a két ország függetlenségét, Magyarországét ugy, mint Olaszországét. Éreztem jól, hogy tizezer ember mily erőt kölcsönzött volna nekem a tanácskozásokban s a magyar tábornokok versenyviszketegével szemben. Hadászatilag tehát és erkölcsileg az én eszmém igen egészséges volt.

Itt még meg kell érintenem, hogy egy honfitársam, a ki egy szardiniai miniszterrel beszélt, mit írt nekem. A miniszter ugyanis igy szólt hozzá: »Mi igen szerettük volna a hadsereg főparancsnokságával Dembinskit bizni meg, de féltünk, hogy ő e feladatra már nagyon is öreg.« Én azt válaszoltam, hogy én ily ajánlatot el sem is fogadtam volna, miután a piemonti hadseregben fennálló viszonyok a főparancsnokság átvételét kivánatossá nem tehetik senkinek; azonfelül meg igen is jól tudtam, hogy Czartoryski herczeg Chrzanowski tábornok katonai talentumába sokkal nagyobb bizalmat helyezett s igy a szardiniai kormánynál inkább őt támogatta, — én pedig soha sem birtam volna magamat rászánni, hogy Chrzanowski versenytársául lépjek fel.

Gondolataim, mint már ismételve emlitém, szakadatlanul a magyarországi küzdelemre voltak irányozva, de nem akartam tolakodni sehol, s igy egyátalában nem kerestem, sőt még inkább kerültem gróf Teleky László ismeretségét, ki akkor mint Magyarország diplomatiai ügynöke Párisban tartózkodott. Visszavonultságom oka kettő volt: egy az, mert személyes méltóságom tudata megtiltá a kinálkozást, más az, mert sejtém, hogy Teleky grófot az osztrák követség rendőrsége éber szemmel kiséri s igy én minden módon tartózkodtam attól, hogy magamat és környezetemet compromittáljam.

Akkor egyszer ugy november hó vége felé egy angol jött hozzám, kivel hat-nyolcz év előtt ismerkedtem meg s ki számos évet töltött Magyarországban, hol az ott épülő vasutak körül foglalkozott. Én akkor sok iparvállalatban vettem részt s egy uj módszer alapján szerkesztett gőzmozdony alkalmazásával is foglalkoztam. Itt kezdődött ismeretségünk. Azt hittem tehát, látogatása ilyes valamire vonatkozik, s igy beléptekor azzal a kérdéssel fogadtam, kapott-e már elegendő részvényest tervezett vasutaira? Felelete ez volt: »Tábornok ur! Én önhöz most nem részvényesek végett jöttem, de jöttem azért, hogy öntől Magyarországnak segitséget kérjek. Jöttem azért, hogy önt megkérdezzem, meg akar-e ismerkedni Teleky gróffal, ki önnel minden áron beszélni akar?« Én azt feleltem, hogy ha igy áll a dolog, nekem magamnak is örömemre szolgáland Telekyvel megismerkedhetnem, de csak az alatt az egy föltétel alatt, hogy soha se találkozzunk egymás lakásán s találkozásaink ne történjenek nappal, nehogy a rendőrség gyanuját, mely mindkettőnket egyaránt kisért, még inkább fölébreszszük. Elhatároztuk ennélfogva, hogy másnap nyolcz órakor az emlitett angol iparosnál találkozunk.

Mindjárt első találkozásunk alkalmával megegyeztünk Telekyvel, — a mi nem is volt nehéz, miután forró vágyam, Magyarország szabadságával hazámét is kivivhatni, közeli teljesüléssel kecsegtetett. Én személyemre vonatkozólag egyelőre semmi föltételt nem szabtam s nem kivántam mást, mint a szükséges utiköltséget s annak bizonyitékait, hogy személyes megjelenésemet Magyarországon maga Kossuth is ohajtja. Ily bizonyitékul azt ajánlottam, hogy a magyar hirlapok tegyenek közzé egy jelentéktelennek látszó kis közleményt, melyet minden más lap reproducálván, nekem elég érthető válasz lenne; irják, mondám, pl. azt, hogy Komárom vagy Pest mellett egy régiségekben gazdag kincset találtak a Duna medrében.

Mindjárt másnap azt a hirt terjesztém ismerőseim között hogy három hónapra éjszaki Francziaországba szándékozom utazni, hogy az ottani czukorgyáraknál egy uj találmányomat értékesitsem. A ház lakóit, melyben én is laktam, könnyü volt tévutra vezetnem, miután ők engem évek előtt gyakran láttak üzleti érintkezésben réz- és lemezmüvekkel kereskedő emberekkel.

Huzamosb idő mult el, mielőtt szándékomat Czartoryski herczeggel közlöttem volna, mert ugy saját, Boroszlóban szerzett tapasztalataimból, mint szintén párisi élményeimből eléggé láthattam, hogy honfitársaim nagy része, Poroszország által rászedetve, abban a hitben volt, hogy Ausztriába kell vetnie reményét. Az osztrák uralom alatt élő lengyelek tagadhatlanul még a legkedvezőbb sorsban részesültek; én mindazonáltal soha sem birtam kibékülni azzal a gondolattal, hogy Austria valaha föllépjen Lengyelország mellett, s a legjobb esetben is egy tartománynyal kisebbé tegye birodalmát. Lengyelországnak, egyedül állván, csak önmagára lehetett támaszkodnia, nem találhatott más szövetségest, mint saját erejét és Magyarországot, melynek érdekei párhuzamosan folytak a mieinkkel. Ha tehát Ausztria Magyarországban legyőzetnék, Galiczia felszabaditása könnyü volna; e végből a szláv népek minden törzseinek mindenekelőtt oda kellett volna sorakozniok a magyarok mellé, faltörőknek.

Elmult nehány hét, mig Kossuth válaszára vártam. Teleky ösztökélése, hogy minél előbb utazzam el, mind hiában volt. Vonakodásommal csak akkor hagytam fel, mikor Szabó Imre magyar ezredes megérkezett a pesti kormány azon megbizásával, hogy itt tapasztalt idegen tiszteket toborozzon magyar szolgálatra. Miután ez, valamint Teleky is azt ohajtották, hogy engem több lengyel tiszt kisérjen el, bemutattam nekik Brzozovski tüzéralezredest, ki egy az 1830—31-ki lengyel hadjáratról irt hadtudományi nevezetességü munkájával jó nevet vivott ki magának. Jeles tiszt volt és derék ember.

Az érintett angol lakásán gyakran volt értekezésem Telekyvel és Szabóval. Ily beszélgetés alkalmával mondá egy izben Teleky: »Tábornok! Jőjjön el hozzánk! Az lehet ön ott, a mi akar.«

Én azonban, fájdalom, ezt felelém neki:

»Minden leszek, csak főparancsnok nem!« Midőn ő erre csodálkozva nézett rám, folytatám: »Az önök háboruja nemzeti háboru, a magyar nemzet méltósága megköveteli, hogy egy nemzetbeli férfi álljon a hadsereg élén.«

Teleky meg akart czáfolni, azonban nehány szó után, melyet Szabó ezredessel magyar nyelven — mit én nem értek — váltott, elhallgatott.

Nem sokára megérkezett Magyarországból Bem tábornok egy hadsegédje, az ifju Jordán és egy magyar százados, ki Párisban és Lüttichben gyutacsokat rendelt a magyar hadsereg számára. Ez urak ismerve Magyarországba utazásom titkos szándokát, sürgetőleg kértek, hogy induljak s oly kirivó szinekkel tudták festeni a további késedelmezés veszélyeit, hogy végre aztán mindent előkészitettem elutazásom feltünés nélküli foganatositására. Egy ismerős urhölgy, ellátva utlevéllel, nőmnek adva ki magát, elkisért egy oly vidékre, mely 80 órányira volt Páristól s ott a maire ismeretsége folytán sikerült bizonyitványt szereznünk, hogy én az ő helységének lakója vagyok. Az utlevél idegen névre állittatott ki, csak a kezdőbetük: D. H. egyeztek az én valódi nevem kezdőbetüivel, nehogy a fehérnemü netaláni megvizsgálása gyanut kelthessen irántam.

Az alpréfectnél minden jól ment; midőn azonban utleveleink, az enyém és állitólagos nőmé a prefecturához érkeztek, itt legyőzhetlen akadályok merültek fel. A préfect uj hivatalnok volt s föltétlen hive a reactiónak. Oly bizonyitványokat követelt, melyeknek kiállitása a szolgálatkész mairet könnyen bünvádi vizsgálatba sodorhatta volna. Azt is követelte, hogy én személyesen menjek hivatalába, mit én, természetesen, meg nem tehettem.

Fel kellett tehát hagynom kisérletemmel s visszatérnem Párisba, hol számomra egy érdemes honfitársam, nagy szerencsémre, utlevél-blanquettákat szerzett, melyeket az akkori külügyminiszter, de Bastide adott át neki. Ez aláirt, de kitöltetlen utlevélpéldányok egyikét megtartottam a magam számára s álnevet és czukorgyárosi foglalkozást irattam bele, ki Oláhországba szándékozik. A másikat átadtam Brzozovskinak, ki engem mint épitész volt követendő.

Most azonban uj nehézségek támadtak. Az utleveleket láttamoztatni kellett a belga, porosz, osztrák és török consulatusokkal. Azonfelül Brzozovski csak igen keveset tudott francziául és nagyon roszul beszélt németül s roppantul feltünő lengyel kiejtéssel. Brzozovski főhadnagy eleitől fogva azt hitte, hogy az utlevelekkel való elutazás kivihetetlen s inkább hitt a titkos átszökés sikerében. Én azonban abban a véleményben voltam, hogy a szökés már a legvégső eszköz; legjobbnak láttam, a mennyire lehetséges, a törvényes kellékekkel ellátva utazni. Átadtam tehát neki az egyik utlevéllapot s 2000 frankot az uti szükségletek fedezésére s rábiztam, hogy boldoguljon, a hogy tud. Én pedig egy orvos ismerősöm szives közbenjárása folytán megnyertem a szükséges láttamozásokat. Az utlevelek egy czukorgyáros részére voltak kiállitva, ki üzleti ügyekben Oláhországba utazik. Csak az osztrák követségnél emelkedtek aggályok a láttamozás kiállitása ellen. Az illető hivatalnok azt mondá ugyanis az orvosnak, hogy menjek el az iratokért magam. Az orvos azon ellenvetésére, hogy beteg vagyok s kénytelen vagyok az ágyat őrizni, azt felelte a hivatalnok, hogy Baitide ur már sok mindenféle embernek adott utlevelet, kik aztán Magyarországban a zavarok szaporitásán működtek. Miután azonban ekkor már Drouyn de Lhuys foglalta volt el Bastide székét, ő iránta pedig az osztrák követség több bizalommal viseltetett, mint elődje iránt: az osztrák követség sem vonakodott többé a külügyministerium által kiállitott iratokat láttamozni.

Jan. 2-kán végre kezeim között voltak papirjaim, ellátva minden formális kellékekkel. Másnap elindultam Magyarország felé.

Magyarország felé.

Ujév napján sok oly emberrel találkoztam, a ki abban a hiszemben volt, hogy legközelebb északi Francziaországba utazom, a mint hiresztelém vala. A rendőrség ezzel egészen tévutra volt vezetve s azt hitte, utazásom czélját csakugyan a valenciennesi czukorgyárak képezik.

Elutazásom előtt egy emlékiratot szerkesztettem franczia és lengyel nyelven, a hol előadtam Magyarországba utazásom indokait. Legelőször is a szláv nemzetekhez akartam fordulni, nekik kimutatandó, hogy csak elvakultság birhatja őket rá a

Magyarország elleni háborura s kimutattam, hogy szabadságuk Magyarország szabadságától föltételeztetik. Ez emlékiratban egyuttal válaszoltam azokra a röpiratokra is, melyeket Lengyelországból és Galicziából közelébb kaptam volt, s melyekben többször hangoztatik a vélemény, hogy Lengyelországnak szorosabban kell csatlakozni Ausztriához, mint szigoruan katholikus államhoz. Én azonban kifejeztem emlékiratomban azt a meggyőződésemet, hogy az 1846-ki események óta Lengyelország nem várhat sokat Ausztriától, s hogy én lelkiismeretem legbensőbb mélyében nem vagyok képes az osztrák katholicismust Krisztus vallásának elismerni. Iratomat átadtam Barzykovski Szaniszló barátomnak, ki Telekyvel való első találkozásom óta be volt avatva titkomba s fölkértem őt, hogy mihelyt Magyarországba érkezésem hire megjön, emlékiratomat tegye közzé. *)

Jan. 2-án este kellemetlen meglepetésben részesültem. Ez Brzozovski barátomnak egy levele volt, ki visszaküldte a 2000 frankot s kijelentette, hogy lehetetlen engem elkisérnie. A többi közt azt irá, hogy megjelenésünk Magyarországban teljesen czéltalan, mert vagy leverték már a magyarokat, vagy a magyarok győztek: mi tehát akár igy, akár ugy fölöslegesek vagyunk ott.

Én azt válaszoltam neki, hogy nem szokásom az embereket rábeszélni, hogy magukat veszedelemnek tegyék ki. Sokat hányatott életemben nem egyszer jutottam oly körülmények

---

*) Dembinski iratai között egy önálló lap is van, melynek jegyzetei valószinüleg az itt érintett iratra vonatkoznak. Dembinski sajátkezü jegyzete igy szól : »Ez iratot, melyből Párisba visszatértemkor nehány példányt még barátomnál találtam, ma is benső megelégedéssel olvasom, mert a Magyarország jövőjére vonatkozó eszméken kivül fölötte megnyugtatólag hatnak reám azok az óvó intelmek, melyeket elutazásomkor hazámfiaihoz intéztem : Ne jőjjön hozzám senki azzal a szándékkal, hogy a veszedelmet velem megoszsza, mert én nem akarom, hogy vállalkozásom miatt csak egy csepp lengyel vér is omoljon, csak egy lengyel szem is könyet ejtsen. Magam akarok a veszedelembe rohanni, abban a tudatban keresve megnyugtatást, hogy balsiker esetében senki mást szerencsétlenségbe nem rántottam.«

közé, melyek között azok, kik bizalommal követtek, nem bánták meg, a mit tettek. A kik engem Kurzavyból, Lithvániában Varsóig követtek, még ma is jól emlékeznek reám, legjobb barátaim akkor is könyes szemekkel kértek, hogy vakmerő vállalatommal hagyjak fel. De én bizva istenemben, azzal a tiszta lelki tudattal, hogy hazám iránt tartozó kötelességem hiv, meginditám seregemet s a mi lehetetlennek látszott, mégis sikerült végre. Hogy most Magyarországba utazzam, azt az emberiség jobblétének előmozditása követeli tőlem. Én érzek magamban erőt, el vagyok készülve a nagy nehézségekre, melyeket azonban én le fogok győzni, azzal a meggyőződéssel keblemben, hogy Magyarországban megjelenésem e nemzet diadalát, melynek előbb-utóbb be kell következni, elősegitendi.

Miután azonban tudtam, hogy gróf Teleky nagy bizalommal van Brzozovski tehetsége iránt, még az éjjel értesitettem őt ennek megváltozott szándékáról.

Jan. 3-ka reggelén Teleky hozzám jött s nagyon kért, birnám rá Brzozovskit minden áron, hogy maradjon meg első határozatánál; én azonban erre nem vállalkoztam, miután nem kivántam reá nyomást gyakorolni. Telekynek azonban átadtam Brzozovski czimét, ki Batignolles külvárosban lakott, hogy érintkezzék vele ő maga.

Teleky rábeszélésének csakugyan sikerült Brzozovskit ujra reábirni ujabb szándoka megváltoztatására. Még az nap este megjelent nálam Telekyvel s elkészült az utra.

Bármennyire igyekeztem is tervemet eltitkolni, annak mégis ki kellett szivárogni bizonyos körökbe, mert nagy meglepetésemre e napon mindenfelől egész rakás levelet kaptam, melyek mind magyarországi utammal foglalkoztak. Igy a többi közt Olaszországból is kaptam ily levelet egy volt hadsegédemtől, ki arra kért, vigyem őt magammal.

Egy más levelet Boroszlóból kaptam egy nőrokonomtól. Ez egész ijedten kérdezé: »mit jelentenek azok a hirek, hogy a magyarok ajánlatot tettek neked, mennél hozzájuk s vállalnál nálok egy seregparancsnokságot? Az isten szerelmeért, ne tedd azt! Mi lengyelek mindig azt a hibát követjük el, hogy feláldozzuk magunkat másokért s nem kapunk érte hálátlanságnál egyebet.«

Miután utamban Boroszlót érintenem, utamat pedig titkolnom kellett, kitérő választ adtam: »Nem tudom, Magyarországba utazásom hirét honnan vehetted; nekem Olaszországból tettek ajánlatokat, a miket én azonban el nem fogadtam.« E levél két-három nappal érkezett Boroszlóba előbb, mint magam.

1849. jan. 3-án esti 8 órakor elhagytam szállásomat Rue-Roquepine 8. sz., a hol tizenegy évig laktam volt. Egy negyedórával előbb hű barátom, egykori hadsegédem Savicki János előre ment podgyászommal az éjszaki indóházhoz. Utána indulva, féluton, oly városrészben, a hol nem igen ismertek, megállottam s egy fodrásznál oly műtétet vitettem végbe fejemen, hogy a titkos rendőrség előtt egészen felismerhetlenné kellett lennem. Savicki maga is csak nagynehezen ismert rám az indóházba beléptemkor.

Még egy más alkalommal is megnyugvást szerezhettem a felől, hogy az átváltozás, melyen szakállam levétele által keresztül mentem, nyugodt, háboritlan utat biztositand számomra, mert midőn éjjel Valenciennesben megszálltam, a pinczér, a ki a szállodabeli társaskocsival a vendégek elé jött, első pillanatban felém tartott, mintha régi ismerőst akarna üdvözölni bennem, azonban egyszerre meghökkenve lépett vissza, mikor idegen szemmel tekintettem reá.

Az utazás szerencsésen indult, csak a nagy hideg lett később igen alkalmatlanná. Én ugyan hideg ellen eléggé biztositva voltam, a mennyiben a franczia vasuti kocsikat forró vizes palaczkokkal fütik s igy a hideg nem érezhető; de Németországban a vasutak nem ily előrelátók. Ez arra birt, hogy Lipcse felé irányozzam utamat, hogy ott meleg bundát vehessek. Itt késő éjjel egy szállodába érvén, estelit kértem s kérdém, kapható-e bordeauxi? Az igenlő feleletre hozattam magamnak egy fél palaczkkal. De alig izleltem meg, mindjárt felismertem, hogy az rajnai bor. Éjféltájban lefeküdtem, reggel bundát vettem s 11 óra tájban elindultam a drezdai vonattal. Az ál-bordeauxinak még a fele meg volt, azt megittam, hogy fölmelegitsen. De a rajnai bor szokatlan élvezete oly nagy mérvben hatott emlékezetemre, hogy álnevemet, mely alatt utaztam, egészen elfelejtettem, alattomban ki kellett vennem tárczámat, hogy azt utlevelemből ujra megtanuljam.

Drezdába 6 órakor érvén, itt egészen elaléltam, annyira, hogy utitársaimnak kellett engem kisegiteniök a kiszállásnál. Miután pedig Drezdában igen sok ismerősöm lakott, semmi szin alatt nem akartam az éjszakát ott tölteni s még az nap Görlitzbe utaztam, a berlini vonatot bevárandó. Legnagyobb feladat volt azonban Boroszlón keresztül utaznom, hol igen sok ismerős lengyel család lakott. Én tehát megérkezésem után rögtön a boroszlói és krakói vasutakat összekötő indóházba kocsiztam, nehogy a városon kelljen keresztül mennem, s csakugyan még az éjjel szerencsésen megérkeztem Gleiwitzbe.

Itt, az osztrák határ közvetlen szomszédságában gondoskodnom kellett, hogy a határőröket a lehetőleg kikerüljem. Tudakozódtam a lemberg-bécsi vonalon közlekedő postakocsi után s igyekeztem a vendéglői személyzetet tévutra vezetni. Ezek azt a tanácsot adták, utazzam Teschenbe, honnan mindennap megy egy deligence Galicziába, mig Bielitzből csak minden 48 órában indul.

Elhatároztam tehát, hogy másnap a vasuttal visszatérek Teschenbe, nem ugyan a személyszállitó postakocsi miatt, mint inkább azért, hogy oly ponton kelhessek át a határon, hol kevés utazó közlekedik. Korán reggel tehát a vasuthoz vitettem magamat s odaérve, már át is adtam uti málhámat a vasuti hordárnak, midőn eszembe jutott, hogy bundámat a vendéglőben felejtettem. Vissza kellett tehát holmimat vennem, Gleiwitzba visszamennem, igy aztán elmulasztottam a vonatot. Ez aztán arra birt, hogy utamat Pleschenből Bielitz felé irányozzam. Egy jóakaratu fuvaros rá is állott, hogy hét tallérért még az nap megteszi a Bielitzig vezető két postaállomásnyi utat. Ez annál kedvezőbb volt reám nézve, mivel ha ismerős fuvarossal utazom, könnyebben véltem boldogulhatni a határőri hivatalnokokkal is.

Este öt óra felé elérkeztem az osztrák vámhivatalhoz, hol meglehetős szigoru motozásnak és vizsgálatnak vetettek alá. Szerencsére nagyon ügyeltem arra, hogy soha egy szótagot se ejtsek ki lengyelül s mivel lengyel arczom ez utamban többször volt oka, hogy lengyelül szóltak hozzám az emberek, mindig németül, de francziás kiejtéssel ezt feleltem: »Bocsánat, nem értem önt.« Német beszédem közben igyekeztem mindig a francziát sejtetni magambam, de ez ugy látszik, nem sikerült valami nagyon, mert többször hallám e megjegyzést: »Mégis különös, hogy ön, mint franczia, oly jól beszél németül.«

A határőri vizsgálat után s miután utlevelem ellátatott a következő utasitással: »Jelentkezzék rendesen mindenütt az illető községelőljáróságnál,« s midőn már azt hittem, hogy a vámhivatalnokokkal készen vagyok, egyikük igy szólt hozzám csak ugy beszédközben:

»Volt itt már hét gyutacsgyáros, kik Magyarországba szándékoztak. Hat napot töltöttek itt, aztán visszatértek Belgiumba, miután az a magyar százados, kinek őket el kellett volna vinnie, daczára várakozásuknak, még nem jelent.«

Habár e küldetésről volt is tudomásom, mégis csodálkozást szinleltem. Ez a szó: »már« azonban aggodalmat keltett bennem. De a jó cselekedet mindig megtalálja a maga jutalmát. Félmértföldre Bielitztől, mikor már a lovak meglehetős fáradtan vontatták a hegynek a szekeret, két asszonynyal találkoztam, kik gyalog oly sietve haladtak a város felé, a hogy csak tudtak. Az esthomály már elboritá a vidéket s csak a hold és hó derengettek némi világot. Én az utasok rendes kérdését intézém a két asszonyhoz: mennyire van még Bielitz?

Azt felelé az egyik asszony, hogy az még igen messze van, több mint fél mértföld.

»Fél mértföld? — kérdém én. — Hát az nincs oly messze.«

— Igen — felelt az asszony — annak, a ki kocsiban ül nincs messze, de nekünk, a kik gyalog megyünk, az egészen más.

Akkor egy tallért igértem a kocsisnak, hogy a szolgáló leányt vegye maga mellé a bakra, mig az asszonynak a kocsi belsejében csináltam helyet. Ezek köszönettel fogadták ajánlatomat.

— Mily jó ön, uram, — mondá az asszony, — mert valóban veszedelmes dolog itt éjnek idején gyalog utazni. Sok itt a rosż ember s farkas is csatangol a környéken, ugy, hogy az ember alig merészkedik ki a városból.

Bielitzet meglátva, kérdém, hol van itt valami jó fogadó. Ez egy csinos épületre mutatott s azt mondá, hogy a vendéglős lengyel, ki itt egy özvegyet vett nőül s most igen rendes házat visz.

Követtem utasitását s megszálltam a lengyelnél. A szerencse vagy szerencsétlenség ugy akarta, hogy az Uj-Szandecztől a Kárpátok mentében közlekedő deligence már eltávozott nekem tehát 48 órát kellett e helyen töltenem

Utlevelemet a tanács másnap minden kifogás nélkül láttamozta. Én a társas ebédnél a helység hivatalnokaival étkeztem, s ugy tapasztaltam, hogy itt az osztrák kormány iránt nagy az ellenszenv. Ha valakinek gorombaságot akartak mondani, egyszerüen azt mondták neki: »te schwarzgelb.«

A társaságban engem mindenki czukorgyárosnak nézett. Csak egy izben, mikor ugy tizenketten-tizenöten ültünk az asztalnál, mondá egy porosz-sziléziai gróf, kit hosszu ideig nagy figyelemmel szemléltem, egész hangosan:

»Uram, ne tartson minket bolonddá. Ön nem czukorgyáros, hanem lengyel tábornok.«

Volt annyi önuralmam, hogy hangosan fölkaczagjak, ugy, hogy a gróf egészen zavarba jött. Én igy szóltam hozzá:

— Valóban nem tudom, gróf ur, hogyan fejezzem ki ön iránt köszönetemet. Ön oly nemzetiséget tulajdonit nekem, mely reám nézve csak megtisztelő lehet. Mert habár Lengyelország szerencsétlen egy ország, e nemzetet én mégis nemesnek tartom, s ha franczia nemzetiségemet el kellene cserélnem, a lengyelt választanám. És aztán az én öreg koromban lengyel generális Valóban, gróf ur, ön fölötte udvarias!«

A városban keveset jártam, nehogy figyelmet költsek, s épen csak a postára mentem, hogy helyet váltsak Jordanowig. Itt elő kellett mutatnom utlevelemet, mire akadály nélkül megnyertem a jegyet.

Másnap este elvitettem málhámat a postára, elhagytam a vendéglő felső emeletében levő szobámat s az étteremben vártam a deligence megérkezését. A posta a rendkivüli hideg és roppant hófuvatagok miatt elkésett, ugy, hogy csak éjjeli 11 órakor érkezett meg. Én ezalatt bundámba burkolódzva a pamlagra feküdtem s elszenderültem; álmomból hangos zaj riasztott fel. — Felnyitám szememet, de fekve maradtam. Akkor láttam, hogy a zajt egy Teschenből a postakocsival épen az imént érkezett osztrák tiszt okozza, ki, föllépéséből gyanitva, igen rosz kedélyhangulatban lehetett. Szidta a rosz utat, a fagyot, a postakocsit, az embereket, mindent. Azt mondá a vendéglősnek, hogy a kocsi fölfordult s ő érzékenyen megsértette a lábát. Azért is pinczért hivatott, kit a térparancsnoksághoz küldött a végből, hogy az küldjön neki egy katonát, ki éjen át hideg borogatásokat rakjon beteg lábára. A távozó pinczérnek még utána kiáltott:

— Mondja meg ön a térparancsnoknak, hogy egy cs. k. százados követeli ezt.

Ez ur henczegő föllépése s ismételt állitása, hogy ő cs. k. százados azt gyanittatá velem, hogy nem rég léptették elő.

A tiszt ételt rakatott maga elé s a kocsmárosnak volt anynyi belátása, hogy ugy állitotta a gyertyát, hogy én egészen árnyékban maradtam.

A pinczér nem sokára visszatért, azzal az üzenettel, hogy a városban se térparancsnok nincs, se katona. A százados erre igen mérges lett s odaparancsolt a fogadósnak, adasson neki meleg szobát; s minthogy az én szobám mindig erősen volt fütve, az osztrák százados rögtön oda hurczolkodhatott. Csak eltávozta után vettem szabad lélekzetet s csak akkor mertem a pamlagról fölkelni.

Csakhamar elindultam a postakocsival. A borravaló, a mivel igen bőkezü voltam, nem csak azt okozta, hogy az előttem fölötte ravasznak tetsző kocsis oly gyorsan hajtott, a mint csak birt, hanem azt is, hogy a határ hosszában fölállitott őrszemekre sem hallgatott; minél inkább integettek, kiáltoztak azok, annál erélyesebben vágott a lovak közé, ugy, hogy Bielitztől Jordanowig, a mi huszonkét óra hosszat tartó ut, jóformán sehol fel nem tartóztattak.

Egy határszéli városkában azonban, hol egy osztrák százados állomásozott két század gyalogsággal, mégis elő kellett mutatnom igazolványaimat. Elvezettek a százados szállására, hol az előszobában legalább is husz jelentést tevő altisztet találtam. A franczia nevet viselő tiszt meglehetős idős ember volt s keresztbe font karokkal járt fel s alá a szobában. Igen udvariasan szólitám meg őt franczia nyelven, csodálkozásomra azonban azt a német választ nyertem, hogy nem tud francziául. Én tehát németül mentesitém magamat, hogy az ő franczia neve birt rá, hogy hazám nyelvén szólitsam meg, abban a reményben, hogy itt e messze földön egy honfitársammal találkozom.

A tiszt azt felelé, hogy ő franczia származásu ugyan, de már nagyatyja is osztrák szolgálatban állott.

De franczia megszólitásomnak mégis meg volt a maga jó hatása. A tiszt levevé tábori sipkáját s egész beszélgetésünk alatt kezében tartá. Én röviden közlém vele utazásom czélját kértem, lenne szives utlevelemet láttamozni s nekem utasitást adni, hogyan utazhatnám akadálytalanul tovább. Az én tisztem erre igen megütközött s azt mondá, hogy ő nem rendőr, a ki utleveleket vizsgál.

— De kérem, százados ur, hisz engem az ön őrszemei mindenütt feltartóztattak.

— Azt jól tették, az az ő kötelességök! — felelt ő. — De ha ön elő akarja mutatni utlevelét, menjen ön a kerületi biztoshoz, kinek körébe ez a dolog tartozik.

Rögtön előhivott egy fiatal őrmestert s meghagyta neki, hogy vezessen el a biztoshoz, mit az altiszt oly módon teljesitett, mintha őrizetére lettem volna bizva.

A biztos fiatal, legfölebb huszonhét-huszonnyolcz éves ember lehetett; külseje után müvelt embernek kelle őt tartanom. Egy kis asztal mellett ült s felszólitott engem is, hogy foglaljak helyet. Lengyelül szólitott meg, mire én a stereotyp válaszszal feleltem: »Bocsánat, nem értem önt.« Áttekinté utlevelemet s csodálkozott utazásom gyorsaságán. Igen kiváncsinak látszott, sokat kérdezősködött Francziaországról és az ottani viszonyokról. Nekem könnyü volt tudvágyát kielégitenem. Kérdésére, vajjon a köztársaságnak sok hive van-e Francziaországban, a tiszta igazságot mondám meg neki: »fájdalom, nagy kisebbségben vannak.« Egy óranegyedig tartó beszélgetés után igy szólt hozzám, ámbár igen udvarias, nyájas hangon:

— Ez utlevéllel ön nem utazhatik Magyarországra, mert mi nekünk határozott utasitásunk van, hogy senkit oda át ne ereszszünk.

Arra az ellenvetésemre, hogy hiszen én nem Magyar- hanem Oláhországba akarok utazni, azt felelé, hogy akkor utazzam Bukovinán keresztül. Én e miatt sajnálatomat fejeztem ki előtte, mert a hirlapokból megtudtam, hogy bizonyos Kobyla zavarokat idézett elő Bukovinában s én, ki a lengyel nyelvet nem értem, ott kellemetlenségeknek lehetek kitéve. Ő elismerte, hogy ez igaz, de azt mondá, hogy mindenesetre Lembergbe kell utaznom, hogy a kormányzóval láttamoztassam levelemet, vagy pedig várjak itt, mig ő utlevelemet elküldi.

— Istenem, — mondám, — én önhöz mint egy magasabb müveltségü emberhez jöttem, hogy helyzetemet önnel megismertessem s ön most azt még roszabbá teszi. Hisz engem senki sem kényszeritett, hogy önhöz jőjjek, módomban állt áthajtatni a határon s igy akkor bizonyára elkerültem volna azokat az akadályokat, a miket ön most utamba gördit. Kérem azért, adja ide utlevelemet ugy, a hogy van, én megkisérlem a keresztülutazást s ha át nem eresztenek, akkor majd visszatérek s ön elküldheti utlevelemet Lembergbe.

Egyuttal kinyujtám kezemet irataim után s ő oly udvarias volt, hogy azokat visszaadá.

Eltettem tehát az okiratokat tárczámba, ezt bedugtam a zsebembe s kényelmes helyzetbe tettem magamat a széken, mintha hosszabban szándékoznám itt időzni. Elfogulatlan magamviselete minden gyanuját eloszlatá a biztosnak, intett az altisztnek, hogy távozzék, én magam pedig bevártam az időt, mikor azt hittem, hogy most már az altiszttel nem találkozom, elbucsuztam a biztostól, elmentem a fogadóba, ott fölfogadtam egy kocsit s csakugyan megindultam a határszél felé. E két látogatásom e városkában igen hasznosnak bizonyult, mert a katonai őrszemeknek azt mondám, hogy D . . . . százados urnál voltam, a vámhivatalnokoknak pedig, hogy a kerületi biztos urnál. Igy tehát, önmagamnak is nem kis meglepetésére, feltartóztatlanul léptem át a határt. Csak épen Kossuthot kellett hatalmasan szidnom az osztrák hivatalnokok előtt; beszélgetésük, szidalmuk tárgya mindig csak ő volt.

Félórányira a határszéltől elértem a magyar vámhivatalt, a hol már szemmel láthatólag más volt a levegő. Itt Kossuth már hős volt, félisten. Én azonban egyelőre mégis tanácsosabbnak láttam incognitomat megtartani s azért a szükséges formalitások bevégzése után még alkonyatkor tovább utaztam s egy szegényes falu zsidójának büzös korcsmájában kerestem szállást. Egészen elcsodálkoztam, mikor ez egyszerü zsidóban egy rendkivül lángoló hazafi-érzelmü embert ismertem meg. Gyakran emlité Görgey Arthur nevét s azt állitá, hogy ez Pestet elhagyá ugyan, de csak azért, hogy Váczon keresztül a Duna balpartja mentében Bécs felé vonuljon. Meg kell jegyeznem, hogy a boroszlói vendéglőben egy hirlapot vettem, melyből arról a leverő hirről értesültem, hogy a főváros kiürittetett. Be kell vallanom, hogy a magyar főhadsereg akkori elpuhult magatartása csaknem arra birt, hogy visszatérjek.

Következő nap — jan. 11. — Bélán keresztül Késmárkra értem. E két város között nagy bámulatomra sok szekérrel találkoztam, melyek tiz percznyi időközökben egymást követték s meg voltak rakva fiatal emberekkel, ugy tetszett nekem, ifju magyar nemesekkel; mindegyiknek kétcsövü vadászpuska volt kezében. Frissen hullt hó takarta a hegyeket, azt hittem tehát, vadászat lesz valahol; később hallám csak, hogy e fiatal emberek a közelgő ellenség elől menekültek.

Az egész városon keresztül kellett haladnom, mig elértem addig a fogadóig, mely a város másik, Lőcse felé fekvő végén áll. Késmárk utczáin rendkivüli mozgalom mutatkozott. A polgárok a főut hosszában csoportokba gyülekeztek, félsuttogva beszéltek egymással s igen szomoru képeket csináltak. A fogadóban a vendéglős is igen levert arczczal fogadott. Én vidáman közeledtem felé s kérdém:

— Nos mi történt, vendéglős ur, hogy mindnyájan oly szomoruak vagytok?

— Hát nem tudja ön? — kérdé ez. — Ma jön meg az ellenség.

— Kicsoda? — kérdém. — Talán a honvédek?

A fogadós megütközve tekintett rám.

— Oh! istenem, nem, dehogy a honvédek, hanem — Schlick.

De alig ejté ki e szót, mindjárt láttam, hogy már megbánta. Bizonyára császári érzelmünek tartott s most azt hitte, hogy elárulta magát. Nagyon alázatos volt, mikor utlevelemet elkérte s egy bejelentési jegyet nyujtott elém, hogy azt töltsem ki, kijelentvén, hogy azt a városházára kell küldenie, »mert az ember mai napság nem tudhatja, kivel beszél.«

Én teljesitém kivánatát, előmutattam utlevelemet, a bejelentő jegy rovatait kitöltöttem s azt mondám neki: »Igaza van önnek, csak hozzon ön rendbe mindent.«

Nem sokára ebédelni mentünk. A vendégek között több városi tanácsos is találkozott. Természetes, hogy a politika képezte a beszélgetés egyetlen tárgyát, s a beszélgetésből világosan kitünt a lakosság hazafias magyar érzelme. Általában több izben tapasztaltam Magyarországon, hogy az itt megtelepült németek, az erdélyi szászok s talán az eperjesi és kassai lakosság egy jelentéktelen töredéke kivételével, átalában véve igen jó magyar érzelmüek. Bem tábornokról is többször megemlékeztek s a legnagyobb elismeréssel voltak erdélyi vivmányai iránt. Már Görgey iránt kevésbé volt barátságos a vélemény, kivált azt, hogy Pestet minden ellenállás nélkül kiüríté, a lakosság kivétel nélkül kárhoztatá.

Midőn szobámba vonultam, egyszerre egy fiatal ember lépett be hozzám azzal a kéréssel, engedném meg, hogy előttem franczia nyelven olvashasson s hogy mondjak itéletet franczia nyelvismerete felől. Tőle tudám meg azt is, hogy a szekerek, melyekkel találkoztam, menekülő fiatal emberekéi voltak; ő neki azonban, miután ő Schlick tábornoknak rokona, semmi oka nincs menekülni. E látogatás kissé gyanusnak tetszett előttem, s hogy magamat hasonló látogatások ellen biztositsam, azt mondám, hogy roszul vagyok s kiadám a rendeletet, hogy senkit be ne ereszszenek.

Estefelé közelgő dobpergés jelente az osztrák csapatok bevonulását. Ott vonultak el közvetlenül ablakom alatt, ugy hogy egész jól kivehettem a katonák beszélgetését. Meglepetésemre lengyel hangokat hallottam; a Vilmos főherczeg egy zászlóalja volt az, mely Schlick előhadát képezé. Négy tiszt tizenkét közlegény lett velem ugyanabban a vendéglőben beszállásolva. Be kell vallanom, hogy nem kis nyugtalanság gyötört egész éjen át; mindig attól tartottam, hogy bejönnek hozzám s megvizsgálják utlevelemet.

Másnap a csapatok ismét elvonultak, miután teljesiték feladatukat, mely Késmárk polgárainak lefegyverzésében s élelmi szerek harácsolásában állott. Mintegy tizenhét keményen megterhelt szekeret vitt a zászlóaljparancsnok magával a lőcsei főhadi szállásra.

A sereg elvonulása után végre ki mertem menni az utczára s felmentem a városházára, hogy utlevelemet láttamoztassam. A polgármester azon kérdésére, minő irányt jegyezzen be utazásomnak, azt mondám, hogy azt magam sem tudom, mert én három ut között engedtem választást fuvarosomnak: vagy Rimaszombaton keresztül Pestnek, vagy Rozsnyón át Miskolcznak, vagy a legroszabb esetben vissza Galicziába, miután én azt hittem, hogy az ország nyugodt, hogy a rend már helyre van állitva s most fájdalommal látom, hogy az ellenkező az igaz. A polgármester erre igy válaszolt:

— Jól van, tehát egyszerüen csak ezt irom: »Láttam Késmárkon,« s aztán utazzon ön, a merre akar.

Most már tehát nem láttam több akadályát utamnak. Utlevelem rendben, a zászlóalj elvonult, de kocsisom is eltünt.

Eleintén nagyban ajánlkozott, hogy elvisz egész Oláhországba, most a csapatmenetek annyi ijedelmet kergettek belé, annyi félelmet családjaért, gazdaságaért, hogy szó nélkül elpárolgott. Más fuvarost kelle tehát fölvennem; ez azonban ép az imént szállitott menekülteket s annyira elcsigázta lovait, hogy kénytelen lettem még egy 24 órát a városban tölteni. Ez időt arra használtam fel, hogy francziaországi barátaimnak megküldjem utazásomról az első tudósitást.

Jan. 15-kén, vagy ha jól emlékszem, talán 17-kén reggel végre kocsisom késznek nyilatkozott az indulásra, s igy aztán megindultunk Rozsnyó felé. Félóránying Poprádhoz, a hol a sájóvölgyi és iglói *) utak találkoznak, szekereket találtunk, melyek meg voltak rakva katonai szerekkel s Igló felé indultak. Fuvarosom mindenütt talált ismerősöket s igen beszédes levén, megállott egy pillanatra s beszédbe eredt a fuvarosokkal. Egyszerre azzal a kérdéssel fordult felém, nem akarok-e Igló felé menni, minthogy a Késmárkon járt zászlóalj már keresztül ment Poprádon s most a nevezett városban van.

— Nem, — feleltem én, — én semmiféle katonával nem

---

*) Dembinski itt mindenütt Neusohlt ir, bizonyára tévedésből Neudorf helyett, mely Iglónak német neve. Neusohl = Beszterczebánya. Ford.

akarok találkozni. Jó borravalót kapsz, ha nem félsz a kerülőtől s Hranovniczán keresztül Rimaszombatba viszesz.

A jó ember egy pillanatig sem habozott. A szepességi nép hangulatának jellemzésére itt még megemlitem, hogy a fuvarosok, mihelyt megtudták, hogy csak egy zászlóalj az, a mi a szepességi városokat rendre látogatja, rögtön elhatározták, hogy a hadi podgyászszal visszatérnek Poprádra. Nem tudom, vajjon az osztrák eljutott-e valaha ezen, feltünő mód, minden fedezet nélkül hagyott podgyászához?

Délben egy nagy tót falun utaztunk keresztül. A kocsis figyelmeztetett, hogy vigyázzak magamra s e faluban egy szót se szóljak senkihez; majd ő gondoskodik mindenről. Nehány óráig időztünk e faluban, aztán Hranovniczán keresztül eljutottunk a Muravölgybe. (?) Egy hegyszorulaton keresztülhatolva, 10—11 óra között egy magános korcsmához értünk, mely előtt több, vászonnal fedett szekér állott. Kocsisom szokás szerint beszédbe ereszkedett a furmányosoknal s e beszélgetésből megtudtam, hogy ők Miskolczra mennek borért. Miután én még mindig tetettem magamat, mintha a lengyel nyelvet nem érteném, megbiztam kocsisomat, alkudjék meg a fuvarosokkal, hogy vigyenek engem Miskolczra. A kocsis azonban ijedten vágott szavamba: »Hisz ön ott akkor épen a kellő közepébe esik a honvédségnek!«

Megnyugtatám a jámbort s közbenjárása folytán alkuba ereszkedtem az itt etető szekerek gazdájával. Ez egy forintot kért tőlem fuvarbér fejében. Örömemben, hogy végre magyar seregekre akadok, felmutatám öt ujjamat, igy akarván vele megértetni, hogy öt forintot adok neki. A gazda aztán megmagyarázta, hogy ő nem váltóforintot értett ám, hanem pengőt, mire én azt adtam értésére, hogy én öt pengő forintot is szivesen fizetek neki. Málhámat tehát hirtelen átraktuk a bricskáról a szekerek egyikére s én oda ültem egy zsidó kereskedő mellé, a ki barátságosan helyet csinált számomra maga mellett.

Már most aztán utaztunk éjjel-nappal, csaknem megállapodás nélkül. Csak Dobsinán pihentünk nehány órát s aztán tovább mentünk Rozsnyón, Tornallyán, Putnokon, Sajó-Szent-Péteren keresztül a Sajó mentében, a hol később kétszer találkoztam Schlick tábornokkal, persze akkor már magyar hadak élén.

Rozsnyóra ugy déli 11 óra tájban értünk el; a fuvarosok itt is megállapodtak etetni s én felhasználtam ez időt, hogy valami kávéházban végre egy tisztességes reggelit adassak magamnak. Itt több fiatal embert találtam, kalapjuk mellett vörös-fehér-zöld tollakkkal. Most már láttam, hogy benne vagyok a pesti kormány hatalmi körében.

Másfél órányira Rozsnyótól ujra megálltunk. A korcsma szobában hét termetes fiatal embert, országos költségen beszerzett jó, uj katonaruhában találtunk. De elfutott a harag, mikor e férfiakat, e magyar katonákat, az osztrákokra itt, a veszedelemtől távol, káromkodni hallottam. Sokat kérkedtek vivott csatáikkal s a jámbor korcsmáros hazafias kötelességének tartotta, hogy számukra gazdag lakomát csapjon, ingyen. Az ifju emberek e magaviselete oly időben, mikor a haza oly nagy veszedelemben forgott, felkavarta bennem az epét s én a következő kérdést intéztem vezetőjükhöz:

— Nemde, önök Olaszországba mennek?

— Nem, — felelt ez, — mi a Szepességre megyünk.

— Ah! igen, — mondám én — a Szepességre, hol Schlick tábornok mindazokat, a kik magyar szolgálatban állottak s ép egészséges emberek, besoroztatja s mint ujonczokat viszi Oláhországba.

A szájhős elszégyelte magát s azt mondá, hogy ők csak három hónapra álltak be honvédeknek. Csakhamar azonban, hozzám lépett s utlevelemet követelte. De e jegyzet: »Láttam Késmárkon,« elnémitá őt. Szemére hánytam magaviseletének illetlen voltát, hogy békés utazókat zaklat; ő azonban azt felelé, hogy Magyarországon oly szomoruk most az idők, hogy tulajdon atyjának sem hihet az ember. Az emberek végre előszedték tarisznyáikat s hangos dalolás között eltávoztak.

Másnap délután 3 óra tájban elérkeztem Miskolczra, s minthogy itt már magyar csapatokat találtam, a pinczérrel elvezettetém magam a megyeházára az alispánhoz Gönczyhez. Ő igen udvariasan fogadott s én közlém vele, hogy Teleky gróftól Párisból üzeneteket hozok a magyar kormány számára, de nevemet még most nem közölhetem vele. S miután ugy értesültem, hogy a városban egy magasabb kormányhivatalnok tartózkodik, fölkértem, kisérjen el oda, ott aztán megismertetem magamat. Ő csakugyan azonnal elkisért Szemeréhez, a közbiztonsági bizottmány tagjához.

Mihelyt ez urnak megmondám nevemet, ez azonnal sürgetőleg kezdett kérni, hogy mielőbb induljak Debreczenbe. Utazásom előkészületeit Szemere urral elintézvén, visszatértem a szállodába. Itt előmbe jött az én utitársam, a zsidó kereskedő, igen alázatosan kért, hogy miután a fogadtatásból, melylyel a magyar kormány részéről találkoztam, azt látja, hogy én nem vagyok czukorgyáros, a mit ő egyébiránt mindjárt gyanitott, mikor szekerére ültem, lennék oly jó, mondanám meg neki nevemet.

Megveregettem vállát s azt mondám neki németül :

— Azt nem teszem, mert az önnek idővel kárára lehetne! — Aztán hozzátevém lengyelül: — Arról pedig biztosithatom, hogy lengyelül jobban beszélek, mint ön.

Könnyü elképzelni a derék ember álmélkodását, ki negyven óra óta a legnagyobb készséggel volt tolmács köztem és a lengyel parasztok között.

Ebédközben igen kellemetlenül érintett egy ifju honfitársam kifakadása, ki a magyar csapatok magaviselete ellen hevesen kikel. Én azt hozám fel érvül vádjai ellen, hogy a legvitézebb népnek is szükséges a tüzet s a hadjárat fáradalmait elébb megszoknia s a magyar csapatok többnyire oly fiatal emberekből vannak ujonczozva, hogy nem követelhetni tőlük a csatában azt a biztos magatartást, a mi csak egy rég szolgáló katona tulajdona.

Nehány óra mulva az alispán egy négylovas postataligát küldött értem, magyar postakocsissal. A sötétség már beállt, mikor Miskolczot elhagytam s a hóval fedett sikságon, melyre sürü köd és ünnepélyes csend borult, Tisza-Polgár felé hajtattam, hol átkeltem a Tiszán.

Sürü köd borult a tájra. Az ut feneketlen volt. A postakocsis háromszor fordult fel, harmadszor oly szerencsétlenül, hogy mind a négy kereke az égnek állt s engem csaknem száz lépésnyire maga alatt vonszolt. Ebben a legkevésbé nem kellemes állapotban, s annyi akadálynak és veszélynek szerencsés leküzdése után, melyekkel Párisból Magyarország közepéig terjedő kalandos utamban találkoztam, most utazásom czéljához közel még sem akartam zuzott csontokkal mutatni be magamat a magyar kormánynak, legtanácsosabbnak véltem az éjjeli utazással felhagyni s Polgárban várni be a reggelt.

A Tisza jege már akkor oly gyönge volt, hogy külön e czélra odaállitott parasztok figyelmeztették az utazókat azokra a helyekre, a hol még szekérrel keresztül lehet menni.

Másnap 12 óra felé elértem Ujvárost. Az időközben beállott ködoszlás a nyilt kocsiban való utazást csaknem kiállhatatlanná tette. Itt állomásozott Répási tábornok, beszállásolva a földesur kastélyába. Midőn a szolgabiró által megérkezésemről értesült, rögtön meghivott ebédre s egy elegans, négylovas hintón elvitetett. Répási nagyon szivemre kötötte, hogy Debreczenbe érkeztemkor ne szálljak sehova, csak Kossuthhoz. Én meg is fogadtam e tanácsot s még aznap este 7 órakor beléptem Kossuth szobájába.

Első beszélgetésem Kossuthtal.

Hatalmas érzelmek voltak azok, a mik keblemet dagasztották, mikor először álltam ez ünnepelt emberrel szemtül-szemben.

Előzékenyen, szeretetre méltó módon fogadott. Akkor alig töltöttünk együtt három negyedórát. Az utazás fáradalmai sokkal inkább elcsigáztak, semhogy még ez este hosszabban tanácskozhattam volna Kossuthtal. A számomra berendezett szobában mindent a legnagyobb kényelemmel láttam elkészitve. A ház tulajdonképen Pogány ure volt, kinek neje nővére volt báró Perényinek, az egyesült országgyülés elnökének.

Ha most ez időkre visszaemlékezem, fájdalmasan hat rám az az örömteli riadal, melylyel akkor a magyar kormány irányadó személyiségei fogadtak. Az én keblem is tuláradt akkor az örömtől és reménytől; fájdalom, ez utóbbi nem teljesült s a mi nem teljesült s a mi nekem mindenekfölött fáj, az, hogy épen egy magyar ember volt az, a ki mindent elrontott — Görgey.

— — — — — — — — — — — —

Következő nap, jan. 20-kán reggel, megállapodásunk szerint meglátogattam Kossuthot. Egyedül találtam. Három óránál tovább tartó értekezésünk alatt kifejté előttem az ország egész katonai és politikai helyzetét. Pest irányában, honnan a veszedelem a legfenyegetőbbnek látszott, Török-Szent-Miklóson táborozott Perczel tábornok 11—12,000 emberrel. E hadtest ép az imént nyert 3600 emberből s 9 ágyuból álló megerősitést — e csapattal Polgárból Debreczenbe utazásom alatt magam is találkoztam a sikságon — ugy, hogy Perczel hadereje most 15,000 embert tehetett 40 ágyuval. Tokaj felé, Schlick tábornokkal szenben feküdt Klapka 10,000 emberrel és 32 ágyuval. E sereg részint most ujonczoztatott, részint Mészáros tábornok Kassánál jan. 8-kán szétvert 14,000-nyi hadából alakult, megerősitve néhány uj zászlóaljból álló csapattal.

Tokaj és Török-Szent-Miklós között volt még egy kicsiny, valami 1000 emberből álló csapat, Tisza-Füerednél.

Szegeden egy nemzetőrökből álló csapat állt gróf Batthyányi Kázmér parancsnoksága alatt, a ki ott csak polgári biztosi minőségben működött ugyan s katonai tapasztalokkal nem birt, de e hiányt pótolni tudta személyes jelleme határozottságával. E fontos hely, melyet a bánsági szerbek gyakran megtámadták, Hardegg volt osztrák tábornok segitségével jó védelmi állapotba volt helyezve.

Arad alatt feküdt nehány ezer ember Damjanich tábornok parancsnoksága alatt. E sereg feladata volt Arad ostromzárolása, s a szerbek és oláhok előnyomulásának fentartása a Marosnál. E hadtestnél volt egy kis lengyel csapat is Wysocki őrnagy vezénylete alatt. Nem állt többől, mint 300 emberből. E csapat azért rendeltetett oda, hogy megkisértse az osztrák dzsidásokat, ki Arad várőrségének egy részét képezték, átszökésre birni.

Erdélyben állt Bem tábornok 3500 emberrel s nehány ágyuval. E tevékeny ember több apró csapatokat, honvédeket és huszárokat, vont össze, megszaporitá nemzetőrökkel, ugy, hogy tevékenységének sikerült 6—7000 embert s 14 ágyut gyüjteni zászlói alá.

Nagy-Váradon volt a fődepôt, itt alakultak a huszárezredek, honvédzászlóaljak s rendes tüzérütegek folytonosan, szakadatlanul.

Ez volt minden, a mit Magyarország a kormány parancsnoksága alatt nyilt csatamezőn az osztrákokkal szembe állithatott.

Ez erővel szemben állt Pesten az osztrák főerő Windischgrätz altábornagy személyes parancsnoksága alatt. Kossuth ugyan nem ismerte egész bizonyossággal a tábornagy haderejét, de az osztrák hirlapok tulzó adatai nyomán kitehetett az a Komáromot ostromló sereggel együtt valami 80,000 embert 200 ágyuval. Az osztrák sereg előcsapata közvetlenül a Tisza mellett Szolnokon táborozott, vagyis Török-Szent-Miklóssal szemben Ottinger tábornok vezénylete alatt. Főereje nehéz lovasságból — vasasokból és dragonyosokból — s 24 ágyuból állt. Magyarország ügye ez oldalról nagyon fenyegetve volt, miután Szolnokot Pesttel vasut köti össze.

A Kassáról Tokajnak vezető uton táborozott Schlick tábornak. Erejét 9—10,000 emberre becsülték. De ugyanakkor jelentést lapott a magyar kormány, hogy Schlick Pestről Schulzig és Fiedler tábornokok alatt segédcsapatokat fog nyerni, s hogy a két dandár Hatvanon és Gyöngyösön keresztül is vonult már.

Karlowitznál, Péterváraddal szemben állt Nugent tábornok, a ki egyuttal Eszék ostromát is vezénylé vala s jelentékeny erősbödést nyert Jellacic és Csorich tábornokok szakadatlan csapatküldeményei által. Az egész alsó Bánát az ellenséges szerbek és oláhok kezében volt.

Bem tábornokkal szemben Puchner tábornok állott 12,000-nyi régi haddal, de a magyar ügy nagy szerencséjére a tábornok az ideig tétlenül vesztegelt főerejével Szebenben, ugy, hogy Bem eleintén csak Urban ezredes valami 4000-nyi oláh hadával találta magát szemben.

De az osztrákoknak lényeges szolgálatokat tett az oláhok lázadása, kik Erdély lakosságának csaknem kétharmadrészét teszik ki s kik fanatikus irtó fajháborut viseltek a magyarok ellen. Az oláhokat ugyan ellensulyozni lehetett volna a székelyekkel, de e határőri szervezetü, katonai fegyelemhez szokott lakosság inkább látszott rokonszenvezni az osztrák kormánynyal*) s mindeddig a fegyverfogástól tartózkodott. De az is lehet, hogy a székelyek tétlensége Puchner magatartásában találta okát, a ki, mig seregének zöme nem volt elfoglalva, a székelyszékeket féken birta tartani.

E leirásból látható, hogy az osztrákok tulnyomó ereje minden ponton jelentékeny volt**) s még most is megfoghatlan előttem, hogy az osztrák tábornokok miért nem tudták azt jobban fölhasználni.

A mi a várakat illeti, azok közül éjszakon csak az egy jelentéktelen Munkács volt a magyarok kezében, hol egy lengyel század is volt. Az egész helyőrség alig ment 700 embere.

Komáromban a magyaroknak 12—14,000 emberök volt, kiket azonban a nyilt mezőn álló sereghez nem lehetett számitani, részint azért, mert leginkább egész ujonczokból állott, részint, mert a várat egy sokkal nagyobb erő zárolta körül.*) Az al-Dunánál a folyam átkelést uraló helyzeténél fogva jelentékeny Eszék vára 4000-nyi helyőrségével a magyarok kezében volt, ugyszintén a bevehetetlen Pétervárad, hol 7000-nyi, a régi ezredekből alakitott jó csapat képezte a helyőrséget. De a magyar ügy nagy kárára e két nevezetes vár parancsnoksága roszakaratu vagy tehetetlen kezekben volt.

---

*) No ezt az informatiót Dembinski aligha Kossuthtól nyerte. Ford.

**) Oly »jelentékeny«, a minőnek azt Kossuth Dembinskinek festé, nem volt ez a »tulnyomó erő.« Vagy a kormányzót értesité roszul a figyelő iroda, vagy ő nagyitá a veszélyt szándékosan. A ki az osztrák haderő arányáról a hiteles adatokat ismerni akarja, annak ajánljuk grof Nobili tábornagy következő czimü munkáját: »A téli hadjárat 1848—49-ben Magyarországon herczeg Windischgrätz tábornagy alatt.« — D. A.

Élelmi szerekben nem volt hiány. Hadi készlet a várakban elegendő mennyiségben volt felhalmozva. Tábori és várágyu is volt elég. 25,000 mázsa lőpor és egy röppentyü gyár volt Nagy-Váradon magyar kézben, s csak épen a gyalogsági lőfegyverekben tapasztalt a felszerelési készlet hiányt, de Kossuth ezen is nagy erélylyel és tevékenységgel volt segitendő.

Az osztrákok hatalmában volt a nem rég elfoglalt Lipótvár, a budai vár, Temesvár nevezetes erőde, hol 8000-nyi helyőrség állt a kipróbált vidoográdi Rukavina tábornok parancsa alatt. Végre a kis aradi vár, mely csodálatos szivóssággal tartá magát Berger tábornok alatt egész junius végeig s csak az éhség kényszerité, hogy feladja magát. Erdélyben Gyula-Fejérvár falain szintén a sárgafekete zászló lengett.

Egy egész óráig hallgattam Kossuth előadására a nélkül, hogy egy szót ejtettem volna. Midőn végre szünetet tartott, felhasználtam azt, hogy kérdést intézzek a Görgey alatt álló fősereg felől, melyről eddig egy árva szót sem szólott, a mi nekem igen feltünt.

Kossuth, ez a világhirü szónok, kérdésemre aggodalmas redőkbe szedte arczát, szinpadi állásba tette magát s nagy páthoszszal felelt :

— Altábornagy ur! Szégyenlem, hogy azt kell önnek mondanom: én, a magyar kormány elnöke, maig sem tudom, hogy Görgey hadserege hol van!

---

*) E »sokkal nagyobb erő« Neustädter és Lederer két dandárából állott. — D. A.

Kossuth itt keményen kitört a seregparancsnok ellen:

— Görgey, kit én alacsonyabb rangból oly magasra emeltem, hálátlannak bizonyult a haza iránt, és hálátlannak én irántam.

Elbeszélé aztán, hogy Görgey Vácz környékén egy kiáltványt intézett seregéhez, a hol kijelenté, hogy ő a magyar kormányt el nem ismeri s csak annyiban kész neki engedelmeskedni, a mennyiben az osztrák császár és Magyarország királya a hadügyminiszter által e kormányban képviselve van. Lehet, hogy a proclamatió nem igy hangzott; lehet az is, hogy Kossuth akkor talán nem is ismerte annak valódi tartalmát: én csak azt beszélem el hiven, a mit ez alkalommal Kossuth szájából hallottam.

— Hány követet küldtem, köztük nőket is, a főhadi szállásra, hogy Görgeyvel érintkezésbe tegyem magamat, — kiáltott fel az elnök mindinkább elkeseredve, — mind hiába! Egy sort, egy szót sem tudok tőle válaszul nyerni.

Az elnök izgatottsága később kissé csilapulván, Bem tábornokra tért át:

— Az ön honfiának — mondá — nagyon sokat köszönhetünk. Erdélyt, melyet mi már csaknem egészen feladtunk, ő, ez a derék »Haudegen« két harmadrészben megint viszszahóditá.

Megjegyzésemre, hogy utamban mind e hireket már hallottam, s hogy örömemre szolgált azokat egy honfitársam felől hallanom, azt kérdé Kossuth:

— Ismeri ön Bem tábornokot?

— Igen, több, mint husz esztendeje.

— Mit tart ön róla?

— Kötelességet vélek teljesiteni, ha a magyar kormány feje előtt őszintén nyilatkozom Bem felől: félek, hogy ő nagyon is vakmerő.

Nyugodt, intő hangon kiejtett nyilatkozatom látható benyomással volt Kossuthra, ki a következő szavakkal vágott szavamba:

— Minket itt igen fájdalmasan érintett egy fiatal lengyelnek vakmerő tette ki Bemre egy pisztolyt sütött el.

Kérdezősködni kezdtem a fanatikus ember sorsa felől, kinek merényletéről még Francziaországban értesültem volt. Kossuth erre közlé velem, hogy semmi büntetés nem érte, mert Bem személyesen közbenjárt érdekében. Bem ez alkalommal a következő nyilatkozatot tette volna: »Hadd menjen az a fiatal ember, mert ha a bünösöket büntetni akarnók, Wysocki urnál kellene kezdenünk.«

A beszéd további folyamában igy szólt Kossuth:

— Altábornagy ur! Az ön honfitársai ugy harczolnak, mint az oroszlánok. Mindenütt példányul szolgálnak a vitézségnek, de, őszintén bevallva, sokkal több bajt okoznak nekünk, mint egész hadseregünk: mindennap uj követelésekkel állanak elő, mindennap uj meg uj veszekedés tör ki náluk, ugy, hogy azt se tudhatjuk, mit akarnak hát tulajdonképen. Ma azt követelik, hogy a magyar kormány szedje őket össze s alakitson belőlök egy lengyel légiót, holnap megint mást kiván mindegyik. Mondja meg ön, kérem, mit tart e követelésekről?

Én Kossuth előtt határozottan ellene nyilatkoztam a lengyel légió felállitásának.

— Hagyja meg ön az egyes lengyel századokat a különböző csapatoknál annál is inkább, mert ön maga mondja, hogy az uj csapatoknak mintául szolgálnak.

Nem akartam a kormányzót időnek előtte aggodalomba ejteni s azért nem is vallottam be az igazi okot, mely arra birt, hogy a lengyel légió felállitása ellen nyilatkozzam. Én attól féltem t. i. hogy a lengyel légió felállitása nagyon könnyen szövetséget szülhet Ausztria és Oroszország között, s akkor aztán vége Magyarország jövőjének. Kossuth azonban, fájdalom, hamar elfeledte tanácsomat. Wysocki ur önzése, ki személyes carrière-jét elébe helyezte a haza javának, arra birta őt, hogy a lengyel századokat forongásba hozza az alatt az ürügy alatt, hogy egy külön lengyel hadtest felállitását a lengyel nemzet becsülete követeli. Emissariusokat küldött szerte minden irányban, hogy a lengyel segédcsapatokat a tervre rábirják s kérelmüket együttesen terjeszszék a magyar kormány elé.

Ez emberek nem akarták belátni tervük veszedelmes voltát, s nem is törődtek vele, hogy örökös kérelmeik és ellenkérelmeik, zavargásuk és panaszaik mily rosz benyomással vannak nem csak a magyar kormányra, hanem a magyar seregre, sőt a lakosságra is.

De térjünk vissza Kossuthtal folytatott beszélgetésünkre. A modor, melylyel a kormányzó a dolgokat tárgyalta, fölötte rokonszenvesen hatott rám. A beszélgetés egy fordulatát fölhasználtam, hogy kijelentsem előtte, mennyire irtózom minden terrorismustól. Ő közbevágott s biztositott, hogy ő minden inkább, mint a rémuralom hive. Egy pontban azonban, és pedig abban, melyet ma is a legfontosabbnak tartok, nem értettünk egyet, t. i. a szerbek és horvátok ellen folytatott hadjárat modorában. Én abban a véleményben voltam, hogy némi engedékenység a magyar kormány részéről a délszláv aspiratiók iránt csakhamar véget vetett volna az életerőt emésztő tusának s Magyarországnak lehetővé tette volna, hogy annál nagyobb erővel fordulhasson a császáriak ellen.

De Kossuth egész ideges lett, mikor a horvátokról vagy szerbekről beszélt, 's azt állitá, hogy itt csak erőhatalmi rendszabályok vezethetnek czélhoz. Én figyelmeztettem, hogy most igen érdekünkben állana, ha délen szabad kezet nyernénk, hogy tehát a horvátokkal és szerbekkel minden áron ki kellene egyezni, a magyarok és magyarországi németek magasabb müveltsége ugy is érvényesitendi idővel csendes befolyását az ország többi nemzetiségeire. Hogy Kossuth e nézetemet nem osztá, az beszélgetésünk további folyama alatt is kiderült. Azt mondá ugyanis, hogy a belgrádi franczia consul arra kérette őt, közölné velem, hogy én mindjárt megérkezésem után tegyem magamat érintkezésbe vele és Macaire-rel. Ez utóbbi lengyel ember volt, ki még 1848 october havában elhagyá Párist, s tudtomon kivül ugyan, de Czartóryski herczeg megbizása folytán a szerbekhez és horvátokhoz küldetett, hogy ezek és a magyar kormány között egyezkedést hozzon létre.

E küldetés csak akkor esett tudomásomra, mikor elutazásom előtt közvetlenül közöltem tervemet a herczeggel. Czartoryski akkor rögtön meg is kért, hogy vele érintkezzem. Most tehát felhasználtam Kossuth felszólitását, hogy most ez összeköttetést Macaire-rel létrehozzam s kérdém, mi lenne czélszerübb, az-e, ha irok, vagy pedig csak egy közbenjárót küldök Belgrádba szóbeli tudósitásokkal?

Kossuth erre fölnyitá iróasztala fiókját, ugy tett, mintha a consul levelét olvasná s félhangon mormogá: »Nem, ők csak szóbeli értesitést kivánnak. Én tehát rögtön futárt küldök, a ki Belgrádban jelentse az ön megérkeztét.«

Ez eljárásból azt láttam, hogy Kossuthnak nincs bennem bizalma; ez annál is inkább fájt nekem, mert én a lehető legnagyobb nyiltsággal közeledtem ő hozzá s melegen éreztem a magyar ügy iránt. No de lelkembe ő csakugyan be nem láthatott s igy meg kellett nyugodnom, mig majd sikerülend tetteimmel érdemelnem ki bizalmát. E szóbeli értesités tekintetében tehát nem tettem semmi ellenvetést.

Kossuthtól Mészáros hadügyminiszterhez mentem. Ettől szállásomra visszatérve, már itt várakozott reám Kleinheitz őrnagy és Szathmáry lovaskapitány. Amaz ugy mutatá be magát, mint táborkarom főnöke, ez mint hadsegédem.

Még az nap magához hivatott még egyszer az elnök; nála ismerkedtem meg Vetter tábornokkal, ki a magyar törzskar élén a hadügyminiszterium hadmüveleti és műszaki irodáját vezette.

Este fáklyás-zenével tisztelt meg Debreczen lakossága. Már tegnap is rögtönöztek egy ovatiót. Beszédeket tartottak magyar és német nyelven; fájdalom, a magyarokat nem értettem; ez utóbbiakra németül, már a hogy tudtam, válaszoltam.

Következő nap — jan. 21-kén — Kossuth ebédre hivatott magához, a hol Mészárossal, Vetterrel s másokkal találkoztam, és Kossuthné asszonynyal. Asztal fölött a beszélgetés, természetesen, leginkább a háboru körül forgott. A többi közt sokat beszéltek Arad fontosságáról s Kossuth sokat panaszkodott az akadályokról, a miket ez a császáriak által oly nagy kitartással védett erőd a bánsági hadmiveleteknek utjába hengerit. Kossuth már egy nappal előbb sokat beszélt előttem e kellemetlenségekről és akadályokról, s miután én legkevésbé sem voltam tájékozva a szerep felől, melyet nekem szántak, s attól tartottam, hogy talán Arad ostromát bizzák reám, tréfás hangon egész hangosan mondám : »Nagyon sajnálom, hogy katonai tanulmányaimat Bécsben már 1809-ben megszakitottam, mielőtt befejeztem volna azon tanulmányokat, a mik az embert megtanitják, hogyan kell várakat bevenni.«

Vetter tábornok erre a szemrehányás hangján válaszolt : »Egy tábornoknak mindenhez kell érteni!« mire én igy válaszoltam : »Azt hiszem, hogy én Lengyelországban már bebizonyitottam, hogy értek a nyilt mezőn való hadviseléshez; az ostrom technikájához azonban nem értek.«

Ezzel az Aradra vonatkozó beszélgetés megszakadt.

Rákerülvén a beszéd a kenyérbeszerzés nehézségeire is, azt tanácsoltam a hadügyminiszternek, gondoskodjék kétszersültről s készittesse azt oly módon, mint Oroszországban szokás, a hol e kenyérpótszert minden parasztházban sütni tudják. A kész kenyeret ugyanis kiveszik a kemenczéből, megégett részeit késsel levágják, a megmaradt részt koczkákba vágják s félig meleg kemenczében ujra megsütik. Látszólag igen alárendelt dolog volt, a mit itt emlitek, de fontosságát s azt, hogy tanácsomat miért meg nem fogadták, később hadaim élén sokszor volt alkalmam sajnálattal tapasztalni.

Ebéd alatt sokszor panaszkodott Mészáros és Vetter, sokat panaszkodtak a törzstisztekre, a kik a tüzben megbizhatlanok. Azt a tanácsot adtam ez uraknak, hozzák be ugyanazt a büntetést, a mit mi 1831-ben sikerrel alkalmaztunk Lengyelországban : minden tisztet, a ki az ellenséggel szemben bátortalannak bizonyul, állitsanak rögtön a hadügyminiszter rendelkezésére.

— No hiszen — mondá Vetter tábornok — meglátszik, hogy ön nem tudja, miféle elemekből áll a magyar sereg tisztikara; ha mi ily eszközhöz nyulnánk, a törzstisztek nehány nap mulva el nem férnének Debreczenben.

Még az este megkaptam kineveztetésemet magyar altábornagygyá, 1831-ki rangommal. Ez egyike volt Telekyvel Párisban megállapitott föltételeimnek. E kinevezési okmányhoz 1500 frt volt mellékelve, nemkülönben egy felszólitás Kossuthtól, ne várjam be, mig tábornoki egyenruhám elkészül, hanem utazzam rögtön Perczel tábornokhoz Török-Szent-Miklósra, minthogy ott támadásra készülnek Ottinger Szolnoknál állomásozó hadai ellen.

Czeglédi csata jan. 25-kén. — A hadtestparancsnokság átvétele Perczeltől.

Másnap tehát Kleinheitz őrnagy kiséretében postakocsira ültem, s azzal Karczagon, Kis-Uj-Szálláson keresztül Török-Szt.-Miklós felé utaztam. Szathmáry százados Debreczenben maradt, miután az nap betegnek jelentette magát. Lovamat másik hadsegédemnél és honfitársamnál, Jordán Zsigmondnál hagytam, egyuttal pénzt kézbesitvén neki még egy pár más ló beszerzésére.

A rosz karban tartott magyar országutakon való téli utazásról nagyon nehéz fogalmat nyujtani. Alkonyatkor erősen kezdett havazni. A lovak alig birták tovább vonszolni a szekeret, borzasztó szél söpört végig a lakatlan pusztasikon, Kis-Uj-Szállásnál a szegény párák már nem birtak tovább, nehány óráig ki kellett őket funi hagynom, ugy, hogy csak 23-kán érhettem Szolnokra.

Perczel már tegnap megtámadta Ottingert s visszanyomta Abonyba. A Szolnok ellen intézett támadás csak félig sikerült, miután egy bekeritő hadoszlop a sürü ködben eltévedt.

Perczel tábornok kiváló udvariassággal fogadott s ajánlatot tőn, hogy az ellenséget, mely Abonyból már kivonult s Czegléden gyülekezett, támadnám meg. Teljesen helyeseltem a tervet, de azt kivántam, hogy Czeglédet is megtámadjuk s az ellenséget onnan kiverjük, de ne üldözzük tovább, sőt ellenkezőleg épen azt láttam szükségesnek, hogy a magyar sereg vonuljon aztán vissza Szolnokra. Mert Pest környékét kissé felriasztani nagyos is tanácsosnak tartám, mert az, meglehet, arra kényszeritené a császáriakat, hogy Görgey üldözésével felhagyjanak s neki némi szabad utat engedjenek. De Pestet megrohanni s a császári főhadat a reánk nézve oly kedvező tétlenségből kizavarni, helytelennek tartottam.

Perczel tábornok helyeselte érvelésemet, s igy Hertelendy ezredest 24-kén 10,000 emberrel Abonybā rendeltük, a hova a főhadiszállás lovait is előre küldtük. Ez intézkedéseinkről még az nap a magyar kormányt is értesitettük.

25-kén hajnalban elindultunk postakocsin Abonyba, lovainkat egy nemesi udvarban találtuk, melynek tulajdonosnője minden dicséretet felülmuló valódi vendégszeretettel reggelit ajánlott nekünk. Ezt én a fárasztó utazás után, természetesen, örömmel fogadtam volna, de Perczel, ki egy kissé boszus kedvében volt, arra birt, hogy visszautasitsam.; azt mondá, sokkal jobb lesz, ha egyenesen a parancsnokhoz megyünk s nála reggelizünk. Bocsánatot kértünk tehát az urhölgytől, lóra ültünk s végignyargaltunk a borzasztó sáros városon. Valóságos sártengeren gázoltunk keresztül s már az utolsó házakat is elhagytuk, a hol a csapatok gyülekező helyére értünk. Itt Perczel Hertelendy felé nyargalt s megkérdé tőle, minő rendben szándékozik Czegléd felé nyomulni? Válaszára, hogy miután tökéletes sikság áll előtte, ezredoszlopokban inditja meg hadát, megjegyzém, hogy az ezredes helyesen cselekszik már azért is, mert igy az ujonczcsapatok nem jönnek oly könnyen rendetlenségbe s könnyebben vezényelhetők.

Midőn láttam, hogy Perczel még tovább is itt szándékozik időzni, kénytelen voltam őt gyomromnak már igen is érezhető követeléseire figyelmeztetni. Perczel azzal nyugtatott meg, hogy azonnal vissza fogunk térni, miután egy hadosztálynak Szekulics őrnagygyal ugy is itt kellend maradni tartalékban.

— Ez esetben, tábornok ur, igen köszönöm az ön reggelijét, válaszolék én, — mert azt hiszem, hogy mikor hadaink előre nyomulnak, mi csak nem maradhatunk hátul.

Visszafordultam a fegyverben álló zászlóaljak egyikéhez s kérdém németül, van-e valaki, a ki nekem egy darab kenyeret eladjon? Akkor előlépett egy honvéd, kenyeret nyujtott felém s egy borzasztó bicskanyitó »zászlóborral« telt csutorát, melyből azonban mégis hatalmasat huztam. Kellemetlenül érintett, hogy még itt is polgári ruhában kell az ellenség ellen mennem.

A hadoszlop végre elindult, roppant fárasztó, egészen fölengedt térségen, melyen a lovak csülökig süppedtek a sárba. Éles metsző szél sivitott végig a tar pusztaságon. 12 óra felé még valami negyedmértföldnyire lehettünk Czeglédtől. Akkor pillantottuk meg az első ellenséges vasas őrjáratokat, melyek ellen huszáraink rohantak elő. Én egy huszárpatrouille-hoz csatlakoztam, hogy az ellenség zömének mozdulatait közvetlen közelből láthassam.

Az előörsi csatározás azonban csakhamar komoly jelleget kezdett ölteni. A balszárny felől ágyudörgés szólalt meg. Eleintén azt hittem, hogy ez annak a bekeritő hadoszlopnak a tüze, melyet Perczel az ellenség oldala felé inditott; de tüzérségünk lövegei nagy meglepetésemre a mi lábunk elé hullottak, ugy hogy kerülő utat kelle tennünk. A távolság, honnan ütegeink tüzelni kezdtek oly nagy volt, hogy a tüzelés megkezdését határozottan hibának kellett tartanom. Visszatérvén csapatainkhoz, a régi Prinz von Preussen ezred egy zászlóaljával s két század huszárral találkoztam. E csapatot, jobbszárnyunk legszélsőbb homloksorát közvetlen vezényletem alá vevém s balfelől egy terjedelmes mocsarat védül használván fel, előnyomultam egyenesen a czeglédi indóház felé.

Az osztrák ütegek nehányszor tüzelni kezdtek hadoszlopom ellen, de eredménytelenül, pedig igen lassan vonultam, nehogy a köztem és Perczel közt támadó hézagot eláruljam. Még ma is azt hiszem, hogy ha akkor az ellenség ezredeinek egyikét állásából kimozditja s előre tolja, könnyü szerrel elvághat a főseregtől.

E mozdulattal eljutottam az osztrákok balszárnya mögé, ugy hogy az indóház megszállása még fáradságomba sem került. Az egyik század huszárral benyomultam a csapatoktól elhagyott városba, a másikkal Wappler százados alatt a vasut hosszában, az osztrák zászlóaljakat kisértettem, melyek az ellenállás megkisérlése nélkül visszavonultak. A Prinz Preussen zászlóalj magát az indóházat tartá megszállva.

Azzal a huszárszázaddal, melylyel a városba nyomultam, oly állást vettem, hogy szükség esetében hátban támadhattam meg az ellenséget; de az már akkor minden ponton megkezdé a hátravonulást, üldözve Lehel-huszárjaink által, kiknek ezrede leginkább csikósokból alakult.

Visszatértem tehát a városba s megszálltam a szolgabirónál, hogy végre ellássam magamat valami táplálékkal. Nemsokára Perczel is megérkezett nagyszámu kiséretével. 'Asztal fölött a nap eseményeiről beszélgettünk s igy a tüzérség is szóba került, melynek müködését a tisztek nem győzték magasztalni. Meg nem állhattam, hogy fel ne hozzam, hogy ha a magyar tüzérség ezentul is oly nagy távolságból fogja vesztegetni löveteit, könnyen juthat abba a veszedelembe, hogy az ellenség helyett saját csapatainkat fogja pusztitani. Azt válaszolták, hogy az ágyugolyók sok osztrák vasast öltek meg. Fölösleges talán megemlitenem, hogy az ágyu nem arra való, hogy vele vasas előörsökre lövöldözzünk. A tüzérség parancsnoka, Glanz százados, tökéletesen osztá véleményemet.

Ebéd után Perczel, — megállapodásunk szerint — Czegléden maradt, mig én visszakocsiztam Abonyba. Visszamenet egy darabig a csapatok közt időztem s ugy tapasztalám, hogy a fegyelem köztök fölötte laza. Oly jeleneteknek voltam tanuja, a miket inkább elhallgatok s csak egyet emlitek közülök. Abony utczáin keresztül kocsizva, egyszerre egy lövést hallok, mely, — mint később értesültem, egy fegyverét tisztogató legény vigyázatlansága miatt történt. E lövés általános puffogatásra adott okot. A helységen kivül álló zászlóaljak egyike azt hivén, ellenség jön, fölriadt; mikor észrevette, hogy tévedt, a legények pajkosságból még akkor is folytatták a lövöldözést, s a tiszteknek sehogy sem sikerült őket fegyvereik sütögetésében megakadályozni.

Megállitám szekeremet s Kleinheitz őrnagyot a zászlóparancsnokok egyikéhez küldém azzal a parancscsal, hogy a legelsőt, ki fegyverét el meri sütni, elijesztő például aprittassa össze. Mind hiába! A legények tovább is puffogtatták fegyvereiket, hogy ugy hullt a golyó a mezőre, mint a borsó.

Szállásomra érve, uj kellemetlenségre találtam. A ház gazdája, bizonyos Kostián, a ki pedig eléggé müvelt embernek látszott, sajátságos egy ember lehetett. Fejébe vette, hogy ő semmi más nyelvet nem fog érteni a magyaron kivül. Én persze németül szólitám meg s szobát kértem, de ő el sem akart fogadni s nehány tisztnek kellett közbenjárni, mig végre eszére tért. A zabolátlan lövöldözés egész éjszaka tartott akadálytalanul, sőt megtörtént, hogy egy golyó beröpült az ablakon a mellettem levő szobába, a hol Kostián ur gyermekei és cselédei tartózkodtak. Rögtön magamhoz rendeltem a parancsnokot s meghagytam neki, fuvasson riadót, hogy az üzelemnek valahára végét vessem.

Jan. 26-kán, mikor már Perczel tábornok is visszatért, egész hadunkkal Szolnok felé indultunk. Itt találtam a kormány egy futárját, azzal a parancsolattal, hogy vegyem át egy 4000 gyalogból, 500 huszárból és 12 ágyuból álló hadosztály parancsnokságát s induljak vele Tisza-Füreden keresztül a Schlick által fölötte szorongatott Klapka segitségére. Az érintett hadosztályt Perczel seregéből kellett magamhoz vennem. De Perczel azonnal felfortyant s kijelenté kereken, hogy hadtestét ő maga alkotá, az az övé s ő a magyar kormánynak nem engedelmeskedik. Én előadtam a tábornoknak, hogy neki, mellőzve épen nem katonai magatartását a magyar kormány irányában, tárgyilag sincs igaza, miután csak nehány napja, hogy 3600 ember s 9 ágyu csatlakozott hozzá, eztnem ő szervezte, hanem a kormány küldte hozzá, hogy Szolnok elleni támadását elősegitse. Most e csapatokra más ponton van szükség, neki tehát kötelessége a kormánynak rögtön engedelmeskedni.

De Perczel tábornok csak tovább pattogott s azt mondá, hogy ő személyemet fölötte tiszteli, de már engedjek meg, én nem lehetek abban a helyzetben, hogy az ő viszonya fölött a magyar kormányhoz, helyes itéletet mondhassak. Neki személyes ellenségei vannak Debreczenben, kik dicsőségének és carrièrejének irigyei.

Képzelhetni helyzetemet! Mi jót remélhettem én a magyar ügyre nézve, ha a tábornokok igy viselik magukat a kormánynyal szemben?

Perczellel élőszóval nem lehet boldogulnom, azt mindjárt beláttam. Hazamentem tehát s levelet irtam neki, s hivatkozván hazafiui érzelmeire, lelkére kötöttem az egységes, egyöntetü eljárás szükségét s végül megjegyeztem, hogy ha ő megmarad vonakodásánál, nem marad más mit tennem, mint Debreczenbe utaznom s nyilt ellenszegülését a kormánynak azonnal bejelentenem. Egyuttal kértem, hogy ha a csapatátadás megtagadásánál csakugyan megmarad, tudassa azt velem irásban. Kleinheitz őrnagy ment el e levéllel, de csakhamar visszatért azzal a jelentéssel, hogy Perczel vonakodott választ adni.

Egy óra mulva ujra elküldtem Perczelhez az őrnagyot, de ez most is hiában járt. Este 10 órakor megint elküldtem hozzá, de most csak a szolgámat, miután Kleinheitz őrnagyot nem akartam már annyit fárasztani. A szolga aztán azzal az üzenettel tért vissza, hogy egy tiszt azonnal itt lesz Perczel határozatával. Csakugyan nem sokára belépett Schuleck százados, átadván Perczel következő levelét:

»Személyes okok nem engedik, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedjem. Nem engedhetem a saját magam által alkotott hadtestet szétszóratni. Én tehát ezennel leteszem a parancsnokságot s visszavonulok a szolgálattól. S miután én önnek, altábornagy ur, nem csak hiréből, de a tegnapelőtti csata alatt tanusitott magaviseletéből is azt a meggyőződést szereztem, hogy a hadtestet jó kezekbe teszen le, kérem önt, sziveskedjék átvenni az egész hadtest parancsnokságát.«

Természetes, hogy Perczelt arra kértem, venné vissza határozatát. Alig hagyta el Schuleck százados a szobámat, máris belépett hozzám Messena ezredes, Perczel táborkari főnöke, egy ifju értelmes tiszt, — a következő szavakkal: »Altábornagy ur! Épen most értesit tábornokom, hogy a parancsnokságot az ön kezébe tette le. Engedjen meg, hogy bátorságot veszek magamnak, önt kérnem: ne vegye át a parancsnokságot, mert kellemetlenségeknek, sőt veszélynek teszi ki magát.«

Azt feleltem az ezredesnek, hogy egyátalában nem birom felfogni, micsoda veszélynek tehetném ki magamat azzal, ha a kormány parancsát teljesitem. Messena erre közlé velem, hogy a kormány parancsának teljesitésével minden más körülmény között helyesen cselekedném, de itt Perczelnek igen sok olyan hive van, a kik csak neki engedelmeskednek, de senki másnak.

Ez azonban nem tántorithatott el határozatomtól. Meghagytam tehát Messena ezredesnek, hogy az itt levő törzstiszteket rendelje mind Perczel lakására. Magam is elmentem a tábornokhoz, a kit málhája csomagolásával találtam foglalkozva. Hiába hánytam szemére cselekedetének hazafiatlan voltát, s épen ily veszedelmes körülmények között. Ezalatt megérkeztek a törzstisztek is valamennyien az előszobába, mely egyuttal a táborkari főnök irodája volt, kitártam tehát az ajtót s kezemben a kormány parancsával és Perczel levelével közibök léptem s körülbelül igy szóltam hozzájuk:

»Uraim! Ide gyüjtöttem önöket, hogy azt a különös helyzetet, a melybe jutottam, önökkel közöljem. Itt van a kormány parancsa, hogy e hadtestből 4600 embert azonnal magamhoz vegyek s menjek vele Klapka ezredes segitségére. Perczel tábornok ur azonban azt hiszi, hogy ő a csapatátadást megrendelő parancsot, előttem ismeretlen okokból, nem teljesitheti. Itt van levele, melyben az egész hadtest parancsnokságát nekem adja át.

Kérve kértem a tábornok urat, vonja vissza e határozatát; ő azonban memaradt annál renditheltenül. Uraim! Én mint szigoru katona ily esetekben nem ismerhetek egyebet, mint a föltétlen engedelmességet! Átveszem tehát a hadtest parancsnokságát, de csak azért, hogy a kormány parancsát teljesitsem. Ön, Kazinczy alezredes ur, magával viszi a maga gyaloghadosztályát; ön, Hertelendy ezredes ur, 450 huszárt helyez egy őrnagy parancsnoksága alá; ön, Glanz százados ur, veszi a saját ütegét és még négy ágyut. Ez lesz az a hadosztály, melylyel holnap megindulok a kijelölt irányban. És most, uraim, jelöljék ki nekem a rangban legidősb tisztet, kinek a hátralevő 10,000 ember parancsnokságát általadjam.«

Határozott beszédem megtette hatását. Minden ellenvetés nélkül hozzáláttak parancsaim foganatositásához. Csak a legidősb tisztként kijelölt Hertelendy ezredes jelenté, hogy nem érzi magában a képességet, mely az ily parancsnokság föltétele. Megnyugtatám azzal, hogy a hadtest nem forog veszélyben, minthogy még Perczel tábornok rendelkezései folytán Török-Szent-Miklós felé fog visszavonulni, s a Tisza hidját lerontja. Ez által a hadtest biztonsága annál valószinübbnek látszott, miután a hirtelen beállt meleg idő a tiszai jég megindulását is siettetè.

Elbocsátván a törzstiszteket, Perczelhez léptem, ki, látszólag legalább, a legnagyobb szivességgel jött elém, s még lovát is, melyet a csata alatt használtam, felajánlá ajándokul. Csak nagynehezen birtam rávenni, hogy valami kis összeget mégis elfogadjon érte. Kérdém, nem utazik-e Debreczenbe? de ő kitérő választ adott s csak ennyit mondott: »Higyje el ön, a hova most megyek, ott bizonyára hasznára válok a hazának.« Azt hivém akkor, hogy talán szabad csapatot akar alakitani, mert Perczel, tagadhatatlan, fel volt ruházva mindazon tulajdonokkal, a mikkel a magyar népre hatni lehet s jó csapatvezérré válhatott volna. Hanem a mélyebb hadtudományi képzettség nyilván hiányzott nála. S azt is hiszem, hogy az önzés néha-néha elnyomta meleg hazafiui érzületét.

Nehány óra mulva elhagytam Szolnokot, s minthogy Krzich százados, kit egy hidász szakaszszal a hid lerontására küldtem, azt jelenté, hogy a hid oly szilárdan van épitve, hogy gyors szétszedése akadályokba ütközik, azt a parancsot adám neki, hogy a hidat égesse fel, a mi meg is történt. Ha Perczel megmaradt volna a hadtest élén, akkor semmi esetre sem nyultam volna ily rendszabályhoz, de a jelen körülmények között elkerülhetetlennek hittem.

Török-Szent-Miklósra érve, minden intézkedést megtettem, hogy a másnap reggel tovább vonulandó hadosztályt ellássam élelmi szerekkel és hadi készlettel s egyuttal intézkedtem, hogy a Hertelendy parancsnoksága alatt hagyott hadtestben a fegyelem fentartassék.*)

Csak harmadnap indulhattam utána előre küldött hadosztályomnak, minekutána elöbb még futárt küldtem Debreczenbe, ki a történtek hirét megvigye.

Kevéssel Török-Szent-Miklósból elindulásom előtt parancsot vettem Debreczenből, hogy a kormány-védelmére egy törzszászlóaljat küldjek oda. E rendszabályt egy tiszafüredi parancsnok gyávasága okozta. A Schulzig és Fiedler tábornokok alatt Pesttől Kassa felé vonuló, már föntebb érintett sereg,**) Mező-Kövesdről kémszemlét inditott Tisza-Füred felé valami 50 könynyülovassal. Egy törzstisztnek tudnia kellett volna, hogy egy ily előörs csak a sereg oldalának biztositására szolgál; de a t. füredi parancsnokot e csapat oly ijedelembe ejté, hogy e fontos helyét azonnal elhagyá s riasztó jelentést küldött Debreczenbe. Természetes, hogy a debreczeniek csakhamar megnyugodtak s még mielőtt elindultam volna, megkaptam az ellenparancsot is.

---

*) Hivatalos kimutatások szerint a gyakran »tiszainak« is nevezett sereg összesen 15,310 emberből állt 1470 lóval és 34 ágyuval s két hadosztálylyal és egy tartalékkal birt, u. m. Hertelendy hadosztálya, Mihály és Mándy dandáraival; Szekulich hadosztálya, Venturini és Buttler hadosztályaival. A tartalék állott Kazinczy és Perczel Miklós dandáraiból.

**) Dembinski többször emliti Schulzig és Fiedler két dandárát. Nyilván roszul volt értesülve. Schulzig altábornagy ugyanis hadosztályparancsnok volt s Windischgrätz tábornagy parancsára jan. 15-kén elindult Kriegern és Parrot vezér-őrnagyok alatt álló két dandárjával Pestről Gyöngyösön, Mező-Kövesden, Miskolczon keresztül Schlicknek a Tiszánál államásozó seregéhez. E sereg aztán a Galiczia felől vonuló három dandárral, a Fiedler gr. Deym és gr. Pergen vezérőrnagyok alatt állókkal fölemeltetett 12 zászlóaljra, 14 lovas századra és 53 ágyura, igy tehát ez egyesülés után is csak kevéssel volt erősebb a vele szemben álló tiszai magyar seregnél. — D. A.

Egyesülés Klapka hadtestével Rakamaznál (Tokaj), február 4-kén.

Utazásom első napján 14 órányi útat tettem meg s a kíséretemül szolgáló lovas-századdal, egy küldöncz által félrevezettetve, csak késő este érkeztem meg Tisza-Örsre s csak másnap Tiszafűredre, hová különben még az nap megérkezhettem volna. Alig voltam egy óráig uton, midőn hadosztályom törzstisztjeivel találkoztam, kik elém lovagoltak. Kérdém, hogy a csapatok, parancsom ellenére, megállottak talán s megszüntették a menetet? Azt válaszolák, hogy a hadtest vonul szépen odább a meghatározott irányban, de ők elém lovagoltak, hogy előttem tisztelegjenek. Nem állhattam meg, hogy meglehetős száraz hangon ne tudassam az urakkal, hogy én az ily udvariaskodást a harczmezőn kikérem magamnak, s mindenekelőtt követelem, hogy a szolgálat szigorubban kezeltessék. Kijelentém kereken, hogy rám kellemetlenül hat, ha a törzstiszteket távol látom csapataiktól, most tehát térjenek vissza azonnal s érjék utól csapataikat Tiszafüreden.

Közvetlenül Tiszafüred előtt jan. 31. utolért egy debreczeni futár, a ki sürgönyt hozott számomra a kormánytól. E sürgönyben kineveztek parancsnokává azon hadtestnek, melyet elhagytam, valamint azénak, melyhez épen most voltam csatlakozandó *).

---

*) Ez utóbbi volt a Klapka hadteste, vagy az u. n. »éjszaki hadsereg.« Állott a Butharin, Zákó, Dessewffy, Schulcz és Gedeon dandárjaiból,

A hadosztály elérkezett az nap Egyekre.

A kormány egy másik sürgönye arról értesitett, hogy a Hertelendy alatt visszamaradt hadtest ideiglenesen a most Ujvároson időző Répási tábornokra bizatott.

Tisza-Füreden értesíttetém magamat, mind az ellenség (Schlick tábornok), mind a Klapka parancsnoksága alatt álló hadtest állásáról, mert a hadügyminiszter leirata, melylyel a két hadtestparancsnokságot rám ruházza a következő észrevétellel végződött: »Jelentését várom, oly hamar, mint lehet Tokajból«. E pont csakugyan nagyon fontos volt, mivelhogy a Tiszán sehol sem lehet átkelni, csak Tisza-Füreden és Tokajban, hol azonban a Tiszaáradások idejében csak nehezen vagy épen meg sem is közelíthető védgátok állanak. Tokaj, a folyó jobb partján állván, biztositá számunkra az átmenetet. Mindenekelőtt tehát azt kellett megtudnom, vajjon Klapka megszállva tartja-e még Tokajt? Ez esetben hadosztályom előtt az lett volna a legrövidebb út, ha Tisza-Füreden átkel a Tiszán s Poroszlón és Szerencsen keresztül tart egyenesen Tokajnak.

Semerről sem nyerhettem megbizható tudósítást. A hadügyminiszter meghagyását, hogy Tokajból küldjek jelentést, jelzésnek vettem, hogy Tokaj még a mi kezünkben van. De Klapka ezredes egy közleménye, habár Tokajból volt keltezve, azt bizonyítá, hogy az ifju vezér nem érzi magát biztosnak helyzetében. Attól kellett tartanom, hogy Tokajt idönek előtte kiüríti. Ez esetben nem lehetett Poroszlónak és Szerencsnek vonulnom, mert ez irány mindjárt eleinte külön választotta volna haderőmet. A jég ugyanis mindinkább engedni kezdett s az esetben, ha a jég megindul, Klapka pedig visszavonul a Tisza bal partjára, én a jobb parton elszigetelve maradtam volna. Másnap tehát kiadtam a rendeletet a Tisza bal partján a folyó

összesen 7920 gyalog, 695 lovas, fél 12 fontos, másfél 6 fontos, harmadfél 3 fontos üteg és 2 fontos ágyu. A rendes seregből közte volt a 39. sz. Dom Miguel-ezred, a 34. sz. Prinz von Preussen-ezred egy százada, továbbá 350 lengyel, s a 17., 19., 20., 26., 34., 42., 43. és 52-dik honvédzászlóalj. A többi szabadcsapat. — D. A.

mentében Tisza-Polgár felé vonulásra, mert e ponton már bizonyos voltam, hogy még az esetben is, ha Schlick tábornok Klapka ezredest a Tisza balpartjára követné, én a tokaj-debreczeni úton mégis foganatosíthatom egyesülésemet Klapkával s az ideiglenes fővárost sikeresen fedezhetem. Ha pedig Klapka még megszállva tartja Tokajt, akkor a kerülő úttal épen csak egy napi menetet vesztettem.

Kleinheitz őrnagy, ki abban a véleményben volt, hogy Tisza-Füerednél mindenáron át kell szállnunk a Tiszán, az érintett rendelkezések láttára felette elkedvetlenedett, eltávozott a szomszéd szobába, ott felcsatolta kardját s egészen a katonaregula értelmében jelenté, hogy rosszul van s e végből szabadságot kér Debreczenbe. Én azonnal megadtam neki a szabadságot, de egyuttal minden himezés-hámozás nélkül értésére adtam, hogy alattvalóim által sohasem szokásom megzavartatni magamat harározatomban.

Hogy rendelkezéseimet a katonai szakolvasó előtt indokoljam, mindjárt e helyütt megemlitem, hogy Klapka még az nap, melyen hadosztályom Egyekből kivonult, vagyis febr. 1-én, Schlick által szorongattatva kiüríté Tokajt s elhagyta a Tisza jobb partját, a hidat leégette s Tokajjal szemben Rakamazon állítá fel hadtestét. Kleinheitz őrnagynak tollába mondám hadmozdulatom indokait, s leirtam ezen a hadügyminiszterhez intézett iratomban, hogy beteg s ennélfogva szabadsággal Debreczenbe eresztett törzskari főnököm helyett mást küldjenek. Meg kell még itt érintenem, hogy jóformán sem hadsegédem, sem semmiféle táborkari tisztem nem volt. Perczel visszalépésekor igyekeztem ugyan népes törzskarából egyik vagy másik urat szolgálatomba megnyerni, de miután ezek többnyire személyes barátai voltak a lelépett tábornoknak, csak báró Schwarzenberg lovas százados, ki nevét »Bátorffy«-ra magyarosítá és Schuleck százados engedtek hivásomnak. Amaz, egykori belga tiszt, ki már 15 esztendeje szolgált, egy igen képzett, vitéz és a szabadságért szive mélyéből lángoló ferfi volt; ez utóbbi önkénytes, vitéz, de szakképzettség nélkül. Ezeken kivül még két lovas kapitány jelentkezett, mint galopin, Bernáth és gróf Vay; amannak kellett átadnom a hadtest pénztárát, mely összesen nem tett ki többet, mint 57,000 frtot osztrák és magyar papirokban s 4500 frt ezüst huszasokban. Ez a szolnoki sópénztárból vétetett. Egy, a Radetzky-huszárezred depotjától való század, egyedül állván az egész hadseregben, a pénztár őrizetére rendeltetett, nemkülönben táborkari szolgálatra. A nevezett tisztek s Nagy tábori futár képezték ekkor egész táborkaromat.

Az Egyektől Polgárig való vonulás leirhatlan akadályokkal volt összekötve. Az enyhe időjárás egész járhatlanná tette a különben is mocsáros talajt. A csapatok gyakran félórahosszat egész bokáig gázoltak a vizben. Miután azonban szigoruan meghagytam, hogy minden tiszt együtt menjen csapatával, a vonulás mégis meglehetős rendben történt.

Éjszaka volt, midőn a csapatok Polgárra érkeztek. Élelmiszereket nem találtunk, mert habár én futár által még megelőző nap tudatám érkezésünket: a helység sokkal kisebb volt, semhogy 5000-nél több embert élelmiszerekkel elláthatott volna. Ezüstpénzzel ellátott tiszteket küldtem tehát parasztszekereken a környékbeli falvakba, még a Tisza másik partjára is, hogy legalább kenyérből vásároljanak elegendőt, mialatt még az éjjel futárt inditottam Ujvárosba, hol egy élelmezési raktár állott, ugy, hogy másnap a csapatok minden szükségessel eléggé el voltak látva. Polgárban megpihentettem az elcsigázott csapatokat, minthogy itt az ellenség minden támadásával szembeszállhattam.

Klapka ezredes, kinek Tokaj kiürítéséről szóló jelentését már útközben vevém, azt irá, hogy ő megakadályozza az ellenséget a Tisza átkelésében, s arra kért, mennék személyesen Szent-Mihályba, hol ő febr. 4-én szinte megjelen.

Ha meggondolom a magyarok eddigi hadműveleteit, mindig arra a gondolatra kell jutnom, hogy a magyarok ez ideig mindig az osztrákok által dictáltatták magoknak a törvényt s összefüggéstelen védelmi csatározást folytattak. Tervem azonnal kész volt, hogy az állapototot megváltoztassam s minden áron átmenjek a támadó harczba. A következőket irtam tehát Kossuthnak: »Miután engem a kormány bizalma jelentékeny haderő élére helyezett, abban a helyzetben vagyok, hogy saját tervemmel állhatok elő. Én e dolgot igen fontosnak tartom s azért nem is merem szándékaimat futár által közleni önnel; de ha csak 40 órát nyerhetnek is az ellenségtől, akkor Debreczenbe megyek s önnek, elnök ur, és a hadügyminiszternek élőszóval terjesztendem elő tervemet. Szükségem van azonban: 1. egy hidfőre Tisza-Füreden, 2. egy 40,000 embert hat héten át ellátni képes élelmezési raktárra Egyeken, mert az első csata, melyet vivandok, Mező-Kövesd és Eger között lesz. S miután azt hiszem, hogy itt e helyen az ellenség 40,000 embert állitand ellenem, — gondoskodnom kell, hogy egy hasonló számu magyar sereg szükségleteit könnyen fedezhessem.«

Kissé merész dolog volt tőlem, megvallom, előre meghatároznom a pontot, a hol ütközni fogunk, — annál is inkább, mivel az ellenség öt napi járó földre távolitá el tőle seregeit, ép ugy, mint mi. De én annyira biztos voltam róla, hogy mozdulataimmal e pontra kényszeritem az ellenséget: hogy megengedhetőnek hittem, e pontot az elnök előtt ily határozattal jeleznem. Előre látásomat, mint azt a dolgok folyama mutatja, 24 nappal később beigazolta a kápolnai ütközet.

Még aznap megérkezett két hadsegédem is, Szathmáry és Jordán Debreczenből s hoztak egy lovat, egyenruhát és kocsit. Szathmáry egyuttal több ajánlólevelet nyujtott át, melyekben szerencsét kivánnak nekem ahhoz, hogy ily derék tiszt van az oldalam mellett, mint ő. Szathmáry asztalomnál étkezett a többi hadsegédekkel együtt s mindjárt asztal után 24 órai szabadságidőt kért, hogy, mint mondá, a Tisza jobb partján levő jószágát meglátogathassa. Figyelmeztettem őt a kettős veszélyre, melynek kiteszi magát, t. i. az ellenség közellétére és a jégzajlásra.

Ő azonban biztositott, hogy minden járható ösvényt jól ismer, s hogy éjjel mindenesetre sikerülni fog neki az ellenséges őrszemeket kikerülhetni. Megadtam tehát a kért szabadságot s másnap levelet kaptam tőle, melyben nagy meglepetésemre tudatja velem, hogy »a magyar szolgálatot elhagyja, mert ő e háboruban nem bizik, s nem várja tőle hazája jövöjének biztositását; ő e lépést már Debreczenben is megtette volna, de az ott uralkodó terrorismus visszatartá ettől.« Levelét azzal a biztatással végezte, hogy »hazája szerencséjeért istenhez imádkozni fog.« Később megtudtam, hogy Szathmáry, ez az oly nagyon ajánlott lovas százados haladéktalanul Pestre utazott, s ott Windischgrätz herczeg rendelkezésére bocsátá magát. Szathmáry levelét, az ajánló levelekkel együtt elküldtem a hadügyminiszternek.

E körülményről itt csak az okból teszek emlitést, hogy indokoljam azon tartózkodást, melylyel környezetem iránt minden tekintetben viseltettem. Magyarország ügye szent volt nekem s a mint én a helyzetbe beláthattam, igen tanácsosnak kelle tartanom, hogy ne tudja a bal, a mit a jobbkéz csinál.

Azon a napon, melyre nekem Klapka ezredes Szent-Mihályra találkozót adott, egy parasztszekéren elutaztam oda. A 3-áról 4-ére szóló éjjel az időjárás hirtelen megváltozott. Erős fagy váltotta fel az olvadást, ugy, hogy az utamba eső vizes helyeken támadott jégkérek megengedte a lovak és kocsi gyors menetét. A kitüzött helyre megérkezve, Klapka ezredes urat nem találtam ott, hanem csak a jelentést, melyben azzal menti elmaradását, hogy lováról leesvén, lábát megsértette s igy nem jöhet. Mivel a fagy még növekedőben volt, meghagytam Kazinczy alezredesnek, kinek parancsnoksága alatt a hadosztály Polgáron maradt, hogy másnap még napkölte előtt induljon meg a csapatokkal Szent-Mihály felé. Én magam még aznap Rakamazra kocsiztam. Itt aztán Klapka ezredes jelentéseiből láttam, hogy az ezredes ur az ellenség mozdulatai által rászedette magát, s hogy az osztrákoknak eszök ágába se jutott a Tiszán átkelni, sőt inkább hátrálásukat még előbb megkezdték s csak álmenetekkel álczázták. Klapka ezredes azonban egészen abban a hiszemben volt, hogy őt megtámadják. De még saját táborkara tisztjei közül is többen osztották az én véleményemet, melyben ama jelentések, amiket Szemerének a Tisza jobb oldalára küldött kémek hoztak, még inkább megerősitettek.

5-én szemlét tartottam a hadtest egyes csapatai felett.

A Tisza Rakamaznál igen keskeny, ugy, hogy az ellenség a tokaji magas partokról mindent láthatott s igy az általam rendezett szemle igen alkalmas volt, benne azt a gyanitást költeni fel, hogy segitség érkezett. Később hallám, hogy Schlick tábornok értesülve volt megérkezésemről. Az ellenség erejéről sem volt Klapkának biztos tudomása, mert azt hiszem, tulzott volt Klapka azon adata, hogy Schlick e ponton 16,000 ember fölött rendelkezik.*)

Az ezredes honfitársaimról is megemlékezett s ugyanazt mondá felőlök, amit már Kossuth szájából hallottam : vitézségüket a csatában rendkivül dicsérte, de kárhoztatta azt a sok bajt és zürzavart, amit neki okoznak.

Ennek valóságáról magamnak is alkalmam nyilt meggyőződhetni, mert mikor szemle közben a valami 300 emberre menő lengyel csapathoz értem, mihelyt elbocsáttattak, oly lármát csináltak panaszaikkal, hogy eleinte csak nagy nehezen birtam megérteni, hogy tulajdonképen mit akarnak. Csak mikor csendet parancsoltam s külön, egyeseket kezdtem kihallgatni, csak akkor vettem ki, hogy a lengyel legió felállitását sürgetik, — sok nemes azonfelül azon panaszkodott, hogy gyalog kell teljesiteniök a szolgálatot s azt kivánták, hogy tegyék át őket a lovassághoz. Hiában igyekeztem én ez emberekkel megértetni, hogy hiszen mi azért jöttünk ide, hogy a magyarokat segitsük, nem pedig, hogy terhükre legyünk; hogy egy sereget, mely szemtől szemben áll az ellenséggel, elhagyni s Aradra vissza menni legalább is nem járja. E zavargást ugyanis Wysocki őrnagy egy körlevele okozta, aki Aradról minden lengyel csapathoz kiküldött egy emissariust, hogy ott egy önálló lengyel legió felállitása mellett agitáljon.

Itt találtam a legjelesebb tisztek egyikét, Butharin lengyel őrnagyot, épen annak a magyar hadosztálynak a parancsnokát, melybe ez a lengyel csapat be volt osztva, Klapka ezredes a következő. szavakkal mutatá be nekem : »Butharin ezredes, kinek Tarczal melletti diadalomat első sorban köszönhetem.«

---

*) Oly »tulzott« épen nem volt a Klapka föltevése. Lásd a Schlick-féle hadtestről szóló előbbi kimutatást. — D. A.

Én névről már 1831-ben ismertem az ezredest, ki akkor egy lovasezred felett parancsnokolt, de személyesen csak most találkoztam vele.

Meggyőződést szerezvén, hogy a Schlick féle hadtest zöme már hátravonulóban van, parancsot adtam Klapka ezredesnek, hogy a jég fölé szalmával fedett deszkákat rakásson, s e hevenyészett hidon keljen át a Tiszán két hadosztályával. Ugyan-e parancsot küldém Kazinczy alezredesnek is Szent Mihályra. Ennek feladatává tétetett T. Lököt azonnal megszállni s hasonló hidat készittetni a Tiszán.. Estefelé elhagytam Rakamázt s személyesen mentem Lökre. A szorgalmas Kazinczyt épen munkában találtam, ugy, hogy a hidnak még az éjjel el kellett készülni. Késő este aztán hozzám kocsizott Klapka ezredes s ellenvetéseket tett intézkedéseim ellen. Természetes, hogy a beavatkozást visszautasitám, — egyért azért, mert rendelkezéseimet helyeseknek láttam, másért pedig azért, mert Klapka ezredesnek Kazinczy alezredeshez intézett egy oly parancsa került szemem elé, mely őszintén bevallva, egészen felháboritott. E parancs szerint a hadosztálynak másnap előre indulni s Dadát megszállni lett volna feladata!

A ki egy tekintetet vet a térképre, megértend engem. Azért tehát minden ellenvetést visszautasiték, s parancsot adtam a Kazinczy-hadosztálynak, hogy másnap érje el Szerencset, hol főhadiszállásom leend; Klapka két hadosztályát pedig megindítottam Mád és Tálya felé.

Több jel már akkor azt gyanittatá velem, hogy a fősereg Görgey alatt a Szepességen keresztül vonul. Minthogy tehát Schlick hadteste kettőnk közzé jutott, természetes, hogy a helyzetről jobban értesült osztrákok meggyorsiták visszavonulásukat.*)

---

*) E hadjárat legfeltünőbb jelenségei közé tartozik, hogy Görgey hátrálási irányával senki, se barát, sem ellenség nem volt tisztában. Az osz-

Febr. 6-ának reggelén át keltem az erősen befagyott Tiszán Löknél; de miután a Szerencs felé vezető egyenes vonalon oly nagy mocsárok voltak, hogy azokon nem mertem keresztül vezetni hadaimat, Tarczalnak kellett kerülnöm. Nagy csudálkozásomra itt találtam Klapka egy dandárját, főzéssel foglalkozva. De még inkább csodálkozott a parancsnokló őrnagy, mikor kijelentém neki, hogy pihenés nélkül még ma Szerencset akarom elérni. A mozdulatok gyorsasága épen az a dolog, melyhez sok vezér nem ért. A győzelem a lábszárban rejlik! Különben is régi tapasztalatom volt, hogy a katonára is jobb, ha hosszabb menet után hosszabban pihenhet, mint ha rövid menetek közt gyakran megálldogálnia.

Tarczalon egy futár ért utól s a következő iratot hozá számomra:

»Gróf Vecsey tábornok mozgó hadtest-parancsnokságától.

Szeged 1849. jan. 30.

Megtisztelve hozzám intézett levele által a magasztos lelkületü férfinak, ki a honszabadság harczában részt veendő ide sietett s a sulyosan szorongatott hazának megjelenésével segélyt hozott és megmentést hozand, sietek az alkalmat megragadni, hogy beavassam hadmüveleteim titkaiba.

---

trákok, miután Windischgrätz és Jellacis alatt megszállották Buda-Pestet, a magyar »főseregge!« minden érintkezést elvesztettek. Nem tudták, vajjon Görgey nem fordult-e Váczról Komárom felé, hogy ebbe, a császáriak által csak lanyhán ostromzárolt erődbe vegye magát; vagy pedig nem ment-e felső Magyarországba, akár azért, hogy, ha serege állapota megengedi, Schlicket megtámadja, akár azért, hogy visszavonuljon a Tisza mögé; vagy végre, nem ment-e Ipolyságon, Léván, Nyitrán keresztül Lipótvár ellen, hogy Simunich ott levő gyenge hadosztályát megtámadja. A Görgey csapatáinak ereje és állapota felől a tábornagy főhadiszállására mindennap a legellenkezőbb hirek érkeztek, Lásd Nobili: »Der Winterfeldzug 1848—49 in Ungarn.« — D. A.

Hadtestemnek eddig az volt feladata, hogy Szeged vidékét Szabadka felől födözze Kecskemét felé operálván.

A m. k. hadügyminisztérium és a honvédelmi bizottság által kiadott egy parancs szerint hadtestem febr. 1-én a Tiszán át Szentesnek veszi irányát, 2-kán oda ér s bevárja a további parancsot.

Altábornagy urral ezeket közölvén, s hadtestem helyzetéről ezentul is oly gyakran, a mint csak lehet, értesiteni óhajtván, kérem a tulsó hadtest mozdulatáit velem is tudatni, hogy müveleteimet azok szerint vezessem és intézzem.

Abban a reményben, hogy bizalmat nyerek, kérem a további értesitéseket.

Gr. Vecsey, tábornok.«

Szerencsen, egy terjedelmes várban, mely hajdan a hirneves Rákóczy-család tulajdona volt, találtam Szemere kormánybiztost, ki a Görgey közeledtéről szóló hirt formailag is megerősité. Görgey e napon, ha jól emlékszem, Löcsén volt. Csakhamar Klapka ezredes is hozzánk jött, most már meggyőzödve levén, hogy Schlick már elébb visszavonult. Daczára ennek, még is ellenvetéseket tőn, az ő két hadosztálya számára előszabott irány ellen. Ezeknek ugyanis másnap Sajó-Szent-Pétert kellett volna megszállaniok, ő pedig Kassa felé szeretett volna vonulni. Én kimutatám neki, hogy Kassán már semmi teendőnk nincs. Az ellenséget nem találjuk már ott, miután álczázott támadó mozdulatainak védelme alatt felette nagy előnyt nyert a hátrálásban. Azért láttam helyesnek az általam megkezdett irányt továbbra is megtartani. Én ugyan nem voltam ellene, hogy egy valami 2000 emberből álló dandárral álmozdulatokat tétessek Kassa felé, hogy igy Schlicket megcsalhassam; de a sereg zömével határozottan a megkezdett irányban akartam vonulni. De miután Szemere is csatlakozott Klapka nézetéhez s nem birtam ez urakat véleményemnek megnyerni, nekem, a minden támasz nélkül egyedül álló idegennek nem maradt egyéb hátra, mint Klapkának engednem, habár kedvem ellenére is. Igy szóltam hozzájok: »Én itt idegen vagyok, egymagamban állok; de ha Schlick megmenekül — a mi most már mindenesetre megtörténik — akkor tudja meg az egész Magyarország, hogy az ellenség csak azért szabadult meg ép bőrrel, mert elszigetelve álltam s alattasaimnál nem találtam engedelmességre. Vonuljon ön tehát két hadosztályával Isten nevében Kassa felé, én azonban a Kazinczy hadosztályt Miskolczra rendelem.«

Én már azért is ragaszkodtam ehhez az irányhoz, miután jelentést kaptam, hogy az ellenség a Tisza balpartján Szolnokkal szemben hidfőt hányatott jelentékeny sánczolattal, miáltal átkelését s az ideiglenes főváros felé hatolását tetemesen megkönnyebbité. Ez utóbbinak megvédése képezte legfőbb gondomat; Debreczen nemcsak a kormány székhelye volt, hanem katonai rakhely is s a magyar bankjegyek előállitási helye. Miskolczról képes voltam Tisza-Füreden keresztül a netán Debreczen ellen nyomuló ellenséges haderő oldalára nyomást gyakorolni, egyuttal pedig ama segéd-csapatot is, melyet herczeg Windischgrätz altábornagy Pestről Schulzig altábornagy alatt Schlick támogatására küldött, oldalba vehettem.

Másnap, erőszakolt menettel, elértem Miskolczig. Azt az örömriadalt, melylyel csapataimat és engem fogadtak, nagyon nehéz leirni. Zenével, zászlókkal özönlött a nép elönkbe, virágokkal s barátságos éljenzéssel üdvözölt.

Itt kaptam a hadügyminisztertől egy parancsot, melyhez a vezényletem alatt álló csapatok létszámáról részletes kimutatás volt mellékelve. Ez iratokból kivettem, hogy Kossuth és a hadügyminiszter erélye és fáradhatlan tevékenysége Nagy-Váradon egyre uj gyalog és lovas- zászlóaljakat és ütegeket teremt, melyeket aztán minden irányban, a hol azokra szükség van utnak inditanak. Ez ujonnan szervezett csapatokkal a harczmezőn álló haderő lényegesen gyarapodott. A Bánátban, a szerbek ellen és Arad ostromzárolására Damjanics tábornok hadteste állt. Most tudtomra adatott, hogy ez a tábornok 7000 emberből álló hadosztályával szinte az én parancsnokságom alá helyeztetett s

Szentes felé indittatott. Nagy-Váradról egy 6000 emberből álló uj hadosztály Török-Szent-Miklósra, Szolnokkal szemben küldetett. Ennek parancsnoka Vecsey tábornok volt.

E szaporodás lehetövé tette, hogy Répási tábornokot 9400 emberével Török-Szent-Miklósról Madarasra rendeljem. Tisza-Füreden egy uj dandár alakult s Asbóth ezredes alá helyeztetett. E dandár egyelőre csak 4—5000 emberből állt ugyan, de minden nap növekedett s habár ez időszerint az én parancsnokságom alatt állt, mégis inkább tartalékseregnek volt tekintendő, mely felett a kormány a körülmények szerint szabadon rendelkezhetik. A Klapka 14—15,000 embert számláló hadtestével együtt összesen 37,000 ember állt tehát vezényletem alatt.

Egyuttal tudtomra adták, hogy Szeged, e nevezetes pont a Tisza és Maros összefolyásánál, nemzetörök és kisebb huszárcsapatok által van megszállva. Mint már elébb is emlitém, e csapatok gr. Batthyányi Kázmér kormánybiztos parancsa alatt állottak.

A helyzet tisztázása kedveért hadd álljon itt Kossuthnak két levele :

»Debreczen febr. 3. 1849.

Altábornagy úr!

Febr. 2-ról szóló becses levelére, amennyiben bizalmas természetű volt, van szerencsém szintén egész bizodalmasan válaszolni, kérvén önt, hogy levelem tartalmát csak személyes tudomásul vegye.

A mi engem magamat illet, én legszivesebben ezt mondanám önnek :

»Agissez Mr. le général; battez l'ennemi et n'en parlez pas, jusqu'à le qu'il serait battu.«

De önnek fogalma sem lehet az olyan helyzetről, minő az enyém. Nem képzelheti azokat az örökös apprehensiókat, susceptibilitásokat stb. melyeknek naponkint ki vagyok téve.

Igy tehát alig lesz elkerülhető, hogy ön az én jelenlétemben közöljön valamit a hadügyminiszterrel és a táborkar főnökével hadmüveleti tervéről; de semmiesetre sem többet, mint a mennyi elkerülhetlenül szükséges arra, hogy a többi, még külön parancsnokságok alatt álló hadtestek mozdulatai az ön müveleteivel összhangzásba hozassanak.

Tehát csak az általános irányról leend szó, speciális részleteket alig lesz szükség emliteni — car si Vous êtes d'avis, que les operations de la guerre surtout alors qu'on commence a prendre la position, exigent un secret absolu, il n'en faut pas parler beaucoup, et moi même, je n'en veux savoir trôp. Le secret reservé dans sa propre poitrine est le mieux gardé. Voilà mon avis, Mr. le génêral.

Tehát mi viszont látjuk egymást s ön bizonyára lesz oly jó, hogy megérkezte után azonnal velem beszél mindenekelőtt. Csak jól számitsa ki a seregtől eltávozása idejét, nehogy távollétében valami szerencsétlenség történjék.

Mészáros barátunk, a hadügyminiszter, erre vonatkozó kérdésemre azt mondja, hogy szivesen meghallgatja az ön tervét s hogy a titoktartás tekintetében ön egészen nyugodt lehet.

Mi tehát majd elintézzük a dolgot. Csak arra kérem, legyen türelemmel bizonyos körülmények iránt, melyek iránt a közjó érdekében nekem is türelemmel kell lennem. Kiáltványait itt küldöm.

Tisztelettel

Kossuth L. elnök.«

»Altábornagy úr!

Miután a pillanat komolysága okvetlenül követeli, hogy a különböző hadtestek mozdulatai összhangzásba hozassanak; miután a hadügyminisztérium az altábornagy urral közölt hadmüveleti tervére ezideig választ még nem kapott; s miután altábornagy urat a kilátásba helyezett személyes értekezlettől és az evégett szükséges ide utazástól fontos okok tartják vissza: a hadügyminiszter szükségesnek tartotta saját vezértitkárát, Stein alezredes urat azzal a megbizással küldeni altábornagy urhoz, hogy vele a nevezetes ügyről személyesen értekezzék, s hogy ő az ön becses véleményét a kormánynyal és hadügyminiszterrel leendő közlés végett meghallgassa.

Szabadságot veszek magamnak altábornagy urnak erről jelentést tenni.

Debreczen febr. 6. 1849.

tisztelettel

Kossuth L.

Csata Hidas-Németinél febr. 5-én, Tornallyánál febr. 13-án. — A magyar hadsereg fölötti főparancsnokság átvétele.

Másnap Klapka ezredestől is vettem levelet, melyben jelenté, hogy az ellenség hátvédét Hidas-Németinél utolérte s annak törekvését, hogy a Hernád hidját maga után fölégesse, meghiusitá. Egyuttal arra kért, hogy balszárnyának biztositása végett Forrót szállassam meg. Hogy semmiféle okot ne szolgáltassak arra a panaszra, hogy talán nem támogattam őt eléggé, hadosztályom legjobb zászlóalját, a Prinz von Preussen gyalogságot küldtem el két ágyuval Albrecht őrnagy alatt.

Föl kellett tennem, hogy Klapka ezredes sarkában lesz az ellenségnek, miután már mindnyájan értesülve voltunk Guyon ezredes győzelméről, melyet ő a Görgey előcsapatát képező hadosztálylyal Branyiczkónál vivott s ez erős pontot rohammal bevette, ugy, hogy most Görgeynek akár Eperjes, akár Kassa felé szabad utja volt. Annál inkább fel kellett háborodnom, midőn másnap azt a csodálatos jelentést vevém Klapkától, hogy előcsapatát egy menettel visszahuzta s hogy — ami még különösebb — Görgeynek megirta, hogy Kassa elleni támadását két nappal késleltesse, hogy ő — Klapka — igy időt nyerhessen intézkedései megtételére. Be kell vallanom, első pillanatban kedvem lett volna Klapka ezredesnek azt a tanácsot adni, sziveskedjék Schlick altábornagyot is barátságosan megkérni, hogy hadmüveleteivel várakozzék, mig Klapka megnyeri a »szükséges időt«; csakhogy a császári parancsnok más véleményben volt, mert már akkor Kassát odahagyta s én erről Szemere kémei által értesülvén, most már azon voltam, hogy Schlick irányát kikémleljem.

— — — — — — — — — — — —

(Hogy Klapka ezredes téves mozdulatát kellő világitásba helyezzem, ime közlök nehány részletet Butharin tábornok müvéből, ki az expeditiónál Klapka előhadát vezényelte) :

»Hadosztályom febr. 4-én hagyta el Rakamazt, utját Tarczalnak és Maádnak vevén. Az ellenséges hátvéd gyorsan vonult hátra s csak febr. 5-én érhettük utól Hidas-Németinél. Elhagyván Bónya faluját (?) s a hegytől délnek fekvő erdőhöz közeledvén, melyen keresztül az országut vezet, a Hernád másik partján, nyugatra a Miskolczról Kassára vezető országuttól egy ellenséges lovascsapatot pillantottunk meg. Nyilván előörs volt. A h.-németi-i ut erdőn vezet keresztül s egy hidhoz visz, melyen át a nevezett faluba juthatni. Most Klapka kiadja a parancsot Idukowski őrnagynak, hogy a lengyel zászlóaljjal, nehány magyar századdal, egy század lovassal s egy üteggel a hidat erőszakolja. Idukowski egy zászlóaljat Lottowski százados alatt az erdő ellen indit, ő maga pedig a lovasszázaddal és az üteggel az országuton vonul. Két század az erdőszegélyén csatárlánczba állitva, egy ellenséges gyalog zászlóaljra bukkan, mely rövid tüzelés után visszavonul a hidon. A lengyel zászlóalj, daczára a heves puskatüznek, melylyel a tulsóparton felállitott lövészek részéről fogadtatik, előre nyomul. Az ellenség végre megkisérli a hid leégetését, amit azonban a mieink megakadályoznak. Wierawski kapitány oly keményen nyomukban van, hogy az osztrákoknak fel kell hagyni szándékukkal. Ezalatt ütegünk kedvező állást foglal s el kezdi a tulparton hadoszlopokban egyesült ellenséget lőni. Az ágyuzás késő éjig tart, mig az ellenség, a sötétség által takarva, egészen elvonul a kassai uton.

Ez ütközet után parancsot kaptam Klapkától, hogy egy zászlóaljat hagyjak a hidnál, a többi csapattal pedig üssek nyilt tábort a Hernád balpartján.

Korán reggel keresztül vonultunk a hidon és a falun, Kassa felé irányzott utunkat Tornyos-Németinek vevén. Előörseink Sándor és Bölcs falvaknál bukkantak az ellenségre. Klapka parancsot adott, hogy a dandárral Szina falva előtt, az ut másik oldalán, hol jelentékeny magaslatok vannak s a hol tüzérségünk előnyös állásokat foglalt, csatasort képezzek. Az ellenség a szelid dombok között szinte harczvonalba fejlődött ki, anélkül, hogy legkissebb mozdulatot árulna el, ami bennünket arra birt, hogy a lovakat szakaszonkint megetessük s a legénység között kenyeret, szalonnát, bort osztassunk ki.

Este felé az előörsöket Hidas-Németiben hagytuk s éjszakára Göncz városkájába vonultunk vissza. Klapka azt hitte, hogy az ellenség, a mögöttünk fekvő Nádasd, Ujvár- és Zsujtafalvak által kedvező hélyzetben levén, meg fog támadni.

Másnap ujra keresztül vonultunk a hidon és Hidas-Németin s közeledtünk Szina felé. De az ellenség már nem volt ott; az éjjel visszavonult. Most tehát Enyiczkén és Mindszenten utána haladtunk, de miután nem értük el többé, megfordultunk s igy az ellenséggel dos à dos helyzetbe jutottunk. Forró felé s onnan Miskólcznak vonultunk.

Igy tehát Dembinski tábornok előrelátása, hogy az ellenséget nem leljük többé Kassán, teljesen igazolva lett. Ebből látható, hogy az ellenség üldözése mily lanyhán és oktalanul vezényeltetett. Klapka ezredesnek ezen egész hadmozdulata a compostellai Szent Jakabhoz zarándokoló ama jámbor bucsujárókat juttatta eszembe, kik három lépést tesznek előre, kettőt meg hátra s igy közelednek a szenthely felé. Ily mozdulatokkal elérhetni talán a mennyországot, de a futó ellenséget soha.«)

— — — — — — — — — — — —

Február 10-én hallám, hogy Schlick Torna felé vonul. Azt hivém tehát, hogy ha Edelény felé indulok, az ellenséges hadtestet még elérhetem. Ennélfogva meghagytam a Forrón állomásozó Albrecht őrnagynak, hogy vonuljon Szent Petribe*) s ott engem hadosztályommal várjon be. Klapka ezredesnek azt irám, hogy 24 óra alatt legyen készen velem egyesülhetni, mert hozzá intézett parancsom elébb adatott ki, sem mint Kassa kiüritéséről értesültem.

---

*) Nyilván Sajó-Szent-Péter, mely nem tévesztendő össze a nehány mértfölddel följebb fekvő Petrivel.

Itt még felemlitek egy Miskolczon előfordult esetet. A hadügyminisztertől ugyanis iratot kaptam, melyhez egy hadmüveleti terv volt mellékelve. Én már készen voltam válaszommal a hadügyminiszterhez, hogy tervét visszautasitom, miután az enyém már kész; de azért is, mivel a hozzám intézett tervvel talán kijátszható lett volna valami tapasztalatlan ellenséges csapatvezető, de semmi esetre sem egy oly tapasztalt vezér, minő Schlick altábornagy. Levelem igy végződött: »bocsásson meg, ha bátorságot veszek magamnak kijelenteni, hogy ezt — a tervet csak tapasztalatlan katona készithette.«

Már épen be akartam pecsételni válaszomat, midőn a hadügyminiszter levelének másodszori figyelmes átnézése után észrevettem, hogy az nincs ellátva a hadügyminiszter jegyével, hogy tehát a terv csak másolat s hogy Mészáros aláirása nem sajátkezü, — hogy tehát annak hitelessége egyedül a következő záradékból volt következtethető: »pour copie conforme à original Stein alezredes.« Nem birván elképzelni, hol lehet az eredeti, irtam Kossuthnak, oda csatolván a hadügyminiszterhez intézett válaszomat, s kérém az elnököt, hozná tisztába e nevezetes ügyet, s rendeljen vizsgálatot, hová tünhetett az eredeti. Hogy az olvasónak fogalma legyen az idegen országban való helyzetemről, meg kell itt emlitenem, hogy csak egy hét mulva esett tudomásomra, hogy a haditerv eredetijét Szathmáry lovas századosra bizták volt rá, ki, mint fönnebb emlitem, még febr. 2-án az ellenséghez szökött át.

Febr. 11-ének reggelén Miskolczról Szent-Péteren át Edelény felé vonultam. Szent-Péteren találkoztam egy magyar némessel, ki éppen Szemeréhez készült azzal a jelentéssel, hogy Schlick már elhagyta Tornát, s Aggtelek felé indul. Rögtön elhatározám, hogy ez iránynyal párhuzamosan a Sajó-Völgy mentében fölfelé vonulok s mig az nap este csak ugyan elérkeztem Putnokra.

Itt ismét arról értesültem, hogy Schlick már az aggtelki szorost is elhagyá, s hadtestével Tornallyán fekszik s egyuttal arról, hogy Piller őrnagy Görgey hadtestétől a mult éjjel megtámadta őt s érzékeny veszteség után visszaszoritá.

Mindebből azt látám, hogy az ellenség tovább fog itt időzni. Mert először is egy 50 könnyülovasból álló kémszemlész csapatot intézett Rozsnyó felé. E csapat parancsnoka a város tanácsát és a polgárokat erőszakkal akarta kényszeriteni, mondanák meg neki, hol van a Jablonowski osztrák tábornok dandára, 4000 ember? Ez közvetlenül nyomában volt Görgeynek s igy most megfogható volt, hogy miután az osztrákok Kassának rögtönös kiüritése után zavarba jöttek, Schlick tábornok nem tudhatta, hova lehetett Jablonowski.

Az ellenség ittmaradását gyanitám másodszor onnan hogy Schlick tábornok a Tornallya körüli helységekbe kisebb csapatokat küldött, melyek kenyeret süttettek s azt a főhadi szállásra voltak szállitandók. S végre megerősitett e hitben egy napiparancs, melyet egy szökevény közölt velem, s melyben meghagyatik a csapatoknak, hogy fehérnemüiket mossák ki.

Tornallya sokkal nevezetesebb pont, semhogy az ellenségnek megengedhettem volna, hogy itt befészkelje magát. A helységtől éjszakra a rimaszombati mély út vezet, hová Schlicket nem minden veszedelem nélkül lehetett követni. Balra Schlicktől vezetett a rozsnyói ut, jobbra az Aggtelken, Tornán keresztül Kassának vezető ut;*) előtte volt az az ut, melyen én állottam s mely Putnokon át Miskolcznak vezet. Ha tehát csak nehány napot engedtem volna is neki, ő Jablonowskit magához vonhatja s ugy megerősödhetik vala, hogy nem mérközhettem volna vele. Arra kellett tehát irányoznom főgondomat, hogy Schlicket Tornallyából kiüzzem, mert a vidék mély utai aztán nem engedték, hogy Jablonowskival a rimaszombati uton egyesüljön.

---

*) Itt tévedés van, a rozsnyoi ut vezetett jobbra, az aggtelki balra oly állást foglalt, hogy a putnoki uttal szemben legyen. — F S.ckk, ocarldi,

Miután azonban jól éreztem, hogy 5000 emberemmel s 16 ágyummal nem tehetem ki magamat annak a veszélynek, hogy egy oly hadtestet támadjak meg, mely számban annyira felülmul s oly tekintélyes tüzérség fölött rendelkezik : levelet irtam Piller őrnagynak, hogy Schlick altábornagyot meg fogom támadni Putnok felől s ajánlatot tevék neki — Piller őrnagynak — hogy tegye ugyanazt Aggtelek felől. Hogy Piller őrnagynak elegendő időt engedjek intézkedései megtételére, 13-át tüztem ki az ütközet napjául. Három követet, mind a három buzgó hazafi, küldöttem hozzá befogott szekéren, mindegyiket két órával a másik után — de egyikük se tért vissza.

12-kén a következő levél érkezett hozzám az elnöktől :

»Altábornagy ur!

Kérem, küldje el a mellékelt levelet Klapka ezredeshez. Minél inkább combinálom a helyzetet, annál jobban bánt, tudnom azt, hogy Klapka ezredes lassu menetei, főhadiszállásának Hidas-Németiből Gönczre visszahelyezése egy győzelem után s az egészen haszontalan vonulás az üres Kassára Schlicknek egérutat nyitottak s ő most már vagy Pest felé huzódik, hol az ellenséges haderőt megszaporitja 14—15,000 emberrel, vagy pedig fenyegetvén jobb szárnyunkat, még ha Pest felé hatolunk is előre, arra kényszerit, hogy egy hadtestet hagyjunk hátra, mely elég erős legyen őt sakkban tartani, ha nem vonulna Pestnek, hanem Jablonowskival egyesülve ujolag fenyegetné Kassát vagy Miskolczot.

És ő annyira a markunkban volt! Inkább még, mint Roth tábornok, kit 10,000 emberével együtt elfogtunk. Valóban szomoru!

Most segitsen ön, tábornok ur! Ne törődjék a rövidlátó tömeg óhajtásaival; cselekedjék ön — alattasaitól a legszigorubb engedelmességet követelve — legjobb belátása szerint és segitsen bennünket egy hatalmas diadalra, ha nem lenne is az döntő. Az erkölcsi eredmény meghozza a döntő hatást.

Ha Schlicket és Schulzigot ártalmatlanná tettük volna, azt hiszem, hogy az ellenség, gyors előnyomulásunk esetében alig lett volna képes ellent állani. De ha 14 napot nyer, akkor Budich (?) 6—8000 emberrel átkél a Dunán, magához huzza a ráczok minden haderejét s veszélyezteti Szegedet, a mit mi csak erőnk szétforgácsolásával fognánk megakadályozhatni. Az ellenség minden szétküldött hadtesteit Pesten vonja össze, ott megerősiti magát s tulerős hatalmat állit ellenünkbe.

Nem jut eszembe bárkinek is, de legkevésbe önnek, főparancsnok ur, hadászati tanácsokat adnom; de kötelességemnek ismerem politikai nézetemet általánosságban kimondani, s az igy hangzik:

1. hogy Schlicket megszökni engedtük, az nagyon szomoru eset;

2. hogy a támadó harcz halogatása az ellenségnek előnyt hoz.

Szolgáljanak bizonyitékul a meglehetősen hiteles adatok, miket az ellenségről nyertem.

Ereje a következő:

Szolnok :	4000	ember	gyalogság,	
	800	»	nehéz	lovasság,
	600	»	könnyü	
Abonyban :	600	»	gyalogság,	
	900	»	vasas,	
Czegléden circa:	1200	»	gyalogság,	
	300	»	vasas,	
Kőrösön :	170	»	vasas, 6 ágyu,	
Berczelen :	400—500	»		
	8970	ember.		

Az ágyuk számát nem tudom, de az bizonyára tetemes.

Más hirek (Pestről febr. 10-ki kelettel) azt jelentik, hogy Jellacic a Tisza felé vezényel. Ereje 10,000 emberre, 86 ágyura, két röppentyü-ütegre becsültetik. Szolnokon állomásoz az Ottinger-dandár 4000 emberrel, Ferencz József dragonyosok, Wallmoden vasasok, egy zászlóalj határőr, egy zászlóalj vadász; Kőrösön a harmadik hadosztály, a többi szét van szórva Irsáig. Az ellenséges tisztek mondják: »Mi most nem támadhatunk, mert segélyt várunk felülről. Szét vagyunk szórva, két hétre van szükségünk, hogy öszpontosuljunk.« Továbbá: »A magyar tüzérség előtt respectusunk van, s ha Magyarországnak 1000 ágyuja van, Ausztria sohsem győzhetné le; de mi majd aprånként elszedegetjük ágyuikat, miután a vasas rohamokat ki nem állják, aztán jön a mi derék gyalogságunk és aztán Magyarország — Adieu!« Igy az ellenség.

A hir azt mondja továbbá: »9-kén egy hadoszlop indul Tisza-Füred felé, hidászati szereket visz magával.«

»Budapesten most sok a katona.«

»Budát nagyon megerősitették. Most a lánczhid erőditésén dolgoznak. A budai oldalon pallisadokat épitettek. 9-kén a pesti oldalon is megkezdették a Wodianerháztól az uj-épületig (egy rőzsékkel födött tornász) pallisadokat épiteni és ágyuházakat. Az Uj-épületet is védhető állapotba helyezik. Szivós macskák lesznek ezek, a miket nem lesz könnyü leverni. Bécs még mindig nyugtalan. Páris 1-je óta nyugodt.«

Azt hiszem önnel mindent közölnöm kell, most mondja meg ön, jól számitok-e:

Görgey	18,000 ember
Klapka	8,000 »
Az ön hadosztálya, tábornok ur	6,000 »
Répási Szekulich-csal	9,000 »
Vecsey	5,500 »
Damianich	6,500 »
	53,000 ember
Asbóth	4,000 »
	57,000 ember.

Azt hiszem, inkább többet számitottam, mint kevesebbet.

Ha ön hadmüveleteit támadólag kezdi meg Pest felé s talán jónak látandja a Dunán Pestnél átkelni, jusson eszébe, hogy

Komáromban 11,000 emberünk van, s ezekből 5000-en egy-két napi menetre kirohanhatnak s önt támogathatják.

Éljen ön boldogul s tiszteljen meg mielőbb becses tudósitásaival.

Tisztelettel

Kossuth, elnök.

»Még arra figyelmeztetem, hogy ha nem nyomulunk gyorsan előre s az olvadás beáll, lehetetlen lesz ágyukkal előre hatolnunk.«

12-ét arra használtam fel, hogy szekereket szerezzek, a mikre kenyeret, pálinkát, hust és szalonnát rakattam, hogy csapataimat képesekké tegyem a táborozásra hideg időben is; mert habár a fagy alább hagyott is, az éjszakák mégis felette zordonok voltak. Huszár örjáratok cirkáltak minden irányban s 50—60 foglyot is hoztak a Schlick által megszállott helységekből. E foglyok négy különböző ezredből valók voltak, ami különben nem igen világosithatott fel az ellenség erejéről, mert Ausztria ez idő szerint első és második zászlóaljait Olaszországban foglalkoztatá, mig a harmadik és negyedik zászlóaljak Magyarországon harczoltak.

Schlick, természetesen, csakhamar megtudá Putnokra érkeztemet, s megkisérté erőm felől kémek által nyerni értesülést. Éber előörseim ezek közül többeket elfogtak s bár sulyos jelek merültek fel ellenök, mégis én egyet sem végezteték ki közülök.

Szent Péterről mind Klapkának, mind Szemerének irtam, Máriássy alezredesnek pedig, ki a Klapka két hadosztályainak egyike fölött parancsnokolt s közvetlen szomszédságában feküdt Szent Péternek, parancsot adtam, hogy jőjjön azonnal Putnokra. Sz. Péteren ugyanis egy oly jelentést vettem Klapkától, mely felháboritott. Csaknem hihetetlen, hogy mit jelentett: »Az ellenség elhagyta Kassát; holnap óvatosan be vonulok oda.« Türelmem megszakadt. Az ezredes e csodálatos jelentését azonnal elküldtem Debreczenbe eredetiben, hanem a jelentés azon részét, mely az ovatos vonulásról szólt az üres (!!) Kassa felé, azt aláhuztam.

13-án reggel jelentést vettem Máriássy alezredestől, hogy hadosztályával útban van Putnok felé. A szolgálati jegy 12-ki kelelről szólt s az abban jelenté, hogy e napon Kazinczig is alig fog eljuthatni. Parancsot küldék neki, hogy 13-án olyan jókor, amint csak lehet, induljon meg, ugy, hogy délfelé minden áron Putnokra érjen, hol Gömör megye föispánja, Szentiványi (Károly) kezéből, ki akkor Putnokon volt, megkapandja a további utasitást, melyet neki átadtam. Ez utasitás akkép hangzott, hogy megérkeztekor azonnal osztasson ki csapatai közt kenyeret és pálinkát, ami ott reá készen vár, ugy, hogy a csapatok még az nap készen legyenek a továbbvonulásra, »mert — irám én — egy óra felé délután Tornallyát megtámadom. Mihelyt ágyudörgést hall ön, ön kivonul s oly állást vesz, hogy Putnokot fedezi s engem szükség esetén visszavonulásomkor fölvehet. De e nap ön nem nyomul tovább előre, hanem meghál Putnokon. 14-én virradt előtt azonban Tornallya felé indul, hol megtalálja a további utasitást.«

Piller ezredestől sem válasz nem érkezett, sem a hozzá küldött követek egyike sem tért vissza. Azt kellett tehát hinnem, hogy ajánlatomnak kivánt eredménye volt, s azért elhatározám, hogy Schlicket megtámadom; mert ha Piller ezredes nem jön is, biztos voltam a felől, hogy Máriássy hadosztálya biztosit a romlás ellen. Hogy annál nagyobb óvatosságot fejtsek ki, csak délután szándékoztam a támadásra vállalkozni, hogy igy az est sötétje minden eshetőségre javamra szolgáljon.

Délután 1 órakor szemben álltam Tornallyával. Egy félórányira a helységtől volt egy nagy puszta egy korcsmával. Itt megállitám a hadosztályt s kirendeltem 50 lovast, hogy azokkal személyesen recognoscirozzam az ellenség állását. Ez rögtön mozgásba hozott nehány lovasszázadot s ezek mögött gyalog csatárlánczokat fejlett ki. Erre parancsot adtam Kazinczynak, hogy 450 embernyi lovasságát s egy század önkénytes vadászt két könnyü ágyuval azonnal küldjön utánam. Egy ellenséges gyalog szakasz, valami 50 ember, jelekkel integetett, mintha meg akarná magát adni. Egy altiszt hat huszárral feléjök küldetett, de ezek sortüzzel fogadták, melytől egy huszár sulyosan megsebesült. Erre én lovasságommal s két ágyummal futó lépésben előre rohantam s egy fél ágyulövésnyi távolságban az ellenséges csatárlánctól nehány kartácslövést tétettem az ellenség zárt oszlopokban álló lovassága felé. Pont fél kettőre volt ekkor. Az ellenség nem állta meg a sarat s bevonta lovasságát a városba. Most önkénytes vadászaim és az ellenséges csatárlánez közt élénk puskatüz fejlett ki. Kazinczy alezredes, talán abban a hitben, hogy veszély környékez, anélkül, hogy parancsomra várt volna, egy zászlóalj gyalogságot küldött utánam s még két ágyut segitségül. A csata élénkebb lőn. Huszárcsapataim rohanó futammal egész a városba nyomultak, hol nehány gyalogcsoportot szétugrasztottak. Ekkor egyszerre jelentést vevék, hogy balszárnyamon s a Sajó másik partján ellenséges csapatok mutatkoznak. Apró huszárőrsöket küldtem ki tehát, hogy az ily időben igen megapadt folyó átjáróit szemmel tartsák, de meghagytam nekik, hogy engem akármi csekélységgel ne háborgassanak s csak akkor tegyenek jelentést, ha bizonyosságot szereznek a felől, hogy jelentékenyebb erő fenyeget. Csodálkoztam nagyon, hogy az ellenség a homloksorban mért nem fejt ki tüzérséget s ezt csak onnan magyarázhatom ki, hogy Aggtelek felől várván támadást, a várost minden járműtől megtisztitotta. Mert ha Piller ezredes, felszólitásomnak engedve, megérkezik, nagyon könnyen elfoglalhatja vala a város mögötti hidat. Schlick tábornok tehát egészen kiürité a várost s a Sajó mentében lefelé, függélyesen az én balszárnyamra állitá fel egész erejét; s talán abban a hitben, hogy egész erőm csak annyi, a menyivel Tornallyát megrohantam, egyszerre balszárnyamra ütött. De ez a támadás téves volt, mert a helyett, hogy azt rögtön lovasságával nyitotta volna meg, amint azt e fegyvernemben való tulnyomó erejénél fogva bizvást megtehette, élénk ágyuzást kezdett s csak e bevezetés után tolta előre felém oszlopait. Én azonnal parancsot küldtem Kazinczyhoz, támadná meg az ellenség jobb szárnyát; de ez a kitünő tiszt nem várt az én parancsomra, hanem önmagától meg kezdé a rohamot, ugy, hogy az osztrákok, akik engem meg akartak lepni, most magok lettek meglepetve.

Időközben nehány házat szállattam meg a Sajó mentében Ezek szögletet képeztek a város és a folyó között. Meghagytam tehát a gyalogság parancsnokának, hogy tartsa magát e házakban az utolsó emberig, négy ágyumat beállitám szemben a városba vezető uttal, hogy az ellenség által az országuton megkisérlendő netaláni előrohanás esetén azt követhessem, magam pedig a lovassággal kifejlett homloksorban ügetve a Kazinczy által már megtámadott ellenségre vetém magamat. A csatát igen élénknek találtam, habár csak tüzérséggel harczoltak.*)

---

*) A Dembinski által itt annyi részletességgel leirt tornallyai csatának egészen más szinezete van, ha annak leirását az osztrákok, el kell ismernünk, hogy tárgyilagos, hivatalos jelentésével összehasonlitjuk. Dembinski czélja, melyet e csatával elérni ohajtott, e jelentés szerint nem eléggé világos. Mit akart vele elérni? Az osztrákokat kiszoritani Tornallyából? Hiszen ugy sem akartak ott maradni, miután Schlicknek mindenek előtt az állott érdekében, hogy a császári főerővel egyesüljön s e végből elérje Rimaszombatot és Losonczot. Schlick előtt tehát ez az egész összeütközés csak egy előörsi csatározás jellegével birt; Dembinski ellenben nyilván erkölcsi előnyt akart kivívni, midőn az osztrákokkal, mint önálló főparancsnok összeütközött, a mire eddig alkalma nem volt. De ha ezt akarta, akkor nagyon is gyenge erővel lépett fel. Piller segítségére támaszkodnia eleitől fogva hiba volt, először azért, mert a szolgálati rend ellen vétett, midőn egyenes parancsot adott Pillernek, a ki pedig Görgey közvetlen parancsnoksága alatt állt, másodszor pedig Dembinski nem tudhatta, hogy ama három követ közül, kiket az osztrákok oly könnyen elfoghattak csak egy is eljuthatott-e Pillerhez? Dembinskinek tehát, ha »erkölcsi sikerre« számitott, minden esetre több erőt kellett volna magához vonnia, vagy a haszontalan összeütközést kerülni. Hogy a helyzetet megvilágitsuk, idézzük itten herczeg Windischgrätz tábornagy törzskari főnökének hivatalos jelentését szószerint.

»Gróf Schlick altábornagy helyzete felette veszedelmes, kritikus volt! Az egyik (északi) oldalon állottak Görgey előcsapatai Budamértől egy lövésre, tehát alig három órányira Kassától, a másik (déli) oldalon állták Klapka és Dembinszki alatt az egyesült ellenséges hadtestek birtokában a Kassától csak három mértföldnyire fekvő Hidas-Németinek s a Her-

Gyalogságom az ágyutüzet pompásan állta. A tüzérség is sok hidegvért tanusitott s mondhatom, hogy általában mind a három fegyver megtette s maga kötelességét. A gyalogság

---

nád ottani átjáratának. Görgey, Klapka és Dembinski tehát oly közel állottak már egymáshoz, hogy a pillanat, midőn egyesült erővel támadhatnak az ellenségre a nélkül, hogy amaz hátba támadhatná meg őket, már elmult. E sulyos körülmények között Schlick altábornagy még 8-án és 9-én este hadi tanácsot hivott össze, mely a teendőket körülményesen megbeszélné és megfontolná. Három esetet kellett tekintetbe venni: 1. Vajjon az egész egyesült erővel nem kellene-e Eperjesen keresztül Galicziában törni; vagy 2. Kassán megállapodni, vagy végre 3. be nem várva a döntő támadást, Moldau-on, Tornán keresztül Tornallyára és Rima-Szombatra vonulni, a tábornagygyal egyesülni s igy az elvesztett előnyt ujra visszanyerni. Ez utóbbi ajánlat fogadtatott el egyhangulag, mint a legtermészetesebb és a helyzetnek leginkább megfelelő; előbb azonban még kisérletet kellett tenni; hogy a délfelől előlnyomuló ellenség ütközetre birassék. Ha ezt megnyerjük, akkor Kassát semmi esetre sem adjuk fel, ellenkező esetben pedig éjjel felszedelőzködünk s a sötétség oltalma alatt visszavonulunk Moldau és Torna felé.

Időközben a Parrot-dandár a podgyászszal, betegekkel, sebesültekkel és a Kassáról emigráló családokkal azonnal Tornába irányoztatott, mig Schulzig altábornagy Kassán maradt, gróf Schlick altábornagy pedig éjjeli 11 órakor hat lovas zászlóaljjal és 12 ágyuval Fiedler dandárához indult Enyiczkére a miskolczi országuton. Ide érve, érettebb megfontolás után Schlick felhagyott azon szándékával, hogy az ellenséget Hidas-Németiben támadja meg s igy a Moldau-felé N.-Idán keresztül vonuló menet azonnal megindult.

Schulzig altábornagy, ki 9-én d. e. 10 órakor még semmi ujabb parancsot nem kapott, de egy, Schlick altábornagyhoz Hidas-Németibe küldött lovas küldöncz által, ki huszárokra bukkant, arról értesittetett, hogy egy ellenséges hadoszlop nyomul előre, — kiürité Kassát s éjfélkor Moldauba érkezett, hová a kassai hegyen állott csapatok is, miután a Hernád hidját leégették, megérkeztek vala. Az egész hadtest tehát, kivéve a Tornáig előre tolt Parrot-dandárt, Moldaunál állt egyesitve. Innen, mint már emlitve volt, Zsedényi százados küldetett Budára szóbeli izenettel a tábornagyhoz.

Tizedikén a Parrot-dandár Szén felé vonult, mig a sereg többi csapatai pihenő napot tartottak. 11-én Parrot vezérőrnagy 13 órai menet után elérte Tornallyát, a hadi járműveknek azonban $1/3$ részét sem birta az aggteleki hegyen keresztül szállitni. A mi elmaradt, azt részint következő éjmelyet a házakban hagytam, minden szurony-rohamot visszavert, ugy, hogy az ellenség, mely őt ezen a csatára nevezetes helyről kiűzni akarta, megkisérlé a házakat felgyujtani s e végből

---

jel, részint másnap kellett a meredek, rendkivül nehéz hegyi uton továbbszállitani, a mi hála Parrot vezérőrnagy erélyének, tökéletesen sikerült is. A Fiedler dandár Józsafőig haladt a Pergen- és Kriegern-dandár Petriig és Szénig, Deym utóhadi dandára Szilasig.

12-kén Parrot-dandára Bátkáig, Fiedleré Runyáig, Pergen és Kriegerné Bejéig és Tornallyáig jutott, mig Deym-dandára Aggtelket szállotta meg, Szénben még nehány szakasz gyalogságot, egy zászlóalj Sünstenau-vasast s egy fél lovas üteget hagyva. Ezeket 13-kán reggel megtámadták a midőn is a vasasok némi veszteséget szenvedtek, de visszavonultukban Deym dandárának maradványa által fölvétettek.

A hadtest többi csapatai 13-kán pihentek.

14-kén a Parrot-dandár Keresztúrig nyomult, a Fiedleré Rimaszombatig, Pergen Bátkáig, Deym dandárának végre, mely az utó csapati tisztet a Kriegern dandárnak volt átadandó, Fügéig kellett volna nyomulni, de miután a Kriegern-dandárt az ellenség időközben megtámadta, visszatért.

Ez ellenséges sereg állitólag hat zászlóaljból, 8 lovas századból és 20 ágyuból állott s Dembinski parancsnoksága alatt Putnokról nyomult előre.

Schlick altábornagy, a ki csakhamar megjelent a Kriegern-dandárnál, oda vonta a Deym-dandárt és rögtön megtevé a kellő intézkedéseket. Rövid csatárlánczi ütközet után 9 lovas ágyu, aztán még egy 12 fontos és egy röppentyü üteg vitetett a tüzbe s löveteit az ellenségre oly hatással dobá, hogy az nyakra-főre vonult vissza két vasas zászlóalj által üldöztetve. Veszteségünk e csatábani 1 halott és több sebesült. Egy ágyunk leszereltetett, de kevés javitással ujra helyrehozatott.

A Deym-dandár este folytatá a tornallyai csata által félbe szakitott menetét, mig a Kriegern-dandár harczi állásában tölté az éjjet. Parrot 10-kén Losonczig jutott. A hadtest többi része az országut hosszában Losoncz és Rimaszombat közt táborozott, honnan egy szakasz előre tolatott Pálfaláig, hogy onnan a Miskolczról Putnokon át vezető utat szemmel tartsa. A fősereggel való összeköttetés ekkor már helyre volt állitva a Vácztól B. Gyarmaton keresztül Losonczig küldött Civalart dsidás ezred által.

Igy menekült meg gr. Schlick altábornagy hadteste. Rimaszombat és Losoncz megszállása által hadászatilag két nevezetes pontot nyert s egyesülése a sereg többi részeivel a vezér óvatossága és érelye, valamint a csapatok kitartása és bátorsága következtében most már bizonyosnak volt tekinthető.

röppentyü-telepeit hozta mozgásba. De a röppentyü lövetek is hatás nélkül maradtak s midőn én a csata után csodálkozásomat fejeztem ki a pazarlás felett, melyet az ellenség a lőszerekkel űz, azt mondták nekem, hogy Schlick igy kiáltott fel: »istennek hála, 34 röppentyüt kilövöldöztem!« Az osztrákoknak hir szerint minden áron el kellett fogyasztani a minden évre előirányzott lőszerkészletet.

A csata egész sötét éjig tartott. Egy talpalatnyi földet sem akartam feladni s csak midőn az ellenség a tüzeléssel felhagyott, hallgattattam én is el az ágyuimat. Számos előőrséget állitottam ki a csatatér védelmére s egész hadosztályomat a puszta köré vontam össze, hogy ott csapataimnak frissitőket és élelmi szereket adathassak. Akkor láttam csak, hogy semmi élelmi szerem nem volt. A magyar élelmezési tisztek megijedve a csata hevességétől, valamennyi szekereikkel elmenekültek s mindenütt azt az álhirt terjesztették, hogy én teljesen tönkre lettem verve s futok. Szerencsére Máriássy alezredes parancsom értelmében előnyomult s feltartá a bátor vitézeket. Azonnal Putnokra küldöttem élelmi szerek után, melyek 10 órakor meg is érkeztek. Az éj folytán egynehányszor kimentem a korcsma szobájából, hogy az ellenség tábortüzeit megtekintsem. Ez seregének egy részét a Rimaszombat felé vezető ut hosszában állitá fel; mint másnap értesültek, ez az ellenség lóvassága volt. A gyalogság és tüzérség azon helyen táborozott, hol a csata folytán állott, t. i. a Sajó jobb partján. Reggel 7 óra felé számos gyalog előörsöket láttunk s azok közül nehányat el is fogtunk. Csakhamar azonban áthallszott az osztrákok riadója a mi táborunkba s lovasságuk felénk nyomult.

Miután a tegnapi csata alatt elfáradt csapataimnak némi nyugalmat kivántam engedni s őket a zsákmányul ejtett hus megsütésében (főzni bográcsok hiányában nem lehetett) háborgatni nem akartam, Máriássy alezredes kevésbé fáradt hadosztályát toltam előre ugy, hogy a puszta és a Sajó között harczvonalba álljon. Mihelyt Máriássyt meglátta, azonnal megváltoztatta szándékát az ellenség. Ütege ujra Rimaszombat felé indult s e mozdulatot követte csakhamar Schlick egész hadteste is. Már közel 10 óra volt, midőn csapataim az evéssel elkészültek. Parancsot adtam Máriássy alezredesnek, hogy tartsa a csatamezőt d. u. 1 óráig s csak akkor vonuljon vissza Putnok felé.

Kazinczynak hadosztályával aznap még Kazát, másnap pedig Sz. Pétert kellett elérnie. Én magam szekérre ültem, hogy annál elébb érhessek Putnokra, miután levelezésemmel hátrálékban voltam. A mult éjjel ugyanis négy futárt fogadtam a pusztán, kik mind fontos sürgönyöket hoztak. Miután táborkaromnak nem volt főnöke, s a sok tábornokkal és különböző hadtestekkel magamnak kellett leveleznem, meglehetős terhes feladat várt reám. Amaz éjjel négyszer, ötször költöttek fel, hogy az érkező jelentéseket elfogadjam. Az első futár Piller őrnagytól hozott levelet, ki azt akkor irá, mikor a tornallyai ágyuzást már hallotta volt. Elmaradását következőleg indokolta : 1. hogy közvetlen parancsnokának. t. i. Görgey tábornoknak nem akarta megszegni parancsát; ez abban állott, hogy három menetnyire üldözze Sclick tábornokot, a mit ő, Aggtelekig érve, teljesitett s hogy innen tovább ne merészeljen előre nyomulni, 2. hogy mind a három küldönczöm ugyanazon orában febr. 12-kén esti 7 órakor érkezett hozzá. Jelentését azzal végzé, hogy azonnal megkezdi visszavonulását Kassa felé.

Itélje meg maga az olvasó, mi értékkel birt e mentegetődzés, mert megengedve, hogy mind a három küldöncz ugyanazon orában — 12-kén este 7 órakor — érkezett hozzá, még is maradt ideje elég, hogy 13-kán reggeli 10 orára Tornallya felé indulhasson.

A második futár a hadügyminiszter urtól hozott levelet, melyben Görgey tábornok hadtestével együtt az én főparancsnokságom alá helyeztetik.

A harmadik futár Kossuthtól hozott sürgönyt azzal a szomoru hirrel, hogy Eszék fontos erőssége az ellenségnek megadta magát.

A negyedik végre, melyet Vecsey tábornok Török-Szt.-Miklósról küldött, azt jelenté, hogy az osztrákok Szolnoknál fenyegető állást foglaltak.

Putnokra érve febr. 14-kén azonnal irtam Görgey tábornoknak. Parancsot adtam neki, hogy jobb szárnyán megfelelő erő által tartassa Kassát, seregének zömével pedig vonuljon Miskolcz felé.

E hivatalos levélhez magán levelet is csatoltam, következő tartalmut:

»Tábornok ur! A kormány megtisztelő jelét adta bizalmának, midőn az ország fegyveres erejét az én parancsnokságom alá helyezte. E bizalmat nem igazolhatom egész bizonyossággal a haza javára, ha nem nyerek bizonyosságot a felől, hogy alattasaimnál is hasonló bizalomra számithatok. Mondja meg tehát nekem egy katona őszinteségével, mint bajtárs, vajjon az ön bizalmára számithatok-e? Dembinski altábornagy.«

E levélre én soha választ nem kaptam. Most már nem emlékszem elég jól, vajjon Tornallya felé vonulásomkor, vagy pedig onnan visszatérésemkor történt, hogy Klapka ezredesnek, ki a Kassa felé irányzott szükségtelen diversioból a Butharin-dandárral visszatért, azt a parancsot adtam, hogy tovább vonulását Harsányig folytassa. Itt találkoztam Gömör megye főispánjával, gróf Szentiványival.*) Ö is, mint a többi jelenlevő, felette örült a csata szerencsés kimenetelén, melynek hire még én előttem ért oda. Kért, hogy személyemet ne tegyem ki oly nagyon a veszélynek, miután a seregben az a hir keringett, hogy én a tegnapi csata folytán a legnagyobb puskatüz között a kengyelben felemelkedtem s a magokat a golyó zápor elől fedező zászlóaljak előtt kivont karddal vagdaltam a levegőben, mintha a golyókat keresném, miről a katonák nem győztek elég csodát beszélni. Én kijelentém ez uraknak, hogy ifju, a tüzet még meg nem szokott csapatokra épen ilyen fogásokkal lehet igazán hatni.

15-kén Miskolczra értem a Máriássy-hadosztálylyal. Kazinczy hadosztálya Szent Péteren maradt. Miskolczon hallám Szemere kormány biztostól, hogy Görgey határozottan vonakodott magát az én főparancsnokságom alá helyezni.

---

*) Dembinski téved. Gömör megye főispánja ekkor Szentiványi Károly volt, később korm. biztos s azóta több országgyülésen alsóházi elnök, de nem gróf. — (Forditó.)

Össze hitta a törzstiszteket s nyilatkozatot követelt tőlök, vajjon a magyar hadsereg főparancsnokává lett kineveztetésemben nem látják-e a nemzeti becsületet megsértve, s vajjon elfogadnak-e engem főparancsnokul. Ily nyilatkozatot azonban kierőszakolni Görgeynek nem sikerült. Mondják, hogy Aulich ezredes, ki rangban a törzskari tisztek között a legidősebb volt, előlépett s mindnyájok jelenlétében kijelenté, hogy kineveztetésemben a nemzeti becsületet megsértve nem látja. »Mi —ugy mond — nem a tábornok személyének, hanem az ügynek szolgálunk s azok után, a miket Dembinski jelleméről s katonai képességéről tudunk, ugy tetszik nekem, hogy a kormány választása szerencsés volt.« Görgeynek el kellett hallgatni s kiadá ama sajátságos napi parancsot, melyet munkájában közöl, hogy ő csak látszólag helyezi magát az én parancsom alá.

Megköszöntem Szemerének e közleményt, de meg is mondám neki, hogy én Görgey ellenszegülését megőrzöm szivemben s remélem, hogy egyenes magamtartása s azon szolgálatok által, melyeket Görgey hazájának teendek, őt is meg fogom nyerni.

Miskolczon levelet vettem Kossuthtól, melyben Bem seregének Erdélyben megveretéséről tudosit. Levelét a következő szavakkal kezdi. »Bem tábornok az ő nagy vakmerősége által mindent elvesztett.«

Kossuthnak e hosszu jelentése melyben leirta a csata folyamát s kimutatá a számára küldött segély erejét az én saját azon szavaimmal végződött, melyekkel én Kossuthtal történt első beszélgetésem alkalmával Debreczenben jan. 20-kán Bemet jellemzém : »Ő nagyon vakmerő.«

Bem, ki felette csekély erővel nyomult volt Erdélybe, seregét — mint már emlitve volt — rendkivüli erélye által több ezernyire emelé 14 ágyuval. Bátor mozdulatai által megverte Urbán ezredest erős embereivel s kiszoritá Bukovinába. Bem hadteste a székelyek által erősödve, habár ezek eleinte nagyon lanyhán viselték magokat, megmérkőzendő lett volna Puchner tábornok 12,000 emberével s itt valóban helyén lesz vala a nagyobb ovatosság. Hogy az osztrák csapatokat tulságosan kevésre becsülte, azt Bem kénytelen volt keserüen tapasztalni. Amig, a harcz a hegyek között folyt s az osztrákok erejöket ki nem fejthették, addig a győzelem mindig a vállalkozó Bemé volt. A sikon azonban az osztrákok teljesen érvényesithették erejöket s Bem 7000 embere Stolzenburgnál Szeben közelében annyira szét veretett, hogy csak 1300 embere maradt együtt, 14 ágyujából 11 az ellenség kezére került ugy, hogy ez idő szerint Puchner előnyomulását Magyarország felé a három ágyuval biró 1300 embernyi kis csapaton kivül misem akadályozta. Csakhogy Bemet a szerencse a legcsodálatraméltóbb módom keresni látszott. Futárja oly meglepőleg rövid idő alatt érkezett Debreczenbe, hogy e gyorsaságot a hadügyminiszteriumban alig birták megfogni. Megérkezése után két órával ugyan azon futár N. Váradra küldetett azzal a parancscsal, hogy 6000-nyi gyalogság, két jól felszerelt üteg s nehány zászlóalj huszár, melyeknek másnap Tisza-Füred felé kellett volna indulniok, ott hozzám csatlakozandók, most észak helyett, délfelé indittattak. Minden oly gyorsan történt, hogy Puchner altábornagy, ki győzelmének felhasználásában menthetetlen késedelmet tanusitott, egyszerre jelentékeny uj erőkkel találta magát szemben s daczára az orosz segélynek, Szebent s minden állomást, mely osztrák kézben volt, el kellett hagynia, s Oláhországba vonulnia.

Miskolczon Kossuthtól Debreczenből azt a hirt vettem, hogy egy ellenséges sereg Pestet elhagyá s Gödöllőn, Hatvanon és Gyöngyösön keresztül Miskolcz felé nyomul. Ez arra birt, hogy Kaziniczy hadosztályát Sz. Péterről Harsányba küldjem, hogy itt szükség esetén Klapka ezredesnek segitségére legyen. T. Füredről, hogy az ellenség közeledéséről ideje korán értesülhessek, megerősitett kémcsapatot küldöttem M.-Kövesd felé.

Az ellenség közeledésének esetére a t. füredi megszálló csapatnak meghagytam, hogy Poroszló előtt foglaljon állomást.

E napon egy felette kellemetlen esemény történt a Kazinczy hadosztályánál. A hadosztály-parancsnok ugyanis a belső szolgálat szabályozására egy oly napi parancsot adott ki, mely valamennyi huszártisztet megsértett. Én természetesen azon voltam, hogy tekintélyét támogassam s igy kérelmét, hogy a hadosztály parancsnokságtól elmozditsam s őt törzskoromba sorozzam, nem akartam elfogadni, miután Kazinczyt tehetséges csapatparancsnoknak tartám s szolgálatától a sereget nem akartam megfosztani. Én tehát a hadügyminiszter rendelkezésére bocsátám őt. Miután ugy láttam, hogy e hadosztály legidősebb törzstisztje a Kazinczy ellen szőtt ármányoktól nem idegen, a hadosztály parancsnokságot nem akartam rábizni, hanem rábiztam Máriássy alezredesre, kit nekem a hadügyminiszterium a legmelegebben ajánlott. S miután Putnoknál és Tornallyánál az ellenséges tüzben vitézül tartá magát, azt hivém, jól cselekszem, ha e szép hadosztály parancsnokságát reá ruházom. Az általa eddig vezényelt kicsi, csak 2300 embert számláló hadosztály parancsnokságát pedig Schulz alezredesre biztam, egy sokat szolgált katonára, vitéz tisztre, bátor vezetőre, egy szóval a magyar sereg egyik legkitünőbb törzskari tisztjére, ki azonban fájdalom, nehéz hallásu volt. Azon ajánlatokat, miket Máriássy a hadügyminiszteriumtól hozott, csak ugy indokolhatom, hogy talán ezek által akarták némileg kárpotolni azért, hogy egy nagyobb parancsnokságtól elesett. Ő ugyanis egy ideig az aradi ostromló sereg parancsnoka volt. Máriássy vitéz tiszt volt, de könnyelmű s magasabb parancsnokságra képtelen; sok katonai képzettséget hiában keresett volna nála az ember. Igy aztán csakhamar meg kelle bánnom, hogy a hadügyminiszterium ajánlatát oly pontosan értelmeztem.

Mind Kossuthnak előbb idézett leveleiből látható, Stein alezredes azzal a megbizással küldetett hozzám, hogy hadműveleti tervemet előtte kifejtsem. Be kell vallanom, hogy itt nem jártam el iránta teljes bizalommal. Azt mondám neki: »Ön látja, hogy T.-Füredet választám hadműveleteim alapjául. Innen remélem, hogy Eger felé intézett mozdulataimmal az ellenséget megakadályozom abban, hogy Szolnokon keresztül előtörjön, e pontból egyszersmind fedezem a Tokaj melletti átkelést, mert az ellenség nem fog merni a balpartra átkelni, ha én a jobbparton fenyegetem. További hadmüveleteim az ellenség mozdulataitól függnek, csak arról gondoskodjék a kormány, hogy a raktár, melyet Egyekben felállittatni kivántam, oly gyorsan, a mint csak lehet, felállittassék s ha ön segitségemül akar lenni, hasson közre, hogy a kormány Debreczent hagyja el s tegye át székhelyét T.-Füredre. Ez maga annyit tesz, mintha 10,000-nyi segitséget kapnék.«

Hasonló értelemben irtam Kossuthnak, felhivám őt, hogy a kormány székhelyét T.-Füredre tegye át. E tervemnél az a gondolat vezérlett, hogy ha a kormány a bankjegy-sajtóval elhagyja Debreczent, ez a város megszünik az osztrák hadműveletek tárgyául szolgálni. N.-Várad nagyon is messze van az országban, sem hogy az osztrákok egészen idáig előre bátorkodnának. A kormány azonban, mint tudjuk, nem hajlott ajánlatomra.

Febr. 16-kán feleletet kaptam Görgeytől arra a parancsra, melyet hadmozdulataira nézve neki adtam. »Altábornagy ur! — igy szólt a levél. — Vettem parancsát, melyben meghagyja, hogy seregem zömével Miskolczra jőjjek s Kassát csak egy kisebb csapattal tartsam megszállva. Ezt lehetetlen tennem, miután seregem alig tesz ki 15,000 embert. Különben is figyelmeztetnem kell önt Kassa és Eperjes fontosságára, miután ezek biztositják összeköttetésünket Galicziával. Ha Kassát elhagyom, a szepesség jó szelleme egészen elvész. Mindezek oly megjegyzések, a miket egy oly tapasztalt hadvezér, mint ön, méltánylat nélkül nem hagyhat, ha ön azonban ezek daczára is megmarad parancsa mellett, akkor természetesen engedelmeskedni fogok. Görgey tábornok.«

Én következőkben válaszolok. »Tábornok ur! Vettem levelét. Önnek teljesen igaza van. Kassa és Eperjes fontos helyek, Debreczen és N.-Várad azonban még fontosabbak. A Szepesség szelleme, valamint az egész országé is csak egy nagy nyert csata után emelkedhetik fel. Hogy a csatát megnyerjük, egyesülnünk kell. Azt irja ön, hogy Kassát nem tarthatja, ha seregének zömével Miskolczot kell megszállania. Ez is igaz, ha önnek csak 15,000 embere van. De én azért intéztem önhöz ama parancsot, mert a kormány által hozzám intézett kimutatás az ön erejét 22,000-re becsüli. De minthogy ön olyan gyönge, azonnal ki fogja üriteni Kassát s Miskolczra és a környékében fekvő falvakba vonul. Főhadi szállását, kérem, Miskolczon üsse fel.«

Még az nap Klapkától is kaptam levelet, mely ujólag felkölté boszankodásomat. E levélben jelenti, hogy ő parancsom ellenére nem Harsányba, hanem M.-Kövesdre vonult. Különböző strategiai indokokkal — haszontalanság — igyekezett bebizonyitani, hogy ez az állás előnyösebb. Messze vezetne, ha Klapka fejtegetéseit bonczolgatnám; csak azt kell megjegyeznem, hogy minden, Eger felé intézett idő előtti mozdulatnak károsnak kellett lenni további hadmüveleteimre nézve. Ezt irám tehát Klapkának :

»Kérem önt egyszer mindenkorra, értse meg, hogy ha én Harsányt irok : Harsányt értem, és nem M.-Kövesdet.«

Az olvasó befogja látni, hogy az alám helyzett tábornokokkal való érintkezésemben minő nehézségekkel kellett küzdenem. Mindegyik tudni akarta parancsaim indokát a legutolsó részletig; igy kaptam Vecseytől és Répássytól is leveleket tele kérdezősködésekkel : mi czélból adtam ki a csapataikra vonatkozó ezt, vagy amazt parancsot.

Az ez által felhalmozódott irka-firka annál terhesebb volt rám nézve, mert, mint mondám, az egész levelezést magamnak kellett vinnem, miután táborkaromnak még most sem volt főnöke, a környezetembeli urak csak segédek és futárok lévén, kikre a táborkari ügyvezetést biznom nem lehetett.

Febr. 17-kén este választ kaptam Görgeytől. Ez részletes menetrendet tartalmazott minden egyes hadosztály számára, minthogy ezeknek, különböző helyeken lévén szétszórva, külön irányt kellett venniök. Az állomások napról-napra lelkiismeretes pontossággal voltak meghatározva, ugy, hogy megkellett győződnöm, hogy Görgey hadtesténél a szolgálat felette szabályozott s a főhadi szállásòn gyakorlott törzskari tisztek lehetnek.

Csak egy volt, a mi visszatetszett, Görgey azt jelenté ugyanis, hogy podgyászát Tokajon keresztül a Tisza balpartjára inditotta. Én rögtön irtam neki, hogy én ezt az irányt nem tartom helyesnek, miután Tokajban nincs már hid s a jégzajlás veszélyt hozhat a podgyászra; jobb volna tehát, ha T.-Füredre inditaná, minthogy ott a gát és hid biztos átmenetet nyujtanak.

Görgey érintett kimutatása még más tekintetben is jó szolgálatot tett nekem. Másnap ugyanis egy kém által arról értesültem, hogy Schlick tábornok megkerülte R.-Szombatnál a hegyeket és R.-Szécsen keresztül Putnok és Miskolcz felé vonul.

Azonnal futárokat küldöttem különböző irányban. Aulich ezredesnek parancsot adtam, hogy a következő reggelre két menetet tegyen, hogy minél jobbkor Forrón át Sz.-Péterre vonuljon. Hasonló parancsot küldöttem Pöltenberg ezredeshez is, ki az előbbi Piller-hadosztályt vezényelte, hogy Edelénynél két menetet téve, korán érkezzék Szt.-Péterre. E hadtest mögött vonult Guyon ezredes hadteste, kinek ugyanazon utat kellett megtenni, mint Pöltenbergnek, csak hogy egy napi menettel később követte. Schultz alezredes Miskolczon azt a megbizást kapta, hogy másnapra menet-készen álljon. Szt-Péterre küldöttem huszártiszteket 25 lovassal oly parancs mellett, hogy Putnok felé szakadatlanul kis őrjáratokat küldjenek s engem az ellenség közeledéséről azonnal értesítsenek.

Schlick már Putnokon volt s mondák nekem, hogy itt az asztalnál ugy nyilatkozott volna, hogy »másnap Miskolczon fog éjjelezni, a hol Dembinski van 2—3000 emberrel és Szt.-Péteren 25 lova van.« Látni tehát, hogy az ellenséget sem szolgálták roszul a kémek.

A levelek közül, melyeket az utóbbi napokban kaptam közlöm itt a következőket, az előadott eseményekkel való összefüggésök miatt:

»Miskolcz, febr. 13. 1849. d. u. 3 órakor.

Ön meg fog nekem bocsátani, hogy a levelet felbontottam. Görgey tábornoknak csak tanácsadólag irok.

Máriássy alezredesnek azonnal irtam; ő most Putnokon van.

Klapka ezredes (vagy tán tábornok) most érkezett meg. Tegnap éjjel mondá nekem (ő itt volt, de még tegnap visszament), hogy ő érkezett meg legelőbb Kassára 10-kén; Görgey csak későn este.

Szivem mélyen érzi a fájdalmat, melyet nekem e hiba okoz, mert szegény hazám fogja ezt megbünhődni.

Kérem továbbra is bizalmát. Örökké fogok azon örülni, hogy én voltam az első, a ki azt sürgettem, hogy a tábornok önnek rendeltessék alá. Szolgáljon ez önnek dicsőségére, hazámnak pedig hasznára.

Éljen a szabadság!

Szemere.

22,000 frtot küldöttem.

A fenebbi.

Nagyon tisztelt altábornagy ur!

Klapka ezredes derék ember, de neki egész életében sokat kell tennie, mig helyre hozza ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem üldözte, vagy nem fogta el.

Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta és ő megszabadulni engedi!

Schlick most Pest felé megy. Meglátja ön. Már rég azon törte fejét, hogy a főhaderővel egyesüljön. Most már elérte czélját, mert mi nem érjük őt el többé. Klapka megérdemli, hogy hadi törvényszék elé állittassék.

Hogy ujra birjuk Kassát, Abauj, Sáros és Szepes megyékkel együtt, nagy előny, valamint az is, hogy a Görgey hadserege — remélem — már egyesült; de mind erre Klapkának nem volt szüksége, hogy az üres Kassára vonuljon be és az ellenséget oldalt elmenni engedje. Valóban borzasztó.

A hadügyminiszterium ma 5 órakor egy futárt fog önhöz küldeni. Én nem akarom önt várakoztatni, hanem ezzenel tudósitom, hogy Vecsey előhad-dandára tegnap Török-Sz t.-Miklósra érkezett és a főhadtest ma érkezik oda. Ezért itélje meg önmaga tábornok ur, szükséges-e, hogy Tisza-Füredig vissza jöjjön? Én azt hiszem, hogy nem. Nézetem szerint jó volna, ha Görgey lefelé huzódnék. Ha ő megszállja Miskolczot és Gyöngyös felé való előnyomulása által magára vonja az ellenség figyelmét, a tábornok pedig Kövesdről őt a Tisza jobbpartján gyors menetben követi és kellő időben Vecsey is Szolnok felé nyomul előre, az ellenséget, melynek Szolnokon és fel egész Czeglédig alig van 10,000 embere, hatalmasan megverheti. Mert fájdalom, nem hiszem, hogy Schlick többé feltartóztatható legyen.

Egyébiránt ne hallgasson ön senkire. Tegye azt, a mit érett megfontolás után jónak tart, és verje meg valahol az ellenséget.

Ugy hiszem, sietnem kellett a Vecsey megérkezéséről való hirrel. Ő önnek parancsnoksága alatt áll. Ennél maradunk.

Fogadja szivélyes üdvözletemet és nagyrabecsülésemet.

Január 12. 1849.

Alázatos szolgája

Kossuth L.«

Február 18-kán reggel azt irtám Répási tábornoknak, hogy minden figyelmét Szolnokra irányozza, mert ugy Kossuth, mint Vecsey tudositásai által arról értesültem, hogy az ellenség febr. 29-kén Szolnokon át a balpartra akar átkelni. Hasonlót tudtam meg a szökevényektől is, kik a Szolnokon felállitott osztrák hadtesttől jöttek hozzánk.

Damjanics tábornoknak Szegedre azt az utasitást adtam, hogy hagyja el e helyet és egy napi járásra Török-Sz.-Miklóshoz közeledjék. Azon esetre, ha Szt.-Miklósnál ágyudörgést hallana, siessen Vecsey tábornok segitségére és azzal Kis-Uj-Szállásra vonuljon vissza; mert én sürgősen figyelmeztettem Vecsey tábornokot, hogy ne bocsátkozzék komoly actióba s ne tegye ki magát a veszélynek, hogy külön állva megverettessék.

Ez intézkedésnél számitásom az volt, hogy, ha az ellenség

Szt.-Miklóson át Debreczen felé vonul is, nekem még mindig marad elég időm arra, hogy a Tisza jobb partját elhagyjam és tekintélyes haderőmmel Tisza-Füreden át Vecsey és Damjanics tábornokok segitségére siessek, de e mellett szükséges volt, hogy e hadtesteket érintetlenül találjam.

A hadügyminiszternek hozzám hivataloson megküldött communiquéjéből az olvasó kellő tájékozást merithet a Tisza alsó részén levő viszonyokról :

A hadügyminisztertől.

Gróf Dembinski altábornagy urnak Putnokon. — Debreczen, febr. 16. 1849.

Az ide mellékelt másolatból merítsen magának ismeretet az altábornagy ur a Tisza melletti viszonyokról.

Damjanics tábornok kénytelen volt 8 hadosztályának felével Szentesről Szegedre vonulni vissza támogatásul, minek következtében Szentes csak egy dandár által maradt megszállva.

E közben Hadik ezredes a 7. hadosztálylyal az ellenségnek Uj-Szeged ellen intézett támadását kiállotta, vissza verte s megkezdte a támadást, mely alkalommal elfoglalta Szőreget és az ellenséget vissza nyomá.

A Szegeden és Szabadkán levő 7. osztály 9500 emberből, 1500 lóból és 25 ágyuból áll, ide járul még a 8. osztály egy dandára s igy oly haderőt képez, mely elégséges arra, hogy Burich osztrák tábornokot, ki Zomborról állitólag mintegy 7000 emberrel nyomul előre, és az illyr rebelliseket megverje.

Ily körülmények között tegye meg önmaga a szükséges intézkedéseket, altábornagy ur, mint a haderő főparancsnoka a Tiszánál, a hadügyminiszterium önt azonban csak figyelmeztetni akarja, hogy a Tiszának nem sokára bekövetkező áradásai minden támadási hadmüveletet megfognak neheziteni, mig a védelem a Tisza mögött, vagy a Tisza-partjain nyilván éhségre fogna vezetni. Ennél fogva egy combinált támadó mozdulat a fővárosok felé a legnagyobb fontosságunak és szükségesebbnek, tünik fel mint valaha.

E tekintetben sziveskezdjék az altábornagy ur véleményét mielőbb kiséretéből egy megbizható tiszt által ide küldeni.

Erdélyből javulnak a hirek. Bem tábornok egyesült erősitésekkel és támadólag nyomul előre. Arad előtt még mindig Szegedről remélnek erősitést, a mit most megadni — természetesen — lehetetlen.

Mészáros.«

Sz.-Péterre vonulás. — Egyenetlenségek Görgeyvel.

Miután az előbb emlitett parancsokat kiadtam, reggel 8 óra tájban a Schultz-dandárral Sz.-Péternek indultam. Én nem akartam igen jokor ide érkezni, nehogy idő előtt magamra vonjam az ellenség figyelmét; nem is akartam azt Sz.-Péter felé való czéltalan menetében háborgatni. Én e mozdulatot Schlick hibájául tekintem, melyet ő valószinüleg Windischgrätz tábornagy megbizása folytán követett el, mert a saját kezdeményezéséből tett minden mozdulatai különben igen sok értelemre mutattak. Most már biztos voltam abban, hogy jóslatom, miszerint az első csata, melyet én fogok vivni, Mező-Kövesd és Eger közt fog végbemenni, — beteljesül. Örömteljesen irám Kossuthnak: »Ha Görgey tábornok nekem 15,000 embert hoz, jót állok a magyar hadsereg győzelméről.« — És valóban ezt meg is nyertük volna, ha a 15,000 ember Görgey nélkül érkezett volna meg.

Sz.-Péter közelében megállottam és várakoztam, mig Pöltenberg hadcsapatai Edelényből, vagy pedig Aulich ezredesei Forróról mutatkoznának. Schlick tábornok már elhagyta Putnokot és teljes bizalommal nyomult Sz.-Péter felé, a mint nekem a putnoki lakosok jelentették. Némileg féltem a gondolattól, hogy Schlick az én várt csapataim előtt Sz.-Péterre érkezhetik, mely esetre különben tettem volt intézkedéseket, hogy a Schultz-dandárral a forrói utra veszem magamat és hogy minden esetben egyesüljek Aulich hadosztályával, mert ez irányban Pöltenberggel való összeköttetésem már biztositva volt. Mind az által Sz.-Péter minden tervemre nézve a legelőnyösebb volt.

Fél 11 órakor porfellegek mutatkoztak az edelényi uton, a mint azokat a fagyos országutakon a menő csapatok fölverni szokták — és az valóban Pöltenberg ezredes volt. Én elébe lovagoltam és közvetlenül állásába vezettem őt. Ez a védelemre egyike volt a legelőnyösebbeknek.

A Mátra ragadó záporpatakjai által képzett mély árok vonult végig párhuzamosan a homlokzaton. Függőlegesen irányult az itt mélyen behatolt Sajó-patakra s igy biztositotta a jobb szárnyat. Homlokzatom közepén egy falazott hid volt, melyet nagy fákkal eltorlaszoltattam. A hid közelében egy major néhány század gyalogság által lett megszállva; az árok mögött felállitott tüzérség lehetővé tette nekem, hogy az ellenség minden támadását visszaverjem.

Schlick tábornok alig egy órányi távolságra volt, midőn hirét vette, hogy e pont meg van szállva. Ő megállott és nem tett egy lépést sem tovább, annyival is inkább, mivel nem sokára megérkezett az Aulich-hadosztály is és most már nekem 48 ágyum volt a homlokzatomon. A császári csapatok egész nap fegyverben állottak, a mint ezt nekem kiküldött önjárataim jelentették. Schlick valószinüleg várta a támadást. Én Windischgrätz tábornagy hibáját kizsákmányolni akartam és a Schlick-hadtestet oly helyzetbe hozni igyekeztem, hogy a tábornagy azon tervét, miszerint Szolnokon át Debreczen felé vonuljon, feladni, és a veszélyeztetett hadtest segitségére jönni kényszerüljön. Már első menetem alkalmával Putnokon át, minden átjáratot, melyek a Sajó-völgyön át a Tiszára vezetnek, felvétettem és recognosciroztattam. Most már feladatom az volt, hogy Schlick tábornoknak ez átjáratok mindenikénél megfelelő számu csapatokat állitsak szembe.

Parancsot küldöttem tehát Klapka ezredesnek, hogy szállja meg Mező-Kövesdet és igy mindinkább előre toltam őt Eger felé, ellensulyozva Schlick tábornok mozdulatait. Intézkedésem pontos keresztülvitelével annyira meg voltam elégedve, hogy megragadtam az alkalmat, hogy Görgey tábornoknak elismerésemet fejezzem ki, neki tulajdonitva tehát a Schlick-hadtest feltartóztatását — melyről alapjában véve ő tulajdonképen nem sokat akart tudni — többi közt ezt irám Kossuthoz intézett egyik levelemben : »Egy fontos hadmüvelet szerencsés eredményét a Görgey tábornok által nekem megküldött szabatos és helyes menétkimutatásnak köszönhetem. Miután én szükségesnek, tartom, hogy alárendelt tábornokaim megtudják, miszerint én, ha velök megvagyok elégedve, nem mulasztom el sürgetni a kormány elismerését, kérem önt, nevezze ki Görgey tábornokot altábornagynak.«

Azt hiszem, ha Kossuth hajlott volna ajánlatomra és tudtára adja Görgeynek, hogy előléptetését az én szószólásomnak tulajdonithatja, e tény talán előnyös hatást gyakorolt volna Görgey büszke és irigy féltékeny jellemére. Azonban Kossuth akkor korántsem viseltetett Görgey iránt hajlammal s ezért nem vette számba javallatomat.

Febr. 21—22-kén éjjel élő bizonyságát vettem Kossuth Görgey iránti rosz akaratának. Az elnöknek egy küldötte, Papp ur, jött hozzám, ki egy bizalmas iratot csak akkor akart nekem átadni, midőn meggyöződött, hogy senki meg nem hallja és nem ügyel reánk. Én egy nagy szobában voltam és már lefeküdtem volt. A szobának csak egy ajtaja volt és még is aggályosan kérdezé Papp ur, hogy vajjon nem fog-e meglepni valaki. Mondám, hogy forditson egyet az ajtó kulcsán és megjegyzém, hogy valószinüleg senki sem fog hallgatózni és minket zavarni.

Ez elővigyázati rendszabályok után felém közeledett és átnyujtá nekem Kossuth szokása ellenére, a következő vöriden fogalmazott levelet : »E levelet egy igen bizalmas ember, Papp ur, fogja önnek kézbesitni. Ő két megbizást fog önnel szóbelileg közölni. Higyjen neki és — hajtsa végre mielőbb a két megbizást. Kossuth.«

Papp ur a következőket sugá nekem: »Az első, a mit önnek mondanom kell az, hogy Görgey hadtestéből 10,000 embert küldjön Szegedre; a második, hogy hadseregének többi részével azonnal kezdje meg a támadást.« Papp ur biztositott engem, ki annak rendje szerint kezdtem tapogatózni, hogy meggyőződjem, vajjon ébren vagyok-e, vagy csak álmodom, miszerint ez Kossuthnak határozott akarata.

Én, miután ujra magamhoz tértem, azt feleltem neki: »Uram! Arra, hogy én azt végrehajtsam, a mit ön nekem, mint az elnök akaratát előadott, két okmányra van szükségem: egyik azon határozott irásbeli parancsra, hogy egy ily veszélyes és ártalmas intézkedést tegyek és a másik egy utlevél számomra, hogy visszatérhessek Párisba, mert ha nekem ily vállalatokat kell végrehajtanom, itt már nekem nincs többé semmi teendőm.«

Papp ur hosszu fejtegetésekben figyelmeztetett engem ama nehéz helyzetre, melyben a kormány van Görgeyvel szemben. Én azonban azt felelém, hogy e helyzetről mit sem tudok és egyszerüen igy gondolkozom. »Görgey a kormány alattvalója, ha nem birja bizalmát, oldozza fel a kormány állásától, de hadtestének elforgácsolásához és ily téves müveletek végrehajtásához soha sem fogok segédkezet nyujtani. Mondja ezt ön meg az elnök urnak és a mi a támadást illeti, jelentse neki, hogy azt összes hadtesteimmel különben is megtettem volna.«

Az előadottakból körülbelül alkothat magának fogalmat az olvasó Kossuth cselszövényes, hamis jelleméről. Ő fél Görgeytől, meg akarja törni befolyását és e mellett nem riad vissza oly tettől, melyet minden katona, ki a helyzetet áttekinteni képes, veszedelmesnek kell, hogy tartson. Kossuthnak magának nincs bátorsága, hogy nyiltan adjon ki parancsot ily operatiora hanem erre egy másik eszközt használ fel!! E mellett tekintetbe kell venni még azt is, hogy Kossuth azon pillanatban bizta meg Papp urat e végzetteljes parancscsal, midőn Görgey hadteste még Kassán volt, honnan tehát Szegedig még tizenöt napi menete volt! Tizezer embert tizenöt napon át czéltalanul megjáratni! És Kossuth azt hitte, miszerint én oly balga vagyok, hogy erre ráállok.

Hogy én Kossuthnak e javallatáról soha sem szólottam Görgeynek semmit, az olvasó igen természetesnek fogja találni. De benső megelégedésemre szolgált az öntudat, hogy egy férfinak, ki nyiltan ellenségemnek nyilatkoztatta magát, jó szolgálatot tettem.

A legközelebbi reggelen mindjárt fölkelésemkor kellemetlenül kellett érintetnem Görgey rendkivül udvariatlan és izgatott hangon tett ama kérdése által, hogy »hol van az ő három hadosztálya.« Ezt felelém neki: »Az ön három hadosztálya 36 óra óta az ellenséggel áll szemben. De miután ez az éjjel vissza huzódott, Aulich és Pöltenberg hadosztályai parancsot kaptak, hogy Miskolczra és a környéken levő helységekbe vonuljanak, a mit ma meg is tesznek; a Guyon-hadosztály ellenben, mely 24 órával érkezett későbben Sz.-Péterre, mint a többi, itt marad, hogy az ellenségnek minden lehető kisérletét visszautasitsa és kipihenjen.«

22-kén 10 óra felé Szentiványi főispán kocsiján Miskolczra mentem. Utközben találkoztam Görgey egy futárjával, ki annak egy iratát kézbesité nekem, melyben a tábornok kijelenté, hogy Kassának parancsom következtében történt kiüritése oka annak, »hogy a hadtest összes podgyásza Tokajnál menthetetlenül az osztrákok kezébe került, vagy fog kerülni«. Könnyen elképzelhető a felháborodás, melyet bennem e jelentés keltett. Hogy engem most Görgey, ki iránt — jól lehet az ő tudtán kivül — benső vonzalmat éreztem és kinek katonai tehetségei iránt a legnagyobb tisztelettel viseltettem, ő vádoljon most engem! Görgey jelentése azon megjegyzéssel végződött, hogy ő e jelentés másolatát azonnal Debreczenbe fogja küldeni.

Miskolczról rögtön válaszoltam a tábornoknak. Emlékeztettem őt ama intésemre, hogy podgyászának helytelenül jelölte ki az utat Tokaj felé és ama tanácsomra, hogy azt Tisza-Füred felé irányozza. Épen be akarám pecsételni levelemet, midőn Görgey tábornok Bayer ezredessel szobámba lépett. Miután ez volt első személyes találkozásunk, bemutatá magát nekem névleg a tábornok. Természetesnek fogják találni, ha hangom, e pillanatban, midőn azon emberrel állottam szemben, ki ellenem oly módon kezdett cselekedni, nem volt nagyon mérsékelt.

»Mit akar ön Debreczenbe küldött jelentésével? Tanácsot akar tán onnan kérni, hogy miként juthasson podgyászához vagy pedig engem akar bevádolni? Utóbbi esetben, ha van önben becsületérzés, jelentéséhez hozzá kell adnia azt is, hogy önt podgyászának Tokaj felé való irányozásáért határozottan megintettem és önnek a Tisza-Füred felé vezető utat tanácsoltam. Az osztrákok által különben is minden oldalról szorongattatva, még nagyobb bajba akarjuk egymást kölcsönösön sodorni viszálykodások és féltékenykedések által? Higyje el nekem, én követtem el életemben politikai hibákat, de katonaikat soha. Ne igyekezzék tehát bennem e tekintetben hibát felfedezni, mert ez nem fog önnek sikerülni. Ha már megmentem önnek hadtestét, podgyászának legalább csak viselheti gondját.«

Kérdezém őt, hogy tett-e valamit podgyászának biztositására. Ő vállvonva azt felelé, hogy semmitsem tett, mire én parancsot adtam neki, hogy azonnal 600 huszárt küldjön Tokajba, s erre elbocsátám.

Alig tiz percz mulva Görgey távozása után, megjelent Molnár ezredes, ki nehány nap előtt a hadügyminiszterium által első segédemül osztatott be hozzám. Molnár közlé velem, hogy Görgey azt izente neki Bayer ezredes által, miszerint a podgyász veszélyben forgása tulhajtott volt s Görgey arra kéret engem, hogy a 600 huszár elküldésére vonatkozó parancsomat vonjam vissza, miután a Kmety-hadosztály, mely Miskolcz felé menetében még Kassa környékén van, képes lesz minden veszélyt elháritni. Egyszersmind azt izeni nekem Görgey, hogy a többször emlitett jelentés másolatát nem küldötte el Debreczenbe. »Mire való volt tehát a nagy zaj?« Minő kicsinynek és semmiskedőnek tünt fel előttem e pillanatban Görgey jelleme! A tábornok megemlékezik ez esetről is emlékiratában és ugy tételi magát, mintha okát ingerültségemnek, melylyel őt fogadám, nem értette volna. Ő azt a hadtestéhez intézett napi parancsban keresé!

Miután itt megemlitém Görgey emlékiratát, — meg kell jegyeznem, hogy azt soha sem vettem kezembe s azt soha sem is akarom és fogom olvasni. A mit itt felhoztam, azt egy kivonatból meritettem, melyet egy lapban olvastam. Nagyon kevés értéket helyezek én arra, a mit Görgey mondhatna, mert a mint én ez embert később kiismertem, tudom, hogy alig van egy második ember, ki a képmutatás és a tények elferditése művészetében oly virtuositást fejtett volna ki, mint épen ő. A mit itt leirtam, az az események egyszerü és czifrázatlan előadása, a mint emlékembe bevésődött. Jó lelkiismerettel tehetem papirra a teljes és tiszta igazságot, hogy ama emlékezetes napok történetét megvilágitsam, és halálom után — tehát oly időben, midőn már senkisem vethet többé szememre önző érdekeket — az igazságot napvilágra hozzam.

Egy óra mulva Görgey látogatása után vissza akartam neki adni a látogatást, de nem találtam otthon, — felirtam tehát nevemet a szolgálattevő hadsegédnél.

Délután megérkezett a kormánytól a futár, a ki Kossuthnak néhány levele mellett ama irásbeli-rendeletet is meghozta nekem, hogy az összes magyar haderők feletti főparancsnokságot, ide értve az Asboth-hadtestet és az Erdélyben Bem tábornok parancsnoksága alatt álló csapatokat is, átvegyem.

Az elnök levelei nehány inkább jó szándéku, mint jól átgondolt tanácsot tartalmaztak hadmüveleteimre nézve, melyeket én természetesen tiszteletteljesen félre tettem. Megelégedéssel vettem tudomásul azt is, hogy azon sürgetésemnek, miszerint Egyekben négy hétre 30,000 ember számára élelmi szerekkel ellátott raktár állittassék, — elég tétetett. Kossuth ugyan azt irta nekem, hogy az ország annyira ki van meritve, főleg a Tisza balpartján, hogy arra kér, miszerint jövőre ily igényekkel kiméljem meg őt; de én erre nem adtam neki választ, mert csak hosszadalmas fejtegetésekbe kellett volna bocsátkoznom, miszerint az ország kevesebbet szenved, ha a katonák nélkülözhetetlen szükségeiről előre van gondoskodva és a megkivántató készlet az ország minden részeiből összehordatik, mintha a pillanatra megszállt területen a katonák harácsolásra bocsáttatnak. Hogy a Tisza balpartjának a háboru által nagyon megviselt vidékét a nyomasztó terhektől lehetőleg megkiméljém, megkértem Szemere urat, hogy a Tisza jobbpartján mindent gyüjtsön és vásároljon össze, a mit élelmi szerekben és vágó marhában találhat és bizonyitanom kell, hogy a biztos ur, mindent elkövetett, a mi hatalmában állott, hogy a hadsereg élelmezéséről gondoskodjék. Daczára mozdulataim gyorsaságának, Miskolczon az itt összpontositott hadseregnek legalább 8 napra elegendő élelmi készletet gyüjtött össze, de fájdalom, ugy az ő, mint az én törékvéseim Görgey roszakarata által semmivé tétettek. Csak egy tekintetben tünt fel nekem ugy, mintha Szemere ur óvatossága és gondossága igen messze menne: a pénzzel való tulhajtott takarékosságában. Magam is azt hiszem, hogy e pontra nézve nagyon lelkiismeretes vagyok és alig költhetett el egy második parancsnokló tábornok oly kevés pénzt, mint én; de Szemere ur mégis kissé igen messze ment. Igy pl. vonakodott a fuvarosokat, kik élelmi szereket és más hadi szükségleteket szállitottak, készpénzben kifizetni, mert, hogy a debreczeni kormány által kibocsátott bankjegyek elértéktelenülésének elejét vegye, nem akarta azokat nagy mennyiségben forgalomba hozni!! Szemerének tulságos gazdálkodása okozta azt is, hogy a Miskolczon sütött 200,000 kenyéradag nem küldetett utána a seregnek, midőn ez tovább folytatá menetét Kápolna felé.

A szolgálati csomagok között volt egy, 50 érdemjellel terhelve. A kormány t. i. egy rendet alapitott. E mennyiséget küldé el nekem kiosztás végett. Azonban én azokat a pénztárba helyeztem el és soha sem nyultam hozzájok; a főparancsnokságtól való elmozdittatásom után visszaadtam azokat Kossuthnak teljes számban. Egy oly harczban, melyben a nemzet legnagyobb érdekeiért küzdött, melyben a lét vagy nem lét forgott kérdésben, nyiltan bevallom, bántott engem egy ilynemü spekulatio az egyesek öntetszelgésével és hiuságával.

Az elnöknek egy másik, febr. 21-kén d. u. 2 órakor kelt levelét alább közlöm egész terjedelmében :

Altábornagy ur!

A hadmüveleteket az ön belátására bizva, csak arra szoritkozom, hogy az altábornagy urat ismételve sürgösen felkérjem, miszerint azon ponton; a melyen legbiztosabbnak hiszi a sikert, nyujtsa mielőbb egy nyert csata eredményét a szegény hazának, mert az idő sürget és az ellenség időt nyer, hogy hadmüveleteit keresztül vigye, melyék minket csapásról-csapásra tönkre fognak tenni.

Igy tudósitnom kell az igen szerencsétlen eseményről, hogy t. i. Eszék vára, melyben 5000 főnyi helyőrségünk volt, 300 ágyuval és 2400 mázsa lőporral, gyáván és néhány áruló tiszt megszökése folytán megadta magát, egyedül azért, mert látta, hogy a Duna mögötti vidéket egészen zsákmányul engedtük oda és a velünk való minden közlekedéstől elszakitva, rosz hirek által elrémitve, azt hitte, hogy segélyt nem kaphat. Hasonló okból esett el Lipótvár és Komárom iránt is nagyon aggódom.

Mind ez szükséges eredménye ama kényszerüségnek, mely minket arra inditott, hogy erőinket itt összpontositsuk, de ez összpontositásnak czélja az volt, hogy egyesült erővel megkezdjük a támadást és megverjük az ellenséget; mert, ha már feladtuk az országnak két-harmad részét csak azért, hogy összpontositsunk, de aztán a védelemre szoritkozunk, akkor lépésről-lépésre elveszitjük szilárd pontjainkat, melyek az ellenséget arra kényszeritették, hogy erőit szétforgácsolja és az ellenség mindinkább egyesiti csapatját ellenünk, ekkor aztán a támadás mit sem fog nekünk használni.

Igy pl. mig Lipotvár tartotta magát, Simonics kénytelen volt Nyitrán maradni, alig bukott el a vár, azonnal jött, hogy Schlick-kel egyesüljön és már most tán 6—8000-rel több ellenség áll szemben önnel.

Eszék elesett és az ellenség vagy az eszéki ostromágyukkal fogja ostrom alá fogni és bevenni Péterváradot, vagy pedig 10,000 embert a Dunán át küldve, Szeged vagy fölfelé Kecskemét irányában fog előnyomulni és Szolnoknál egyesülni.

Szóval, ha mi az ellenséget működni engedjük és positióinkat megtartva, csak védekezünk, nem látok semmi lehető eredményt, kivált miután idővesztesség folytán az ellenség egymásra előnyöket viv ki, melyek minket haderőink elforgácsolására kényszeritnek. Igy pl. Szeged fenyegettetése arra kényszeritett minket, hogy Damjanicstól 3000 embert küldjünk hadi cselre, ezek hiában tették meg ez utat Versecztől Szentesig és hiában üritették ki a bánságot. Bem tábornok Piskinél (Hunyad megyében) fényesen győzött és Medgyesnél 8000 székelylyel egyesült, de mig ő Szeben felé nyomul, Beczko ezredes Beszterczénél megveretik s maga is elesett, a derék, és mi ujra kényszeritve vagyunk, a Debreczen fedezésére alakittatni szándékolt tartalékból egy zászlóaljat egy huszár-osztálylyal és 8 ágyuval elszakitni, hogy Nagy-Bányát el ne veszitsük, melyben lőpor-malmaink és pénz-sajtóink vannak. Igy kényszerittetünk folyton elforgácsolni erőinket, mert nem támadunk és időt engedünk az ellenségnek, hogy erős pontjainkat elvegye, egyesüljön és minket minden oldalról veszélyeztessem.

Ezért még egyszer, igen tisztelt altábornagy ur, verje meg valahol az ellenséget és támadjon időhaladék nélkül.

Az összes tiszai hadtestek közül Asboth hadosztálya az egyetlen, mely nem rendeltetett alá önnek, mert ez osztályt tartaléknak akartuk használni, mely épen alakulófélben van, hogy még is legyen valami, a miből segitséget lehessen küldeni oda, a hol erre szükség van, a nélkül, hogy öntől el kellene valamit venni és hadműveleteit megcsorbitani. Asboth Tisza-Füreden volt, hogy e pont ne maradjon egészen üresen, de miután a tábornok ur a Szekulics-dandárt Füredre rendelte, a miniszter onnan Asbothot Ujvárosra tette át, nem azért, mintha Ujváros fontos pont volna, hanem, mivel Asboth osztálya nem képezi a tényleges hadsereg részét, hanem csak általános tartalékot. De ha azt hiszi a tábornok ur, hogy ő jobban volna elhelyezve Tisza-Füreden, oda rendelhetjük, de kérem, ne számitson reá, mert az ő állapota, mint tartalékos e bizonytalan; három nap előtt 4000 embere volt, most 2000 embere van, tán adnak neki közelebb nehány zászlóaljat, tán elveszik azt is a mije van, mert egy tartaléknak létezni kell valahol.

A pénzes futár boszant. Hogy önt ne hozzam zavarba, küldöttem kézi pénztára számára 10,000 ftot, hasonlókép a hadsereg szükségleteire Jacklassanyi (?) urhoz 60,000 ftot.

Szolnoki hirek szerint következőleg áll az ellenség :

Szolnokon :				
5 vadász zászlóalj (jó)	850	ember		
4 zászlóalj határ őr (gyenge) . .	3600	»		
Ferencz József-dragonyos	800	»		
2. osztály Jelacic-huszár	400	»	12	ágyú
Abonyban :				
Gyalogság és lovasság	1500	»	12	»
Czegléden a gyalogság zöme . .	4500	»	40	»
Wallmod- és Hardegg vértesek mint portyázó csapat Czégléd, Abony, Kőrös és Kecskemét körül . .	1400	»		
Egy lovas üteg			8	»
Egy röppentyü üteg				
Összesen :	13,050	ember	72	ágyu.

Igy irja Vecsey tábornok.

A gyönyösi hadtest nem volt figyelő had, sem előhad; oda volt utasitva, hogy semmiféle veszélybe ne bocsátkozzék, egy állomáson ne maradjon sokáig; a kápolnai csata után visszahuzodott.

Valódi szerencsétlenség, hogy a hadsereg létszámát nem tudni. Görgeyt egyedül oly erősnek tartom, mint Schlick, Schulzig és Simonics együttvéve; de ő a miniszteriumhoz egy kimutatást küld 19,000 emberről és önnek azt irja, hogy alig van 15,000 embere; már most melyik igaz?

Az ön hadsergénél egy törskari tiszt sem mozdittatik elő a hadtest parancsnokok javaslata nélkül és egy tábornok sem a nélkül, hogy ön ezt kivánná.

Görgey azonnal osztálytábornokká neveztetik ki, mihelyt ezt ön javaslatba hozza.

Klapkát haszontalan meneteért és lassú előnyomulásáért kérdőre vontam. Ő azt mondja, hogy neki csak egy dandára volt, az ő hadteste nem volt Kassán; azt mondja, azért ment lassan, mert az altábornagy ur neki csak demonstrativ és nem valódi üldözést parancsolt, daczára, hogy ő az utóbbi nézeten volt és midőn ön neki erősitést küldött, már késő volt.

Ha Görgey megteszi kötelességét, nem aggódom az egyesülés miatt, mert ő elég erős arra, hogy az ellenséget megverje, kivált ha ön is támogatja őt alolról. Nagyon örülnék, ha már azt hallanám, hogy egyesültek és még inkább akkor, ha megküldené nekem a hirt, hogy Schlicket megverte.

Ha ez megtörtennék, akkor minden jól van; remélem, az altábornagy ur felfogja használni a győzelmet és nem engedendi, hogy a megvert ellenség összeszedje csendesen magát. Egy futamodásnak indult sereg nagyon gyenge dolog; mi gyakran győztünk, de soha sem használtuk fel kellőleg a győzelmet, ez volt tábornokaink hibája

Isten áldja meg excellentiádat!

Kossuth L. Elnök.

23-án érkezett Miskolczra a Guyon-hadosztály; Pöltenberg és Aulich hadosztályai M.-Kövesd felé nyomultak, Schulz-dandára szintén ide, de oly czéllal, hogy Egerig menjen; Klapka ezredes végre parancsot kapott, hogy Egert és a közelfekvő Maklár falut szállja meg. Asboth ezredesnek Tisza-Füredre azt a parancsot küldöttem, hogy 5400 emberével, kik saját jelentése szerint »jól voltak felfegyverkezve és felszerelve« Mező-Kövesdre és Maklárra mennjen. Görgey tábornokot többi osztályaival, az az a Kmety-hadosztálylyal, valamint a néhány gránátos osztályból és hat taraczkból alakitott »hadoszloppal« Egerbe küldöttem; ez egyszersmind azon megbizást kapta, hogy Harsányon keresztül való átvonulása alkalmával 16 ágyut — melyek legroszabbul voltak fogatokkal ellátva — Tisza-Füredre az ottani hidfő fedezésére küldjön, mert az ő, eleinte 24,000 emberből álló, most pedig 15,000 főre leapadt hadteste, még mindig birt 96 ágyuval.

Feltünő, mennyi embert vesztett Görgey menete közben; és pedig semmi esetre gyors menetek következtében, mert arra, hogy megtegye az utat Kassáig, hat hétre, átlag tehát minden napra egy fél órára volt szüksége. És e veszteségeket az ellenség üldözése sem okozta, mert azon jelentésekből, melyek a Windischgrätz által futárként Schlickhez küldött császári kapitány Ehrbachtól elvétettek, azt láttam, hogy Görgey csak az egyetlen Jablonowszky osztrák dandárt üldözte 4000 emberrel. Perczelnek Szolnoktól Czeglédig tett, már ez emléklapok bevezetésében előadott mozdulata következtében ugyanis a császáriak hadtestök két harmadát, mely Görgey üldöztetésére volt szánva, visszatartották, hogy Pestet fedezzék vele. Ha tehát Görgeynek csak jó akarata lett volna, igen könnyü dolog lett volna, a Jablonowszky dandárt megtámadni és megsemmisitni, a helyett, hogy visszavonulásának utját közel 9000 beteggel fedje.

Meg kell még itt emlitenem, hogy Görgey, azon időben, midőn nekem azt irta, hogy a Galicziával való összeköttetés tekintetén'l fogva nem hagyhatta fedezetlenül Kassát és Eperjest, Debreczenbe a kormánynak is azt jelentette, hogy Munkács vidékére szándékozik vissza huzódni, mivel az ellenség által nagyon üldöztetik; ezt elbeszélte nekem később Mészáros hadügyér, ugy szintén Stein alezredes: Görgeynek tehát mindenütt ugyanazon magatartását látjuk: hamis jelentések a kormánynak és a fölebbvalóknak, hogy igy mindent abban hagyhasson, ami az ellenségnek valódi kárt okozna. Ezen alapszik azaz én meggyőződésem is, hogy

Görgey tábornok hazájának árulója volt már, még mielőtt én magyar földre léptem volna.

Miskolczon kiadott parancsaimra vonatkozólag két választ kaptam, melyek minden combinatióimat megzavarták. Először ugyanis azt irá Asboth ezredes, hogy azon parancsomnak, miszerint Maklárra menjen, nem tehet eleget, mivel épen a hadügyminiszteriumtól azt a parancsot vette, hogy Ujvárosra vonuljon, a mit azonnal végre is fog hajtani. Képzelhetni elkedvetlenedésemet, mely engem ért, midőn láttam, hogy 5400 embert, kikre számithatni véltem, a legfontosabb pillanatban tépnek ki kezeim közül.

Egy második levél ismét meghozta nekem Damjanics tábornok jelentését, hogy épen abban pillanatban, midőn hozzá megérkezett azon parancsom, hogy Török-Szt.-Miklósra, tehát észak felé menjen —, kapott a hadügyminisztertől egy parancsot, hogy rögtön Szegedre — tehát délfelé — vonuljon. Utána tette ugyan »De miután látom, hogy az ön parancsa hasznosabb, mivel Vecsey tábornoktól tudom, hogy valóban szüksége van támogatásra, annál nagyobb készséggel követem parancsát, miután gróf Battyányi Kázmérnak Szegeden tett jeles intézkedései e pontot eléggé biztositják.

De kérem önt altábornagy ur, intézkedjék, hogy jövőre a parancsok ne mondjanak ellent egymásnak.« Igy irt nekem Damjanics, még is másképp cselekedett, a mit én különben később Kiutahiába Ázsiába menekülésem után Batthyányi Kazmér gróf és azon tisztek szájából hallottam, kik Damjanics hadtestében szolgáltak. Damjanics ugyanis, a hadügyminiszter parancsához képest, Szegednek fordult és e várost előcsapatával el is érte, midőn itt Batthyányi gróftól arról értesült, hogy Szegedre nézve nincs mitől tartani, ismét visszatért Szentes felé és parancsom szerint Czibakházára ment. Én e részleteket csak azért hozom fel, hogy az olvasó elött képét adjam amaz állapotoknak, melyek az ily össze-vissza parancsolásból kellett hogy be következzenek.

A haderő összpontositása a főütközetre.

23—24-én éjjel postán Tisza-Füredre utaztam, hogy az árkokat és a hidfőt megszemléljem, valamint, hogy meggyőződjem, vajjon a nagy raktár, mely iránt szót emeltem és melyről Kossuth azt jelenté, hogy már felhalmozva készen áll, kellő felügyelet alatt van-e s annak rendje szerint meg van-e óva az időjárás befolyásai ellen. 24-én d. e. érkeztem ide. A hidfőt igen közel tettnek találtam a hidhoz, de még is megnyugtatásomra, attól jobbra kellőleg gátak voltak fölhányva.

Repeczky polgári biztos, ki Szekulics alezredes itt levő hadosztályánál tartózkodott, egészen elbámulva nézett rám, midőn kérdezém, hogy ki ügyel fel az egyeki élelem-raktárra? Neki fogalma sem volt ilyenről, mondám neki, hogy az elnök azt irta nekem, hogy kiszivattyuzta az egész országot és kitette az éhségnek csak hogy az általam oly sürgösen kért raktárt 30,000 ember számára négy hétre összehozhassa. Repeczky ur vállat vont. »Én mit sem tudok« mondá ő — »az ország kiszivattyuzásáról; ellenkezőleg itt gabna készlet és élelmi szer bőven található. Engedjen nekem az elnök ur csak tiz napot, s én igérem önnek, naponta kenyér,- bor,- hus- és szalonna adagokat fogok szállitni, ugy szintén 10,000 takarmány adagot és ezt szakadatlanul annyi ideig, a mig ön akarja.«

Egyike a jelenvoltaknak mondá: de igen, Egyekben még is van valami; egy huszárt küldöttem oda, hogy irásbeli kimutatást kapjon és ez egy igen rendesen részletezett jelentést hozott nekem, hogy ott 19,000 lisztadag és 67 élő ökör van. Tehát élelem egy fél napra!

Azonnal közlém ezt Kossuthtal s levelemet a következő szavakkal végzém: »Vonassa szigoruan kérdőre azt, a ki önnek e hamis jelentést tette, mert én itt többet látok, mint egyszerü csalást.«

Tisza-Füreden kaptam Görgey tábornoktól is az épületes jelentést, hogy ő a fönnebb emlitett 16 ágyu elküldésére vonatkozó parancsomat nem telyesitheti, mert azok a kormány által reá bizott hadtest kiegészitő részét képezik. Egy másik levélben azt kérdé, hogy minő okból menesztetett az ő hadteste Mező-Kövesd és Eger felé? Első levelére, mely az ágyuk elküldésére vonatkozó vonakodását tartalmazá, parancsomnak rövid és határozott megujitásával feleltem. Második levelére ezt válaszoltam: »Különben nem szokásom tettem indokait alattvalóimnak kifejteni, legkevésbé pedig irásbelileg. Ez uttal azonban arra kérem, ma, 24-kén, este jelenjék meg Mező-Kövesden, itt fogom főhadi szállásomat felütni, ott aztán megtudja a többit.«

E két levél mellett érkezett meg hozzám Kossuthnak egy zugolódó, 23-kán este keltezett következő levele:

»Altábornagy ur«!

Tehát ujra semmi ütközet és már 23-ka van.

Már kezdem elveszteni bizalmamat igazságos ügyünk szerencsés kimenetele iránt. Az időveszteség megöl minket. A fegyelmetlenség elharapódzik — egy siker több fegyelmet hoz létre, mint egy heti organisatio.

Örvendek, hogy Görgey hadseregével az egyesülés megtörtént. Én azért nem féltem, mert azt hittem, hogy Görgey hadteste egy maga is szembe szállhatott volna Schlick hadtestével, de szerencse, hogy végre már egyesülve vagyunk; most már nincs akadály a támadás megkezdésére és kérem is ezt időhaladék nélkül.

Azt mondják, hogy Schlick minket megkerülhet és Ungvárra vonulhat. Én ezt nem hiszem; ez örült lépés volna tőle, mert Windischgrätztől elszakitná magát és mi kellő időben elég haderőt tudnánk vele szembe állitni, hogy őt a Tiszába, vagy az országból ki üzzük.

Csak egy nyert csata, aztán minden jól van!

Sajnálattal tapasztalom, hogy engedetlenségről panaszkodik. Ezt semmi esetre se türje, állitson mindenkit a hadi törvényszék elé, aki engedetlennek mutatkozik; az engedetlenség lázadás, erre pedig halál van kimondva.

Ha ön e felől nem irhat nekem semmi megnyugtatót, magam fogok a hadsereghez menni, hogy a nemzet nevében megszilárditsam a fegyelmet. (Az eredeti levelen e helyütt Dembinskinek következő sajátkezü szél-jegyzete olvasható: »Szerencsétlenségemre, valamint Magyar- és Lengyelország szerencsétlenségére ez igéretnek hitelt adtam..... Dembinski.)

Az ön segéde Molnár, mint az áruló tábornok: Eszterházy segéde elvesztette az ország bizalmát; csodálkoznak a felett, hogy ő ismét egy bizalmas állást kapott; ez nem az én tudtommal történt, ő nem a főtábornok közelébe való, távoztassa el őt.

Várva az ön hireit, tisztelettel maradtam

Kossuth L. elnök.

P. S. Épen most veszem a hirt, hogy az ellenség ujra megszállotta Eperjest és Kassát.«

Kossuth e szerint azt hitte, hogy az ő ékesszolására van szükség, hogy engem támadásra birjon.

Én különben is azon voltam, hogy a haderőket összegyüjtve, egy hatalmas csatára vezessem. Hanem a debreczeni urak valószinüleg azt hitték, hogy a támadás csak ágyudörgésből áll.

Tisza-Füreden parancsot adtam Szekulics alezredesnek, hogy másnap 3400 főnyi gyalogsággal, 100 huszárral és 9 fogatokkal jól ellátott ágyuval — ezek közt 3 tizenkét fontossal — Kálra menjen, ugy, hogy febr. 26-kán oda érkezzék. Répási tábornokot, kinek két gyalog hadosztálya közül az egyik Madarászon volt, Tisza-Füredre rendeltem. Vécsey tábornoknak még egyszer megküldöttem az intést, hogy — ha megtámadtatnék —

semmi esetre se bocsátkozzék komoly ütközetbe, hanem rendben Uj-Szállásra huzodjék vissza.

Febr. 24-kén éjjel Mező-Kövesdre érkeztem. Másnap reggel megérkezett hozzám Görgey, a mint megbeszéltük volt. Kifejtém tehát előtte az összpontositás czélját. Herczeg Windischgrätz tábornagy, mint megbizható kémektől megtudtam, a császári osztrák sereg zömével mozgásba tette magát Pestről; az ellenség előnyomulását Szolnok-felé, vagy esetleg annak előhaladását Debreczen-felé minden áron megakartam akadályozni, én ezt az által véltem elérni, hogy a Schlick-hadtestet sokkal tulnyomóbb haderővel megtámadjam és igy Windischgrätzet arra kényszeritsem, hogy ennek segélyére jőjjön, innen van tehát az összes hadsereg összpontositása Eger körül, azon reményben, hogy azzal megmérkőzzem Windischgrätz hadseregével is s ez ellen egy határozott győzelmet vivjak ki.

Görgey tábornok, legalább szinleg, telyesen megelégedettnek nyilatkozott fejtegetéseimmel. Felhivtam tehát őt, hogy velem Egerbe jőjjön, hogy Windischgrätz lehető gyorsan megtudva ottlétünket, azon gondolatra jőjjön, hogy összes haderőnk itt összpontositva van.

Ennek következtében 25-kén d. e. 11 órakor zeneszó mellett és lengő zászlókkal bevonultunk Egerbe a Schultz-dandár élén. Az öröm, melylyel minket a lakosok fogadtak, végtelen volt. Az utczákon és tágas téreken tolongott a nép kalaplobogtatva. Az ablakokból kendőkkel üdvözöltek és intettek a hölgyek. A földbirtokosok és az itteni kanonokok számos fogatot küldöttek elönkbe. A székesegyház téren alig tudtak magoknak utat törni a menő csapatok a lelkesült tömegen keresztül. »Éljen Dembinski!« E kiáltás ezerszeresen részketteté meg a levegőt. Valóban fájt nekem, hogy Görgeyről, ki kiséretemmel némi távolban lovagolt utánam, épen nem emlékeztek meg. Vissza fordultam s neki kezet nyujték e szavakkal: »Tábornok Ugyan lovagoljunk egymás mellett.« Istenemre, szándékom tiszta és becsületes volt, mert mindent mellőzni akartam, a mi csak némileg is rosz benyomást tehetne lelkére. Főleg minden áron szerettem volna elenyésztetni a rosz benyomást, melyet a hideg fogadtatással való ellentét kellett hogy gyakoroljon Görgeyre, melyben néhány nappal azelőtt Miskolczra való bevonulása alkalmával részesült.

Febr. 25-kén a magyar hadosztályok következő állasokat foglaltak el: Klapka ezredes a Butharin, — dandárral Verpelétet érte el; a Máriássy — hadosztály Kápolnát; a Pöltenberg-hadosztály Maklárban volt oly megbizással, hogy másnap Döbröt szállja meg; az Aulich-hadosztály utközben Kál-felé oly parancscsal, hogy 26-kán e helyre érkezzék; Aulich ezredesnek Szekulics is alá volt rendelve 3400 emberrel és 9 ágyuval; a Schultz-dandár még ugyan.azon napon, miután Egerben megpihent, Baktára rendeltetett. (Klapka ezredesnek Verpelétre és a Schultz-dandárnak Baktára rendelésének oka azon hirben volt, hogy Schlick Pétervásáron van. A Verpeléten keresztül vezető ut volt az egyetlen, melyen ő a Tisza-völgybe nyomulhatott; Bakta azért lett megszállva, mert az ezen helységen keresztül egy szoroson átmenő ut Egerbe vezet.) Görgey »hadoszlopa« (mint már említve volt, ez volt specialis elnevezése a néhány gránátos zászlóaljból és 6 taraczkból álló hadosztálynak) még az nap érkezett Egerbe; a Guyon és Kmety-hadosztályok a miskolcz-mező-kövesdi országuttal párhuzamosan vezető hadoszlop-uton mentek.

Az egri érsek igen csinos kastélya, Magyarország e részében ritka kényelemmel ellátott épülettel, szállásomul lőn kijelölve. Meghivtam Görgeyt, ki ismételt előzékenységem által kellemesen érintettnek látszott, az asztalhoz. De sajátságosnak tünt fel előttem, hogy Görgey az egész idő alatt magyarul beszélt, holott tudta, hogy én e nyelvet nem értem; később mondák nekem, hogy ugy nyilatkozott környezete előtt, miszerint »rosz emberek« őt velem viszálykodásba hozni akarják, de ő törzskarának öt tisztjét főbe fogja lövetni, aztán majd meglátja, az »öreg« — ezzel engem értve — mit csinál az ő környezetével.

Miután Görgey Mező-Kövesdre visszatért, hogy hadosztályának a szükséges parancsokat kiadja, elbucsuzott tőlem; ez alkalommal megkértem őt, hogy 26-kán, ha lehet még reggel 7 órakor térjen vissza, hogy együtt megszemléljük a leendő csatatért, a mit ő megis igért.

Görgey távozása után Szemere urral értekeztem, hogy meggyőződjem, vajjon az élelmiszerek egybegyüjtésére vonatkozó intézkedések rendben megtétettek-e. Tanácskozásunkban részt vett Torkoszányi ur is, ki Szemere ur által e feladatra nézve, mint speciális biztos szemeltetett ki. Ez azt kivánta, hogy három nappal előre tudja meg, hová gyüjtse minden hadosztály számára az élelmiszereket? Természetesen ezt nem tudtam és nem akartam vele közölni és csak azt igértem meg neki, hogy 24 órával előbb fogom vele tudatni, hogy hol van minden egyes hadosztály. Miskolczon 60 huszárt hagytam, kiknek kötelességök volt, hogy a polgári hatóságoknak a fuvarok előállitásánál segitségül, kézügyben legyenek; biztosan számithattam tehát arra, hogy az ott öszegyüjtött kenyér minden nehézség nélkül fog tovább szállittathatni. Továbbá jelenté nekem Torkoszányi, hogy a Mező-Kövesdről Egerbe vezető országuton egy vágómarha csorda van; e szerint a hadsereg élelmezése minden esetben biztositottnak látszott előttem.

Én rendkivül el voltam fáradva és kimerülve és szivesen engedtem volna meg magamnak egy pár órai üditő álmat, mert eltekintve az utóbbi napok alatti fárasztó tevékenységemtől, az utolsó két éjszakát egy kis és szűk postakocsiban töltöttem rosz uton; és pedig az egyik éjszakát a Harsánytól T.-Füredig, a másikat innen M.-Kövesdig vonuló utban, a nélkül, hogy csak be is hunytam volna szememet.

Azonban az érsek helyettese által estélyre hivattam meg és Szemere ur kért, hogy ne utasitsam vissza e meghivást, miután a város valami különöst akar végbe vinni az én tiszteletemre. Nem maradt tehát egyéb hátra, mint elfogadni a meghivást. Az estély sokáig tartott, midőn egyszerre zeneszó és örömrivalgások hangzottak fel az utczáról. A székesegyház-tér, melyre az érseki palota homlokzata nézett, a fáklyavivők százaival és roppant embertömeggel volt tele. Az erkélyre kellett kilépnem és »Éljen Dembinski« ezerszeres kiáltásaival fogadtatám.

Tüzes beszédek tartattak, melyeket én ugyan nem értettem, de melyek tartalmát egyik kanonok tolmácsolta nekem. Én megköszöntem a bizalom tanujeleit s azon kivánságnak adtam kifejezést, hogy azokat inkább csak akkor vettem volna örömest, miután azokat tettekkel érdemeltem ki; most azonban csak arra törekszem, hogy azokra méltóvá, érdemessé tegyem magamat!

Valóban ily izgalmak után egy órai álom sokkal jótékonyabban hatott volna rám, mint minden, szivélyes ugyan, de engem még inkább felizgató ovatio; mert előre tudtam, hogy mi vár még réám ez éjjel! Mint előre láttam 4—5 futár és küldöncz érkezett meg sürgönyökkel, melyeket egy magamnak kellett elintéznem; az olvasó emlékezni fog, hogy nekem még mindig nem volt vezérkari főnököm. Szemere ur, részint mert látta, hogy mindig csak magam bajlódtam, részint tán a bizalmatlanság egy neme által vezettetve, ismételve igyekezett engem egy vezérkari főnök választására birni; főleg ajánlotta nekem Csermelyi ezredest, ki Klapka ezredes vezérkari főnöke volt, és Bayer ezredest, ki hasonló állást foglalt el Görgeynél. Csermelyi tán megfelelt volna azon igényeknek, melyeket én egy vezérkari főnöktől megvártam; de Bayer ezredes, bármily tehetséges tiszt volt is különben, nem volt képes bennem bizalmat kelteni és minden hazafi előtt is gyanús volt. Hogy alapos volt-e e gyanú, vagy nem, nem akarom eldönteni, csak egyszerüen a tényt constatálom. Mindenesetre okot ad a gondolkozásra az, hogy mindazon tábornokok, kik Görgeyvel Világosnál megadták magokat, felakasztattak, és hogy csak Bayer ezredes bocsáttatott szabadon.

Már fönebb is emlitve volt, hogy mindnyájan vártunk egy támadást Török-Szt.-Miklós ellen. Legjobb futárom, Nagy Náthán, már három nap óta utasitva volt, hogy más utra ne keljen s hogy egy jó fogatu szekérrel minden perczben utkészen álljon.

A 25—26-ki éjszaka mint közönségesen telt el, azaz folytonos háborgatások között. A megérkezett sürgönyök közül az egyik végre biztosságot és megnyugtatást szerzett nekem Damjanics hadtestének mozdulatai iránt. A tábornok ez iránt a következőket irta nekem:

»Czibakháza, febr. 25. 1849.

Hadosztályomnak ama részével, melyet a nélkül, hogy az alföldet veszélyeztessem, felhozhattam, Czibakházára és Tisza-Földvárra huzodtam; előörseim Álsón és Martfeön állanak és pedig: Czibakházán egy dandár dzsidás és 250 ember a lengyel legióból 4 ágyúval, miáltal Czibakháza, mely különben is Mesterházy őrnagy által 1500 emberrel és 6 ágyuval megszállva van, eléggé biztositottnak látszik. Tisza-Földváron 2 osztály huszár, 2 zászlóalj gyalogság, 6 ágyu. Előörsön Álsón és Martfeön 1 osztály huszár, 2 ágyu.

Ennél fogva a hadosztály-parancsnokság minden pillanatban képes a csatlakozást a 6. hadosztálylyal Török-Szt.-Miklóson eszközölni.

Alólirott ujra parancsot vett a magas hadügyminiszteriumtól, hogy hadosztályának egy részével Szegedre vonuljon és az ellen kifogásokat tett; a magas kormány utolsó határozatáig a hadosztály része itt fog maradni, annyival és inkább, mivel az altábornagy ur sejtelme, miszerint az ellenség e vidéken elő fog törni, valósult, miután tegnap Czibakháza meglehetős erővel megtámadtatott, azonban e támadás visszautasittatott.

Itélje meg önmaga az altábornagy ur, hogy menynyire ellentmondanak egymásnak a különböző parancsok s ezért intézkedjék ugy, hogy jövőre ily félreérteseknek eleje vétessék, miután az ember teljes bizonytalanságban van a felől, hogy a különböző parancsok közül melyiknek engedelmeskedjék.

Szentes, Mindszent és Sass környéke szemmeltartatik, mint egy előbbi jelentésben is megemlitve volt, 2 zászlóalj gyalogság 1 osztály lovasság és 8 ágyu által.

Szeged környékén Batthyányi Kázmér gróf vezetése alatt egy hatalmas népfelkelés alakittatik s igy remélhető, hogy e reánk nézve oly fontos pont nem fog elveszni.

Damjanics, tábornok.«

Egyszersmind Kossuthnak egy megbizását vettem, hogy személyesen Tisza Füredre menjek, hová ő Kiss altábornagygyal és még egy harmadik személylyel megérkezett volt; az elnök itt velem »Görgey engedetlensége felett akart tanácskozni.« Én az feleltem, hogy a jelen pillanatban teljes lehetetlen elhagynom a hadsereget, miután az ellenséggel való nagyobb összecsapásra van kilátás; ami különben a Görgeyvel való nehézségeket illeti, azok már el vannak enyésztetve, végre felkértem Kossuthtot, hogy jőjjön Egerbe, miután a leendő csatamezőt épen megszemlélni szándékozom Görgeyvel.

Másnap reggel meglátogattam a pompás, momentalis seminariumban berendezett katona-kórházat. Általában feladatommá tettem volt, hogy mindenütt kiterjeszszem figyelmemet a katona kórházakra, mert tudtam, mily jótékonyan hat ez a sebesült és beteg katonákra. Csakhogy e látogatások különben is szük magán pénztáromra nézve nem csekély kiadásokkal jártak, mert csak nem léphettem a beteg-szobába a nélkül, hogy kezemben bizonyos mennyiségü arany legyen. Mint akkori följegyzéseimből mamár látom, az osztrák és magyar sebesültekkel megtelt egri kórház látogatása 50 darab aranyomba került.

Hadsegédeim ismételve reá akartak beszélni, hogy e kiadásokat a pénztár rovására tudjam be; de daczára, hogy fizetésem az ilyen és hasonló kiadások fedezésére, melyek hadseregparancsnoki állásommal összekötve voltak, nem volt elegendő, még sem tudtam erre elhatározni magamat. Kossuth az utóbbi napokban 10,000 pengő forintot küldött nekem osztrák bankjegyekben e megjegyzéssel: »kézi használatra«; de én a pénzt nem fogadtam el, a nélkül azonban, hogy erről Kossuthot értesitettem volna, hanem a többi kincstári pénzekkel együtt a pénztári könyvbe vezettettem, mert működésemmel nem akartam gyanút kelteni. Ha magam tartását előbb-utóbb megvizsgálták, megkellett győződniök, hogy nem személyes érdek, nem pénz, nem dicsvágy vezettek engem ide, hanem tisztán csak Lengyel- és Magyarország java iránti gond és törekvés.

26-kán reggel visszatért Molnár őrnagy is, kit én T.-Füredről Debreczenbe küldöttem; nagyon kellemetlenül hatott rá, midőn hallá, hogy Kossuthnak azt irtam, miszerint Görgeyvel meg vagyok elégedve s minden egyenetlenség már ki van egyenlitve; állitá, hogy Kossuth nagyon fel van indulva Görgey ellen.

Ugyan ezen reggel kaptam Klapka ezredes jelentését egy futár-tiszt által, hogy ő »Schlick tábornokot 25 lóval figyelteti.« »Mit, 25 lóval?« — viszonzám én felindulva a tisztnek. »Mondja meg az ezredesnek, hogy minden rendelkezése alatt álló haderővel igyekezzék Schlicket, és pedig oly mélyen, a mint csak lehet, a völgyben, a Pétervásárról Verpelétre vezető uton feltartóztatni.« A pétervásár-verpeléti ut egy szűk, mindkét oldalról meredek lejtőktől határolt völgyön vezet keresztül; Sirok falunál egy mocsáron keresztül egy töltésen át vezet; e töltés három fahid által volt áttörve, melyek ha szétromboltattak, Schlick előnyomulását lehetetlenné tették. Még megmaradt ugyan neki az ut a baktai szorosan át, de itt, mint az olvasó még emlékezni fog a derék Schultz állott dandárával és egy hatfontos üteggel.

A kápolnai csata febr. 26 és 27-kén.

Reggel 10 órakor kaptam a hirt, hogy herczeg Windischgrätz tábornagy jelentékeny haderővel érkezett Árokszállásra örvendetes volt a hir nekem azért, mert most már az ellenség támadási iránya felől megvoltam nyugtatva s tudtam, hogy Debreczen nincs veszélyeztetve.

Rögtön egy különszobába vonultam Löwinger századossal s a következő intézkedéseket mondottam tollába. Legelőbb is Damjanicsnak azt a parancsot adtam, hogy hagyja el Czibakházát és támadja meg Szolnokot; Vécsey tábornok pedig parancsot kapott, hogy erejéhez képest támogassa Damjanicsot. Répásy tábornoknak megparancsoltam, hogy egy erős lovas-szakitmánynyal Szerencs-felé nyomuljon s az egész vidéken azt a hirt terjeszsze, hogy ő képezi az én elő-hadamat s hogy én közvetlenül Kassa felé nyomulok 40,000 emberrel. Ezen cselt én Jablonowski tábornok iránti tekintetből használtam, kinek Duklán keresztül Galicziából könnyen erősitések jöhettek volna segitségére s őt egy vállalatra bátorithatták volna Tokajon át Debreczen ellen.

A helyzet iránt nyugodt voltam, mert Schlick a hegyek közé zártnak tünt fel előttem azon lehetőség nélkül, hogy Windischgrätz herczeg főhadseregével egyesülhessen, ugy, hogy neki nem maradt más hátra, mint hogy megkerülje a jobbszárnyán eső hegységet és Hatvanon át a Tisza-völgybe törjön elő, a mire neki legalább két napi menetre volt szüksége. Kaptam egy portyázó járőr ama jelentését is, hogy Schlick tábornok már kiüritette Pétervásárt. Később ez valótlannak bizonyult, ámbár igen valószinünek kellett, hogy tartsam, mert már a következő estén tudtam meg néhány pétervásári lakostól, kik a helységet titkon hagyták el, hogy a császári csapatok élelmi szerekben hiányt szenvedtek s hogy köztök egy ragályos betegség ütött ki.

Bár mennyire nyugodt is voltam, általában egy mégis gondolkozóba ejtett : mint fognak a részben meg tűzhöz nem nagyon szokott magyar csapatok a császári osztrák ezredekkel, melyekből Windischgrätz herczeg seregének magva állott, szemben nyilt mezőn megállani. E fölött értekeztem Görgeyvel, ki — a helyett, hogy a mint kértem 7 órakor—11 órakor érkezett meg. Egy szobába zárkoztam vele s e kérdést intéztem hozzá : »Tábornok ur! Én még nem ismerem kellőleg a magyar csapatokat; a tábornagy közeledik s egy főcsata áll előttünk; hiszi-e ön, hogy számithat csapatainak bátorságára és kitartására a tüzben?«

Görgey felelé : »Excellentiád egy világos kérdést intéz hozzám, én világosan fogok felelni. Ne számitson ön a magyar csapatok vitézségére és kitartására. Rohantasson meg velök egy erdőt, vagy egy falut, ezt bátorsággal keresztül fogják vinni, de ha nem sikerül az első roham, a legénység kisiklik a tisztek kezeiből; ép oly kevésé lehet elvárni, hogy a legénység nyilt mezőn egy szuronytámadást, vagy ágyutüzet nyugodtan kitartson!«

Én Görgeynek e nyilatkozatára ép annyi kedvetlenséget mint hitetlenséget fejeztem ki; de ő ezt mondá nekem: »Ha ön nem hisz nekem, engedje, hogy Bayer ezredes, ki bizonyára megbizható és itéletre jogosult ember; hasonlót állitson! Én erre ráállottam, előhivattám Görgey vezérkari fönökét, hozzá ugyan azt a kérdést intéztem, de tőle is hasonló választ kaptam. Ez semmi esetre sem hangzott vigasztalólag, de reményemet még mindig a rendelkezésem alatt álló nagy számra alapithatám, ugy szintén a tér előnyeire is, melyet a csapatok megszállták.

Itt tán helyén van, hogy az állásokat, melyeket az egyes hadtestek elfoglaltak, általában vázoljam.

Baktán Schultz állott az ő dandárával; ő a Pétervásártól Eger-felé vezető szorulatot erősen megszállta s ez.utobbi helyet minden meglepetés ellen biztositotta ez oldalról. Verpelétnél Klapka állott 5000 emberrel és 28 ágyuval s ereje, de főleg helyzete által eléggé képes volt, hogy a Schlick hadtestnek az osztrák főhadsereggel való egyesülését meggátolja. Döbrőt Pöltenberg 4000 emberrel és 16 ágyuval szállotta meg s előőrseit Gyöngyös irányában állitotta ki. Hozzá csatlakozott Máriássy Kápolnánál 4500 emberrel és 16 ágyuval. Kálban Aulich állott, kinek ereje a Szekulics hadosztálylyal együtt 7900 embert és 27 ágyut tett ki. Végre közeledtek Guyon és Kmety hadosztályai, melyeket én a kerecsendi magaslatok megszállására szántam. Magát az állás homlokzatát nagy részben a Tarna-patak posványos partjai fedezték.

Minden pillanatban uj jelentések érkeztek az osztrákok mozdulatairól. Igy vettem többi között Hatvanból e város tanácsához intézett ama parancs eredetijét, hogy ez az napra 10,000 kenyér- és husadagról, a következő 24 órára pedig 40,000 adagról gondoskodjék. Egy másik kém mult este a tábarnagy vezénylete alatt Árokszállásra érkezett csapatok számát 12,000 főre becsülte stb. A nekem jelzett ezredekből azt következtetém, hogy ugyanazon csapatosztályok voltak, melyek eddig Szolnokon, Abonyban és Czegléden harczkészen állottak, s hogy a tábornagy alig hagyhatott Szolnokon 4000 embert; miután tehát Damjanics 7000 emberrel rendelkezett, annál inkább kellett hinnem Szolnok ellen intézendő támadásának sikerében, mivel ő Vécsey támogatására is számithatott.

Minden oly látszatot nyert, hogy két nap előtt nem fog tulajdonképeni csatára kerülni a dolog.*)

---

*) Daczára a sok és jó kémeknek, a magyar főhadi szállás ez uttal roszul volt értesülve. Mindenek előtt megjegyzendő, hogy herczeg Windischgrätz tábornagy soha sem volt Árokszálláson. Ő a Rima-Széçsen, később pedig Pétervásárnál álló Schlick-féle hadtesttel való egyesülés és az egyesült magyar hadsereg elleni támadás megkezdése végett a gróf Wrbna altábornagy alatt álló 2-dik hadtesttel febr. 23-kán Pestről és Gödöllőről indult el. E hadtest harczrendje következő volt:

B. Csorich altábornagy hadosztálya.

Wyss vezérőrnagy dandára: 2 vadászzászlóalj, 1. zászlóalj Schönhals, 3. zászlóalj Fürstenwärther, a badeni n. herczegről nevezett 1 zászlóalj néphad, 1 dandár Kress-könnyülovas (2 ezredes), a 2. számu 1. lovasüteg, $^{1}/_{2}$ röppentyü-üteg Nr. 15.

Herczeg Colloredo vezérőrnagy dandára: 6. vadászzászlóalj (4 század), 1. és 2. zászlóalj István főherczeg, 1 zászlóalj Paumgarten-néphad (4 század), 1 zászlóalj Kress-könnyű lovas (2 alezredes), 6 fontos üteg Nr. 8., $^{1}/_{2}$ röppentyü üteg Nr. 15.

Osztály-tüzérségi tartalék: 12 fontos üteg Nr. 3, 6 fontos üteg Nr. 10, 6 fontos üteg Nr. 11.

Herczeg Schwarzenberg Ödön altábornagy hadosztálya.

Dietrich vezérőrnagy dandára: 2. zászlóalj Wimpfen (4 század), 1. Eckert féle összetett zászlóalj (2 század Hess, 2 század Prohaska), 4 zászlóalj varasdi Kreutzer-határőr (4 század), $1^{1}/_{2}$ üteg;

Schütte vezérőrnagy dandára: 1 gránátos zászlóalj (Rattay), 1 gránátos zászlóalj (Richter), 1 üteg;

Gróf Bellegarde vezérőrnagy lovas-dandára: 4 lovas század Auersperg Miksa-féle vértes, 5 lovasszázad Eivallart-dzsidás, 2 század János főherczeg-dragányos, egy lovas üteg Nr. 4. (Ebből az Eivallart-dzsidások őrnagy-osztálya a Wyss-dandárhoz, a főhadi szálláshoz osztattak be.)

Mindenek előtt jogositva voltam feltenni, hogy Windischgrätz csak a Schlickkel történt egyesülés után fogja a támadást megkezdeni. Ez igy is történt volna, ha alárendeltjeim nem tettek volna idő elötti kisérletet, hogy a saját szakállukra háborút viseljenek.

Várva Kossuthnak válaszát, vagy meghivásomra megérkezését, nem hagyhattam el Egert. A délelőttöt arra használtam, hogy Szemerével, Torkoszányival és a Görgey-hadtest intendansával megállapitsam a hadsereg élelmezésére és pótlatára vonatkozó szükséges rendszabályokat.

Egy órakor ültünk az asztalhoz. Alig kezdődött meg az étkezés, midőn egy egri polgár hozzám közeledve fülembe sugá, hogy ágyudörgést hallani. Én nem adtam hitelt állitásának. Azon felkéréssel utasitám el, hogy figyeljen jobban és győződjék meg, hogy csalatkozott. Azonban mindjárt ezután egy másik polgár lépett be, ki hangosan ismétlé a jelentést, ugy, hogy a jelenvoltak mindnyájan hallották; de miután hozzá tevé, hogy az ágyudörgés Pétervásár felől hallatszik, a dolgot valószinübbnek tartám, mert azt hivén, hogy Schlick megkisérli a siroki szorulat erőszakolását. Én tehát egy, a város közelébe eső magaslatra siettem, hogy személyesen tájékozhassam magam a dolgok állása iránt. Ide érkezve ugy tetszett nekem, mintha az ágyudörgés Kápolna felől jönne. De másfelől az ellenséggel való összecsapása mai napon bajosan volt képzelhető. Kápolna Árokszállástól egy jó napi menet távolságra esett és még alig volt 1 óra! Eleinte tehát még mindig azt hivém, hogy nem egyéb, mint e hegyes vidéken a visszhang által okozott csalodás, de miután a tüzelés mind belterjesebb lett, le kellett mondanom e hitről.

Első gondolatom tehát az volt, hogy oly gyorsan, a mint

Osztály tüzérségi tartalék : $1^1/_2$ üteg.

Tüzérségi főtartalék : 6 üteg.

Összesen $13^1/_2$ zászlóalj, 13 lovasszázad, 102 ágyu.

Febr. 26-kán a cs. k. csapatok Gyönyösre és Árokszállásra érkeztek ; Wrbna altábornagy az utóbbi helyre ment, mig a tábornagy Gyöngyösön ütötte fel főhadi szállását.

csak lehet, a csatatérre menjek. Ennélfogva Görgeyvel és Bayerrel szekérre ültem, de ebbe oly rosz lovak voltak fogva, hogy másokat kellett hozatnom, mi által elindulásunk nem kevéssé késleltetett. Egy huszár hátas lovamat kantár száron hozta utánam.

Minél közelebb jöttünk Kerecsend faluhoz, annál kivehetőbb volt az ágyumoraj. Az utóbb nevezett falu völgyben fekszik, a kápolnai ut itt hegynek megy. Feljutva a magaslatra, a szem áttekinthette az egész völgyet, melyet a Tarna patakja öntöz. Fájdalmas meglepetésemre tapasztalám, hogy az egész vonalon foly a harcz, de nem Kápolnánál, hanem attól egy órányira nyugotra. A Máriássy-hadosztály volt az, mely itt harczban állott. Jobbra Döbrőnél egy kiterjedt gyalogsági csatárlánczot lehetett látni, mely élénk tüzet váltott az ellenséges csatárokkal. E ponton a magyar csapatok előnyben voltak; itt a Pöltenberg-hadosztály küzdött. Verpelétről szintén át hangzott az ágyudörgés, tehát Klapka ezredesnek is harczba kellett elegyedni Schlickkel.

Én egészen magamon kivül voltam, midőn láttam e helyzetet. A kocsisnak majd pénzt adtam, majd pedig leszidtam, hogy gyorsabb hajtásra birjam.*) És valóban nem is volt idő

---

*) Dembinski maga megvallja itt, hogy ki volt véve sodrából. A mit Görgey, Dembinskinek nyilt ellensége, munkájában : »Életem és működésem Magyarországon,« e nap eseményeiről ir, tagadhatlanul, igen sokat nyer valószinüségben. Ha Görgeynek, személyes ellenségéről irt jellemzése egészben véve igen drastikuson van is tartva, mindazáltal közöljük azt, hogy az olvasónak lehetőséget nyujtsunk, miszerint magának a személyekről és eseményekről fogalmat alkosson.

»Közeledett a dél« — irja Görgey. Dembinski megvendégelteté magát egy kanonok által Egerben s meghivott az asztalhoz engem is hadtestem vezérkari főnökével együtt, ki engem e látogatás alkalmával ujra elkisért.

A lakoma már végéhez közelgett; mi a jóhoz adtuk a legjobbat, a világhirü egrit; midőn rögtön jelenték, hogy Verpelét felől élénk ágyudörgést lehet hallani.

Dembinski ezt a priori tagadta, s ő nagyon türelmetlen lett, midőn a jelentés bizonysággal ismételtetett.

Én e közben, kinyitva a terem egyik ablakát, saját füleimmel győveszteni való, mert Máriássy hadosztálya már visszavonulásban volt, a mi némely csapatoknál rendetlen futássá kezdett fajulni.

Már Kápolnán innen tele volt az országut menekülőkkel;

---

zödtem meg a jelentés alaposságáról s felhivtam Dembinskit, hogy ugyanazt tegye.

Kelletlenül hagyta el az asztalt, az ablakhoz lépett s hallgatózott, arczán azon meggyőződés kifejezésével, hogy mindnyájan csalódtunk.

Azonban az ismételt tompa moraj sokkal jobban kivehető és távoli ágyudörgéshez sokkal hasonlóbb volt, hogy sem az más morajjal összetéveszthető lett volna. A pillanattól kezdve, melyben Dembinskinek ezt be kellett látni, magaviselete őrjöngessé fajult; mindenek előtt szekér és lovak után orditott. De az egész Dembinski-féle főhadi szálláson az egyetlen, rendelkezés alatt álló jármű egy parasztkocsi volt, mely engem és kisérőmet — a 7. hadtest vezérkari főnökét — Mező-Kövesdről Egerbe vitt és visszautazásunkra készen állott. Felhivtuk Dembinskit, hogy a mi társaságunkban a csatatér közelébe jöjjön. Nem maradván más választása, ráállott. Én gyorsaságot sürgettem.

A nyomorult jármű mintegy száz lépésre szállithatott minket tovább, még a város belsejében, midőn az egri közönség kiváncsi tömegéből néhányan rögtön előrohantak s a lovak kantárait ragadták meg, minket jó magyarosan biztositva, hogy lehetetlen eltürniök, miszerint a főhadvezér egy ily nyomorult szekeren csak egy lépést is tovább menjen. Ez — mondák ők — szégyen volna Eger városára, sőt az egész nemzetre nézve is.

Felindulva e balgaságon, félre parancsoltam az utból a városi és nemzeti becsület ez alkalmatlan hőseit. Dembinski, a ki egy szót sem értett magyarul, még hevesebben haragra lobbant, mint én s támogatott engem fenyegető taglejtéseivel; a vezérkari főnök is segitett a kiabálással és szitkozódással — és Eger becsületének őrei engedtek; ismét szabadok lettünk.

Hanem Dembinski tudni kivánta, hogy tulajdonképen mit akartak ez emberek itt. Én tolmácsolám neki azoknak practikus nézeteit a városi és nemzeti becsületről s ime — ő maga állittatá meg a kocsit s kijelenté, hogy addig várni fog, mig jobb lovakat és tisztességesebb jármüvet fognak előhozni.

Én nagyon roszul cselekedtem, midőn a városi és nemzeti becsület hősei iránt oly brutalis voltam!

Azonban nemsokára megbánta Dembinski igen hirtelenül hozott határozatát; mert daczára a látható sietségnek, melylyel a hazafiak egyike elrohant, hogy fogatját adja rendelkezésünkre, mégis jó darab idő telt le, a nélkül, hogy az igért tisztességes jármüvet láttuk volna és az ágyudörgés folytonosan inkább gyarapodott mint csökkent.

eleinte csak egyes gyalogosok és lovasok mutatkoztak, később már egész csapatok. Megállitám a szekeret, leszálltam s egy menekülő huszár lovára akartam ülni; de ez, elvadulva a harcz és

---

Megfogható elővigyázatból megtartottuk helyeinket a sokszor gáncsolt létrás szekeren. A fogatos hazafi, meglehet, sokáig késhetett, vagy a végén épen el is maradhatott. Dembinski és én egy szalmakötésen ültünk, mely a létrákra kereszbe fektetve és sulyunk által a lefelé szükülő szekérkasba részben már beszoritva volt.

A csatadörej, mint mondám, inkább gyarapodott, mint csökkent. Dembinski minden uj dörgésre felugrott s mindannyiszor egész sulyával esett vissza ülésére. Az alattunk levő szalmakötésre gyakorolt ez egyoldalú nyomások következtében az lassanként felém s végül velem együtt az alacsony létra fölé emelkedett, mig Dembinski a maga részéről mind mélyebben és mélyebben sülyedt alá, végre oly mélyen, hogy már nem volt képes egyenesen ülni.

Nekem e helyzet nem tünt fel egészen kiegyeztethetőnek a fővezér méltóságával. Sőt attól tartottam, hogy a tisztelt publikum azt nevetségesnek fogja találni. Egy közelünkben álló hazafinak ama véletlen megjegyzése, hogy ez ur itt (Dembinskire mutatva) rendkivül vitéz ember kell, hogy legyen, mert minden ágyudörgésre oly szerfelett haragszik, mig ő (a beszélő) csak félni tud, — azt mutatá ugyan nekem, hogy a nevetségességre vonatkozó aggályaim alaptalanok voltak, azonban még is azt tanácsoltam a főhadvezérnek, hogy egyelőre szálljon le, mig az uj kocsi megérkezik. Hanem Dembinski türelmének már vége szakadván, nem akart többé tudni sem leszállásról, sem tovább várakozásról, és folytatni akará az utat ismét a létrás szekeren. Azonban ez ellen ujra tiltakozott a tisztelt közönség, lovaink elébe tódult s mondá, hogy a kocsi azonnal itt lesz. Ez csakugyan meg is érkezett a következő pillanatban s ez által elejét vette az egyenetlen harcznak, mely a türelmetlen főhadvezér és Eger türelmes patriotái között már kifejleni kezdett.

Az uj, valóban sokkal tisztességesebb kocsival aztán feltartóztatás nélkül haladtunk Verpelét felé. De minél inkább közeledtünk a harcztérhez, s minél erőteljesebben hangzott az ágyudörej, annál kevésbé hasonlitottak Dembinski nyilatkozatai ugy szavakban, mint mozdulatokban egy észszel biró lény nyilatkozataihoz. Egyik képtelenség a másikat üzte el a főhadvezér remegő ajkiról, mig ő felváltva majd kezeivel, majd lábaival vagdalkozott, mintha a kocsi gördülését siettetni akarta volna, majd ismételten felugorva helyéről, majd marokra szoritott kezével a csatatér felé fenyegetőzve — előnkbe tárta belsejének állapotát egész nyomorultságában. Ez állapot egy szájhős erkölcsi ágoniája volt, ki magát jó uszónak zaj következtében, nem akart idegen lovast magán megtürni s lehetetlen volt a nyeregbe ülnöm. Végre megérkezett a huszár az én lovammal, mely az izzadtság és habtól tökéletesen fehér volt. Rögtön ráültem és sebesen elvágtattam a helységbe. Itt találtam Glatz tüzérkapitányt több kardcsapás által fején megsebesitve és két emberre támaszkodva, kik őt hátra vezették. Miután én e tisztet, kit előbbi csatákban tanultam ismerni és becsülni, nagyon szerettem, részvétteljesen kérdezém, hogy tán az ellenséges lovasság egész az ő ütegéig nyomult előre? Akkor tudám meg, hogy e sebek nem az ellenségtől származtak, hanem Máriássy alezredes kardcsapásaitól. Glatz elbeszélte nekem, hogy ő az ütközetben ütegével egy positiót akart elfoglalni, melyet ő a helyzet szerint alkalmasnak talált; akkor elő rohant dühösen Máriássy azon felhivással, hogy más állást foglaljon. Glatz ellen észrevételeire az alezredes azonnal néhány kardcsapást mért fejére; sőt helyben főbe akará lövetni és csak a tüzérek akadályozták meg e parancs keresztülvitelét, kik nyiltan üteg-parancsnokuk pártjára állottak. Ez esetet annál inkább sajnáltam, mert tudtam, hogy az ügyben mindenesetre Glatznak volt igaza. Mert habár Máriássy rendkivül ügyes és személyében bátor, sőt vakmerő tiszt volt, mégi s csak igen felületes katonai ismeretekkel birt.

Midőn kiértem a helységből, Máriássy hadsegédét találtam és kérdezém tőle, hogy hol van az osztályparancsnok? De azt felelé, hogy maga is egy fél órája, hogy keresi, a nélkül, hogy

---

adta ki s már megszállta a vizbe fulástól való halálos félelem, mivel a viz, melybe lépni, merészelt történetesen nyakáig ért.

A mennyire kivehettem a sokféle képtelenségből, melylyel minket Dembinski utközben tartott, a magyar főhadvezértől még igen távol állott a szándék, hogy az ellenséggel a mai napon összecsapjon. Legalább erre mutattak oly gyakran ismételt felkiáltásai : »Ezt még nem akartam ! Még igen jókor van !«

De ha ez igy van, akkor nem volt szép dolog az osztrák tábornok uraktól, minket csak ugy megtámadni, anélkül, hogy előbb megkérdezték volna Dembinski urat, hogy vajjon tetszik-e neki ez ! ?«

megtalálhatná. Aztán több más tiszttel találkoztam, kikhez hasonló kérdést intéztem, de egyik sem tudott nekem felvilágositást adni.

A kápolnai magaslaton találtam Tricke őrnagy gyalog-dandárát, mely meglehetős rendben vonult vissza. Azonnal megállittatám s egy fedezett őrállást jelöltem ki neki; hasonlót tettem nehány huszárcsapattal, melyeket összeszedtem és szembe állittatám az ellenséggel, ugy, hogy a még makacson küzdő tüzérség támogatására és fedezésére szolgálhattak. Csak akkor mentem az ütegekhez, melyekre az osztrákok nagy mérvben szórták a röppentyüket. Azonnal megállittatám a tüzelést, hogy igy az ütközetnek véget vessek, mely az én tudtom nélkül, minden parancs ellenére és oly okokból kezdődött, melyeket addig még nem tudtam. A menyire észrevehetém, az ellenség nem volt nagyon erős; én tehát azon voltam, hogy az ütközetet ne tegyem makacscsá, nehogy az osztrákok segéd csapatokat vonjanak magokhoz és Kápolnát erőszakolni megkisértsék.

Mindenekelőtt azon voltam, hogy néhány rendes régibb csapatot kapjak kézhez. Ennélfogva tudakozódtam a Zanini féle olasz zászlóalj és a kiszolgált magyar katonákból alakitott és Albert őrnagy alatt álló porosz gyalogsági zászloalj után; de senki sem tudta, hogy hol vannak. Nemsokára beállott a sötétség is és én az összes seregnek visszavonulást parancsoltam a Tarna mögé; a jobbparton csak nehány huszárörs maradt. A Tricke-dandár megszállta Kápolnát; a Tarna hidja eltorlaszoltatott, ugy, hogy csak egyetlen egy lovas mehetett azon át; mögötte egy gyalog század foglalt állást.

Rögtön a kápolnai vendéglőbe mentem, hogy ott a szükséges intézkedéseket meg tegyem. Bayer ezredest, kit a helység egyik utczájában találtam, magammal vittem. Először is egy parancsot mondottam tollába Aulich ezredeshez, hogy ez azon állást, melyet Szekulics, ki Aulich alatt állott, Kálnál elfoglalt, megtartsa és egyszersmind értesitém őt arról, hogy Kompolt vára — összeköttetés Kápolna és a káli erdő között — a Máriássy-hadosztály egy zászlóalja által van megszállva s szintén az ő parancsa alá van helyezve.

A Guyon- és Kmety-hadosztályokhoz parancsokat menesztettem, hogy éjjeli 1 órakor induljanak és a Kerecsendtől nyugatra fekvő magaslatokat, a lehető leggyorsabban keritsék hatalmukba.

E két parancscsal haladék nélkül utra kelt Egerbe Bayer ezredes, engemet becsületszavára biztositván, hogy gondja lesz arra, miszerint azok legkésőbb 11 órakor az illetők kezeibe jussanak. Alig távozott Bayer, azonnal belépett hozzám Máriássy alezredes. Első kérdésem természetesen az volt, hogy általában hogy kerülhetett összeütközésre a dolog és hozzá még oly távol nyugatra Kápolnától? Ekkor megtudám legnagyobb boszuságomra, hogy Máriássy a saját szakállára egy erőteljes kémszemlére vállalkozott Árokszállás irányában s ott egy erősebb ellenséges hadosztályra bukkant; eleinte kitartó küzdelembe bocsátkozott, de később gyengébbnek érezvén magát, segédcsapatokat vont magához, ugy, hogy rendre-rendre az egész vonal harczba keveredett. E szerint egyedül Máriássy ügyetlenségét vagy elhamarkodását terheli a terv nélkül megkezdett csata miatti felelősség!

Ezen elhirtelenkedést a dolgok menetére nézve is nagyjában a legroszabb következmények kisérték. A Pétervásárban bezárolt Schlick tábornok, hogy helyreállitsa az egyesülést a 2. hadtesttel, éjjel bizonyára Nagy-Ujfalun, Terenyén és Pásztán át Hatvan felé vonult volna.*)

---

*) Ez nem helyes! Schlick minden esetben kerülte volna a Terenyén és Hatvanon át való kerülőt és a verpeléti állást támadta volna meg, hogy a magyar hadsereg jobbszárnyát fenyegesse. Igy állapittatott ez meg már 25-kén este Gyöngyösön a császári főhadiszálláson, tehát oly időben, midőn még nem lehetett tudni, hogy a jövő napon egy magyar alparancsnok idő előtt csatát fog kezdeni a cs. k. 2. hadtesttel. Schlick ugyanis 25-kén reggel táborkari főnökével báró Gablenz őrnagygyal és gróf Török lovasszázadossal kerülő utakon Gyöngyösre érkezett, hogy herczeg Windischgrätz tábornagygyal személyesen értekezzék (a két tábornok, kik oly kiváló szerepet játsztak e végzetteljes hadjáratban, ennek folyama alatt ez óráig még

Figyelmessé téve a Kápolna melletti ágyudörgés által, minden áron megakará kisérleni a siroki szoros erőszakolását és az előnyomulást Verpelét felé, hogy jobbszárnyomra hathasson és esetleg a visszavonulási vonalat fedezze, a mi részben sikerült is neki Klapka hibája következtében. Már előbb emlitém, hogy igen könnyü lett volna a siroki töltést a három hid felszedése által egy bizonyos időre járhatlanná tenni. Már emlitett parancsom következtében, hogy Klapka, azon 25 huszár helyett, kikkel ő az ellenséget szemmel tartotta, egy erősebb csapatot küldjön előre, Idzikowski őrnagyot 2 század lengyel gyalogsággal, 4 század honvéddel, 1 század huszárral és 4 háromfontos ágyuval oly megbizás mellett küldötte ki, hogy Schlicket előnyomulása esetében a völgyben feltartóztassa. Nem világosan adatott-e ki e parancs, vagy nem értette azt meg Idzikowski őrnagy, elég az hozzá, hogy utóbbi azt hitte, miszerint ő csak kémszemle czéljából küldetett ki!*) Ő tehát Sirokon át Pétervásár felé nyomult, midőn Schlicknek már előre nyomult első csapatára bukkant. Idzikowski azonnal megkezdé a csatát, azonban a tulnyomó erő által szorittatva, nemsokára visszavonult, mely alkalommal azonnal azon hibát követte el, hogy a többször emlitett három hidat egészen sértetlenül hagyta! Igy érte el Schlick még ez este (26.) Sirokot, de a nélkül, hogy előbbre merészelt volna menni.

Hanem Idzikowski még azon másik hibát is követte el, hogy egy mellékuton Eger felé vonult vissza, a helyett, hogy ezt az országuton Verpelét felé tette volna!

De térjünk vissza az eseményekhez, melyek az én közvetlen közelemben mentek végbe.

---

nem találkoztak volt személyesen) és a legközelebbi hadműveleteket megállapitsa. Ez értekezés eredménye volt épen a már jelzett mozdulat iránti határozat. Még azon éjjel visszautazott Schlick, Gablenz és Török Pétervásárra, s 26-kán délben érkeztek oda, hol rögtön riadót fúvattak és a csapatokat Sirok felé inditották.

*) A parancs igen világosan osztatott ki, de Idzikowski őrnagy képtelen volt ugy annak felfogására, mint keresztül vitelére.

A Máriássyval folytatott beszélgetés folyama alatt, kinek Árokszállás felé tett időelőtti mozdulata minden számitásomat megsemmisitette, Albert őrnagy lépett a szobába, Máriássy rögtön feléje fordult a heves kérdéssel, hogy miért hagyta el zászlóaljával Albert a neki kimutatott állást? Az őrnagy hivatkozott a rendetlenségre, mely általánosan elharapódzott és mely őt arra birta, hogy zászlóalját, mielőtt a rendetlenség által elragadtatott volna, rendben vissza vezesse. Máriássy nem fogadta el ez okot s mind inkább heveskedett. Meglehet, az őrnagynak formailag nem volt igaza. Hanem én őt ép oly higgadt, használható tisztnek ismertem, mint a hogy tudtam, miszerint az önfejü Máriássy igen zavart rendeleteket tett a küzdelem közepett. Én tehát gyorsan végét akartam vetni a kinos esetnek és közvetitőkép léptem a kettő közé, az őrnagynak azonban parancsot adtam, hogy ez este zászlóaljával szállja meg Kompolt várát és a legközelebbi reggelen vegye át a további parancsokat Aulich ezredestől. Egyszersmind ismételten tudakozódtam a Zánini zászlóaljról, de senki sem tudott semmit annak hollétéről.

E pillanatban vettem Klapka ezredes jelentését, hogy ő már épen kiüritendő volt Verpelétet, »de miután ön, altábornagy ur« — végzé ő — főhadiszállásával Kápolnán van, megszüntetem visszavonulásomat.«

Mig én Klapkának válaszolni készültem Máriássy alezredes kivonta kardját a hüvelyből, hogy a jelenlevőknek megmutassa a vércseppeket a pengén. Ő e napon szokott bravourral verekedett, egy roham alkalmával a küzdelembe vegyült és suhogó huszárvágásokat osztogatott ki, de ama fejvágások, melyeket az ártatlan Glatz századosra mért, terhelték szivemet. Félre tevém tehát a tollat s nem állhatám meg, hogy szemrehányás teljes hangon ne kérdezzem tőle, ha vajjon nem száradt-e barátvér is azon aczélra? Ez jeladás volt egy izgatott jelenetre. Máriássy azzal vádolta Glatzot, hogy ez vonakodott egy állást, melyet ő — Máriássy — célszerübbnek tartott a Glatz által elfoglaltnál, az üteggel megszállani. Én semmikép sem hallgatám el a megjegyzést, hogy Glatzot igen tehetséges tüzér tisztnek tanultam ismerni, ki tudja használni fegyverét.

Az alezredes azon heves észrevételére, hogy őt és semmi esetre sem az üteg-parancsnokot illeti az osztály-tüzérség feletti rendelkezési jog, Albert őrnagy is, Glatz százados barátja és német, épen mint ez, beléelegyedett a szóváltásba. Ő a tisztekkel és főkép a magyar hadseregben szolgáló tisztekkel való bánásmód iránt kezdett keserű panaszt emelni s könnyes szemekkel mondá: »Altábornagy ur, én nekem számos éven át volt szerencsém szolgálni a császári osztrák hadseregben s valóban ott szigoru fegyelem van és szolgálatban nem igen nyulnak glacé keztyüvel a dolgokhoz; de hogy századosok fejeire nyilvánosan kardcsapásokat mérjenek, ily botrányt megérnem csak itt adatott nekem. Biztositom excellentiádat, hogy ha nem állanánk közvetlenül szemben az ellenséggel, mindazon tisztek, kik az osztrák hadseregben is érvényes és ott táplált nézeteket a Point d' honneur-ről magokkal áthozták, haladék nélkül bucsút vennének; de mi fogunk még időt találni, hogy elégtételt szerezzünk magunknak.« Az e szavakra következő jelenetben jogérzetem határozottan Albert őrnagy részére állani és őt védelmem alá venni késztetett, midőn Máriássy alezredesnek magaviselete illetlen — hogy ne mondjam vészélyes — voltát elébe tártam s őt csendre intém. Hallgatott — de ez órától fogva halálos ellenségemmé lőn.

Végre a Klapkához intézendő levélhez fogtam. Kifejtém neki Verpelét fontosságát, melynek birása tesz minket egyedül képesekké arra, hogy a Schlick-féle hadtestnek egyesülését Windischgrätz herczeggel meggátoljuk; értesitém őt továbbá Pöltenberg hadosztályának állásáról és e szavakkal végzém: »Habár ön rangban idősebb, mint Pöltenberg ezredes, mindazáltal kérem önt, gyakoroljon holnap önmegtagadást és az ügy érdekében rendelje magát alá egy, a szolgálati években idősebb bajtárs hadi tapasztalatainak.« Épen leakarám pecsételni a levelet, midőn Pöltenberg ezredes maga lépett be szobámba. Felolvasám azt neki s kértem őt, hogy adja át személyesen e levelet Klapkának. Ő erre ráállott, hanem arra kért engem, hogy a levelet lepecsételjem, hogy Klapka ne tudja, miszerint ő — Pöltenberg — ismeri annak tartalmát és ne talán hidje, hogy ő annak fogalmazására valami befolyást gyakorolt.

Pöltenberg aztán a Klapka-hadtest rendetlenségeiről kezdett tüzetesen beszélni s bizonyitékul a következő eseteket beszélte el nekem: Midőn ő hadosztályával 26-kán Maklárba érkezett, megfogható csodálkozására az egész helységet Máriássy hadosztálya által találta megszállva. Az utóbbihoz intézett parancsom, mely a Kápolna felé való elindulásra vonatkozott, még lepecsételve feküdt a távollevő osztályparancsnok asztalán. Midőn most Pöltenberg bevonulása által azon sejtelemre jutottak, hogy a főhadiszállásomról érkezett szolgálati levél intézkedéseket tartalmazhat Máriássy hadosztályára nézve, végre felbontották. E rendetlenség oka a következőben állott: Klapkának az a szándéka támadt Verpeléten, hogy Schlick ellen egy hadmüveletet vigyen végbe és a nélkül, hogy erről engem legkevesebbet tudatott volna, felszólitotta Máriássyt részvételre. Ez eleget is tett a felhivásnak hadosztálya egy részével s távozásakor senkit sem hatalmazott fel a beérkező ügydarabok felbontására. Klapka vállalata az ellenség ellen meghiusult, a csapatok hiában hordoztattak meg és még azon előnyt sem vonták belőle, hogy a Sirok körüli terep-viszonyokkal megismerkedjenek, a mi — mint a következmény megmutatandja — igen sajnos volt. Máriássy azonban, ki elszakitva volt osztályával, alig érkezett 26-kán Kápolnára, rögtön megindult osztályának másik részével, hogy — ismét saját szakállára — a végzetteljes mozdulatot megtegye Árokszállás felé....

Mint látjuk, ez ember alig engedett magának egy órai nyugalmat. Oly tevékenységet és támadási érzéket fejtett ki, mely a magasabb parancsok iránti eszélyes engedelmesség mellett bizonyára jobb gyümölcsöknek örvendhetett volna.

Miután tehát készen voltam Pöltenberggel, irtam még Görgeynek is, értesitvén őt a tett intézkedésekről. Közlém vele azt is, hogy Klapkát némi tekintetben Pöltenbergnek rendeltem alá s hogy a következő napra reá — Görgeyre — biztam jobb szárnyamat, azaz a mindkét ezredes fölötti parancsnokságot. Levelemet e szavakkal végzém: »Csak erély, szilárdság és pontosság — és minden jól fog menni« s átadám azt kézbesités végett egy huszártisztnek, kit azzal biztam meg, hogy a czimzettet minden áron találja meg.

A magyar hadsereg állása tehát 26—27-kén éjjel a következő volt: Szolát és Bakta között Eger fedezésére Schultz 2800 emberrel és 8 ágyuval; tőle balra Verpeléten Klapka 5000 emberrel és 24 ágyuval; Döbrőn Pöltenberg 4000 emberrel és 16 ágyuval; Kápolnán az 5000 embert és 16 ágyut számláló Máriássy-hadosztály; a káli erdőben Aulich ezredes és Szekulics 8000 emberrel és 27 ágyuval; végre a Kmety- és Guyon-hadosztályok utban voltak oly czélzattal, hogy a kerecsendi magaslatokat megszállják. Visszavonulás esetére gyülpontul Maklárt jelöltem ki.

Éjfél után kezdettek megérkezni hadsegédeim Egerből. Először Schwarzenberg (Bátorffy) lovas-százados érkezett meg a pénztárral és a kiséretemet képező 40 Radeczky-huszárral; utána Schuleck százados, ki az ágyudörgés által tévutra vezettetve, eleinte Verpelétre ment és most, hogy el ne tévedjen, a Tarna balpartján lovagolva, Tótfaluban a Zanini-féle olasz zászlóaljra talált. Ez a csata folyama alatt csendesen visszavonult s Tótfaluban oly otthoniasan helyezkedett el, hogy végig lehetett volna az egész helységet lovagolni a nélkül, hogy csak egy katonát is látni lehetett volna.

Ez annál gyanúsabbnak tünt fel előttem, miután Stein alezredes is miskolczi látogatása alatt figyelmeztetett engem arra, hogy óvatos legyek a zászlóaljparancsnok, Venturini őrnagy iránt, kinek érzelmére nézve nem lehet egészen tisztába jönni. Ez okból helyén levőnek tartottam, hogy a zászlóaljat a jelen válságos viszonyok között közvetlen közelembe vonjam. Tehát parancsot adtam ki, hogy haladéktalanul felriasztassék és ide vezettessék; éjjeli 2 órakor be is vonult Kápolnára.

Ily fárasztó tevékenység közepett virradt meg febr. 27-ikének reggele. Még sürü szürke köd lepte el a vidéket, midőn én végső előörseinket végig lovagoltam. Az osztrák táborról ugyan semmit sem lehetett észrevenni a kétes világosságban, de még is gyakran hatottak át füleinkhez a reggeli szellő által áthozott dobjeladások.

Visszatérve Kápolnára, rögtön védelmi állapotba helyeztem a helységet. Kápolna nagyon közel fekszik a Tarna patakhoz és egy árokkal van körülvéve. Ennek hosszában helyeztem el egy sürű csatárlánczot, melynek segédcsapatait a legközelebbi szilárd házakba rendelém. Az eltorlaszolt hidat oldalozva, két, kartácscsal töltött ágyut hajtattam fel. Ily helyzetben az egy mély árok és sehol át nem hatolható, hozzá még posványos partokkal biró patak által körülvett helységet képesnek tartottam arra, hogy végső esetben három-négy óráig is ellentálljon. Miután 7 óra volt s a Guyon és Kmety hadosztályoknak, vagy legalább azok egyikének legfőlebb 10 órakor megkellett érkezni, nyugalommal néztem a bekövetkező események elébe.

Előbbi czélom, Szolnokot degagirozni és az osztrák főhadsereget oda vonni, a hová én kivánom, el volt érve.

Fél 8 óra felé az ellenséges táborban kivehetőleg mutatkoztak a gyalogsági homlokzatok. A fegyvercsövek és szuronyok csillámlottak a tiszta reggeli napfényben. Midőn közelebb lovagoltam, tisztán kivettem a csapatok harczi kiállásait és az osztrák néphymnusnak a tábori zenekarok által hangoztatott akkordjait, miből én joggal a tábornagy jelenlétére következtettem.

Nemsokára megmozdultak a gyalog hadoszlopok is a csatárok fátyolával, egyszersmind azonban Kápolna átellenében számos tüzérség bontakozott ki, mely a helységet hevesen kezdette lődözni.

Én még mindig az elő csapatoknál tartózkodtam, arra törekedve, hogy mindenütt bátorságot és bizalmat ébreszszek. Ekkor észrevévém, hogy egy osztály lovasság és tüzérség, melyet bizonyos távolságra három-négy zászlóalj követhetett, Tótfalu felé akar nyomulni. Hogy ezzel szembe szálljak, gyorsan elővettem 5 lóvas századot 14 ágyuval és a Zanini-zászlóaljat tartalék gyanánt azt követni rendelém. Az ellenség Tótfaluval szemben állást foglalt s ütegéből az én 14 lövegem által szabatosan viszonzott tüzelést kezdett meg.

Hanem legfájdalmasabb meglepetésemre vevém észre, hogy a Kápolnát védelmező gyalogság, elrettenve az osztrákok ágyutüzelése által, a helységet kiüriteni kezdé, mielőtt azt az ellenség általában ostromolni kezdette volna. Az utóbbi természetesen haladéktalanul felhasználta az alkalmat, hogy a helységet hatalmába keritse.

E körülmény azonnal arra birt engem, hogy megváltoztassam intézkedéseimet. A 14 ágyu közül tiz egy dombra állittatott, a Kápolnától Kerecsendre vezető országutat uralta és pedig oly módon, hogy ugy a Tót faluban levő hadoszlopot mint azt is, a mely Kápolnából netalán előtört volna, lövetni lehetett. A Zanini-zászlóalj a 10 ágyuval vissza küldetett. Négy ágyu Kápolnával átellenben foglalt állást, az országuton, mely innen az én positiomig, hol még a huszárok állottak, vezetett.

Azon pillanatban, midőn ez intézkedéseket megtettem, irónnal irtam egy czédulát Aulichnak, hogy haladék nélkül támadja meg az ellenség jobb szárnyát. Állása kedvező volt, mert a káli erdő teljesen födözte Aulich csapatait. Én eleinte nem akartam Aulich állását az ellenség előtt leleplezni s csak akkor volt szándékom őt támadásra előnyomulni engedni, mikor Guyon és Kmety hadosztályai már megérkezendettek; de Kápolnának időelőtti kiüritése nem engedett hosszasabb késedelmet; alig mutatkozott Aulich néhány zászlóaljjal, azonnal észrevehető volt az osztrákok meglepetése, mert ezek azon hibát követték el, hogy az erdőt megvizsgálatlanul hagyták. A Tótfalura előnyomult hadoszlop gyorsan visszavonatott és én e pillanatot felhasználtam egy kisérletre, hogy Kápolnát ismét vissza vegyem. A Máriássy-hadosztálynak Kápolna kiüritése után e helység és Kál között elterülő mezőkön szétszórt gyalogságát gyorsan öszszegyüjtettem és a helység megrohanására annak déli része felé vezettetém; a Zanini-zászlóaljat az éjszaki végére vezettem s német nyelven intéztem hozzá egy beszédet; azt mondám az embereknek, hogy az ő maguktartásától függ a mainap eredménye, hogy bizom bátorságukban. Ugyanezt ismételtettem el olasz nyelven Psotta tüzér ezredes által és annál inkább hittem számithatni a legénység magatartására, miután egy mise ruhába öltözött papot kezében a feszülettel állitottam a zászlóalj elére, ki a legénységet olasz nyelven harczra tüzelte, ez az ifju Mednyánszki Caesar volt. Az ellenség formalisan elözönlött minket kartácscsal és apró óngolyókkal megtöltött pattanyokkal és én a zászlóaljat közvetlenül ama házakig kisértem el, a hol vissza kellett térnem, mert az árok arra kényszeritett volna, hogy leszállják lovamról; hanem ekkor a négy ágyuhoz fordultam s azokat az előbb a hidnál hagyott két ágyuval egyetemben szakaszonként, azaz két-két ágyunként szakadatlanul kartácscsal tüzelve, a helység keritése felé koczkázott állásban előnyomulni rendelém. Ez alkalommal nem csak azon czélzat által vezettetém, hogy a Kápolna elleni támadást megerősitsem, hanem egyszersmind, hogy meg mutassam Aulichnak, kinek magasan fekvő állásából mindent látni kellett, miszerint az egész vonalon támadás megy végbe.

Ugy látszott, hogy minden szerencsésen megy. A Máriássy által vezetett gyalogság habár hevesen lövetett az ellenség ágyui által, közel a helység keritékeig érkezett volt, midőn Aulich rögtön beállitá mozdulatát és gyorsan az erdőbe vonult vissza. Az osztrákok, kik vele szemben jelentékeny tüzérséget fejtettek ki, azonnal felhasználták e pillanatot, hogy az időközben Máriássy által valóban visszafoglalt Kápolna ellen tulnyomó erőkkel egy megujitott támadást vigyenek keresztül. Ujra négy zászlóalj nyomult előre szuronyszegezve a helységből kiszoritott csapatok támogatására és Máriássy hadosztályát arra kényszeriték, hogy ismét elhagyja Kápolnát; a Zanini zászlóalj pedig letette a fegyvert és megadta magát az osztrákoknak a nélkül, hogy csak egy lövést is tett volna. Helyzetem ez által rendkivül veszélyessé lön; a legnagyobb sietséggel hajtattam fel a hat ágyut az országuton Kápolna bejáratával szemben mintegy 500 lépés távolságra, hogy legalább az ellenségnek előnyomulását meggátoljam, mert ha itt előtörhettek volna az osztrákok, főleg ha tüzérségöknek lehetséges lett volna, csak 300 lépésre előbbre nyomulni, nem csak a hátráló csapatokban, hanem a még nálam levő zárt huszár osztályban is tetemes zavart idéztek volna elő.

Háromszor parancsoltam meg Aulichnak, hogy ujra támadjon, de mind hiában. Én nem tudtam megfogni Aulich tétlenségét, mert azon nyilatkozatot, melyet nekem egyik tiszt, egy földim, tett, — nem hihettem el és nem volt szabad el hinnem. Ez, egy huszárezredbe beosztva, mely Aulich alatt állott, vágtatva jött s felindulva tudatá velem, hogy az ő ezrede, alig hogy homlokzatba állott és támadásra parancsoltatott, már az első kartácslövésekre hátat forditott az ellenségnek. Nem is emliteném meg ez esetet, ha azt egy országgyülési követ, ki akkor Aulichnál volt, később Debreczenben előttem meg nem erősitette volna.

A csata tehát Kápolna kimeneténél hosszu ideig ugyanazon ponton állott. A hat ágyu Psotta ezredes vezetése alatt maradt, ki a magyar siktüzérség directora volt. E kitünő tiszt telyesen tudta méltányolni az ellenállásnak e ponton nagyfontosságát. Kiséretemet már rég visszaküldöttem volt, hogy ne tegyem ki hiában való veszélynek, csak egy tizedes — Michael Márk volt a neve e deréknek — akart minden áron mellettem maradni.

10 óra volt, midőn az utolsó támadás Kápolna ellen meghiusult; még 12 óráig szakadatlanul folyt a küzdelem e vonalon. Környezetem nyolcz személye közül négyen nehezen megsebesültek, én magam fejemen sebesittettem meg s nem sokára egy gyalogsági golyó lovamat találta. Nekem mindig huszáraim homlokzatán kellett állnom s csaknem több figyelemmel kellett ezekre lennem, mint az ellenségre, mert alig forditám el rólok szememet, a kartács tüz által minden esetre fenyegetett sorokban rendetlenség kezdett elharapódzni.

Déli 12 órakor kaptam a jelentést, hogy a Guyon-hadosztály Kerecsendre érkezett és a pálinkás hordók kicsapolásával van elfoglalva. Rögtön megparancsolám Guyonnak, hogy előre nyomuljon és a Kerecsenden innen levő magaslatokon állást foglaljon. Ez idő tájban némult el Verpelét mellett az ágyudörgés, mely egész délelőtt tartott. Ebből azt következtetém, hogy Klapka is felhagyott az ellenállással; ha én tehát itt minden erők összeszedésével eredményt vivtam volna is ki, az nem vezetett volna egyébre, mint a csatatér megtartására. Ha parancsaim Aulich által végrehajtattak volna, annak egész haderejével az osztrákok jobbszárnyára gyakorolt nyomása, ezeket előnyomulásukban lényegesen gátolta és Máriássynak Kápolna visszavételét megkönyitette volna. Akkor lehetett volna csak szó egy valódi győzelemről, de most már rendezett visszavonulásra kellett gondolnom és oda törekednem, hogy az ellenséget további üldözésre birjam, mert minél inkább közeledett Tisza-Füredhez, annál biztosabb volt veresége.

Itt a helye, hogy megemlékezzem Görgeyvel való e napon történt találkozásomról. Midőn ugyanis elővezettem Kápolna felé a Zanini-zászlóaljat, mintegy ³/₄10 órakor, rögtön észre vevém Görgeyt. Nagyon kelletlenül kiáltám neki: »Mit tesz ön itt, tábornok! Miért nincs állomásán? Ön a jobbszárnyhoz tartozik, — vagy tán nem kapta levelemet?« Ő azt felelé, hogy megkapta, de most azt ákarja kérdezni tőlem, hogy nincs-é szándékomban szóbeli instructiókat adni számára. Én felelém: »Az irott instructio elég világos és egy elvesztett óra a csatában többet nyom, mint egy század; kérem önt, azonnal lovagoljon Verpelétre és tartóztassa fel Schlicket.«

Csodálkozással tudtam meg később, hogy honnan jött akkor a tábornok: Mező-Kövesdről. Hihetőleg azon véleményben volt a tábornok, hogy az affaire, melyben ő tegnap Kápolnánál résztvett, egy befejezett csata volt, melynek általános visszavonulásra kell vezetnie; ő tehát nagy ideje-korán akarta személyét biztonságba helyezni, vagy talán kincseit akarta megmenteni, mert különben valóban nem tudom, hogy mi más vezethette őt Mező-Kövesdre.*)

---

*) Görgey már emlitett munkájában: »Életem és működésem Magyarországon« igazolni igyekszik kirándulását Mező-Kövesdre. »Midőn én

Mihelyt Guyon ezredes a kerecsendi magaslaton mutatta magát — délután 2 óra felé — Aulich ezredesnek parancsot küldöttem, hogy az országut hoszszában Tisza-Füredfelé huzod-

---

Kálról visszajövet Dembinski éjjeli szállására, Kápolnára érkeztem« — irja Görgey — »a főhadvezér futára az Aulich és Kmetynek szóló sürgönyökkel már rég eltávozott volt. Én komoly aggodalmamnak adtam kifejezést az iránt, hogy nevezetesen az Ábrányban levő Kmety-hadosztálynak szóló sürgöny, az Egeren átvezető nagy kerülő miatt, későn fog rendeltetése helyére elérkezni, de csakhamar kénytelen voltam belátni, miszerint az adott körülmények között nem volt lehetséges valamiképen jobb intézkedéseket tenni.

Dembinski ugyanis késő éjjel tette meg intézkedéseit. A 7. hadtest vezérkari főnökének — ha egyik vagy másik hadosztálynak egyenesen akarta volna megküldeni a parancsot — az erre szükséges tisztet személyesen kellett volna fölkeresnie a táborban; de az éj koromsetét volt s a csapatok az ellenség közelsége miatt őrtüzek nélkül táboroztak; táborhelyeik előtte ismeretlenek voltak ép ugy, mint a helyiségek Kápolna körül. Attól kellett tehát tartania, hogy a fél éjszakát eredmény nélkül elfogja kószálni, a nélkül, hogy egy csapat-táborra akadjon és ha ebben szerencsés lett volna is, még mindig kétséges volt, hogy vajjon rászánja-e magát a tisztek valamelyike az éjjeli futár-lovaglásra. A 7. hadtest vezérkari főnökének parancsa az 1. hadtest tisztjeinél, a hol ez alig volt névszerint ismeretes, nem birt semmi sulylyal.

Attól lehetett tehát félni, hogy ily módon, a legkedvezőbb esetben is, sokkal több veszett volna el a drága időből, mint a mennyit a kerülő Egeren át igénybe vett; eltekintve attól, hogy egy fontos sürgönynek elküldése oly tiszt által, a ki épen kézügybe került, mindig koczkáztatott dolog, és koczkáztatva volt nevezetesen a mi hadseregünkben, mely csakugy hemzsegett a megbizhatlan tisztektől.

A 7. hadtest vezérkari főnöke személyesen akará megvinni a Guyon-hadosztálynak Mező-Kövesdre szóló sürgönyt; de nekem tanácsosabbnak tünt fel, hogy őt a főhadvezér közelében hagyjam s inkább magam menjek személyesen a sürgönynyel Mező-Kövesdre. Erre annál inkább vállalkozhattam — szemben még azon veszélylyel is, hogy előre nem látott akadály által gátoltatva, későn érkezzem állomásomra Kálba —, miután ez esetben a hadsereg balszárnya feletti vezérlet Aulich ezredesnek jutott, Aulich pedig a harcztéren hasonlithatlanul több tapasztalattal és tapintattal birt, mint én és igy esetleges hosszabb kimaradásom semmi esetre sem birhatott lényegileg kedvezőtlen hatással a csata menetére.

A Guyon-hadosztály lehető korai megérkezése a harcztérre nagy jék vissza; ezzel egyidejüleg a többször emlitett ágyukat és a huszár-ezredet az országuton Kápolnától keletre visszavonnlni parancsoltam. A visszavonulás rendben és az ellenség részéről

---

fontosságu is volt, hasonlithatlanul nagyobb, mint jelenlétem Kálban a csata kezdetén. Az idő sürgetett és én siettem, hogy teljesitsem a futár-szolgálatot.

Az ut, melyet Kápolnától Mező-Kövesdig választottam, Kerecsenden vezetett keresztül. Itt találtam egészen váratlanul Pöltenberg ezredest. Neki Fel-Döbrőn a harcz megszünte után Kápolna-felé kiküldött s a sötétségben valószinüleg eltévedt őrjáratok azt jelentették, hogy az ellenség már megszállotta Kápolnát; mire ő, attól való félelmében, hogy elszakittatik, hadtestét Fel-Döbrőtől Kerecsendig vonta vissza. Én helyre igazitottam Pöltenberg téves nézeteit a lefolyt nap csata-eredményéről, közlém vele feladatát a legközelebbi reggelre nézve, megjegyezvén, hogy neki szükségkép még virradat előtt ismét a Tarnához kell előnyomulnia s ezután tovább folytatám utamat Mező-Kövesdre.

Reggel 4 órakor (febr. 27.) érkeztem ide, felriaszttattam a helységben elszállásolt csapatokat s gróf Guyon ezredesnek kiadtam a parancsot, hogy a leggyorsabban Kápolna felé induljon, de bevártam annak teljes elvonulását; mert bármily megbizható volt is Guyon közvetlenül a harczmezőn — azaz, ha feladatának megoldására nem kivántatott valami különös találékonyság, hanem csak személyes bátorság — ép oly kevéssé felelt meg a nagyobb önálló csapattestek vezérében megkivántató minden más követelménynek. Intézkedései szokásszerint a jelszóra emlékeztettek : »Mindent oktalanul. — Semmitsem a maga idejében!« de aztán megfelelő eredménynyel is birtak.

Igy történt, hogy ez alkalommal is, daczára ismételt sürgetéseimnek, hadosztályának elinditásával világos nappalig elkésett.

Csak miután ez Kerecsendre érkezett és a Guyon által, mint rendesen minden ütközet előtt, hivatalosan kezdeményezett pálinkakiosztás szerencsésen véget ért, voltam képes megnyugvással megtenni a jelentést a Guyon-hadosztálynak elindulásáról a főhadvezérnek.

Dembinski épen kiszorittatott volt Kápolnáról, midőn a Guyon-hadosztály közeledéséről szóló jelentéssel, utolsó éjjeli szállásától nehány száz lépésre keletre, hozzá érkeztem. Már távolról kiáltá felém : miért nem vagyok állomásomon és folyton Verpelét felé mutatva, ismételten kiáltá : »A jobbszárny már hátrál, mivel ön nincs az állomásán.«

»A jobb szárny nem érdekel engem ; én a balt vezénylem« — felelém.

»De én parancsot küldöttem önnek, hogy a jobb szárnyat vezényelje« — kiáltá ő.

való legcsekélyebb kártétel nélkül történt meg. A csatatér még megtartható lett volna — ezt beláttam — ha a vezérek és csapatok erkölcsi állapota megujitott erőfeszitést lehetővé tett volna; de nem csak egyedül ebben, hanem az élelmi szerek hiányában is volt visszavonuló mozdulatomnak egy további oka. A biztosok nem tudtak annyi szekeret összeszerezni, hogy legalább a szükséges kenyeret a csapatok után szállithatták volna. Mi történt volna még tehát egy esetleges előnyomulás esetében, mely által mindinkább távoztam volna a raktáraktól!?*)

Én tehát mindent a Guyon-hadosztály felé irányoztam, mely már elfoglalta volt állását, a Máriássy-hadosztályt annak balszárnyához csatlakozni rendelém. Midőn már az egész utban volt, visszalovagoltam magam is, csak egy hadsegéd — Jordán Zsigmond — és Michael Márk tizedes által kisérve. Ama pontra érkezve, a hová tiz ágyumat a Tótfalu felé előnyomult osztrák hadoszlop ellen fölvitettem, csodálkozásomra vettem észre, hogy az uttól félreesőleg egy 6 fontos ágyu elhagyatott és fogat nélkül áll. Oda küldém hadsegédemet, hogy kipuhatolja, vajjon nincs-e leszerelve az ágyu. De nem volt leszerelve, hanem a kezelő legénység közül két ember halva feküdt a sértetlen és felböröczölt ágyu mellett. A tizedes által tehát Psotta ágyutelepéről lovakat hozattam, melyek azt elvitték. E látszólag jelentéktelen esetet csak azért emlitem fel, hogy megmutassam, miszerint az ellenségtől legkevésbbé sem üldöztettünk.

A Guyon-hadosztályhoz érkezve, azt parancsom szerint felállitottnak találtam: a jobbszárnyat a Kápolnáról Kere-

---

»Én mit sem tudok ily parancsról,« viszonzán én boszankodva az uj alkalmon a főhadvezérrel való conflictusra.

»Tehát rögtön lovagoljon Verpelétre« — parancsolá ez nekem, »és vegye ott át a vezényletet, mert a két ezredes verseng.«

Én tudám, mi a teendőm, röviden jelentém a Guyon-hadosztály közeledését és siettem, a nélkül, hogy egy szót is vesztegessek, keresztül kasul Verpelétre.«

*) Itt bizonyára mindenki akaratlanul is felfog kiáltani: Jóságos ég hisz a körültekintő tábornok kötelessége az élelmezésről korábban tisztába jönni és nem a csata zajában!

csendre vezető utra támasztva, a balszárnyat egy sürü fiatal erdő mögött. Az országuttól jobbra (északra) Verpelétig, egy tölgyfa-erdő terjedt el, mely Guyon állását ez oldalról is fedezte.

Nemsokára előtörtek az osztrákok Tótfaluból oly szándékkal, hogy Pöltenberg hadosztályát, mely épen Döbröről a nyilt mezőkön át a kerecsendi magaslatra tartott, megtámadja. Élénk tüzelés fejlett ki; de miután láttam, hogy a kevesebb számban levő Pöltenberg-hadosztály egyedül nem tarthatja magát, a még nálam levő huszárezred által egy támadást vitettem végbe en fronte az ellenséges gyalogság ellen, és pedig oly módon, hogy az osztrák hadoszlopok jobbszárnya fenyegettetett, egyszermind felszólitást intéztem Pöltenberghez, hogy e pillanatot használja fel a harcz megszakitására és Guyonhoz huzódjék vissza, a mi haladék nélkül keresztül is vitetett.

Most az ellenség ágyutüzelését a Guyon-hadosztály ellen forditá, melynek 16 ágyuja különben nem maradt adós a felelettel. Én arra törekedtem, hogy itt a csatát oly hosszasan tartsam fenn, mig a Pöltenberg-hadosztály arczvonalba lépett, mert a kerecsendi magaslaton egyesült csapatok aztán visszatartották volna az ellenséget a további előnyomulás gondolatától. Azonban a Pöltenberg-hadosztály, a magaslatra érkezve, legkevésbé sem látszott arczvonalba állni az ellenséggel, hanem gyors léptekkel haladt a lejtőn lefelé Kerecsendnek, a mi az erős ágyutüzelés által támogatott osztrákokat természetesen további előnyomulásra bátoritá. Hiában küldöttem én egyik tisztet a másik után hozzá oly parancscsal, hogy meg álljon és fölvonuljon; semmi áron sem lehetett őt csataállásba hozni.*) Én előttem az osztályparancsnok e magatartása megfoghatlan volt és csak később tudtam meg, hogy Görgeytől parancsot kapott a visszahuzódásra nehogy az ellenségnek épen az ő jobbszárnyát megkerülő hadoszlopa által elszakittassék. Görgeynek egy hadsegéde áthozta ugyanazon parancsott Guyon ezredeshez is, a ki azt kérdezé tőlem, hogy már most mit tegyen? kedvetlenségemben nyersen támadtam meg Görgeynek épen mellette álló hadsegédét e szavakkal: »Mondja meg tábornokának, hogy nem ért a háboruhoz s hogy semmit sem parancsolhat ott, ahol magam személyesen vagyok jelen.« Erre visszatértem a csatába, mely az időközben beállott alkony daczára a hevességben gyarapodott. Az osztrákok annak rendje szerint elözönlötték Guyon állását röppentyükkel. Michael Márk tizedes elvesztė lovát oldalam mellett. A hadosztály huszárai visszahuzódtak a golyózáporból, csak parancsnokuk maradt meg helyén. Mint látjuk, itt ismételve boszulta meg magát a lóvasságnak a magyar hadügyi kormányzat részéről eszközölt hibás szervezete. A helyett, hogy a lovasságot nagyobb, önállóbb vállalatok keresztülvitelére képes hadtestekkel egyesitették volna, szétforgácsolták azt az egyes hadosztályaknál, melyeket alapelvileg mind a három fegyvernemből alkottak össze. A lovasság alkalmazását illetőleg egy másik balfogás abban állott, hogy tulzott nemzetiségi érzetből a német vezényszót, melyhez a régi huszárok szokva voltak, eltörölték és azt a magyarral helyettesitették. Oly izgalmas időkben, melyek különben is elég zavart idéznek elő, az öröklött megszokottságok megingatását lehetőleg kerülni kell. Később lett volna rá idő, hogy e tárgyra is kiterjesztessék a figyelem.

---

*) Dembinski irataiban itt oly erős kifejezésektől pattagó és Pöltenberg iránti oly mély gyülölettől áthatott fejtegetés következik, hogy óvakodunk azt, habár szeliditett alakban is, vissza adni. A tragikus sors, mely Pöltenberget érte, meg kell, hogy óvja őt a sirjára utólag irányzott kődobásoktól.

A mind gyorsabban terjedő sötétség véget vetett az ágyuzásnak e ponton is, és a tartalékok rendben vonulhattak vissza Kerecsendre. A visszavonulás alkalmával még egyszer áttekintém a vidéket egy kimagasló pontról Verpelét és Eger felé, de egy oldalról sem voltak észrevehetők az ellenség közeledésének jelei. Görgeynek azon hire tehát, hogy Pöltenberg azon veszélyben forgott, hogy jobbszárnya körülvétessék, hamis volt s csak az lehetett czélja, hogy csapataim soraiban rendetlenséget idézzen elő.

E pontról végre észrevettem a Kerecsenden tul táborozó Kmety-hadosztályt is. Ha Görgey tábornok ur a helyett, hogy

Pöltenberget visszaparancsolta, e hadosztályt, vagy legalább annak lovasságát a centrumnak segitségül küldötte volna, egészen máskép dölt volna el a nap sorsa.

Kerecsendre érkezve, kimerülve a több napi izgalmaktól és fáradalmaktól, kifáradva a harczban, szenvedve a fejemen kapott kartács-sebtől, felindulva Görgey magaviseletén és Aulich és Pöltenberg laza magatartása által elkedvetlenedve, találtam itt Szemere kormánybiztos urat. Nem volt barátságos fogadtatás az, a mit számára készitettem és nem kiméltem meg a szemrehányásoktól az élelmezési intézkedések hiányossága miatt. 48 óra óta a csapatoknak semmi élelmi szer sem küldetett! A kormánybiztos igazolá magát s ime, ismét Görgey volt az, kinek végzetteljes, szerencsétlenségtől terhes keze a játékban volt. A 60 huszár, kiket én Miskolczon a polgári hatóságok rendelkezésére, a szekerek, fogatok kihajtására hagytam, az ő parancsára kénytelenek voltak bevonulni a seregbe és most Szemere ezzel igazolta a fogatok kimaradását. Mind az által ez utóbbit nem kevésbé éri a felelősség. Mert én meg vagyok győződve, hogy ha — szokás szerint — nem fukarkodik, hanem két-három ezer forintot kezébe vett volna, a polgári hatóságok segélyével könnyü lett volna neki egy élelmezési vonatot összehozni.

Még azon este ki adtam a parancsot, hogy a Klapka hadtestnek Szihalomra kell menni; a többi hadosztályoknak a szabad táborokba vonulni; a Kmety-hadosztálynak végre a biztonsági szolgálatot kellett végezni.

Midőn én a szállásomul kijelölt házba érkeztem, azt már Görgey és táborkara által lezároltnak találtam. Én tehát csendesen a papi-lak felé vettem utamat, de az uton utólért Görgey, ki — csalfán, mint mindig — ugyancsak alázatosnak tetteté magát s mondá, hogy ő nem tudta, miszerint a szállás számomra már meg volt rendelve. Egyébiránt megköszöntem és a papnál maradtam.

Itt nemsokára fölkeresett Aulich ezredes, hogy hadtestének megérkeztét jelentse. Kérdezém őt, hogy — sürgető parancsaim daczára — miért nem tört elő erélyesebben a káli erdőből? Ő magatartását balszárnyának veszélyeztetésével mentegette, mely ellen — mint mondá — több osztrák üteg működött. Nem maradt egyéb hátra, mint hitelt adnom szavának.

Alig távozott el tőlem, midőn a kormánynak egyik futára meghozá Aulichnak tábornokká való kinevezési okmányát. Én akkor örömest visszatartottam volna a kinevezési okmányt. De Görgeynek a minisztériumban levő ügynökei által neszét kellett venni annak elküldéséről, mert nemsokára hozzám küldött a kinevezési okmányért, hogy azt a parancsnoksága alatt álló uj tábornoknak kézbesitse. Miután azonban Aulich az én előterjesztésemre mozdittatott elő, inkább magam akartam személyesen kézbesitni neki isten nevében az okmányt s ezért magamhoz hivatám.

Végre megjelent egy orvos is, ki vastagra dagadt fejemet megtekinté s arnika borogatást rendelt éjszakára.

A folyó ügyek még éjfélig tartottak engem tevékenységben. Csak ekkor gondolhattam arra, hogy nehány órára pihenést engedjek magamnak.

Lelki állapotomat és ama gondolatokat leirni, melyek a magyar sereg főhadvezérét megragadták, midőn lelki szemeivel szemlét tartott az utolsó világtörténelmi események fölött s áttekintette a két napi kápolnai csata eredményét, mellőzöm.

(E helyen szükségesnek tartjuk Klapka nézeteit (»A nemzeti harcz Magyarországon és Erdélyben« sat.) Dembinski hadvezéri működéséről és főleg a kápolnai csatáról olvasóinkkal kivonatban megismertetni. Klapka, — kinél különben nem szabad feledniink, hogy ő, mint Dembinski személyes ellensége, korántsem itél tárgyilagosan és pártatlanul — igy ir :

»Már fellépésének első idejében látjuk, hogy a tábornok alaptalan bizalmatlansággal volt eltelve a hadtest-parancsnokok iránt, azok tanácsait magától elutasitotta s csak legközelebbi környezetének befolyása alatt állott. Ennek következménye az lett, hogy ép oly kevéssé ismerve az osztrák hadviselést, mint a magyar csapatok szellemét és harczunknak jellemét teljesen félreismerve, a gyors és erőteljes működés babérthozó mezején a kedvező időt messzeterjedő tervek kidolgozásával és előkészitésével vesztegette el, mig az egészen közel fekvőt, mely után csak kezét kellett kinyujtania, egészen szemelől téveszté vagy pedig fonákul ragadta meg. E mellett határozatlanság és habozás folytonos kisérői voltak intézkedéseinek; azért volt lehetséges Schlicknek oly olcsó áron kiszabadulni a hurokból és Pétervásárra menekülni. Schlick előnyomulása Pétervásárig, három mértföldre Egertől, mig Windischgrätz Hatvanban, nyolcz mértföldre, haderejét még csak összpontositni kezdi, ujra kezünkbe adja a kedvező alkalmat, hogy ez elkülönitett seregrészt a Mátra hegységben megtámadjuk és megsemmisitsük. Dembiski nemcsak nem zsákmányolta ki az alkalmak ezen legkedvezőbbikét, hanem brutális módon utasitja vissza ama hadtestparancsnokot, a ki e hadi vállalat sikerére rámutatni merészkedett.

A hadsereg összpontositása Eger és Füred között 25-ig lassan ment végbe és Dembinski annál kevésbé siettetté azt, minél erősebben volt meggyőződve, hogy az osztrákok nem fognak támadni. Végre az e napon beérkező tudósitások nem hagynak fenn semmi kétséget az ellenség szándékai iránt és Dembinski, csalódva emlitett feltevésében, védelemre szánja el magát, melyre nézve mint hadállást a Tarna-vonalt Siroktól Kálig választja.

E vonal három német mértföld hosszú és csak akkor választható helyesen, ha a magatartás inkább támadó, mint szenvedőleges, azaz, ha Dembinskinek oly szándéka volt, hogy egy külön szakitott és minden oldalösszeköttetések nélkül előnyomuló ellenséges seregrész ellen, annak közeledése pillanatában a támadásra is átmenjen.

E vonalnak egyedül helyi párhuzamos védelme, roppant kiterjedése és az abból származó azon veszély miatt, hogy minden ponton keresztül törhető volt, nem csak semmi eredményt nem nyujthatott, hanem nem állott semmiféle összhangban hadműveleteink nagy czéljával sem, mely nem csupán védelmet és visszaverést, hanem sokkal inkább határozott győzelmet követelt. Hogy ez 30,000 embernek egy három mértföldnyi vonalon való egyenletes elosztása mellett alig volt lehetséges, nem nehéz belátni.

Miután az ellenség hadseregének zömével a pesti országuton és az egyik hadtesttel a Tarnavölgy szűk és hosszú sorain nyomult előre, azon törekvés mellett, hogy az ellenség egyesülése meggátoltassék, még és főleg azon fordult meg minden, hogy elhatároztassék, melyik oldalon kelljen védelmileg és hol támadólag fellépni. A vidék tereptulajdona és a fenforgó viszonyok kellő méltatása kezünkbe adták erre nézve a vezérfonalat. A Pétervásár felőli szorulatokat a természet védelemre jelölte ki; itt egy kis hadtest egy kétszeresen és háromszorosan nagyobb erőnek eredménynyel ellent állhatott volna hosszabb ideig, sőt állását árkok és fatorlaszok alkalmazása által bevehetlenné tehette volna.

Ellenben a pest-egri országut melletti állás Káltól Verpelétig legkevésbé sem volt erőteljes védelemre alkalmas; minden ponton a Tarna az ő átjárataival és hátban más szorulataival és ezenfelül egy ferde visszavonulási utnak hátránya, mely az ellenségnek megkönnyité a körülvevést, a mi taktikai mozdulatunkat ellenben, az amiatti folytonos aggodalom miatt, rendkivül megkellett, hogy nehezitse. Itt tehát a támadás volt szükséges és minél előbbre haladtunk a pesti országuton, annál biztosabbá lett állásunk, annál szabadabbakká lettek mozgásaink.

Mennyire máskép látjuk a hadserget 26-kán. Az egész haderőből csak 17,000 embert találunk a vonalon. A csapatok még elszórtan szállásolták Eger, Mező-Kövesd és Füred között. Magok a hadtestek is elszakittattak, összeelegyittettek és ez által megfosztattak taktikai önállóságuktól. A csata alatt a hadosztályparancsnokok saját belátásukra vannak hagyva és a hadosztályok egymásközött össze vannak zavarva; a balszárnyon Szekulics a 2-dik, a centrumban Máriássy az 1-ső és Pöltenberg a 7-ik és a jobbszárnyon Dessewffy ismét az első hadtesttel Schlickkel szemben igen gyenge vezényletet képeznek. Az első napon semmi intézkedés, semmi tartalék és a főhadi szállás Egerben!

A főparancsnok csak este érkezik a harcztérre, midőn a csata már bevolt fejezve és az ellenség a kápolnai magaslatok és a Tarna egész uralgó jobbpartjának Kápolnától Döbrőig birtokába jutott. A centrumban ezért az állás elvesztettnek volt tekinthető és ezáltal, valamint a siroki szorulat elvesztése által a jobbszárny is veszélyeztetve volt. Ha az ellenség csak némileg is felhasználja sikerét a pesti országuton, a mi hadállásunk keresztültöretése több a valószinünél. Ily módon az ellenséges hadsereg részeinek egyesülése, Máriássy és Dessewffy két gyenge hadosztálya által, melyek Pöltenbergnek Döbrőről való visszavonulása után még egyedül magok tartották megszállva az egész vonalat Kápolnától Verpeléthig, nem volt többé megakadályozható.

Ehez járult még a 7. hadtest hadosztályainak messze távollete a csatamezőtől, a mi azoknak a jövő napra való idejekorán megérkezését nagyon kérdésessé tette. Ily körülmények között legczélszerübb lett volna nézetünk szerint 26-kán este feladni a Tarna-vonalat és a hadserget egyesitni hátrább valahol egy előnyös hadállásban, akár Kerecsendnél, akár pedig a poroszlói országuton. Kiprobált számos lavasságunk még nyilt mezőn is szabad választást engedett volna nekünk, ha ezt hátrálási vonalunk iránya megkövetelte volna.

Mindazonáltal Dembinski, nem latolgatva ez indokokat, elhatározza, hogy 27-kén ujra megkezdessék a harcz a Tarna mellett. E czélból parancsot intéz a hátralevő hadosztályoknak, hogy éjjel meginduljanak s szakadatlanul a harcztérig nyomuljanak elő. A két legerősebb hadosztálynak, Guyon és Kmety-hadosztályainak másnap reggel 10 órakor Kerecsenden át Kápolnára kellett érkezniök; de ezek igen későn kapják a rendeleteket és 10 óra helyett az egyik csak déli 12½ órakor, a másik pedig délután 3 óra elteltével érkezett meg. Dembinski e késedelem okát Bayer alezredesre, a Görgey-féle vezérkarfőnökére háritja. De igy is még mindig feleletre vár egy kérdés: ugyanis, miért nem adta ki Dembinski a parancsot az előnyomulásra azonnal délben, midőn Egerben meghallotta az ágyu dörgést Kápolna felől és miért késett vele az éj beálltáig? Az első esetben a hadosztályok nem reggeli 10 órakor, a mi egy erélyes ellenséggel szemben, a mely a csata sorsát addig már rég eldönthette, nagyon késő kellett, hogy legyen, hanem már virradat előtt harczvonalba állhattak volna. Tartalékaink késedelme folytán a csata második napján a Máriássy és Dessewffy hadosztályok a jobbszárnyon négy óra hosszig négyszeresen tulnyomó erő támadásának voltak kitéve és csak a csapatok vitéz kitartásának lehetett köszönni, hogy az ellenség egy ponton sem tudott nagyobb előnyöket kivívni.

Magának a csatának folyama alatt Dembinski vitézül és egy hires lengyel tábornokhoz méltólag viseli magát. De vitézsége megfontolatlan merészségbe megy át, midőn ő 2 zászlóalj segélyével akarja rohammal bevenni Kápolnát, mely 5 osztrákzászlóalj által volt megszállva; melyeket az egész ellenséges hadzöm támogathatott.

A Kápolna ellen irányzott roham visszaverése után, Dembinskinek még csak a visszavonulás maradt hátra, melyet ő az ellenség passiv magatartása mellett zavartalanul keresztül is viheti.

Haderőnk czélszerü felosztása és alkalmazása helyett tehát a csata első napján a 36,000 magyarból alig látunk 12,000 embert és a második napon a balszárny tétlensége miatt csak 16,000 embert a csatában, a miből mindkét napra nézve átlag a harczolók és nem harczolók viszonya 7 : 11, vagy is ama szomorú valóság derül ki, hogy a főparancsnok intézkedései és a Görgey-féle vezérkar tétlensége következtében a kápolnai csata azért veszett el, mert a hadseregnek csak alig két ötödrésze vett részt a harczban.«)

Lóvassági ütközet Mező-Kövesdnél február 28-kán.

Február 28-kán reggel megtettem az összes hadosztályokra nézve a visszavonulási intézkedéseket, melyek szerint azoknak e napon Mező-Kövesdre kellett érkezniök s ott a szabad ég alatt táborozniok; az Aulich-hadosztálynak, mint tartaléknak hadoszlopban a jobbszárny mögött, Klapka hadtestének podgyászai a helységtől délre, a Poroszló felé vezető országuton, Görgey hadtestéé pedig keletre, a Mező-Keresztesre vezető országuton kellett hogy állást foglaljanak.

A menet minden megzavartatás nélkül történt meg, egy ellenséges őrjárat sem mutatta magát. 11 óra tájban érkeztek meg a magyar hadoszlopok élei Mező-Kövesdre és elfoglalák a nekik kijelölt táborokat. Én itt — a mai napon beadott létszám kimutatások szerint — 30,000 csataképes embert gyüjtöttem össze.

Mező-Kövesden első gondom az volt, hogy Szemerével intézkedéseket tegyek az élelmezés hiányai fölötti panaszok megszüntetésére. E czélból már jókor reggel Tisza-Füredre küldöttem hadsegédemet, Jordánt, hogy ott a hadsereg számára egy élelmi vonatot inditson utnak Repási tábornok közvetitése mellett.

Épen asztalhoz akartunk ülni, midőn tüstént dörgő ágyutüzelés volt hallható. Rögtön lóra ültem, hogy a táborba ránduljak, de nem volt oly könnyü oda jutnom. A Görgey-hadtest podgyászai még a sáros utczákon tódultak elő és egyes huszárok, kik a táborból oda vágtattak, össze-vissza szabdalták a levegőt kardjaikkal, igy nehezitve meg minden előrenyomulást. De nemsokára egy huszár-csoportra találtam, mely öröm-ujjongva és győzelmesen az ellenségtől elvett három ágyut kisért. Itt végre megtudtam a tisztektől a rövid lovassági ütközet okát és eredetét.

Hat osztrák vértes-század és egy üteg ügetve kartács lőtávolra közeledett a magyar hadsereg homlokzatáig, itt felbőröczölte az ágyukat és elkezdett tüzelni. A magyar tüzérség természetesen azonnal viszonozta a tüzelést és pedig oly tevékenységgel, hogy az ellenségnek annál inkább kellett gyors futásban keresni menedéket, mivel több huszár-század nyeregbe kapva, támadásra nyomult előre. Ez alkalommal esett a vitézül üldöző huszárok kezébe e három ágyu, melyeket — mint emlitve volt — a helység kijáratánál találtam; 9 halott és mintegy 40 sebesült vértes fedte a csatamezőt, a foglyok között volt egy nehezen sebesült tiszt is.

Különben a mi részünkről sem folyt le oly simán az ütközet. Az osztrák lovas-dandárnak oly rögtöni megjelenése eleinte némi meglepetést és rendetlenséget idézett elő. Ennek következményei látszottak még akkor is, midőn a táborba lovagoltam. Gáspáry ezredes, a lovasság parancsnoka Aulich hadosztályában, sebesen vágtatva közeledett a városhoz egy csoport huszár által kisérve. Én azonnal megállitám e vad futást és kérdezém Gáspáryt, hogy miért menekül? Ő azt felelé, hogy nem menekül, hanem csak összeszedi szétszórt embereit; e czélból vágtatott előre, hogy a legénységet megállitsa.

Az osztrák üteg maradványa, mely még ideje-korán megmenekült, e közben némi távolságban ismét állást foglalt és egy teljesen hatástalan tüzelést kezdett meg a tábor ellen. A nagy távolság miatt minden további puffogtatást szükségtelennek tartottam és ezért nem is viszonoztatám a tüzelést a magyar ütegek által. Az üldözésnek még gondolatát is elutasitám magamtól, mert azt hittem, hogy az ellenség homlokzatomon csak demonstrálni és engem egy hamis mozdulattételre birni szándékszik, maga pedig azt akarja, hogy balszárnyamon át Tisza-Füreddel való összeköttetésemre hasson. Ezért parancsot adtam az Aulich-hadosztálynak, hogy táborát, mely még nem is volt felütve, a legszélsőbb balszárnyon Klapka hadteste mögött állitsa fel. Az ellenség, melynek e mozdulatot látni kellett, meggyőződhetett, hogy mi minden támadást nyugodtan várunk.

Nemsokára, hogy a tüzelés véget ért, ide érkezett Görgey is. Észre akarta vétetni jelenlétét és elömbe állitott egy tisztet két ágyunak kezelő legénységével egyetemben oly kéréssel: engedném én meg neki, hogy a tisztet főbe lövesse és a legénységet megtizedeltesse, mert ő teljes futásban találta őket ágyuikkal együtt. Én egész életemben még senkit sem lövettem agyon és nem birtam ama praxissal az igazságszolgáltatásban, melyet Görgey már a Csepelszigeten mint egyszerü őrnagy gróf Zichy Jenő iránt tanusitott; most sem határozhattam erre magamat. De hogy mégis elrettentő példát adjak, előhivattam a porkolábot, a bünös tisztnek kardját összetörettem, jelvényeit leszakittattam és lánczra verve Debreczenbe küldöttem. A legénységet pedig azzal fenyegettem, hogy ha a legközelebbi összetüzés alkalmával nem fog igyekezni, hogy magát kitüntesse és a mai szennyfoltot lemossa, nem megtizedelni, hanem összesen mindnyájokat főbe fogom lövetni.

Görgey tábornok ur pedig még egy másik alkalmat ragadott meg, hogy velem szemben barátságos érzelmeit tanusitsa. Ugyanis a legközelebb álló zászlóaljak tábori zenekarai — mint feltennem szabad, irántam való rokonszenvből — rákezdték hazai nemzeti dalomat: »Még nem veszett el Lengyelország!« Ez felindulásba hozta Görgeyt s én nyilván észre vevém, midőn ő a legközelebbi banda előtt visszatetszésének jeleit adá. Én rögtön oly felhivással fordulék amahoz, hogy a Rákoczy-indulót játsza.

De fájdalom, még nem értem végét a Görgey elleni keserüségeknek s kénytelennek érzem magamat: megemlékezni még itt egy eseményről. Ugyanis kevéssel megérkezése előtt nem ugyan jelenték, de privatim közlék velem, hogy egy Udvarnoky nevű magyar százados azzal fenyegeté Kmety alezredest, hogy ketté hasitja fejét és pedig a következő okból. Udvarnoky, egy fiatal, felpattanó természetü ember, ki mint százados szolgált a gyalogságnál, a táborból Mező-Kövesdre távozott, hogy erősitőt vegyen magához. Ez alkalommal egy pohárral többet ihatott a vörös egriből. Midőn azonban az ágyudörgés visszaszólitá őt a korcsmából a táborba, egy magános huszárral találkozott Kmety hadosztályából. Ettől elkérte a lovat s nehány darab aranynyal jutalmazá meg őt azért. Az ütközetben Udvarnoky nagyon kitüntette magát s mintegy eszeveszetten csapott a vértesekre. Az összecsapásból visszatérve, Kmety előtt haladt el, ki gyalog hadosztályának élén állott. Ez kérdőre voná őt, hogy miként merészel egy kincstári lovat ugy elfárasztani és agyonlovagolni? A gyalog-százados azonban hetykén felele, hogy ő vette a lovat s most az övé, annál fogva azt teheti vele, a mi neki tetszik. Az alezredes, ki hadosztályának felszerelését és jelvényeit megismeré, e mentegetődzést nem fogadá el, hanem megparancsolá kategorice a századosnak, hogy rögtön szálljon le. Ez engedelmeskedett is, de oly fenyegetéssel, melyet már előbb emliték. Ebben sulyos fegyelmezetlenség volt és Kmetynek következetesen azonnal el kellett volna fogatnia a századost, — a mi azonban nem történt meg.

Szemben állván az ellenséggel, nem volt időm, hogy a dolognak mélyére hassak és azt egyelőre félre tenni akarám. A fiatal Udvarnoky épen gyalog akart a városba menni, midőn Görgeyvel találkozott, ki szintén értesült volt az eseményről. Én még észrevettem őket beszélni egy felállitott zászlóalj homlokzata mögött. Hogy mit beszéltek ők itt, nem tudom, hanem rögtön láttam, mint parancsolt oda Görgey tábornok lóhátról nehány arra lovagló huszárt. Ezek a tábornok intésére tüstént kivonták kardjaikat, melyekkel Udvarnokyra kezdettek csapásokat mérni, a ki minden oldalról körül lévén véve, seholsem tudott menekülni s mintegy, hogy védelmezze magát és a csapásokat fel fogja, kezeit a levegőbe emelé. Miután én az országuton, több mint száz lépésre lovagoltam e jelenet szinhelyétől, épen oda akartam vágtatni, hogy e méltatlan jelenetnek véget vessek. De Görgey most kinyujtott karral mutatott az elkinzott századosra, mint czélra és erre azonnal két-három pisztoly lövés dördült el . . . . . midőn én vágtatva odaérkezém, Udvarnokyt végvonaglásaiban vérében fetrengve találtam a földön. De Görgey stoikus nyugalommal forditá felém lovát, köszöntött és jelenté, hogy e tiszt sulyos fegyelmezetlenségi bűntényt követett el, minek következtében ő — Görgey — egy őrjárat által elakará őt fogatni, de miután a tiszt ellene szegült az elfogatásnak, a legénység őt kötelességszerüleg lelőtte.

Az igazat megvallva, annyira megütődtem a tényállásnak ilyetén elferditésén, hogy mit sem feleltem a tábornoknak. Én láttam az egész esemény lefolyását, a mint épen előadám, és Görgey mily gyorsan tudott mindent elcsavarni! Udvarnoky százados minden esetre a hadi törvények teljes szigoru alá esett s minden körülmények között életével kellett lakolnia. De az, a mi szemeim előtt végbe ment, nem volt az a mód, mely által a megsértett haditörvényeknek elégtételt kellett szerezni. Még ma is szemrehányásokat teszek magamnak, hogy akkor nem vontam számadásra Görgeyt, — de helyezze magát az olvasó az én helyzetembe! Én egy szót sem tudtam magyarul és igy a tábornoknak könnyü lett volna, embereinek — ha jól emlékszem mind Lehel-huszárok voltak — oly feleletet adni szájokba, hogy vallomásaik az övével összhangozzanak. Egyébiránt Görgeynek ez eljárása nem keveset tett arra nézve, hogy a hadseregben az irányában való különben is már megingatott rokonszenv aláásattassék. Mint több tiszttől hallám, Udvarnoky, a kit én különben személyesen nem ismertem, egy igen vitéz, sőt vakmerőségéről ismert és a zászlóaljban barátságos természeteért általánosan szeretett, de fájdalom, némileg könnyelmü és hevesvérü tiszt volt....

Midőn beesteledett, felkészültem, hogy a biztonsági szolgálat kezelését megvizsgáljam és az előörsöket meglátogassam. A Kmety-hadosztály ez utóbbiak kiállitására volt rendelve. Jó darab területet lovagaltam be, a nélkül, hogy csak egyetlen ágyura, vagy őrszemre akadtam volna. Tehát egy 30,000 embernél erősebb hadsereg táborozott itt, a nélkül, hogy biztonságára ez éjjel akár csak egyetlen őr állittatott volna ki és a főparancsnok közvetitésére volt szükség, hogy a legegyszerübb katonai rendszabályok foganatosittassanak! Fel voltam háborodva! Hadsegédeim által előhivattam Kmetyt és a jelenet, mely most következett, nem tartozott a legnyugalmasabbak közé.

Késő esti órában kerültem ismét vissza szállásomra. Itt várakozott reám Görgey az összes hadtest- és a legtöbb hadosztály-parancsnokokkal együtt. Az urak megakarák tudni tőlem, hogy mit szándékozom tenni, és minő terveket forgatok fejemben? De Görgey csalatkozott és én most már teljességgel nem biztam benne, mert tudtam, hogy ha közlöm vele terveimet, felhasználandja az első alkalmat, hogy azokat meghiusitsa. Ugyanezért megtagadtam minden nyitkozatot az urakkal szemben.

Most a beszélgetés más tárgyakra tereltetett s szóba került a többi között a Zanini-zászlóalj csodálatos fegyverletétele is. Daczára, hogy én, mint az olvasó megemlékezni fog, csaknem a Kápolnára irányzott támadásnak pillanatáig e zászlóaljnál maradtam, magáról a fegyverletételről is különböző versiokat mondottak nekem. (Több évvel később Mednyánszky Caesár, a pap is, kiről előbb emlitést tettem volt, a következőt beszélte el nekem: Én a szakadatlanul evvivá-t kiáltó zászlóalj élén mentem egészen Kápolna bejáratának közvetlen közeléig. Már láttuk az osztrák csatárok szeme fehérét, de még is egy oldalról sem történt lövés. Csodálkozva visszafordulék tehát és legnagyobb meglepetésemre a földet teljesen befödve fegyverekkel és szuronyokkal, a zászlóaljat pedig tökéletes feloszlásban láttam. E pillanatban egy ellenséges gyalogos hozzám ugrik s engem torkon ragad. De én a kétségbeesés erejével, ugy sujtám őt halántékon az ezüst feszület kereszt-karjával, melyet kezemben tartottam, hogy halva rogyott a földre, mialatt én a legközelebb levő házak egyikébe menekültem.) Több előadások után a szoba hátteréből egy hang emelkedett fel, melyről rögtön ráismertem Bayer ezredesre, a ki valóban lebilincselő és látszólag igen hü leirását adta a szerencsétlen eseménynek.

»Igen, de honnan tudja ön mindezt oly pontosan, ezredes ur?« — kérdém őt csodálkozva.

»Én épen az ön oldala mellett valék altábornagy ur« — viszonzá ő.

De miután az én oldalam mellett akkor épen senki sem volt, nem tehetém, hogy ne figyelmeztessen az ezredest e körülményre. Igy sarokba szoritva, azt mondá, hogy ő »némi távolságban hátul állott.«

»Én nekem nagyon éles szemem van« — felelém én erre, »önnek tehát nagyon hátul és — nagyon födözve kellett lennie.«

A jelen volt tábornokok és ezredesek közül többen csak nehezen tudtak elnyomni egy mosolyt e szavak hallatára, mig Bayer ezredes, kit én — elismerem, hogy nem óvatos módon — ily képpen halálos ellenségemmé tettem, elpirult. Ugyanis bár mennyire is méltánylásra találtak tehetségei, mint vezérkari tisztnek — és fondorkodónak — még és sugdostak holmit állandó ágyúlázáról. Bayer tehát sértve érzé magát némileg igen gyorsan elillant szavaim által.

De az életben semmisem visszataszitóbb előttem, mint az oly katona, a ki a csatában magát mindig okosan megmenteni, később azonban magát hőssé felfujni tudja. Ezen felül még rováson állott nálam a Guyon és Kmetyhez intézett menet-parancsoknak Bayer ezredes általi késő kézbesitése is. Ugyanis, mint megtudám, midőn ő a parancsokkal, melyeknek készbesitését éjjeli 11 óra előttre nekem ünnepélyesen megigérte, 26-kán este Kápolnáról tőlem elvágtatott, Egerben az érseki palotában kényelembe helyezte magát, ugy, hogy Guyon a parancsot csak 3 órakor, Kmety pedig még csak reggeli 7 órakor kapta meg. Innen van az én animositásom ez estén, Bayer, Görgeynek legbensőbb embere ellen.

Elindulás a hadi szállásokra. — Eger-Farmosnál csata mart. 1-jén. — Görgey ellenszegülése.

Hatalmas, vágni való köd boritotta a vidéket mart. 1-jén reggel. A zord kárpáti télnek, mely egy időre engedett volt, egész szigora vissza látszott térni a hópelyhekkel, melyek sürü tömegekben hullottak alá.

E köd és a mi könnyelmüen kezelt előörsi szolgálatunk — mennyire felébresztették bennem a megrohantatás aggodalmát! Hozzá még a harczokban kifárasztott, a Szemere-féle zsugoriság és ügyetlenség miatt rosszul élelmezett katonáinknak fáradalmai, nélkülözései és szenvedései feletti elmélkedések! Az események sürgőssége közepett felállitott csapatok némelyikének hiányzott a legszükségesebb, még az öltözet is. Igy voltak emberek, kiknek még köpenyök sem volt és egyszerü áttilában állották ki a téli hadjáratot, gyakran hetekig isten szabad, csillagnélküli ege alatt, sáros vagy havas földön táborozván. Ily körülmények között attól kellett tartanom, hogy a kórházak nemsokára a hadsereg felével megtelnek. Hogy legalább egy palliativ eszközt, már a mennyire épen lehetett, teremtsek, elhatározám, hogy a mező-kövesdi állást felhagyom és a csapatokat hadi szállásokba vezetem.

Ehez képest a következő intézkedéseket tettem mart. 1-jén reggel: Klapka ezredesnek hadtestével és Szekulics alezredes 3400 emberével — tehát összesen mintegy 16,000 emberrel — Eger-Farmosra kellett mennie; Aulich tábornoknak Lövőre oly megbizatással, hogy Klapkát, megtámadtatás esetében, támogassa; Görgey tábornok a Pöltenberg- és Kmety-hadosztályokkal Szt.-Istvánra, mig a Guyon-hadosztály Négyesre ment; végre főhadi szállásomat a gránátos hadoszloppal és annak hat vet-ágyujával Ivánkára tettem át.

Én tehát a hadsareggel egy félkört képeztem, melynek központjául Ivánka volt tekinthető. Ez állásban födöztem Poroszlót és az átkelést a Tiszán, ezen kivül az egyeki élelem-tárral való szabályszerü és gyors összeköttetés is lehetővé volt téve. A mi pedig engemet különösön rábirt arra, hogy ez állást elfoglaljam, azon remény volt, hogy minden órában kaphatok tudósitást Damjanicstól Szolnok bevételéről. Ez esetben aztán könnyü lett volna jelentékeny haderővel átkelni a másik partra és — az ellenségtől észre nem vétetve — segitséget küldeni Szolnokra, hogy innen meglepőleg az osztrákok jobbszárnya ellen lehessen operálni. E czélból mindenek előtt arra kellett törekednem, hogy Windischgrätzet Poroszló előtt lebilincseljem. A hadi szállások, melyekre vonultam, alkalmasak voltak arra, hogy őt e ponthoz közelebb csalogassák, miután alkalmam nyilt, hogy, bárhol támadjon is Windischgrätz herczeg, gyorsan minden csapatomat összeszedjem, Poroszló felé küzdve visszavonuljak és ily módon az osztrák főhadserget magam után vonjam. Nem is csalatkoztam az ellenség czélzatai iránt, de igen is alárendeltjeim maguktartásában.

Már mintegy két óra hosszig lehettem Ivánkán, midőn — körülbelül déli 1 órakor — ugy tetszett nekünk, mintha Szolnok felől távoli ágyudörgés hatolna át hozzánk. Kevés idő mulva azonban megfordult a szél és már most tisztán állott előttünk, hogy a hang Eger-Farmos felől jött. Azonnal egy huszártisztet küldöttem Aulich és Klapkához, hogy mielőbb tudósitást hozzon az eseményekről; egyszersmind megirtam az utóbbinak, hogy minden talpalatnyi földet makacsul védelmezzen.

Nemsokára elnémultnak látszott az ágyudörgés, ugy, hogy én feltehetém, miszerint az összeütközés az osztrákoknak kémszemléje által idéztetett elő, kik nem tudták, hogy Mező-Kövesdről merre fordultunk. Mindazáltal a tüz 3 óra tájban ujult hévvel ismét megkezdődött, a mi engem arra birt, hogy Aulich tábornokhoz azon felhivást intézzem, miszerint Klapka ezredest minden esetre támogassa, nehogy az hátrálni kényszerittessék. Három negyed óra mulva megérkezett Aulich válasza, mely szerint ő nem támogathatja Klapkát, miután őt az utóbbitól az Eger pataka választja el. Egy pillantás a térképre befogja bizonyitni ez ellenvetés tarthatatlanságát, mert ugy a jobb, mint a balparton igen könnyü lett volna Klapkát támogatni.

Hanem az ágyudörej megszünt és nekem azt kellett hinnem, hogy az osztrákok visszavonultak, midőn a küzdelemnek mégegyszeri megujulása, de már az Eger-Farmosról Poroszlóra vezető ut irányában, arra figyelmeztetett, hogy Klapka, fájdalom, feladta állását. Ez annál megfoghatatlanabbnak tünt fel előttem, mert még sem tulajdonithattam herczeg Windischgrätz tábornagynak azt a hibát, hogy hadseregének zömével Klapkára vesse magát, mert az előbbinek azon hiedelemben kellett lenni, hogy Mező-Kövesd általunk megvan szállva.

Boszuságom még fokozódott, midőn erre rögtön azt jelenteté nekem Görgey egy hadsegéde által, hogy ő is elhagyta Szt. Istvánt és két hadosztályával Poroszlóra huzodott vissza. »Mondja meg tábornokának,« — viszonzám a jelentő tisztnek, — »hogy azon alparancsnok, a ki parancs és a nélkül, hogy az ellenség által üldöztetnék, positióját feladja, épen oly bűntényt követ el, mint az őr, ki elhagyja őrállomását.« Megbizám továbbá őt, hogy rögtön siessen vissza és Görgeynek vigye meg a parancsot: hogy azon esetben, ha még nem hagyta volna el Szt. Istvánt, annál bizonyosabban maradjon is meg ott; de ha már csakugyan utban van, Lövőn álljon meg és semmi esetre se menjen tovább. Az utóbbi helyen, mint hadiszálláson levő Guyon ezredest pedig, hogy helyet csináljon, Poroszlóra rendeltem.

Alárendeltjeimnek e gyors visszavonulása, vagy jobban mondva megfutamodása megsemmisitette minden számitásomat, mert ez vissza kellett, hogy tartsa az osztrákokat a további üldözéstől és őket ovatosakká tegye, mig én, mint emlitém, arra törekedtem, hogy őket ama hiedelemben ringassam, miszerint minden érdeket a poroszlói állásra fektetek. Egyedül ez által lephettem meg az ellenséget jobb szárnyán Szolnokon át való hadmüveletemmel.

Ehez képest még ez este következő parancsot küldöttem Aulichnak:

»Nr. 234. Ivánka, mart. 1. 1849.

»Ezennel veszi ön a szigoru megbizást, hogy Görgey tábornok futó hadtestét, mely komoly oknélkül és parancsom ellenére feladta állását, Poroszló felé mentében feltartóztassa, azután állását elfoglalja és a legvégsőbb védelemre készüljön elő. Nagyon számitok kitartására és bátorságára.«

Hanem Görgey tábornoknak irtam egy következő parancsot, melyet azonban, hogy őt meg ne becstelenitsem, nem küldöttem el neki.

Mindazáltal közlöm azt a jegyzőkönyv szövege szerint, melyet megmentettem s magammal Párisba vittem:

»Nr. 235. Ivánka, mart. 1. 1849.

»Ön elhagyta állását az ellenség előtt komoly oknélkül és parancsom ellenére. Kötelességemnek érzem tehát, öntől ezennel megvonni a hadtestparancsnokságot.

Rögtön Debreczenbe fog menni s eljárását egy haditörvényszék előtt igazolni.«

Alig küzdöttem le benső felindulásomat és engedtem a békülékeny hangnak, mely engem a parancs elküldésétől visszatartóztatott, midőn megérkezék Görgeynek egy küldöncze azon jelentéssel, miszerint ő parancsomat, hogy Lövőn megálljon, nem követte, hanem hogy ő tovább megy Poroszlóra. E jelentés engem a következő parancs irására inditott, melyet azonban — nagylelküségből-e, vagy gyengeségből? — az előbbihez hasonlólag nem expediáltattam el:

»Nr. 236. Ivánka, mart. 1. 1849.

Répásy tábornak urnak!

Épen most vevém Görgey tábornok egyik küldöncz tisztétől a jelentést, hogy ő határozott parancsom ellenére elhagyta állását. Ön tehát azonnal egy megbizható parancsnok alatt álló századot fog a tisza-füredi hidhoz állitani, oly megbizással, hogy egy menekülőt se bocsásson át a hidon, legyen az bárki is.

Ön tábornok ur, és az illető század-parancsnok személyesen maradnak felelősek e parancs végrehajtásáért. A fuvarosokon kivül senki sem mehet át a hidon, legyen az tábornok, vagy közlegény!«

Most már a Guyon-hadosztály sorsára forditám figyelmemet, mert fel kellett tennem, hogy Klapka tulnyomó erő által támadtatott meg és ha ezen felül még megtudta volna az ellenség Görgey futását, könnyen felhasználhatta volna egy éjjeli visszavonulás rendetlenségét oly járatlan utakon, egy oly sáros vidéken arra, hogy előbbre nyomuljon és igy a hadosztályt elvágja. Én tehát Guyont ismételten gyorsabb menetre szóllitottam fel, hogy velem lehető leggyorsabban Ivánkán, hol én őt a nálam levő csapatokkal menetkészen vártam, egyesüljön. Szerencsére nem sokára vettem tőle a jelentést, hogy ő már Ivánkát, az én állásomtól jobbra elhagyta, mire én is az éj beálltával utra keltem Poroszló felé. Midőn e helységhez közelebb jöttem, azt mondák nekem a lángoló tábori tüzek, hogy Klapkának hadtestével már nehány óra óta kellett itt tartózkodni.

Mart. 2-ikának reggele már virradni kezdett keleten, midőn én Klapka ezredes hadtestének főhadi szállására lovagolva megérkeztem. Egy csoport törzskari tisztet találtam, kik egy tábori tüz elhaló parázsánál igyekeztek fölmelegitni megdermedt tagjaikat. Első kérdésem az ellenség erejére vonatkozott, melylyel a megelőző napon a hadtest Eger-Farmosnál megtámadtatott. Legtöbben azt álliták, hogy mintegy 4000 ember lehetett. Mások ellenben — nyilván oly szándékból, hogy Klapkát kimentsék — a támadó ellenséget 6000 emberre és 30 ágyura becsülték. Elfogadva az utóbbi esetet is, — nem lett volna-e elég erős Klapka az ő 16,000 emberével és 49 ágyujával arra, hogy állását megtartsa? És pedig annál könnyebben, miután az ellenségnek a nagyon megáradt Eger patakában egy igen nehezen leküzdhető közeledési akadályt kellett, hogy találjon! Nem csalódom tehát itéletemben, hogy Klapka és Görgey bizonyos tekintetek miatt adták fel állásaikat és hiusitották meg terveimet. A következő dolgok igazolni fogják itéletemet.

Én most Poroszlóra lovagoltam, hogy fölkeressem Görgeyt. Első kérdésem természetesen állásának rejtélyes feladására és nyilvános engedetlenségére vonatkozott. A tábornok igen alázatosan és halk hangon felelt s szóról szóra ezeket mondá: »Altábornagy ur, én vétkesnek ismerem el magamat!«

Ez lefegyverzé neheztelésemet és most már egész nyugodtan tanácskoztunk a szükséges rendszabályokról. Ekkor rögtön a szobába toppant Klapka bámulatosan önelégült, mondhatnám önhitt arczczal. Igazolás helyett egy tudatlannak önteltségével azt mondá, hogy: »Ha csak 4000 emberem lett volna, megtartottam volna Eger-Farmost; de 16,000 ember igen sok volt nekem.«

Klapka ezredes magatartása vissza adta Görgeynek is bátorságát, ugy, hogy még nekem szemrehányásokat is tenni merészelt. »Altábornagy ur« — kezdé ő — »ön azt mondotta nekem Miskolczon, hogy soha sem követett el katonai hibát és mégis elmulasztotta azon utak kijavitását elrendelni, melyeken hadtestemnek végig kellett menni; embereim és lovaim mesés sárban lubicskoltak és én attól tartok, hogy még néhány ágyu is oda feneklett.« Valóban nevetséges! A mit Magyarország évszázadokon keresztül elmulasztott, azt nekem néhány óra alatt helyre kellett volna hoznom!

Görgey ismételt engedetlensége. — Visszavonulás Tisza-Füredre.

E napon, mart. 2-kán következő intézkedéseket tettem: Görgey tábornoknak a Pöltenberg- és Kmety-féle két hadosztálylyal Poroszlót kellett megtartani; egyszersmind Hertelendy ezredes öt század huszárral, melyek tulajdonkép Répási hadtestéhez tartoztak, de e pillanatban itt voltak, Görgey parancsnoksága alá helyeztetett, hogy a járőrségi szolgálatra friss erők álljanak rendelkezésre.

A Guyon-hadosztálynak az árkokat kellett megszállni, a tisza-füredi hidfőtől jobbra (északra.) Szekulicsnak hadosztályával Tisza-Füredre hadtestéhez (Répási) kellett vonulni. A gránátos hadoszlop a taraczkokkal Tisza-Füreden ama ház udvarán táborozott, melyben én főhadiszállásomat ütöttem volt fel. Végre Klapka hadtestének közel a Tisza jobbpartjához kellett tábort ütni, hogy a legénységet főzni hagyja és azután mulhatatlanul a másik partra keljen és Madaras körül a hadiszállásokra vonuljon.

Miután kiadtam e parancsokat, Tisza-Füredre rándultam és tudositám a kormányt a hadseregnél végbement utóbbi eseményekről. A többi között ezt irtam: »Nem én vezettem ide a hadserget, hanem nekem kellett azt követnem«, és e különösön hangzó tételt hadtestparancsnokaim nyilvános engedetlensége által igazolám.

Mi alatt én ujólag intézkedéseket tettem a csapatok élelmezése iránt s e mellett még azt is rendelém, hogy — a szállásoló csapatok számára nagyobb térnyerése végett — a többnyire hideglelős betegekkel megtelt kórház Madarasra helyeztessék, — kapám Guyon ezredes jelentését, mely szerint ő Görgeytől parancsot kapott, hogy annak segitségére menjen Poroszlóra, miután az ellenség közeleg és ő — Görgey — nem érzi magát elég erősnek.

Jóllehet Görgeynek ez egyenes parancsa Guyonhoz a fenforgó esetben nem volt correct, daczára ennek átallottam az uj panaszokat és illetékességi összeütközéseket és miután e mellett különben is szándékom volt megadni Görgeynek e segitséget, nem tettem semmi kifogást Guyonhoz intézett parancsa ellen. Sőt még többet tettem és megbiztam Répási tábornokot, hogy hadtestéből egy zászlóaljat oly meghagyással küldjön előre a mintegy 1½ órányi hosszú töltésre Poroszló felé, hogy az esetleg hátráló hadosztályokat támogassa.

Midőn asztalhoz ültünk egy küldöncz átnyujtá Répási tábornoknak Görgey levelét, melyet előbbi, miután azt átolvasta, csodálkozó képpel nyujtott át nekem. Egy pillantást veték a levélre s megértém, hogy nagy fontosságú szolgálati ügyekre vonatkozik. Miután több nő volt az asztalnál, ki akartam kerülni a szolgálati tárgyak érintését, s ezért fölkeltem, ajánlottam magamat és Répásival egy mellékterembe léptem.

Itt még egyszer átolvasám a levelet, melyben azt mondá

Görgey, hogy az osztrákok 27,000 embernyi haderővel állnak vele szemben, ő tehát azonnal elfogja hagyni Poroszlót és Guyonnak megparancsolni, hogy ne jöjjön többé, hanem arra kéri Répási tábornokot, hogy az utóbbi hadtestéhez tartozó Hertelendy ezredest utasitsa oda, hogy az ő — Görgey — utócsapatát képezze.

Én tehát haladék nélkül azt irtam Görgeynek, hogy Poroszlót semmi áron se hagyja el, mert ha meg is támadtatnék 27,000 ember által, én két óra alatt 35,000 emberrel sietek segitségére.

Egy szivélyesen komikus alakot játszott itt a jó lelkü, de meglehetősen korlátolt Répási tábornok. Ő nem tudta rávenni magát, hogy — Görgey kivánsága ellenére — megparancsolja Hertelendynek, hogy ne képezze annak utóhadát, hanem maradjon Poroszlón. Hiában magyaráztam én neki, hogy még Görgeynek ismételt engedetlensége esetében is, ha ez tudniillik parancsom ellenére kiüritné Poroszlót, Hertele dynek még egy ideig öt huszár századjával a helység előtt kell maradnia és járőröket kiküldenie, hogy az ellenséget tévedésbe vigye és visszavonulásunkat leplezze. Ez sehogy sem akart a jó embernek fejébe menni. A kételyek egész serege szállta meg őt. — Mindkét kezét homlokára emelte és jajveszékelt: »Kegyelmes uram, megteszem, a mit parancsol, habár nem tudom, mi jó és mi rosz. De minek is tett engem hadtest-parancsnokká az elnök? Hisz én megmondottam neki, hogy mit sem értek a hadviseléshez. Én egy öreg huszár vagyok, 22 évig szolgáltam a lovasságnál és egy huszár ezredet felállitok, Comme il faut, de tábornoknak nem vagyok alkalmas és nem is aspiráltam erre soha.« Igy ment ez tovább ily épületes hangon.

Miután megnyugtatám az embert és leráztam anyakamról, következő parancsot intéztem Görgeyhez.

»Nr. 241. Tisza-Füred, mart. 2. 1849.

Bámulattal értesülök arról, hogy ön Poroszlót kiüriti és pedig a nélkül, hogy nekem jelentést küldene, miszerint az ellenséget közelében látja. Rögtön e parancs vétele után azon két hadosztálylyal, melyek Poroszlót megszállva tartották, térjen oda vissza és személyes felelősség mellett őrködjék az ellenségnek minden előnyomulása fölött.«

Attól tartva, hogy Görgey mind a mellett is tovább folytatja engedetlenségét és Poroszlót feladja, ugy szintén azért is, hogy Répási tábornokkal hivatalos alakban ismertessem meg czélzataimat, ez utóbbihoz következő parancsot intéztem:

»Nr. 242. Tisza-Füred, mart. 2. 1849.

Görgey tábornok urnak csodálatra méltó levele, mely jelenté, hogy ő Poroszlót kiüriti, mivel az ellenség erősebb, mint ő, — a következő intézkedések tételére birt engem: Görgey tábornok urnak megirtam, hogy Poroszlót minden esetre tartsa meg. Ön pedig tábornok ur, sziveskedjék a maga részéről megparancsolni Hertelendy ezredes urnak, hogy menjen Görgey tábornok urhoz s őt kérdezze meg, ha vajjon eleget teend-e azon parancsomnak, hogy Poroszlót megtartsa, vagy, hogy tán az általa jelzett mozdulatot tovább akarja-e folytatni? Utóbbi esetben, ha tehát Görgey tábornok ur nem engedelmeskednék és Poroszlót csakugyan feladná, kérje meg őt Hertelendy ezredes ur, hogy állását legalább addig tartsa meg, mig más csapatok által fog fölváltatni. Hertelendy ezredes ur tudassa velem Görgey válaszát egy vágtatva ide küldött huszár által. Szekulics alezredes ur azonnal értesitendő, hogy legénységét készen tartsa, de a nélkül azonban, hogy kiléptettesse. Hadtestének a Tisza balpartján levő falvakban szállásoló többi részét sziveskedjék a tábornok ur holnap reggel jókor ide utnak inditani. Mihelyt Szekulics alezredes ur menetkészen fog állani, erről ön engem értesitni fog, mert akkor személyesen Poroszlóra akarok menni. Végre sziveskedjék Hertelendy ezredes urat értesitni arról, hogy azon esetben, ha Poroszló megtámadtatnék, mi oly helyzetben vagyunk, hogy az ellenséggel 38,000 embert állithatunk szembe.«

Már beállott volt az esti alkonyat, midőn én e parancsiratot Répási tábornoknak személyesen kézbesitém.

Még ez este adtam parancsot Klapka ezredesnek, hogy hadtestével Szolnokra menjen, mert minél valószinübb volt a tábornagy előnyomulása Poroszló felé, annál biztosabban számit-
k részéről hadműveleteink sikerére, feltéve, hogy
sereg keresztültörése Szolnokon át sikerülend.
ıleg egy futárt küldöttem Török-Szent-Miklósra
lgári biztoshoz, ki nagy ügyességgel vezette a
ést Vecsey tábornok hadtesténél. Felhivtam őt,
, hust, bort és fuvarokat tartson készen Klapka
ıára, mely három nap mulva hozzá lesz utasitva
ett. Ismétlések kikerülése végett, megjegyzem itt,
rdultával vettem a polgári biztos válaszát, miszet mindent rendben előkészitve fog találni; a mi
nnak, hogy az élelmi eszközök már készen voltak, s
tontartása és előszerzése körül tehetséges és előre
fáradoztak. Az olvasó emlékezni fog, hogy én
nai csata előtt négy héttel hiában kértem Kos-
ıgy Egyekben egy nagyobb élelem-tárt rendez-

al Vecsey tábornokot is értesitém Klapka
közeledéséről s kijelentém neki, hogy ha a Szolnok
ıs sikerül a nélkül, hogy ez alkalommal a Tisza
ıség által szétromboltatnék, Vecsey felhatalmazma hadtestet is magához vonja.

megtevém ez intézkedéseket, fejemet nyugalomra
elyre oly nagy szükségem volt, mert az előbbi éjjel
a szememet sem hunytam be és az utóbbi napok
s izgalmai nagyok voltak.

suktam le fáradt szemeimet, midőn ugy rémlett előt-
jajveszéklő hangok ragadnának ki az első szunya-
özül. Fölemelkedtem kemény nyughelyemről s a sze-
s világitásban, melyet a félig kialudt olaj-lámpa ter-
t, két alakot vettem észre ágyam lábánál, melyekben

857

Budapest IV,
Múzeum körút 3

közelebbi szemlélés után Répásira és Szekulicsra ismertem. Mind ketten rimánkodtak és arra kértek engem, hogy csak ne vezessem őket Poroszlóra. Kitörlém az álmat szemeimből és kijelentém Árpád e hős fiainak, hogy a magyar hadseregnek becsületbeli kötelessége egy oly fontos állást megtartani; hogy szégyen volna, azt feladni; végre, hogy elég erővel birunk, hogy azt az osztrákok ellen megvédelmezzük. Mind hiában! Mig Répási tábornok, ki fejét, melylyel nem birt, elvesztettnek látszott s kezeit, mint egy kétségbeesett, tördelte, méltó alárendeltje: Szekulics alezredes egy sereg taktikai okot hozott fel nekem Poroszló védelme ellen. A hosszú töltésről és annak számos görbületéről beszélt; melyet az osztrák tüzérség mindenütt keresztül törne és minket teljesen összekonczolna. Répási, kinek hatalmasan imponált ez okos beszéd, rimánkodó képpel lépett én hozzám: »Ne vezessen ön minket Poroszlóra,« — rimánkodék ő — »hallja excellentiád, mit mond Szekulics, keresztül törni, összekonczolni, uram isten, excellentiád, Szekulics ért a dologhoz, — ő sok könyvet olvasott.«

De ez már igen sok volt nekem. »Uraim!« — kiálték türelmetlenül, »most már az isten kedveért hagyjanak nekem békét már egyszer. A természet is megköveteli jogait; most tehát aludni és holnapra erőt meritni akarok. A mit parancsoltam, azt parancsoltam — és ennél maradunk! A hadosztálynak holnap jókor reggel menetkészen kell, hogy álljon. Ha Hertelendytől nyugtalanitó hirek érkeznének, akkor nem megyünk hanem még is készen kell lennünk minden eshetőségre.«

Erre jó éjt kivántam az uraknak és ágyamban a falfelé fordultam.

Végre még is csak eltávoztak mindketten. Az alatt, hogy ujra az álmat kerestem, elgondoltam, hogy miként vihette fel egy Répási az osztrák seregben az ezredesig.

Másnap reggel kapám a jelentést, hogy Görgey, kötelező parancsom ellenére, kiüritette Poroszlót. Hadteste zeneszó mellett vonult végig a városon. Ezzel egyidejüleg jelenté Hertelendy, hogy járőrei Eger-Farmos, Lövö és Ivánkáig száguldoztak ki, de az ellenségnek sehol még csak nyomát sem lelték. Nyilván délibábnak kellett tehát annak lenni, a mi Görgey szemei elé tükrözte a jól megszámlált 27,000 osztrákot.

Ily helyzetben kénytelennek éreztem magamat, hogy Görgey ismételt nyilvános engedetlenségéről részletesen és legujabb parancsaim másolatának mellékletével értesitsen a hadügyminisztert és őt arra kérjem, hogy széles körü kormányi teljhatalommal ellátott személyt küldjön ide, hogy e helyzetnek véget vessen.

A tábornokok lázadása. — Visszalépésem a hadsereg főparancsnokságától.

Esetleg e napon, mart. 3-kán vettem Debreczenből a hadügyminiszteriumnak egy rendeletét is, mely felhatalmazott engem arra, hogy Klapka ezredest a hadtestparancsnokságától feloldjam és őt Komáromba küldjem, »hol most reá nagy szükség van.« Ez volt módja annak, melynek segélyével magasabb, kegyvesztett tisztektől szabadulni és őket a harcztéri seregtől eltávolitni szoktak; »prendre la lune avec les dents!« mondották volna a francziák. Nehezen esett nekem, hogy Klapkának átadjam a miniszter rendeletét; de eszembe jutottak hibái, magatartása az utóbbi napokban, haszontalan visszavonulása Eger-Farmosról és végre megakartam mutatui, hogy büntetni is tudok, ha erre kényszeritenek: és igy még is elhatároztam, hogy átküldöm neki az iratot. Hogy azonban ne legyek kénytelen azt neki személyesen átadni, meghagytam neki, hogy hadtestének parancsnokságát bizza ideiglenesen Butharin ezredesre, maga pedig menjen Tisza-Füredre, hol Molnár őrnagytól a hadügyminiszternek egy rendeletét kell át vennie.

Hertelendy ezredes nyugtalanságot kezdett mutatni Poroszlón; két ágyut küldöttem tehát neki, hogy elhitessem az ellenséggel, miszerint a helység erősen van megszállva. Hanem nehány óra mulva visszaküldé Hertelendy az ágyukat, oly jelentés kiséretében, hogy attól tart, miszerint az ellenség tulnyomó támadásában azokat elfogja veszteni és arra kér, hogy e veszélynek kitett állást elhagyhassa.

Miután nekem oly okokból, melyeket már kifejtettem, elkerülhetlennek látszott, hogy Poroszlót megtartsam, elhatároztam, hogy személyesen fogok oda rándulni.

A Tisza balpartján a hid közelében egy szerény domb emelkedik, melyen átlovaglás közben Görgeyt és Répásit vettem észre. Mindketten kiváncsian és várakozás teljesen látszottak Poroszló felé tekinteni. Futólagos üdvözlet után átszáguldottam a hidon. A másik parton Guyon hadosztályának tábora volt. Mihelyt megpillantották a katonák, elhagyták tüzeiket, az ut felé szaladtak s engem »Éljen Dembinski« kiáltásokkal üdvözöltek. A rokonszenvnek e kifejezései annál inkább megörvendeztettek engem, mert azon emberektől jöttek, kikkel én végzetteljes helyzetben a kerecsendi magaslatokat védelmeztem; az ismeretség rövid, de jó volt, mert az emberek vitézül tartották magokat a tüzben és engem mindig homlokzatukon láttak. Midőn közelebb jutottam Poroszlóhoz, utólért egy futár Vecsey tábornok jelentésével, mely rögtöni választ igényelt.

Hogy azonban bizalmat keltsek Hertelendy ezredesben, hozzá küldém futár-tisztemet, Siebenlist lóvas századost, egy szép fiatal embert, tele tetterővel és nemes gondolkozással s megbiztam őt, hogy mondja meg az ezredesnek : legyen csak nyugodt s tolja járőreit a mennyire csak lehet minél előbbre.

Visszalovagolva Tisza-Füredre, Görgey tábornokot találtam, ki a legnagyobb alázattal közelgett felém s utánam lovagolt, mint egy uj hadsegéd. Guyon tábora mellett ellovagolva, még élénkebben ujultak meg a katonák ovatioi. Szivesen akartam volna pár szót intézni az emberekhez, ezért megállitám lovamat, s magam körül tekintém, hogy találjak valakit, a ki nekem tolmácsul szolgálhatna. Görgey tábornok megsarkantyuzta lovát, hozzám léptetett s szolgálatkészen kérdezé, hogy mit kivánok? Én azt mondám neki, hogy egy huszár tizedest keresek, ki azelőtt az én századomban szolgált és a ki most megmondaná az embereknek magyarul, hogy én szivélyes köszönetet mondok nekik, de oly hosszú éhezés után ne zavartassák magokat a főzésben, hanem használjanak fel minden pillanatot erőgyüjtésre.

Görgey tábornok arra kért engem, engedném meg neki hogy ezeket maga mondhassa el az embereknek, megeresztett tehát egy hosszadalmas élénk magyar beszédet, melyben minden esetre többet mondott, mint a mennyire megbiztam volt.

Beszédének heve és az emberek sötét arczai után itélve, valószinüleg szemrehányásokat tett nekik az én nevemben, de minden esetre nem örvendetes dolgokat mondott. Az olvasó igazoltnak fogja találni gyanumat, ha megtudja. hogy mi történt később egy negyed órával.

Alig válaszoltam szállásomon Vecsey tábornoknak, midőn Szemere Bertalan ur lépett be én hozzám, sürgősen egy haditanács egybehivására akarván engem rá birni. Azon javallatára, hogy a legközelebbi hadművelet tervezeténél kérjem ki Görgey és Klapka tanácsát, hogy ez által őket is felelősekké tegyem, azt válaszoltam neki a mit már febr. 28-kán irtam volt: haditanácsot csak azon tábornok hiv össze, a ki nem tud önmagának tanácsot adni, de én magam egyedül maradok felelős hadműveleteimért.

Hanem Szemere ur mindinkább sürgetett s mondá, hogy a tábornokok és osztályparancsnokok épen össze akarnak ülni, hogy egy reám nézve kellemetlen határozatot hozzanak; ez sem ingatott meg engem. Szemere aztán ezt mondá: »az urak rövid idő alatt itt lesznek, hogy excellentiádnak előadják az ügyet, melyet teljesitni nem akarnak.«

Alig jelenté ki ezt nekem, midőn kopogtattak az ajtón és belépett Görgey tábornok, Klapka ezredes, és Répási meg Aulich tábornok. Ünnepélyes komolysággal egy tagba állottak, meghajtották magokat s Görgey tábornok körülbelül ezeket mondá : »Altábornagy ur, nekem egy igen szomoru jelentést kell tennem.«

Én felhasználám a pauzát, melyet a szónak tett, hogy a következő megjegyzést vessem közbe : »Uraim, azon értelemben a mint azt Szemere ur épen előadá, nem közölhetnek semmi szomoritót oly emberrel, kinek lelkiismerete annyira tiszta, mint az enyém.«

Görgey azonban folytatá : »Altábornagy ur! Ön elvesztette a csapatok bizalmát s ezért nem tarthatja meg tovább a főparancsnokságot.« ..

Erre Klapka ezredes Görgey felé fordult s valamit monda neki, a mi az utóbbi ünnepélyes kijelentésének ellentmondani látszott. Ebből, valamint a kormánybiztossal folytatott, de megszakitott hosszas értekezésből azt véltem következtethetni, hogy még mindig egy haditanács alakitásáról van szó. Elő vettem tehát hadi sapkámat, azt feltevén s a balfelől levő kormánybiztoshoz fordulva mondám : »Szemere ur, — mindenek előtt elfogok önnek beszélni valamit. Lithvániából való visszavonulásom alkalmával egyszer oly helyzetben voltam, melyben egy haditanácsot kellett összehivnom, mert arról volt szó, hogy vajjon Lithvániában maradjunk-e, 300 órányi távolságra a főhadseregtől, vagy pedig vissza vonuljunk az azzal való egyesülés végett. Ekkor tudnom kellett az alvezérek gondolkozásmódját, mert az ottmaradás teljes önfeláldozást igényelt. De más felől legközelebbi mozdulataim legszigorubb titokban tartása elkerülhetlen szükség volt, — ennél fogva a körültem összecsoportosult tizenkét törzskari tisztnek következő nyilatkozatot tettem : uraim, önök az általam feltett kérdésekre felelni fognak, de én legkevésbé sem igérem önöknek, hogy a többséghez fogom tartani magamat. Erre aztán azt kérdék tőlem, hogy hát akkor mi okból követelem, hogy ők szavazzanak? Én ezt felelém : Azért hivtam össze önöket hivatalosan, mert az önök parancsnoka vagyok és e pillanatban önöknek hivatalos kötelessége, hogy beadják szavazataikat. De miután hadtestemben van egy ezredes, hasonlólag ezen urhoz itt — ekkor kezemmel Görgeyre mutattam — azt mondák nekem a tisztek közül nehányan, hogy »mi nagyon nyugodtak volnánk, ha a tábornok ur megigérné nekünk, hogy S. ezredes urral közli szándékait.« De én ezt feleltem nekik : »uraim, önök engem naponta lóháton látnak kezemben a térképpel és oldalamon lovagol az ezredes. Ebből következtethetik, hogy én vele terveimről beszélek. Miután azonban ez önöknek nem látszik elégnek és az ezredes most előttem annak tanubizonyságát adja, hogy a bizalommal, melylyel őt megajándékoztam, nincs megelégedve, szavamat kötöm le önöknek, hogy mától kezdve S. ezredes semmit sem fog egyebet megtudni, mint az indulás óráját. A menet irányát lovammal fogom önöknek jelezni és ha attól kellene tartanom, hogy fejemen levő tábori fövegem elárulja gondolatimat, félre dobnám azt és hajadon fővel mennék tovább. És azt, Szemere ur, a mit én ezelőtt 18 évvel tettem és a mi akkor eredmény által volt koronázva, ismételem ma is, ép oly friss lelkierő, de gazdagabb hadi tapasztalatok mellett, mint azon időben.«

Ekkor a hallgatagon ott álló hadtestparancsnokokhoz fordulva, mondám : »Uraim, megtörni képesek önök engem, mert végre a vas is törik, de meghajlitni soha!«

Ezután Klapkákoz léptem s kérdezém őt, hogy legalább az ő hadteste parancsomhoz képest Szolnokra megy-e? Ő igenlőleg felelt.

»Uraim,« — mondám most intőleg, »én csak azt kivánom, hogy e tettekből ne származzanak rosz következmények a magyar ügyre nézve« !

Az urak némán meghajták magokat és távoztak.*)

---

*) Érdekelni fogja az olvasót, ez érdekes jelenet leirásának összehasonlitása azzal, melyet Görgey többször emlitett művében arról ad. Ő ezeket irja :

»Midőn mart. 2-kán korán reggel Aulich, Pöltenberg és Kmety hadosztályaival Poroszlóra érkeztem, Klapka ezredes közlé

Én azon nézetben voltam, hogy Görgey tábornok e lázadó lépése az én személyes állásomra való következmények nélkül fog maradni, mert még aznap reggelén a következő levelet kaptam Kossuthtól:

---

velem, hogy Dembinskinek a megelőző estén tett és a hadiszállásokra vonatkozó intézkedései következtében, ama három hadosztálynak parancsnokai, melyek az ő — Klapka — parancsnoksága alatt Eger-Farmosban voltak, tisztjeik nevében kijelentették, hogy Dembinskitől egy parancsot sem fogadnak el többé, mely vagy általa (Klapka), vagy általam nincs ellenjegyezve. Közvetlenül erre ismétlék azon hadosztály-parancsnokok (Butharin és Desseffy helyett) ugyanazon kijelentést előttem Klapka jelenlétében. . . .

Klapka osztályparancsnokainak határozott bizalmatlansági szavazata Dembinski ellen e közben a legélénkebb visszhangra talált a 7. hadtest hadosztályainál.

Répási tábornok, a 2. hadtest parancsnoka és Klapka ezredes ép oly jól belátták, hogy a hadsereg ez állapota, a haza veszélyeztetése nélkül, tovább fenn nem állhat.

Önkénytelenül tehát abban állapodtunk meg, hogy hadtestünknek ekkor épen szolgálatban nem levő törzskari tisztjeit idő haladék nélkül a feletti tanácskozásra hivjuk össze, miként lehetne ez állapoton legczélszerübben segitni, Szemere Bertalan kormányi főbiztost pedig a tanácskozásban való résztvételre felhivni, hogy igy még szinezete is elkerültessék annak, mintha a hadsereg a kormány ellen conspirálna.

A törzskari tisztek ezen gyülésének határozata annak indokolásával együtt röviden a következőkben foglalható össze.

Az ellenséget megverni és e mellett éhezni, megjárja. Az ellenség által megveretni, de legalább utólag jól enni és inni, — ez is még csak elviselhető volna valahogy. Hanem ismételten megveretni és e felett éhséget szenvedni, ide számitva még minden képzelhető fáradalmat, — még is csak igen sok és tovább nem türhető.

Dembinski altábornagy idézte elő mind ezen veszélyeket a hadseregre — és pedig leginkább azon mód által, a melylyel ő, mint főhadvezér a fővárosok visszahóditására czélzó támadást vezette — minek következtében a hadsereg bizalmát örökre elvesztette.

Ennélfogva a kormánynak jelenlevő képviselője, Szemere Bertalan, fölkéretik, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket arra nézve, miszerint Dembinski altábornagy a hadsereg főparancsnokságától elmozdittassék és ez egyelőre — Dembinski utódának végleges kinevezéseig — a jelenlevő hadtestparancsnokok egyikére ruháztassék.

Altábornagy ur!

Bár mennyire meg voltam elégedve a febr. 27-ki csata eredményével, miután a csapatok nyolcz órán keresztül igen de-

---

Hogy Szemerének az ideiglenes főhadvezér választásában teljesen szabadkezet engedjek, előre kijelentém neki, hogy legkevésbé sem teszek ellenvetést, ha ő fiatalabb bajtársaim egyikére, Répásira vagy Klapkára akarná bizni az ideiglenes főparancsnokságot.

De miután ezek ugy találták helyesnek, hogy a hadseregnek ideiglenes vezetése réám, mint rangra nézve legidősebb hadtestparancsnokra bizassék, Szemerének nem maradt más választása s velem a felől tanácskozott, hogy mint lehetne legkevésbé sértő módon eszközölni Dembinski eltávolitását a főparancsnokságtól.

Ugy véltünk legkiméletesebben eljárni, ha Szemere azonnal felszólitja irásbelileg a főhadvezért, hogy a neki szánt keserü pilulát állásáról való önkénytes lemondás által kerülje ki és hadmüveleti naplóját a többi jegyzőkönyvekkel együtt neki (Szemerének) bizalmas uton küldje el.

Azonban Dembinski vagy nem hitt annak lehetőségében, hogy a hadseregnek egyszerü bizalmatlansági szavazata következtében letétessék, vagy mártyr-koszorut remélt kivivni, mert önkénytes lemondásról épenséggel semmitsem akart hallani. Egyébiránt lehetségesnek látszott az is, hogy kételkedett a hadsereg bizalmatlansági szavazatának valódiságában és azt mintegy általam koholtnak vette. Mindenek előtt tehát e képzelődéstől kellett őt teljesen megmenteni.

E czélból a következő napon Szemere Dembinski főhadi szállására ment Répási, Klapka és általam, és ha nem tévedek, Aulich és a 7. hadtest vezérkari főnöke által is kisérve.

Hogy azonban a kiméletnek egy eszköze se hagyassék meg kisérletlenül, előbb Szemere lépett be Dembinskihez és előre tudatá vele, hogy egy pillanat mulva mi vár réá, ha továbbra is vonakodnék a parancsnoki pálczát önkényt letenni.

Miután e lépés is eredménytelen maradt, Szemere felhivott minket, kik egyelőre az előszobában várakoztunk, hogy azonnal lépjünk be s kijelenté Dembinskinek a mi jelenlétünkben: a hadseregnek nincs többé bizalma az ő vezetésében és be kell látnia önmagának és hogy menynyire paralysálja mint főparancsnoknak a bizalom e hiánya az ő további működését.

Dembinski azon feltevésből látszott kiindulni, hogy itt kevésbé van szó az ő eltávolittatásáról a főparancsnokságtól, mint inkább az iránti kiváncsiságunk kielégitéséről, hogy — meghiusult támadásának alapul rekasan tartották magokat s az ellenségnek oly tiszteletet parancsoltak, hogy az elrendelt visszavonulás alkalmával ő is félbeszakitá a csatát s minket üldözni nem merészelt, bár mennyire

---

szolgált és általa féltékenyen titokban tartott — hadműveleti tervét előttünk leleplezze, mert Szemere kijelentésére tett válaszának lényege a következő reminiscentia volt ama hadjáratból, melynek ő martius előtti conversations-lexiconi hirességét köszöni :

»Visszavonulásomkor Lithvániában,« kezdé Dembinski az elbeszélést, »egyszer hozám jövének tisztjeim s tudni ohajtották, hogy hová vezetem őket. Uraim, felelém, látják önök itt az én sapkámat?«

Ekkor megragadá Dembinski valóban szoba sapkáját s föltevé.

»Ha föltehetném« — folytatá »akkori válaszának« citatioját, »hogy e sapka sejt valamit arról, a mit gondolok és hová akarom én önöket (a tiszteket Lithvániában, nem minket) vezetni, a földhöz csapnám (a sapkát), összetaposnám és föveg nélkül mennék tovább.«

Egyszersmind ismét lekapta Dembinski fejéről a szegény szobasapkát, megrázta azt egy ideig látható felindulással és irgalmatlanul a földhöz csapta.

Ugyanezt kénytelen ő felelni nekünk is — jegyzé meg továbbá — valahányszor hadműveleti naplója után kérdezősködünk.

Dembinski nyilván szem elől téveszté, mily lényegesen különbözött az ő helyzete velünk szemben amattól, melyben Lithvániában volt a tisztekkel szemben.

Ama tisztek még csak tudni akarták, hogy hová vezeti őket; mi már tudtuk, hogy hová vezetett minket : a hinárba tudniillik.

Azok még csak kételkedtek hadvezéri tehetségében, de mi már nem többé az ellenkezőben.

Azok még követni akarták őt bizonyos feltételek alatt, — mi már semmi feltétel alatt sem többé.

Nagyon gyanakszom Dembinskire, hogy csak »szerzői hiuság« vezethette őt arra, hogy ama tiszteknek adott szellemdús válaszát oly mal à propos citálja.

Dembinski és Szemere között hosszasabban folytatott eredménytelen össze-vissza beszélés után, mely alkalommal a mi részünkről a szóvivői tisztet egészen Szemerére biztuk, a jelenet végre Dembinskinek azon ismételt kijelentésével végződött, hogy ő önkényt nem fog viszszalépni, — mire mi magunkat ajánlottuk.

Hanem Szemerének belé kellett harapni a savanyu almába s korlátlan teljhatalma erejénél fogva hivatalosan kijelenté Dembinski altábornagynak, hogy a hadsereg főparancsnokságát haladéktalanul nekem adja át.«

is örvendettem továbbá Kmety alezredes (a legderekabb vezérkari tisztek egyikének) febr. 28-ki fényes sikeréről szóló kellemes hirnek, ép oly váratlanul kaptam mart. 1-én a tudositást, melyben engem Excellentiád arról értesit, hogy hadsergét Poroszlóhoz közelebb vitte.

Tehát ujra egy visszavonulás — egy győzelem után! Ujra terület-veszteség, midőn a térnyerésre a csapatok élelmezése végett oly nagy szükségünk van!

Eddig már valószinüleg veendette ön Vécsey tábornok tudositását, melyből látni, hogy Szolnok felől mit sem lehet félni, mert az ellenség csaknem egész erejét ön ellen egyesitette.

Higyje el nekem, tábornok ur, hogy az ellenség nagy respektussal viseltetik ön és hadserge iránt és nagyon fél egy részünkről való bátor támadástól.

De ezer meg ezerszer kell ismételnem, hogy csak egy óvatosan vezetett támadólagosság vezethet minket biztos győzelemre. A védelmilegességre való szoritkozás tönkre tesz minket. Ha nem teszi az ellenség, meg teszi az éhség. Ön azt irja, hogy gondoskodjam az élelmezésről; jól van, de az én kopasz tenyeremen nem nő buza; ha jól akarja seregét élelmezni, térnyerésre kell törekednie és nem térvesztésre; a Kassától Miskolczig és Egerig elterülő tér, mely most fel van adva, egy hónapra elégséges segédforrásokat nyujtott volna; és ha felhozza ön, hogy a csapatoknak a kemény földön kell tanyázni, azt kell válaszolnom, hogy a csapatok sokkal jobban lennének elhelyezve és élelmezve Eger, Árokszállás vagy Gyöngyös vidékén, mint a kiszivattyuzott Poroszlón vagy Tisza-Füreden.

Ismételten kérem az altábornagy urat, hogy a térnyerésre forditson figyelmet.

Kérem, fektesse hadműveleteit támadólagos alapra; hol, minő módon és minő ellenség ellen, azt ön itélheti meg legjobban, de előre és támadólagosan, különben physikai hiányokat fognak szenvedni csapatjai. Nem képzeli ön, mennyire emelné egy győzelem, egy szerencsés előnyomulás csapatjainak erkölcsi erejét. Én erősen meg vagyok győződve, hogy ha a 28-ki csata után ön egész erejével gyorsan előre nyomult volna, most már Gyöngyösnél állana és a Szolnok körül levő ellenség sebesen vonult volna vissza.

Én nem vagyok hadvezér, ezért tehát nem is elegyedem a strategiába, hanem a támadólagosság szempontján és a védelmilegesség nehézségein kivül ismételve sürgösen kell figyelmeztetnem a tábornok urat, hogy legjobb, leghadgyakorlottabb csapataink közül Vécsey és Damjanics alatt Répási hadtestének egy részével együtt mintegy 15—16,000 emberünk hetek óta tétlenségben van, egyedül oly állások fedezésére szoritva, melyeket az ellenség csak akkor fog komolyan fenyegetni, ha ön a főhaderővel nem nyomul elő támadólag; ha ön előre nyomul, Szolnok nem lesz veszélyeztetve, mert az ellenség még most nem elég erős arra, hogy főhaderejét önnel szembe állitsa és azonkivül Szolnok ellen jelentékeny haderővel törjön előre támadólag; ha pedig tétovázunk, akkor egészen máskép lesz.

Ismétlem, helyezze összes csapatainkat a Tiszánál tevékenységbe; ez bizonyára meg ment, a védelmilegesség pedig megront minket.

Ha én most főtábornok volnék, Török-Sz.-Miklosról egy dandárt egészen csendesen Czibakházára vetnék és Damjanicsnak meghagynám, hogy igy megerősitett hadtesttel, (tehát mintegy 10,000 emberrel) Czibakházán át előtörjön, mig Vécsey a többi 3000 emberrel hadtüntetést visz végbe Szolnok ellen, ön pedig megerősödve Répási csapatainak legnagyobb része (nevezetesen 12 fontos ütege és lovassága) által, óvatosan támadólag előre nyomul. (E helyen Dembinski a következő sajátkezű megjegyzést teszi: ezt irta nekem Kossuth ur, mint ohajtást mart. 2-kán és én azt már febr. 26-kán megparancsoltam. Dembinski Henrik.)

Mi lenne a következmény? Az ellenség főhadserege vagy elszakitna egy erős osztályt Szolnok támogatására és akkor ön megverné a gyengébb ellenséget, vagy pedig, ha el nem szakitna, sachban tartja ön az ellenség főhaderejét és Damjanics megveri a gyengébb ellenséget Szolnokon és fenyegeti az ön előtt álló ellenség jobbszárnyát, melynek aztán Hatvan felé kellene visszavonulnia. Ha ön már egyszer Gyöngyös előtt áll, küldje előre Görgeyt három dandárral Pétervásáron át Jablonowski ellen, vagy mint is hivják, és meg fogja látni, hogy mint fut Kassáról fölfelé.

Ha birjuk a vidéket Gyöngyösig, hozzá még Kecskemétet is, a csapatok nem fognak hiányt szenvedni; különben nem tudok jót állani, mert nem nő buzakalász kopasz tenyeremen.

Ez az én nézetem, melynek főpontja következő: Ne hagyja legjobb csapatainkat hiában tétlenségben, különben másképen kell azokat alkalmaznom; sajnálom, de meg kell tennem.

Van szerencsém még a következőkről értesitni:

1. Hogy Tokaj egészen üresen ne maradjon, a tartalékhadtestből, mely az ön hadsergén kivül áll, egy zászlóaljat, két századot, egy osztály lovasságot és egy fél 6 fontos üteget Tokajba helyeztem. (Dembinski itt sajátkezüleg megjegyzi: Ez oktalanság csakugyan keresztül is vitetett és ez egészen haszontalan hadműveletre a legfontosabb pontok egyikéről, Tisza-Füredről, Asboth ezredes alatt 3000 ember vonatott el tőlem. — Dembinski.)

2. Egész Budapesten az ellenségnek még 3000 embere sincs. Nekünk Komáromban 10—11,000 emberünk van; ha ön egy kombinált mozdulatot akar tenni, irja meg nekem a napot és órát és én 6000 emberrel és 20 ágyuval fogok tüntettetni Buda ellen Komárom felől; vagy beveszi ön Budát, vagy pedig eltávolitja magától az ellenséget és akkor annál biztosabban nyomul előre.

3. Az ellenségnek az egész szolnoki vonalon Pestig alig van 6000 embere.

4. A füredi és poroszlói élelmezést illetőleg arra kérem, lépjen egyenesen Szemerével összeköttetésbe, a helyett, hogy nekem ir. Debreczen messze van; mig ön nekem ir és én

vissza, eltelik három nap. Az illető biztosok parancsot kaptak, hogy mindent megtegyenek, de még egyszer : tér, tér! Mert a hol semmi sincs, én semmit sem teremthetek.

Önnek előrelátása, melylyel 12 nappal előre megmondotta, hogy az első csata Eger környékén leend, nagy tiszteletet keltett bennem az ön bölcs belátása iránt és gyarapitotta nagy bizalmamat. (Itt Dembinskinek következő megjegyzése olvasható : Nem 12 nap előtt, mert az én tervem már február 2-kán ki volt dolgozva, tehát egy teljes hónappal előre megjelöltem ama vidéket, melyen az első csata volt. — Dembinski.)

Ön az első nagy csatát nem vesztette el, az ország meg van elégedve az eredménynyel, ön probára tette csapatjait, — tehát előre! előre! és ne feledje a haderőket, melyek most Vécsey és Damjanics alatt az időt hiában vesztegetik. Mindent tevékenységbe kell hozni, ha Czibakházáról nem, akkor hát Szeged ellen, de én nem hevertethetem azokat hiában.

Debreczen, mart. 2. 1849 este 5 órakor.

Kossuth L. Elnök.

Én tehát biztos voltam a felől, hogy Debreczenben méltányolni tudják működésemet és öntudatom azt mondá nekem, hogy, ha daczára alárendelt tábornokaim hibáinak és daczára engedetlenségöknek, eredmények vivattak ki, ezt még is az én vezetésemnek kellett tulajdonitani; Kápolnánál volt az első eset, hogy a magyar csapatok az osztrákokkal szemben makacsul megállottak.

Én a csata kimeneteléről még nem irtam volt tudositást, azt tehát, a mit az elnök a harczról tudott, csak Szemere ur tudositásaiból, vagy pedig az összesség hangulatából merithette.

Tény, hogy Kápolna fordulópontot jelez Magyarországra nézve, mert e pillanatból kezdve az oláhok és szerbek lázadásai kevésbé intensivek levének s az utóbbiak még a kiegyezkedési kisérletekhez is hozzá kezdettek.

Még egy másik körülmény is mutatá a kedvező hatást, melyet a kápolnai csata az országban elő idézett; ugyanis az országgyülésnek számos tagjai, kik birtokaikra visszavonulva bizalmatlansággal néztek a harcz kimenetele elébe, most már Debreczenbe jöttek.

Hogy én még nem küldöttem volt tudositást a kápolnai csatáról a kormánynak, annak oka részint a physikai idő hiányában, melyet az olvasó, ha éjjel-nappali fárasztó munkásságomat figyelemmel kiséri, megfoghatónak tartand, részint pedig abban feküdt, hogy kerültem a panaszokat.

Asboth hadtestének elmozditása Tisza-Füredről, Damjanics hadtestének elmozditása Szeged felé, az élelmi szerekben való hiány és Szemere fukarkodásai, azon kellemetlenségek, melyeket nekem Görgey, Klapka és Aulich okoztak, — mindezen dolgokat meg kellett volna emlitenem és valóban és tulajdonképen senkinek másnak nem akartam ártani, mint az ellenséges hadseregnek. Az utolsó ok végre, mely engem egy kimeritő jelentéstételtől visszatartoztatott, volt, hogy én tulajdonképen a kápolnai csatát csak a következők előjátékának néztem : Szolnok bevételének, e helyből való előtörésnek és a tábornagy jobb szárnyában már körül vett hadserge letiprásának.

Egy fél óra mulva, hogy az urak elhagyták szállásomat, kaptam a kormány-biztosnak — csodálkozásomra magyar nyelven szerkesztett — hivatalos átiratát. Egy hadsegédem álta megkérdeztetém Szemere urat, hogy vajjon kiadhatom-e irodám ügydarabjait forditás végett? A hadsegéd oly válaszszal tért vissza, hogy Szemere ur azt izeni nekem, miszerint magától értetik, hogy az oly ügyet, melyet már az egész hadsereg tud, irodámra is bizhatom. Ez udvariatlanságon annál inkább csodálkoztam, miután minden levelében és minden eddigi értekezleten mindig a legnagyobb udvariasságot tartotta szemelőtt s egyet értett velem a renitens és képtelen alvezérek megitélésében. Kaptam ugyan Ivánkán tőle egy levelet, melyben azt irá nekem, hogy »ha ezer szemem volna, mindenik önre lenne irányozva«; de akkor e szavakban inkább némi figyelmet véltem kiolvashatni személyem iránt, most már azonban fel kellett tennem, hogy gyanusnak tünhettem fel Szemere ur előtt. E feltevésem be is bizonyosodott, mert levele a hadsereg főparancsnokságától való fölmentetésemet és Görgey kineveztetését tartalmazá ideiglenes parancsnokká.

Azt hiszem, Szemere ur kétszeresen hibázott!

Midőn ugyanis a négy hadtest-parancsnok elhagyta szobámat, azt kérdezé tőlem, hogy mit kellene tenni, ha a tábornokok nem akarnának engedelmeskedni? Erre ezt feleltem neki: »Vegye ön át teljhatalma alapján, mint kormánybiztos személyesen a hadsereg vezetését, ön jobban fogja azt kezelni, mint a négy ember, kik épen most menének el és én mint katonai tanácsadó az ön oldala mellett fogok lenni; az elnök nem sokára itt lesz és mindent rendbe fog hozni.« Tehát semmiesetre sem lett volna szükséges, ha én át adom is a hadsereg vezetését, azt egy lázadó tábornok kezébe tenni és ez által nyilván egy második hibát elkövetni.

Miután elmozdittatásomról tudomást vettem, kifejtém Szemere urnak, hogy mi a teendő e pillanatban s hangsulyozám, hogy mig Szolnok bevételéről nem érkezik jelentés, semmi elhatározót nem lehet kezdeni. Alig küldém el e levelet, — midőn Bayer ezredes, Messena ezredes — Répási tábornok vezérkari főnöke — és Lázár őrnagy az utóbbinak hadsegéde által kisérve, szobámba lépett. Bayer ezredes, a gyávát, ki biztositottnak tudja magát a bántalomtól, jellemző insolentiával követelte én tőlem a parancs-jegyzőkönyvet. Én visszautasitám követelését, mert a parancs-jegyzőkönyvet, mint a multnak történetét tekintettem, — az pedig az enyém volt; a mi azonban a jelent és a jövőt illeti, ez iránt már nyilatkoztam volt az illetékes kormánybiztos előtt. Az ezredes nem fogadá el nézetemet s szemtelen arczczal felelé: »Én tizennyolcz éve hogy katona vagyok s jól tudom, mint kell a parancsokat végrehajtani; ha az altábornagy ur nem adja a jegyzőkönyvet jószántából, erőszakot használok.«

Dühösen felugrottam, hadsegédem által behozattam a mellékszobából a jegyzőkönyvet, azt balkezembe vettem, hüvelyében levő kardomat pedig jobb kezembe ragadva, mondám: »Mig az egyik kéz a kardot fogja tartani, a másik nem bocsátandja ki a magyar hadsereg parancs-könyvét.«

Ő viszonzá: »Meglátjuk!« s kiséretével üdvözlet nélkül elhagyá lakásomat.

Kevéssel ezután hallám az első szobában egy fölvonuló gyalogsági szakasz nehéz, ütenyszerü lépteit. Alig volt időm megforgatni a kulcsot és bezárni az ajtót, midőn felhangzott a parancsszó: »Lábhoz!« s a fegyverágyak nagyot koppantak a padozaton.

Szemere urhoz rögtön egy levelet intéztem, melyben ez eljárás skandalosus voltát ecsetelém. Hadségedem, a ki a levéllel elakart menni, az előszobában visszautasittatott az őrség által s tudomására adatott, hogy »mindenki leszuratik szuronynyal, a ki lakásomból eltávozni akar.«

Igy lettem én foglya ama hadseregnek, melyet eddig vezényeltem. Egy pillanatig közel voltam ahoz, hogy e magyar népet, melyet oly annyira szerettem, melynek tétova és habozás nélkül fejemet és karomat, szivemet és lelkemet, gondolkozásomat és törekvésemet felajánlottam; e magyar nemzetet, melynek reményéhez és hitéhez saját nemzetemnek is reményét és hitét láttam füződni — tegyem felelőssé e méltatlanságokért. De még is a keserüség érzete nemsokára helyt adott a sajnálat érzésének, hogy egy nép viharos korszakában jövőjét és sorsát egy mindenesetre nagy tehetségü, de oly annyira hiu és minden fogalmat meghaladó lelketlen egoista kezébe tehette le, — minő Görgey....

Egy félóránál tovább tartott fogságom. Egyszer csak Répási tbrnokot hallám az előszobában csörömpölni. Itt észre vevé az őröket s csak ekkor tudá meg, hogy tulajdonképen mi történt. Azokat rögtön eltávolittatá s teljesen megindulva, bocsánatot kért tőlem. Hasonlóképen Messena ezredes és Lázár őrnagy is hadsegédemhez jöttek, igazolták magokat nála és előadták, hogy ők nem tudták, mi czélból hozta őket ide Bayer ezredes; ez egyszerüen oly felhivással ment hozzájok, hogy kössék fel a kardot s kövessék őt »egy fontos szalgálatra.«

Valami különösen viselte magát Szemere ur ez ügyben. Egy levelében »nagylelküségemre« hivatkozott s szép szavak által akart engem a parancs-jegyzőkönyv kiadására birni. Oh, én nagyon jól értettem Görgey ur érzékenységét, a ki minden követ megmozditott és mindent elkövetett, hogy a jegyzőkönyv birtokába jusson, hogy igy az őt compromittáló parancsot, melyet én neki Poroszlóra küldöttem, megsemmisithesse.

Görgey tábornak, az éles gondolkozó és okos számitó, igen jól tudta, hogy visszavonásai a hadseregnél nem számithattak tetszésre. Mintegy 30—40 törzstiszt, köztök több bajtársa a magyar testőrségtől, az ő részén állottak ugyan; azonban a hadsereg általában és nagyban, ezt tulzás nélkül mondhatom, határozottan mellettem volt. Hogy minő összeköttetései voltak Görgeynek a tábornokok között, azon figyelemre méltó tényből is lehet következtethetni, hogy Aulich tábornok, már a hadsereg főparancsnokságától való fölmentetésem tudomásra jövete után este bizalmas hadsegédét oly kérdéssel küldötte én hozzám, hogy nem kivánnék-e én neki valamit parancsolni? Hogy Guyon és Aulich két hadteste teljesen ragaszkodott hozzám, azt jól tudtam, de annak még gondolatát is, hogy ezt kizsákmányoljam, hogy tán személyes dicsvágyomat kielégitsem s ez által még fokozzam a zavarokat a magyar táborban, visszautasitám magamtól. Nyugodtan beakartam várni a kormány további határozatát s ezért a következő választ adtam a hadsegédnek: »Mondja meg a tábornok urnak, hogy azután, a mi történt, nagyon csodálkozom e lépésén.«

Ugyan ezen este kaptam Damjanics tábornoknak mart. 2-kán kelt jelentését, mely e szavakkal kezdődött: »Holnap a mienk Szolnok«! Jelentésének további folyamában kifejté részletesen, hogy szándékszik ő a támadást keresztül vinni.

A jelentést azonnal elküldém Szemerének, habár nem voltam egészen szabad a kételyektől ez igéretek teljesitése iránt, mert nehány nappal az előtt Vécseytől kaptam leveleket, melyekben ez Damjanics habozásáról panaszkodott. Miután ugyanis már Egerben értesültem Kossuthtól, hogy Buric császári tábornok az alföldről Kecskemét felé nyomul, Damjanicsot oda utasitottam, hogy saját balszárnyát fedezze, hogy igy, azon esetben, ha a Szolnok elleni támadás meghiusulna, szabadon találja a biztos visszavonulást Czibakházára.

Csak attól tartottam, hogy e figyelmeztetés őt tulzott óvatosságra, tétóvázásra birandotta, mert az én időszámitásom szerint parancsomnak már febr. 27-kén reggel az ő kezei között kellett volna lenni, ugy, hogy a Szolnok elleni támadás már mart. 1-én megtörténhetett volna; de most már 3-kán este volt és még mindig csak igéretek érkeztek.

Kossuth megérkezése Tisza-Füredre. — A tábornokok értekezlete az elnöknél.

Már a következő napon, mart. 4-kén mutatkoztak annak következményei, hogy a hadsereg ideiglenes főparancsnoksága Görgeyre ruháztatott. Sok ingadozó fordult a fölkelő nap felé.

Az izgalom a kormány ellen szemlátomást növekedett, a tisztek leplezetlenül nyilvániták »az ügyvédek és táblabirák kormánya« iránti visszatetszésüket és a legfőbb hatalomnak egy katonai személyiségre való átruházását követelték. Nem nehéz kitalálni, hogy a tisztek ez által csak uj főtábornokuk legbensőbb és legtitkosabb kivánságának adtak kifejezést.

Mint Kmety tábornok egy röpiratából értesülök, Görgey tábornok is nem kevés hangsulyt fektetett emlékiratában a hadseregnél levő állitólagos befolyására; sőt még emlitést is tesz egy feliratról, melyet a Kmety-hadosztálytól kapott s melyben e hadosztály tisztjei biztositák őt legteljesebb odaadásukról; még azon esetre is, ha ő szükségesnek tartaná őket Debreczen (vagy is az országgyülés és a kormány) ellen vezetni. Kmety tagadá ugyan e felirat lételét, de a mi tagadhatatlan, az, hogy gyakran voltak agitatorok, a kik a hadserget ily értelemben izgatták. Görgey türte ez eljárást, mert jól tudta, hogy Kossuth mindenről értesülni fog és igy ő — Görgey — birája előtt, hatalomra támaszkodva, némikép fenyegetőleg fogna feltünni.

Délelőtt 10 órakor hozzám jött Répási tábornok s elbeszélte, hogy Hertelendy járőrei az eger-farmosi uton nehány lőporos kocsit találtak tele munitióval, melyeket Klapka hadteste visszavonulásakor ott hagyott. Arra kértem a tábornokot, hogy azon embereknek, kik előfogatok segélyével elvontatták onnan a kocsikat, jó borravalót adjon.

Déli 1 óra tájban jelenték nekem, hogy Kossuth elnök, Mészáros hadügyér és Vetter tábornok megérkeztek légyen Debreczenből; nekem különösnek tetszett, hogy az urak nem szálltak hozzám. Azt hiszem, az olvasó felfogja neheztelésemet, mert a kormány előtt még mindig mint főparancsnok állottam. Kérdeztetém Kossuthtól, hogy minő órában beszélhetnék vele s azt a választ kaptam, hogy »minél előbb, annál jobb.«

Azonnal hozzá siettem tehát s ott találtam nála összegyülve Mészáros, Vetter, Görgey, Répási, Aulich tábornokokat, Klapka ezredest és Szemere kormánybiztos urat. Az elnök felhivott, hogy mellette a kanapén helyet foglaljak; körben az asztal körül ült a többi tábornok, Kossuth szemben Görgeyvel.

Az elnök most felhivá az utóbbit, hogy ellenem való panaszait adja elő. Ő tehát egy hosszu beszédet eresztett meg, mely csak ugy hemzsegett a valótlanságoktól és ferditésektől. Erre én emeltem szót s igen könnyü volt nekem, hogy Görgey adatait valódi értékükre szállitsam alá. Legelőbb is azon alaptalan és merész vádról emlékeztem meg, melyet ellenfelem a parancsom ellenére Tokajnak inditott podgyászok iránt emelt. Görgey azt mondá, hogy a nagy buzgalom, mely őt az ország tulajdona iránt lelkesitette — mert ő a Pest kiüritése alkalmával felrakott tárgyakat, mint az ország és nem mint az ő hadtestének tulajdonát tekintette — birta őt csak e panasztételre. E mentség nem ért semmit, mert a legnagyobb buzgalom nem igazolja a panaszt a felett, hogy a podgyászok Tokajban veszélynek vannak kitéve, ha én azokat nem oda, hanem Tisza-Füredre rendeltem.

Midőn Görgey e podgyászokat »az ország tulajdonának« nevezte, átpislantott Kossuthhoz, mint egy ábrándozó kedveséhez. A hatás nem is maradt el.

Görgey oly szelidnek és alázatosnak mutatta magát, hogy Kossuth e magaviselet által meg lett vesztegetve. Továbbá volt neki arcza rá, hogy gyors utazásomat Egerből Kápolnára, gyors bevonulásomat e helységbe, hogy az általános felbomlást megakadályozzam, oly módon tüntesse fel, mintha én egy ily fontos pillanatban határozatlanságot tanusitottam volna. Ekkor emlékeztetnem kellett őt arra, hogy mint kért engemet, midőn a csata állását áttekintette, hogy fordittassam meg a kocsit és meneküljünk, én pedig ennek ellene szegültem.

Az elnök azon kérdésére, hogy miért távozott el Mező-Kövesdre, azt felelte, hogy azért ment oda, »hogy mindent rendbe hozzon.« Már azt kérdem én, hogy mit kellett ott »rendbe hozni?« Midőn továbbá a beszéd a febr. 28-ki mező-kövesdi ütközetre került, be kellett vallania, hogy meglehetős későn érkezett a harcztérre, mert a helység utczáin, melyek az ő podgyászai és vonat oszlopai által formálisan el voltak zárva, nem tudott keresztül hatolni. Ez ismét egy vád volt önmaga ellen, mert neki Kerecsendben kiadott parancsomhoz képest a táborrendet fenntartani és a podgyászoknak a kijelölt irányban való elinditása fölött őrködnie kellett volna. Midőn végre Görgey azon kérdésre, hogy miért nem teljesitette Poroszló megtartására vonatkozó parancsomat, amaz üres mentséggel állt elő, hogy parancsom határozatlan és kétértelmü volt, az elnök, Vetter tábornok és a hadügyminiszter egyszerre e felkiáltással vágtak az ő szavába: »Ohó, mi olvastuk a parancsot!« Görgey láthatólag zavarba jött s nehány semmitsem mondó szót rebegett.

E nyivános valótlanság, melyen most Görgey rajta kapatott; a vizsgáló urakat fel kellett volna, hogy világositsa az ő többi állitásairól és előadásairól. Még inkább fokozódott Görgey zavara, midőn az elnök azt kérdé tőlem, hogy történt a dolog a 27,000 emberrel, kik Görgey jelentése szerint őt megtámadták volna? Én vállat vontam s ezt felelém: »Csak a tábornok ur képzeletében léteztek.«

Kossuth aztán zavarodott arczczal kérdé tőlem, hogy miért vezettem a hadserget Tisza-Füredre? — »Mert éhes volt,« — hangzék válaszom. Most már felhasználhattam volna az alkalmat, hogy kifejtsem terveimet Szolnokra nézve. De mégis hallgattam, mert e város még ekkor is osztrák kezekben volt. Adott feleletemmel azonban Kossuthnak eszébe akarám juttatni egyuttal az egyeki élelemtárra vonatkozó kivánságomat. Ő megis érté a szemrehányást, mert félhangosan mormogá magában: »Tehát én volnék az oka.« Midőn végre Görgeynek nyilt fegyelmetlensége és az ő vezérkari főnöke által irányomban, a főparancsnok irányában elkövetett elfogatási gyalázat is szoba jött, az elnök egészen megütközöttnek látszott; határozott kivánságomra, hogy ez ügy felől hallgatni és e miatt senkit felelősségre vonni nem kell, Kossuth — előttem, nyiltan kimondva, némileg értelmetlenül — ezt mondá: »Nem, altábornagy ur, a kormány ez ügyet minden esetre desavouálni fogja.«

Ekkor egy nehány másodperczny szerfelett kinos szünet állott be, mely alatt senkisem szólott és az egész gyülekezet bizonyos feszültségben tekintett maga elé. Fölemelkedtem tehát és mérsékelt, de határozott hangon mondám: »Uraim, hozzanak oly határozatot, melyet legjobbnak tartanak; ha Magyarország ügyének használni vélnek általa, jelentsenek ki engem — ha ugy tetszik — képtelennek a hadsereg vezényletére; de ha továbbra is kellene még szolgálnom, kimondom önöknek leplezetlenül, hogy ezen négy urral soha sem fogok szolgálati érintkezésbe lépni.« Miután erre az elnök inditványára elhatároztatott, hogy a hadügyminiszter mindenek előtt puhatolja ki és ismerje meg a tisztek véleményeit, az értekezlet bezáratott és a tagok szétoszlottak.

Midőn én is távozni akartam, Kossuth visszatartott, hozzám lépett s mindkét kezét arczomra téve, egy darab ideig némán és a mély, végtelen szivbeli fájdalom kifejezésével merőn nézett szemembe. Végre megszakitám e sokat mondó hallgatást s fölemlitém Damjanicsra és Szolnokra vonatkozó czélzataimat. Az elnök keserüen mosolygott. »Azt hiszi ön« — veté ő közbe — »hogy Damjanics tenni fog valamit? Ő semmit sem fog tenni, mert én olvastam a parancsot, melyet ön neki küldött; ez sokkal több óvatosságot szab elő, hogy sem Damjanics támadni merészelne.«

»Én nem ismerem a tábornokot személyesen« — viszonzám én, »de őt nekem igen vállalkozónak festették és ezért én tanácsosnak tartottam vele szemben sulyt fektetni az elővigyázati rendszabályokra.«

»Igen,« felelé Kossuth, »ezért ön ugy intézte a parancsot, hogy, ha a Szolnok elleni támadás sikerül, minden dicsőség önre háruljon, ha pedig meghiusul, a tábornok viselje a felelősséget.«

E beszéd roszul esett nekem, nemcsak azért, mert az egy valóságos tévedést és igaztalanságot foglalt magában, hanem főleg azért, mert láttam, hogy Kossuth éppenséggel nem az az ember, a ki képes lenne megitélni az én működésemet. Én áldozatot hoztam azáltal, hogy mindenütt, a hol magam nem lehettem személyesen jelen, alparancsnokaimnak nagyobb csapat számot adtam rendelkezésére, mint a mennyi nekem maradt; igy Damjanics tábornoknak Szolnoknál és igy Kápolnánál

Aulich tábornoknak is, a kinek kétannyi haderőt adtam rendelkezésére, mint a mennyit magamnak tartottam vissza.

Beszélgetésünk nem sokára véget ért, és én ajánlottam magamat.

Még megakarok itt emlékezni néhány szóval a famosus kormánybiztos urról.

Midőn ő, a tábornokokkal egyszerre való távozása alkalmával, az elnök szobájából kilépett, mélyen meghajtá magát előttem, a mit én azonban teljesen ignoráltam. Ez az ur nem látszott felfogni azt, hogy ő legfőbb oka mind annak, a mi történt. Midőn én vele több évi számüzetés után Francziaországban beszéltem, beakará nekem bizonyitni, hogy ő »nagyon okosan cselekedett s utját vágta egy katonai lázadásnak.« Alapjában téves nézet! Ha egészen távol tartotta volna magát az ügytől, igen könnyü lett volna nekem, mint főparancsnoknak rendet tartani, »a lázadásnak« elejét venni és drasztikus eszközökkel fellépni az engedetlen tábornokok ellen. De miután ő, mint a kormány képviselője, közbelépett, a hatalom ki volt csavarva kezeimből és én a Szemere ur által rögtön támogatott magyar tábornokokkal szemben mint idegen állottam, minden támasz nélkül, egy egyetlen ember ön magamra utalva.

Vetter a hadsereg főparancsnokává lesz. — Damjanics elfoglalja Szolnokot. — Utazásom Debreczenbe.

Alig valék egy óra hosszig lakásomon, midőn Mészáros hadügyminiszter szobámba lépett. Kijelenté nekem, hogy a tiszti körökben uralgó hangulatot már ki ismerte s ennek alapján az elnökkel egyetértőleg megtette a szükséges intézkedéseket. »Altábornagy ur,« — mondá körülbelől, »ha erősek volnánk, egészen máskép cselekednénk, de mi gyengék vagyunk és nem tehetünk ugy, a mint akarunk; azért jövök tehát, hogy önt felkérjem, miszerint helyezze magát személyesen a hadügyminiszterium rendelkezésére. Mi Vetter tábornokot neveztük ki főparancsnoknak.«

Miután én e kijelentésre semmit sem válaszoltam, a derék ember tovább folytatá ama családias hangon, mely ismeretes őszinteségéből és bonhomiájából származott: »Tisztelt Dembinski, ha én önt Debreczenbe érkezésekor ugy ismertem volna, mint a hogy most ismerem, igy szóltam volna önhöz: Kedves barátom, önnek jelentékeny hire van, de ne tegye azt koczkára az által, hogy a mi ügyeinkbe avatkozik, mert mi egy ábránddal, naivitással és képzelődéssel telt nemzet vagyunk; mi azt hisszük, hogy mindent tudunk és mindennel birunk és mégis — semmivel sem birunk és semmitsem tudunk, ezért utazzék vissza minél előbb Párisba.«

A kissé kemény és szigoru itéletet, melyet a magyar hadügyminiszter e pillanatban saját népe felett mondott, természetesen olyannak vettem, a mint a mi valóban volt, mint egy, Mészárostól magától bizonyára soha, legalább nyugodt megfontolás után komolyan nem értett szójárást, melynek egyedüli czélja az volt, hogy enyhitse a sértő benyomást, melyet a tényleges viszonyoktól is minden esetre függő kormány által velem szemben elkövetett igazságtalanságnak reám gyakorolni kellett.

Mind bizalmasabbak és melegebbek levénk. »Mit tart ön Kossuthról«? — kérdém.

»Kossuth« — felelé a hadügyér, — »tetőtől talpig ügyvéd, ezzel mindent megmondottam önnek ama férfiuról, kinek közelében soha sem találom otthoniasan magamat ..«

Ezután Görgeynek ismételt nyilt engedetlenségéről és parancsaim elleni lázadásáról beszéltünk. Kérdezém, miért nem vonja a kormány felelősségre a tábornokot? Mészáros azt felelé, hogy az elnök akarná ugyan, de nem meri ezt tenni, mert Görgey ma »a magyar nép kedvencze.« Ez azonban csak mesterkélt, csak csinált dolog volt nehány hirlapiró és képviselö által. Oly határozottan nem volt kimondva a nép véleménye; sőt nagyon is ingadozott. Igy emlékszem a jéghideg fogadtatásra, melyet a tábornok Miskolczon és Egerben tapasztalt. Ma már igen is megengedem azt, hogy Görgeyvel szemben gyenge voltam. Nekem, mint a hadsereg főparancsnokának használnom kellett volna hatalmamat és őt, engedetlenségének ha nem is első, de második esetében hadijogilag főbe lövetnem kellett volna. És mégis igazságtalan dolog volna, ha a történelem e mulasztást, mint az erély hiányát akarná nekem betudni. Mindig csak helyzetemnek sajátosságára kell hivatkoznom. Görgeynek, mint benszülöttnek még a legvégső esetben is meg voltak még barátai és hivei, kik vele tartottak; én pedig, — én egyedül állottam idegen országban és a kormány támogatására volt szükségem.

Még azon mód is, melyben Vetter tábornok uj hivatalát elfoglalá, nem nagyon volt reményt nyujtó Magyarország ügyére nézve. Ő ugyanis kényelmesen Debreczenbe tért vissza, hogy ott magának egy vezérkart állitson össze és ez alatt az ideiglenes parancsnokságot Görgey kezein hagyta, — ezzel egyszersmind időt és alkalmat adva neki uj fondorlatokra. Ha tudta volna Vetter, hogy mennyire fáradoznak azon Görgey creáturái, hogy őt is mint »sváb«-ot és »schwarzgelb«-et gyanusitják, valószinüleg nem hagyta volna oly bizalmasan a hatalmat a cselszövőre.

Egész nap otthon maradtam, várva, hogy az elnöknek lesz annyi udvariassága, hogy engem meglátogasson. De csatlatkoztam, Kossuth ur nagyon igénybe volt véve Görgey által, és annyira lebilincselve, hogy számomra valószinüleg már nem talált időt.

A mi e kellemetlen helyzetben leginkább nyugtalanitott az volt, hogy Szolnokról semmi hirt sem kaptam. Semmi sem eshetett fájdalmasabban nekem, mint a tétlenség. Azon gondolkoztam tehát, hogy, ha Damjanics Szolnoknál győz, mint az ő vezérkari főnöke hasznossá tegyem magamat, hogy igy habár e csak másodlagos állásban is szolgáljak Magyarország ügyének. Még mindig szemem előtt lebegett Damjanics nagy hangu jelentése: »Holnap Szolnok, a miénk.« Ennek tehát 3-kán megkellett volna történni és ma már 5-ike este volt.

De ime 6-kán reggel kopogtatnak ajtómon és belépett sugárzó arczczal Przyiemski őrnagy Vécsey hadsegéde, áthozva a jelentést, hogy Szolnok bevétetett, az ellenség itt meglepetett, ennek veresége tökéletes és — a mi a fődolog — hogy a hid sértetlenül a mi kezeinkbe esett. Én az őrnagyot e jelentéssel haladéktalanul az elnökhöz küldöttem, a ki épen utra készült Debreczenbe. Ő nemsokára vissza jött a hirrel, hogy Kossuth átkocsizás közben hozzám fog jönni.

Türelmetlenül vártam az elnököt. Ugyanis a 9400 embert számláló Répási-hadtest, mint az olvasó egy előbbeni fejezetből emlékezni fog, már Klapka hadtestének elindulásakor kapta a parancsot, hogy menetkészen álljon. Ha tehát az elnök most hozzám jött volna — 7 és 8 óra között volt az idő — Répási hadteste még ez napon mozgásba tehette volna magát, ugy, hogy nehány gyorsitott menet segélyével 9-kén este már 34,000 ember lett volna Szolnokon összpontositva. Ha ehez még elfogadta volna Kossuth tervemet, melyet neki előterjeszteni akartam, és — habár a következő napon is — mintegy 8000 embert szakitott volna el Görgey hadseregéből, hogy azokat ugyan ezen irányba küldje, ezzel 40,000 ember vetette volna magát az osztrákok összeköttetési és visszavonulási vonalaira és ezeket Pesttől és Komáromtól elvágták volna ugy, hogy nekik csak a visszahuzodás Galicziába maradt volna hátra. A Tisza-Füreden maradt 5—6000 ember által, kik Poroszló ellen egy áltámadást vihettek volna keresztül, az osztrák hadsereg ezen kivül meg lett volna akadályoztatva abban, hogy Miskolcznál a jó utat elérje, ugy, hogy kénytelen lett volna járatlan utakon a Kárpátokon keresztül Galicziába és pedig az ország legszegényebb részébe visszavonulni. Mintegy 50,000 főnyi győzelmes hadsereg által üldöztetve, melyet a török-sz.-miklósi és tisza-füredi raktárakból minden szükséges kellékkel el lehetett volna látni, mig az osztrák hadseregnek, mely Kápolnánál ellövöldözte a lőszert, ugy munitióban, mint élelmiszerekben érezhető hiányt kellett szenvednie, e visszavonulás a császáriakra nézve katastrophára vezethetett volna.

Mig ez eszmékkel és tervekkel foglalkoztam rögtön vevém a hirt, hogy Kossuth már elutazott!

Még e figyelmetlenség sem lohasztotta le buzgalmamat, hogy az ügynek használjak. Azonnal megparancsolám Molnár őrnagynak, hogy készüljön el futári utra Debreczenbe; Przyiemski őrnagynak pedig »Damjanics és Vécsey tábornokoknak szóló következő levelet adtam át: »Vitéz bajtársak! Habár nincs többé jogom nektek parancsolni, még is hivatva érzem magamat nektek a következőt tanácsolni: Tartsátok magatokat erősen Szolnokon, biztositsátok magatokat főleg Árokszállás irányában és ne tegyetek semmi mozdulatot Pest felé, nehogy az ellenség Árokszálláson át el vágja jobbszárnyatokat. Rögtön irni fogok a kormánynak, hogy legalább 15,000 embernyi segitséget küldjenek számatokra. — Tisza-Füred, mart. 6. 1849. Dembinski Henrik, altábornagy.«

Egyszersmind átküldék Molnár őrnagy által a kormánynak egy emlékiratot, melyet azonban nem mint ezelőtt tettem — Kossuth személyéhez, hanem a hadügyminiszteriumhoz czimeztem. Kifejtettem itt a nézeteket, melyeket előbb az olvasónak előadtam és hangsulyoztam annak sürgősségét, hogy Répási hadteste mellett még Görgeytől 5—6000 ember küldessék Szolnokra; továbbá kértem Damjanicsnak altábornagygyá való kineveztetését és igy végeztem: »Miután most Szolnoknak általam kezdeményezett bevétele által hadműveleti tervem sikerült, azt hiszem, fel vagyok oldva a kényszerüségtől, hogy a hadügyminiszterium rendelkezésére álljak.«

Mielőtt Przyiemski őrnagy visszautazott volna, kérdezősködtem tőle annak okáról, hogy miért késett a Szolnok elleni támadás. Ekkor megtudám, hogy Damjanics tábornok 2-kán este hadtestét Czibakházánál a hidon át vezette Szolnok felé, hogy virradatkor megkezdje a támadást. Vécsey tábornok átadta neki gyalogságának felét, mely Szolnok és Czibakháza között tutajokon át kelt a Tiszán. Hanem Damjanics azt a hibát követte el, hogy megosztotta hadosztályát, hogy igy két oldalról Szolnok ellen egy meglepő támadást vigyen keresztül. A jobb hadoszlop a Tisza jobbpartja hosszában a folyamnak felfelé nyomult, tehát nem tévedhetett el, mert maga a folyó volt utmutatója; a bal ellenben, melynek a pusztán át kellett vonulni, elveszté az éj sötétében a tájékozást s ezért nem érkezett meg virradatkor a kijelölt pontra. Ennek következtében Damjanics, ki a jobb hadoszlopnál volt, felhagyott a támadással visszahuzódott állásába Czibakházára és a Vécseyhez tartozó gyalogságot visszaküldé az illető hadtesthez. Azonban az utóbbi és több törzstiszt által sürgetőleg felhivatva, megujitá Damjanics 4-kén este az intézkedéseket és tökéletesen rajta ütött az ellenségen. Az eredmény határozott volt; 7—9 ágyu került a magyarok kezébe és több mint 1000 ember részint az ütközetben esett el, részint oda veszett a Zagyva mocsáraiban. Az Abonyban álló osztrák lovas-dandár az ágyudörej hallatára Karger megtámadott dandárának segitségére sietett, azonban a Povinski vezetése alatt álló lengyel lovasság és két szakasz huszár derék tüzelése által tönkre veretett. Vécsey tábornok, ki itt nagy lélekjelenlétet tanusitott, lovasságával át vágtatott a hidon és Szolnokon és az Abony felé vezető uton figyelő állást foglalt.

Szolnoknak ezen, habár sikerült, de még is Damjanics által végzetteljesen késleltetett megtámadtatásáról azért emlékeztem ily behatólag, mert az ez által elvesztett 48 órában láttam én mindazon szerencsétlenségeknek kutforrását, melyek Magyarországra bekövetkeztek. Ha a Tisza hidja és Szolnok már 3-kán estek volna kezeinkbe és ha én a tábornokoknak Kossuthnál tartott értekezletén ez eredményre és hadműveleti tervemnek sikerére mutathattam volna, Görgey soha sem nyert volna az elnöknél oly átkos befolyást és soha sem kapta volna meg a főparancsnokságot.

De taktikai szempontból is érdemel némi figyelmet a Szolnok elleni támadás. E vállalat tényleg már 3-kán sikerült volna ha meg nem esik Damjanics tábornok megkerülő hadoszlopával a tájékozatlanság. Hibás dolog, éjjeli menetben és egy tökéletesen sik, eligazodási pontokat teljesen nélkülöző vidéken, a haderőket megosztani. Egészen más, ha a megtámadandó pont szemünk előtt áll; akkor helye van az ily kisérletnek. De ha a támadási pont még hat jó menet órai távolságra van, a megkerülő hadoszlop kiszámithatlan veszélyeknek teszi ki magát.

Miután itt a magyar hadvezérek hibáiról van szó, nem tehetem, hogy Karger osztrák dandárnok és alvezéreinek hibáiról is meg ne emlékezzem. Ez urak oly gondatlanságot és hanyagságot tanusitottak a biztonsági szolgálatban, mely határos a meséssel. Négy napon keresztül engedik a magyar csapatokat ismételten egyik partról a másikra átkelni és saját homlokzatuk és szárnyuk előtt ide s tova menni, végre pedig magokat fényes nappal meglepetni! Ettől eltekintve, egy sulyos hiba nehezedik herczeg Windischgrätz tábornagyra. Miért hagyta ő az Ottinger és Karger dandárokat hiában Szolnokon és Abonyban? Azon pillanatban, melyben az osztrák hadsereg zöme Kápolna ellen helyeztetett mozgásba, a tábornagynak mind a két dandárt a szolnoki hidfőn keresztül Török-Sz.-Miklósra kellett volna küldenie. A kormány debreczeni székhelyének biztonsága iránti aggály miatt egy ily demonstratio reánk nézve a legveszélyteljesebb lett volna, és megvallom, hogy ha pl. febr. 26-kán Egerben azt a hirt vettem volna, hogy az ellenség Török-Sz.-Miklóst fenyegeti, összes csapataimat visszavontam volna Mező-Kövesd felől, hogy magamat oly helyzetbe hozzam, hogy szükség esetén Tisza-Füreden át födözzem a kormány székhelyét. A tábornagynak ily kevés számu csapattal is keresztül vitt hadtüntetése tehát visszahatással lett volna az egész magyar hadsereg magatartására; de ugy látszik, Windischgrätz herczeg szellemi szemei csak azt fogták fel, a mi közvetlenül physikai szemei előtt terült el.

De térjünk vissza az események további folyamára.

Husz órai távollét után visszatért Debreczenből Molnár őrnagy és sajnálattal értesültem előadásából, hogy ott távolról sem tudják méltányolni a szolnoki győzelem jelentőségét. Ép oly kevéssé voltak hajlandók Damjanicsnak segitséget küldeni, mint őt — »mert a sor nem volt rajta« — altábornagygyá kinevezni. Szándékom, mely engem e javaslattételnél vezérlett, az volt, hogy Damjanics magasabbra helyeztessék, mint Görgey, mert működése által megérdemelte e kitüntést és ezen felül elvárhattam erélyes jelemétől, hogy valaha a főparancsnokság az ő kezébe kerül, az engedetlen Görgeyt az őt megillető helyre fogja állitni : a haditörvényszék elébe.

Miután Molnár meghozta nekem a hadügyminiszternek amaz ismételt felhivását is, hogy Debreczenbe menjek, habozás nélkül irtam neki egy levelet, melyben kifejtém az okokat, mik engem az oda való utazástól visszatartanak. A mint ugyanis az első intézkedésekből láttam, melyeket Görgey, mint a hadsereg ideiglenes parancsnoka tett, az akkori strategiai helyzetet csupa rivalitásból, mert én teremtettem azt, alapjaiból ki akarta forgatni. Igy például azonnal Vetter elutazása után vissza hivta Hertelendy ezredest Poroszlóból és teljesen kiüritette e fontos pontot. Azt irám tehát a miniszternek, hogy Madarasra megyek, mert e pillanat gyors cselekvést igényel s ezért azt hiszem, jót teszek, ha az uj hadműveletek kiindulási pontjához közeledem, hogy itt a kormány további parancsait bevárjam. Ha különben ez utóbbi Debreczenbe való utazásom mellett maradna meg, természetesen engedelmeskedni fognék.

Alig inditám utnak a futárt, midőn Szolnokról Vécseynek egy jelentése érkezett meg, mely az ottani állapotokat valóban anarchikusoknak tüntette fel. Mindenik parancsnok, Vécsey, Damjanics, Klapka, saját szakállára akart működni, Vécsey tehát a legsürgetőbb kifejezésekkel arra kért engem, hogy menjek oda, vegyem át a főparancsnokságot és vessek véget a zürzavarnak. Hogy még inkább hasson elhatározásomra, lengyel nyelven fogalmazta a levelet. Azonnal a kormányhoz küldöttem azt s a végére e megjegyzést tevém : »Mély fájdalommal látom, hogy Magyarország ügye tönkre fog menni, nem a külellenség hatalma, hanem a belviszályok által és mint ez ily esetekben mindig történik — nem sok becsülettel!«*)

Ha fenebb közölt levélből következtetést akarunk vonni, ugy találjuk, hogy Görgey pillanatra alá veti ugyan magát a kormány rendeleteinek, de aztán rá azonnal leplezetlenül fájdalmas érzetének ad kifejezést a saját és a többi hadtestparancsnokok függetlenségének elvesztése fölött, sőt annyira megfeledkezik magáról, hogy felállitja a tételt, miszerint a hadseregnél az egyes hadtestparancsnok jó egyetértése teljesen elégséges a hadműveletek egységes vezetésére s igy teljesen nélkülözhető a főparancsnok. Ezen, mostantól kezdve egy pillanatra sem rejtegetett, sőt folyton növekedő törekvéssel az önálló működés után egyenlő lépést tart Kossuth-

---

*) Görgeynek Klapkához intézett következő levele fényes világitást vett ugy az általános helyzetre, mint a cselekvő személyiségekre: Görgey ezeket irá:

Egyek, mart. 10. 1849.

»Vetter altábornagy és az összes magyar csapatok főparancsnoka lett.

Az ég szabaditsa meg keblét kicsinyes tekintetektől és töltse meg azt valódi hazaszerettel.

Sikert fog aratni, ha követi tanácsotokat és az enyémet nem utasitja el magától.

Tervetek tökéletes helyeslésemet birja; de Vetter kineveztetése által egyelőre gátolva vannak lépteink s az idő és alkalomnak egy nagy része elveszett.

Én erősen megvagyok győződve, hogy Damjanics, Aulich, te és én sokat, nagyon sokat végezhettünk volna, ha főparancsnok nélkül maradunk is.

Én ma Csegénél át akartam kelni a Tiszán, de a magyarok istene meghiusitá szándékomat, esőt küldött és igy Tokaj-felé kell mennem! Ismét elveszett egy nap!

A csapatok alosztályzását roszul csinálták Debreczenben. Damjanicsnak csak a 3., nekem ellenben az 1. 2. és 7. hadtestet adták. Én azt mondám nekik, hogy ez nincs jól; Damjanicsnak többet, legalább és anynyit, mint én, kell kapni, ezért oszszák be hozzá az 1., vagy is a te hadtestedet is. Azt hiszem, a te nézeted szerint cselekedtem. Megtartottam a 2. és 7. hadtestet. Ezt folytonosan magam vezénylem, amazt Aulich, egy igen derék, jeles tábornok.

Mindezekből láthatod, hogy nem tehetek egyebet, minthogy hadműveleteimet Tokajon át folytassam és nyugalommal bevárjam, mit fog határozni a főparancsnok.« Görgey.

Márt. 7-én reggel az a hir terjedt el, hogy az osztrákok megszállották Poroszlót s délfelé csakugyan előnyomult a 2—3000 embernyi gyalogsági hadoszlop a töltésen a hidfelé, mely a nagy Tiszán vezetett keresztül. A Tisza már három nap óta tuláradt volt partjain, ugy, hogy a töltésen előnyomuló csapatok szárnyai biztositva voltak. Az ellenséges zászlóaljak tehát akadálytalanul a hidfőig nyomultak előre, de itt a mi ütegeink által dörgő üdvözlettel fogadtattak s egy félóra mulva visszavonulásra kényszeritettek. Miután épen a hadügyminiszternek irtam, levelemhez még a következőket csatolám : »Itt 24,000 ember van, kik egész nap dobolnak és ide-oda mennek és Poroszló még sincs megszállva, mig az osztrákok alig 2000 emberrel minket még a Tisza hidjánál is nyugtalanitni bátorkodnak. Épen most hallható innen az ágyúdörgés és én attól tartok, hogy mi a hidat moralis erő, Szolnokot pedig csapatok hiánya miatt fogjuk elveszteni.«

Az osztrák zászlóaljak, ágyutüzelés által megakadályoztatva a további előnyomulásban, egész rendben vonultak vissza s miután a legkisebb csapat által sem üldöztettek, elég idejök

---

nak is engedékenysége irányában. Mig Kossuth maga kimondja az összes haderő egyesitésének szükségét a Tiszánál, Görgeyt az által igyekszik kibékiteni, valószinüleg egy harmadiknak parancsnoksága alá való helyeztetéseért, hogy a saját maga által felállitott tétel ellenében annak a 7. hadtesté mellett még a 2-nak vezényletét is átadja s e mellett egy önálló hadműveletet helyez neki kilátásba : Vetter kineveztetését szükségesnek látja, sok indokkal mentegetni, mi által az attól való félelmet engedi sejtetni, hogy Vetterrel nem lehet jól kijönni. Kossuthnak e félénksége minden későbbi nyilvános cselekvényeiből kitünik, főleg azokból, melyek a hadseregre vonatkoznak. A helyett, hogy nyiltan és határozottan lépne fel az engedetlenség és személyes dicsvágy legkisebb mozzanatára, magatartása naponta ingadozóbb és határozatlanabbá lesz, mig végre elveszti feladatának irányát. Görgeynek kedvezményeket tenni s tőle, mint versenytársától félni kezd ; és a hatalmas versenytárs elől mindinkább hátrál, mig bátorsága, melynek a növekedő veszélylyel gyarapodnia kellett volna, Aradnak aug. 11-ki előre nem látott ostromakor egészen összetörik s a végzetteljes gyengeség egyik pillanatában a dictaturát határozott ellenségére ruházza ! — D. A.

maradt arra, hogy számos hidakat, melyek a másfél órányi távolságra elhuzodó töltést megszakiták, lerombolják és a kis Tisza feletti 70 öl hosszu hidat fölégessék. Ez által a magyar hadsereg a Tisza jobbpartjától tökéletesen elvágva, a balparton pedig egy nagy területen szétszórva volt. Egészen fölösleges egy katona előtt fejtegetni Poroszló megszállásának fontosságát és ha Görgey tekintete nem lett volna annyira elhomályositva személyes hiusága, gyülölete és versenygése által, be kellett volna látnia, hogy állása Poroszlóban 7000 emberel és 32 ágyuval minden veszély nélkül megtartható Az ellenség ugyanis mindenütt akadályozva volt a területi viszonyok által, hogy jelentékenyebb erőt fejtsen ki és a legroszabb esetben is a kis Tiszán huzódtunk volna vissza, hol az ellenség tétlenül maradt volna*), nekünk ellenben hatalmunkban állott volna a kitörés Szolnokról és az ellenség összeköttetése Pesttel.

A következő napon, 8-án, megérkezett ugyan a hir, hogy az ellenség kiüritette Poroszlót, de összeköttetésünk e helylyel csak halászbárkák által volt lehetséges. Nemsokára e hir vétele után utnak indult Görgey hadteste, de nem jobbra Szolnoknak, hanem balra Csege-felé s az a hir terjedt el, hogy ott csapatait csolnakok segélyével a 'Tisza jobbpartjára akarja szállitani. A nép egy másik hirt is terjesztett titokteljesen szájról-szájra, hogy Görgey t. i. Debreczennek megy, hogy a kormányt megbuktassa. Fájdalmas érzés járta át lényemet, midőn mindezt láttam és halottam, mert akár megkisérlette Görgey Csegénél a lehetetlen partcserét, akár pedig Debreczen-felé ment — minden esetben a cselekvésre legjobb idő el volt vesztegetve.

Este a következő levelet kaptam :

Nr. 1217/B. Debreczen, mart. 7. 1849.

Daczára más levelében felhozott ellenindokoknak, kénytelen vagyok excádat ismételten és sürgetőleg arra kérni, hogy habár rövid időre is, Debreczenbe megjelenni sziveskedjék. Excád legjobban meg fog itt győzödni, hogy e kérés legkevésbé sem fogja csorbitani katonai hirét és hogy annak teljesitése csak nemeslelküségének lehet egyik további lépése.

---

*) De ezt már mégis szabadjon némileg kétségbe vonnunk. — D. A.

A hadügyminiszter:
Mészáros, tábornok.«

Ennek következtében 9-kén reggel a Hortobágyon át Debreczenbe utaztam. Eltuzásom előtt közlék még velem azt is, hogy Görgey nehány napra elhagyta a serget és szintén Debreczenbe ment.

Sötét, komor nap volt, melynek barátságtalanságát az eső, mely kora reggeltől finom kis cseppekben hullott alá, még fokozá. A járatlan, vizözön előtti sárral födött utnak, mely a méla, elhagyott és falútlan pusztán áthuzódott, rettenetessége daczol minden leirással.

Midőn Debreczenhez közeledtem, bizonyos távolságban egy paraszt létráskocsit (taligát) vettem észre, mely szintén Magyarország ideiglenes fővárosa felé tartott és a melyen több, köpenyébe mélyen beburkolt tiszt ült. Figyelmesebben néztem oda s csakugyan ráismertem — Görgey urra. A hir tehát, hogy elhagyta a hadserget és Debreczenbe ment, hogy a kormánynyal — talán a főparancsnokság fölött — értekezzék, meg valósult.

Debreczenbe érkezve, megállitám a kocsit a hadügyminiszterium épülete előtt s ugy, a mint voltam, Mészáros dolgozó szobájába léptem. Ez kijelenté nekem, hogy azért kéretett ide engem, hogy számomra a vezérkari főnöki állást Vetter mellett felajánlja. Én minden hosszabb gondolkozás nélkül visszautasitám azt. »A hadsereg élén« — igy indokolám vonakodásomat — »csak egy parancsoló személyiség állhat, ha azt akarjuk hogy a versenygések kikerültessenek és én attól tartok, hogy hosszabb időre nem birnék az engedelmesség adományával. Jobb egy középszerü fő — és Vetter tábornok bizonyára nem ilyen — egyedüli parancsnoknak, mint két tehetséges tábornok, kik ki teszik magokat a veszélynek, hogy össze-vissza parancsoljanak, hogy igy érvényre juttassák eszméiket.«

A miniszter felhivott, hogy beszéljek személyesen Vetterrel, miáltal legélénkebb ohajomnak adott kifejezést. Én tehát haladéktalanul egy tiszt által a tábornok bureaujába vezettetém magam, a ki daczára az előhaladt esti órának még ott dolgozott. Itt hasonló ajánlat tétetett nekem, melyet hasonló alakban köszöntem meg. »Ha én ezt tudtam volna,« viszonzá erre Vetter tábornok — »nem fogadtam volna el a főparancsnokságot; én figyelemmel kisértem a háborút lépésről-lépésre és legkevésbé sem kerülte ki figyelmemet, hogy az ellenség elvesztette a kezdeményezést velünk szemben, mióta ön vezeti a hadmüveleteket. Amaz előrelátást, melyet ön egyik levelében tanusitott az által, hogy három héttel előbb jelölte ki az Eger és Kápolna közti vidéket, mint az első elhatározó csata szinterét, nem érzem magamban.«

Azon fogalmak, melyeket én Vetter magas tehetségei és ismeretei, nevezetesen pedig szándékának és jellemének tisztaságáról magamban tápláltam, biztositottak engem a felől, hogy ha egyszer megkezdi a tevékenységet, felfogja magát találni.

Ezután az akkori strategiai helyzetre tértünk át a beszéddel. Természetesen mindenek előtt alkalmat vettem magamnak, hogy neki, az olvasó előtt már a fenebbiekből ismert hadműveleti tervet ajánljam. Ekkor ő egy másik tervet terjesztett elömbe, mely Görgeytől származott. Annak részleteire már nem emlékszem többé és csak annyit tudok, hogy megkerülés segélyével egy combinált támadást helyezett kilátásba. Én ezzel nem tudtam megbarátkozni és hangsulyoztam annak szükségét, hogy Damjanicsnak segély küldessék és azután Szolnokról gyorsan előnyomuljon.

Midőn a tábornok még egyszer elő állott a vezérkari főnökségre vonatkozó ajánlatával s megemlékezett egyszersmind annak idejében tett amaz ajánlkozásomról, hogy Damjanicsnál a hasonló állást elfogadom, kijelentém még neki, hogy akkor hajlandó lettem volna erre, mert leginkább érdekemben állott, hogy egy általam kezdett hadművelet gyorsan folytattassék; aztán végre is Damjanics mellett egy vezérkari főnők más hatáskört alkot magának, mint oly jelentőségü tábornok mellett, minő Vetter.

Igy váltunk meg egymástól nem igazitva el semmit, de nagyon barátságosan. Ez este még jó darab ideig kellett szekereznem a terjedelmes Debreczenben, mig egy éjjeli szállásra találnom sikerült, melyben fáradt, összetörődött tagjaimat végre nyugalomra hajthatám.

Jóllehet Kossuthnak — szeliden szólva, udvariatlan — eljárása Tisza-Füreden sértett engem, még is kötelességemnek tartottam, miután már egyszer Debreczenben voltam, hogy a kormány elnökénél is tegyen tisztelemet. A következő reggel tehát a kormány-épületbe rándultam, de Kossuth előszobájában kijelenté nekem Szelesy (Szölösy?) hogy az elnök ma senkit sem fogad. Nem sok kellett annak megértéséhez, hogy ezen »senki« alatt csak engemet lehetett érteni. Ugyan is már délelőtt több látogatásban részesültem politikai egyéniségek és országgyülési követek részéről, kik sajnálatukat fejezték ki a velem történt méltatlan bánásmód fölött s szemrehányásokat tettek nekem, hogy miért nem lövettem főbe Görgeyt, minden zavarnak ez okozóját. Kossuth, értesitve a hangulatról, valószinűleg következetes akarván maradni tettéhez, az egész világnak megkivánta mutatni, hogy én »kegyvesztett« lettem s ezért nem fogadtatom általa.

Én tehát hátat forditottam Szelesynek s az ajtó felé tartottam. De Szelesy követett engem s kérdé, hogy mit jelentsen az elnöknek, nem hozott-e engem ide valami ügy?

»Engem semmi ügy sem hozott az elnök urhoz,« felelém oly hangosan, hogy bizonyára a mellék-teremben is meghallhatták; »én Debreczenbe a hadügyminiszter parancsából jöttem, e házba pedig azért léptem, mert kötelességemnek tartottam, hogy az elnöknél is jelentsem magam; mondani valóm számára nincs semmi. Ezt megmondhatja neki, adieu!«

Az utczán találkoztam Vetter tábornokkal. Kérdezém, hogy el ment-e a parancs a hadsereghez Damjanics támogatása végett. Ő tagadólag válaszolt és oly zavart mutatott, melyet nem tudtam magamnak megmagyarázni.

A következő napon azonban megértettem. Ugyanis azt beszélték, hogy a Szolnok előtt álló három hadosztály (Damjanics, Vécsey, Klapka) visszaparancsoltatott s magok mögött fölégették a hajóhidat.

Tehát hat nappal azután, hogy én a parancsnokságtól elmozdittattam, azt látjuk, hogy a magyar hadsereg az uralgó állást, melybe én helyeztem, elhagyja s egyedül a Tisza balpartjára szoritkozik, a nélkül hogy valaha megtámadtatott volna — csupán egy egyszerü paraszt ama hirére, hogy Windischgrätz hg főhaderejével Szolnok felé nyomul!!

Mart. 11-ike volt, midőn élénk lódobogás az ablakhoz csalt. Két század huszárt láttam ott teljes diszben, kik az általam lakott ház előtt megállottak. E huszár csapat élén Kiss altábornagy állott nagyszámu tisztek kiséretében, kik szintén diszben voltak. Előbb azt hivém, hogy disz isteni tisztelet tartatik, miután épen vasárnap volt. De legnagyobb csodálkozásomra a tisztek leszálltak lovaikról és házamba jöttek. Rögtön kopogtattak ajtómon s Kiss hadsegéde jelenté nekem, hogy az altábornagy tisztikarával tisztelegni kiván nálam.

Felkötöttem tehát kardomat s szerény lakomban fogadám az urakat, mely nem volt képes magába fogadni a nagy számu tiszteket.

Kiss altábornagy, a tetőtől talpig egész lényében született magyar gavallér, e szerfelett rokonszenves, valóban ideális huszárjelenség, meghajtá magát s miután a kardok és sarkantyuk csörgése-pergése elnémult és csend állott be, igy szólt: »Excellentiád! Európa utolsó háboruinak eseményei ismeretesek ön előtt. Ön tudni fogja, hogy herczeg Schwarczenberg tábornagy dicsőségét, melyet Német- és Francziaország csatatérein szerzett magának, legnagyobb részben gróf Radeczky akkori altábornagy szellemi támogatásának köszönhette; Blüchernek, a vakmerő támadónak szüksége volt oldala mellett a gondolkozó Gneisenaura; ama már öreg Radeczky tábornagy nem őrizhetné meg dicsőségét vezérkari főnöke: Hess közreműködése nélkül. Ez felbátorit engem és tiszti karomat, hogy excádhoz a következő kéréssel járuljunk: sziveskedjék gazdag hadi tapasztalásaival Vetter tábornok segétségére lenni és fogadja el az önnek felajánlott állást, mint a hadsereg táborkari főnöke«.

Én ez ünnepélyes beszédre körübelől a következőleg válaszoltam: »Altábornagy ur, önnek a felhozott példákban minden esetre tökéletes igaza van; de e mellett még is elfeledett valamit: Schwarczenbergnél és Radeczkynál magasabban állott Ferencz császár hatalma és tekintélye; Blüchernél és Gneisenaunál magasabban állott III. Frigyes Vilmos akarata és parancsa; Radeczky tábornagynál és Hess tábornoknál magasabban áll Ausztria fiatal uralkodója: Ferencz József császár; ott támaszkodhattak és támaszkodhatnak a hadseregparancsnokok és segédeik uralkodóik tekintélyére és támogatására. De mivel birunk mi itt? Uraim, mi tisztek vagyunk egymás között és nyiltan beszélhetünk egymással. Mivel birunk mi tehát itt? Támogattatik-e a hadsereg parancsnoka cselekvényeiben és parancsaiban a kormány által? Nem! A ki engedelmeskedni akar, az engedelmeskedik; a kinek ez nem tetszik, — az nem engedelmeskedik. Miért? Mert a kormány gyenge, határtalanul gyenge; mert a kormány élén nem államférfiak, hanem ügyvédek, az emberi társadalom e heréi állanak, — férfiak tele személyes dicsvágygyal, tele hiusággal és czivódási hajlammal. Ha én tehát, uraim, a mondottak után kijelentem, hogy én, valóban nagy fájdalmamra, nem tölthetem be a magyar hadsereg vezérkari főnöki tisztes hivatását, — önök megfogják érteni indokaimat.«

Azt hiszem, e válaszra Kiss némi zavarba jött, melyet ő különben mint bevégzett gentleman el tudott rejteni. Erre köszöntünk egymásnak s a gyülekezet ismét távozott.

Itt a helyzet magyarázatára néhány személyes megjegyzést engednék meg magamnak. Azt hiszem, hogy alkalmaztatásom, melyet én itt találtam, kezdettől fogva nem volt helyes. Már Teleky grófnak Párisban kijelentém, hogy semmi esetre sem törekszem a főparancsnokságra. Ha tehát Debreczenbe érkezésemkor őszinték lettek volna hozzám és tanácskoztak volna velem jövendő állásom iránt, én azon lettem volna, hogy a főparancsnokság, legalább formailag egy magyarnak kezében hagyassék. mig én megelégedtem volna a vezérkari főnöki állással. Legalkalmasabbnak tünt volna fel nekem a hadsereg-parancsnokságra Mészáros tábornok, — egy önzetlen és a legtisztább szándéktól lelkesült férfiu. Megérkezésem pillanatában talán azért nem lett volna alkalmas e méltóságra, mert épen tizenkét nappal az előtt egy csatát vesztett el Kassánál hol 12,000 főnyi hadosztálya szét veretett s tüzérségének nagy része az osztrákok kezébe került. Az ő intézkedéseinek semmi esetre sem volt tulajdonitható e balszerencse, hanem inkább következménye volt az egy páni félelemnek, melyet néhány ellenséges jól vetett és a magyar lovasság között szétpattant gránát okozott; az igy megzavart lovasság által aztán a többi csapatok is elragadtattak. E baleset természetesen semmiben sem gyarapitotta nevének népszerűségét; Mészáros a hadseregnél is tiszteletben részesült, csakhogy mindig »Pechvogel«nek nevezték őt. Azt lehetne mondani, hogy bizonyos szerencse is tartozik a katona szükséges tulajdonságai közé.

Ha tehát Mészáros nem, akkor egy másik magyar tábornok lett volna tán alkalmas a főparancsnokságra — az én felfogásom szerint; értem az előbb emlitett Kiss Ernő altábornagyot. Azt hiszem, e férfiunak több belértéke volt, mint a menyit némely felületes biráló neki tulajdonitott. Fellépése minden esetre emlékeztetett ugyan a dandyre s beszélék nekem, hogy midőn egyszer az osztrák seregben egy huszárezred parancsnoksága bizatott reá, nagyon tartottak attól, hogy rövid idő alatt az ezred megbomlik. De íme, mindenkinek bámulatára épen az ellenkező történt. Könnyü vérü volt ugyan, nyugtalan, de a szolgálatot azért egész komolysággal tudta kezelni. Volt valami lovagias, megnyerő egész jellemében és jelentékeny jövedelmeit, melyekkel birt — bánáti jozságai a leggazdagabb emberré tették őt a kis magyar nemesség között — mindig dicséretes módon használta fel. Ehez járult még az is, hogy ő, mint altábornagy, rangban a legidősebb volt; ezt némileg kárpotlássul adták neki ama nagy veszteségekért, melyeket neki bánáti joszágaiban a pusztitó szerbek okoztak.

Mint mondám, ha alaposabban értesitettek volna engem a dolgok állásáról Debreczenbe érkezésemkor és ha őszintén beszéltek volna velem, — ha e kettő közül az egyik a főparancsnoksággal bizatott volna meg, szivesen mellé csatlakoztam volna, mint vezérkari főnök a hadműveletek vezetésére.

De mit tettek e helyett?

Mint az olvasó emlékezni fog, jan. 22-kén minden megbizás, vagy utasitás nélkül Szolnokra küldöttek Perczelhez. Aztán egyik hadosztályt a másik után kezdették az én parancsnokságom alá rendelni, ugy, hogy febr. 20-kán az összes magyar csapatok, sőt az Erdélyben harczoló Bem hadteste is, nekem voltak alárendelve a nélkül, hogy engem formailag a hadsereg főparancsnokává neveztek volna ki. Volt-e valami czélzat abban, hogy állásomat kimondatlanul hagyták? Csaknem gyanitom, ha arra gondolok, a mit nekem később Szelesy (?) ur Ázsiában, Kiutahiában mondott. Kossuth egy ideig ugyanis ama kedvencz kivánságát táplálta magában, hogy névleg a magyar sereg élére is álljon, mig nekem az ő oldala mellett az operátio-vezetésről kellett volna gondoskodnom!

Végre azon feleletre, melyet a derék Kissnek adtam, még egy másik elhatározóbb ok is birt: én ugyanis észre vettem, hogy Vetter mellett nem tudnék eszméimmel érvényre jutni, mint vezérkari főnök. Már első tervemre, melyet neki előterjeszték, hogy t. i. az egész haderővel elő kell törni Szolnokról, hogy ugy az osztrákok összeköttetési vo-

vonalaira hatni lehessen, — sem állott rá. Neki is meg voltak a maga eszméi s nekem is ezekkel ellentétes nézeteim; mindenikünk a magáéit tartotta a legjobbaknak és igy alig egyezhettünk volna meg egymással.

Emlékirat Vetterhez a magyar hadsereg stratégiai állásáról. — Beszélgetés Kossuthtal.

Közvetlenül Kiss altábornagy és tisztikarának látogatása előtt a következő emlékiratot küldtem Vetternek:

»Debreczen, mart. 11. 1849.

Vetter altábornagy ur.

Megirom ma azt, a mit tegnap és tegnapelőtt már szóval mondottam önnek: hagyjon ön fel a combinált mozdulattal Mező-Kövesden és Szolnokon át, különben megverik önt és pedig minden hadtestét egyenként.

Az okok igen világosok. A vitéz Damjanics tábornok bátran előre fog törni a parancsolt irányban, de Görgey nem fog előnyomulni, erre számithat; erre bizonyitékul szolgálhat önnek a tábornok egész működése s kiváltképen az, a mit akkor tett, midőn a helyett, hogy előre törjön, a mint ezt ön neki megparancsolta Tisza-Füreden, nem tudott megakadályozni 2000 főnyi ellenséges csapatot, hogy valamennyi hidat föl ne égessen az orra előtt. De ha Görgey nem is volna Görgey, az ön tervezett hadművelete igen combinált, ugy, hogy minél közelebb van a czélhoz, annál nagyobb távolságot idéz elő a külön álló hadtestek közlekedésében. Az ellenség tehát fel fogja tartóztatni az egyik hadtestet, legyen az akár födözött állásban, akár pedig a két működő tábornok kisebb tehetségei következtében, és aztán egész erejével magát a másikra fogja vetni, azt megverni és aztán az első ellen fordulni. Ezenfelül Damjanics tábornok balszárnya meg fog támadtatni Ottinger csapatai által és akkor numerice sokkal gyengébb arra, hogy sem Szolnokot balról fedezze és jobbról az ellenség egész hadereje ellen működjék. Ne feledje azt sem, hogy Klapka hadteste a futás következtében nagyon demoralisálva van, különben nem vagyok képes jellemezni az ezredes mozdulatát Eger-Farmosról Poroszló felé. Én e hadtestet Szolnokra küldöttem, mert első volt, mely Poroszlóra érkezett, — tehát tizenkét órát pihent. Egyszersmind megrendeltem a Répási- most Aulich-hadtestnek is, hogy menetkészen tartsa magát, hogy Szolnoknak (ide értve a Tisza hidját is) bevételéről szóló hir vétele után azonnal oda mehessen. Ezenkivül azonban követte volna mig e csapatokat Görgeynek 8—10,000 főnyi hadteste is.

Nekem három egészen negyedfél menetem volt Tisza-Füredről Szolnokig, az ellenségnek azonban hat-hét napi menetet kellett volna tenni, ha a Tisza kanyarulatát megakarta kerülni. De én az ellenséget Pest-felé nyomtam volna 10,000 emberrel, aztán 5—6000 embert a homlokzaton hagytam volna, hogy azt ott foglalkoztassam, a 36,000 embert számláló hadzömmel pedig kiszoritottam volna Pest, Eger és Mező-Kövesd irányából; s egyszer elszakittatva visszavonulási vonalától, veresége elkerülhetetlen lett volna. Mindezt nem lehet többé elérni. Tiz nap veszett el s ez következmény-terhesebb, mint békében egy század. Ma még csak az maradt önnek hátra, hogy az általam megkezdett mozdulatot oly gyorsan, a mint csak lehet folytassa, vagyis Szolnokon legalább 34,000 embert összpontositson. Mert minél fenyegetőbbnek mutatja ön magát Szolnokon, annál bizonyosabban fogja az ellenség magához vonni csapatait Felső-Magyarországról és akkor, a Görgeynél maradt 5—6000 ember elég lesz Miskolcz megszállására, ugy szintén az összes tartaléknak a balpartra szállitására.

Még egy másik veszély is tiltja önnek, hogy Poroszlóról délre, vagy Szolnokról északra működjék; az ellenségnek ugyanis Árokszállás és Heves környékén 130 szekér hajóhid-készlete van, ha tehát észre veszi, hogy a magyar hadsereg messze távol van Szolnoktól vagy Tisza-Füredtől, természetesen felfogja használni az alkalmat, hogy Tisza-Bőnél, vagy bármely alkalmas helyen Szolnok és Tisza-Füred között — hidat verjen — és akkor Magyarország el van veszve.

Mint mondám, igyekezzék arra, hogy Aulich menete minél gyorsabb legyen, mert én azt hiszem, hogy az osztrákok, mihelyt megtudják, hogy Görgey Mező-Kövesd-felé nyomul, megfogják támadni Damjanics tábornokot Szolnokon és elveszik tőlünk azon átmenetet, melynek nyeresége nagyon kevésnek tekintetett és melyért Damjanicsot nem jutalmazták meg.

Egy tekintélyes haderő egyesitésének szüksége Szolnoknál, azaz Pesttel szemben, politikai is egyszersmind. Európa nem tudja, mi történik Magyarországon. Magyarország barátai működni fognak ugyan külföldön a mi ügyünkben. De meglehet, azt hiszik, hogy Magyarországnak nincs már többé hadserge! Ha tehát, a nélkül, hogy ütközetbe bocsátkoznék is, Pesttel szemben tekintélyes haderőt fejt ki ön, a fővároson keresztül elfognak terjedni a hirek mindenfelé.

Azt hiszem, a mondottak elégségesek annak kimutatására, hogy a Tisza balpartján megszakitott Szolnok felé való összpontositás folytatása az egyetlen, a mit e pillanatban tenni kell. Miután bátorságot vettem magamnak, hogy e tanácsot adjam, részemről minden további beleavatkozást feleslegesnek tartok egy oly tábornokkal szemben, mint ön, altábornagy ur.«

Még az emlékiratnak benyomása alatt állottam, midőn Kisst tisztikarával fogadám. Megérthető tehát, hogy én az uraknak csak e nézetekkel összhangban álló feleletet adhattam. E mellett még ezeket mondám Kissnek: »Én előkészitettem a győzelmet négy heti időszak alatt; elmozdittatásom által néhány nap alatt ismét elrontottak mindent és most már várhatnak egy évig, mig ismét egy hasonló szerencsés combinatio viszszatér.*) Egyébiránt látom, mint jutalmaztatnak az idegenek, kik itt szolgálatokat tesznek. A vitéz Guyon**) is, kinek a Branitzko hegyi győzelmet köszönik, Görgey által fölmentetett a parancsnokság alól és Komáromba küldetett.«

— — — — — — — — — — — — —

Nem lehet csodálni, ha azt mondom, hogy azután, a mit ez országban átéltem és láttam, komolyan foglalkoztam a gondolattal, hogy azt elhagyjam. Minden óra mind szomorúbb hireket hozott. Igy megerősbült mart. 11-kén a hir a Tisza hidjának leégetéséről és Szolnok önkénytes kiüritéséről. Megjött aztán a csodálatos és szomorú hir is, hogy Görgey Polgáron át Tokajra megy hadtestével, tehát a helyett, hogy a magyar hadsereg délre Pest-felé összpontosittatott volna, szétforgácsoltatott az egész Tisza mentében.

Ugyanazon napon Debreczenben egy ünnepélyes rendjelkiosztás történt, mely után minden ott jelen volt tábornok lakomára hivatott az elnök által — természetesen engemet kivéve. Már azelőtt való estén tudatá velem ez ünnepélyességet hadsegédem, Molnár őrnagy s kiakarta tőlem puhatolni — nyilván megbizásból — hogy nem kivánok-e én is egy rendjellel feldiszittetni. A válasz, melyet én neki adtam, s mely iránt felhatalmaztam őt, hogy illetékes helyen megmondja, bizonyára elvette volt kedvét Kossuth urnak, hogy engem rendjellel kináljon.

Az ünnepélyességek már véget értek, a zenehangok elnémultak volt, midőn késő esti órában váratlanul belépett én hozzám Szelesy ur s feltünő levertséggel közlé velem, hogy Kossuth sürgősen akarna velem beszélni s ezért azt kérdezteti tőlem, hogy mikor látogathatna meg engem?

»Ha az ügy sürgős« felelém én »nem fogok az elnök urra várni, hanem rögtön magam megyek hozzá.«

»Ah, ön nagyon barátságosan cselekszik,« viszonza Szelesy »az elnök különben is roszul érzi magát és ily nedves hideg időben, meg ily késő órában csak bajosan hagyhatná el szobáját.«

---

*) Itt még is csak tévedt némileg Dembinski, mert e »szerencsés combinatio« tudvalevőleg egy hónap mulva ismét »visszatért.«

**) Ki angol volt.

Gyorsan polgári ruhába öltöztem tehát, mert nem tekintém többé magamat szolgálatban levőnek és követém Szelesy urat, ki a sürü setétség miatt egy kézi lámpát akasztott volt a gomblyukába. Igy botorkáztunk mi végig botjainkkal a debreczeni sáron keresztül a kormány-épületig.

Kossuthot a kanapén fekve találtam; a lámpa fénye a szakáll által teljesen körül övezett arczának halvány, feszült vonásaira esett. A közbiztonsági bizottságnak több tagja volt ekkor jelen a teremben, és előzékenyen üdvözöltek, midőn beléptem. Azonnal távoztak s magamra hagytak az elnökkel.

Ez fölemelkedett, elömbe jött s maga mellé ültetett le a kanapéra. Homlokát kendőjével gyakran törölgetve, megtámadott egészségéről panaszkodék s elkezdett szemrehányásokban kitörni Szelesy ellen, hogy ez elmulasztotta, engem, megérkezésemkor lett első látogatásom alkalmával neki bejelenteni. Én egy megjegyzést veték közbe, mintha e mentséget készpénz gyanánt venném, várva, hogy tulajdonképen mi fog ezután következni. A beszéd folyamából kivevém, hogy Kiss altábornagynak közölnie kellett vele együtt folytatott beszédünk lényegét, mert sohajtva ismételte szavaimat: »Igen, valóban, mi egy évet vesztettünk el.« Én hallgaték s csak vállat vontam, mintegy jelezve némileg azt, hogy mit tehetek én erről?

Ekkor Tisza-Füredre vitte át a beszédet s állitá, hogy ő azon törzstisztnek, kit én a Szolnok bevételéről szoló jelentéssel hozzá küldöttem, semmi képen sem igérte meg, hogy engem megfog látogatni. Ő a tisztet hadi törvényszék elébe állitja és főbe löveti.

»Lövesse ön főbe, ha akarja, elnök ur,« — hangzék válaszom — ez az ön dolga. De be fogja vallani, hogy én jogositva és kényszeritve vagyok egy tiszt jelentésének teljes hitelt adni.«

»De kérem,« viszonzá ő — »ha egy oly férfi, mint én, egy férfi, kinek vállaira egy nemzet sorsa és jövője nehezedik, valamit igér, — igéretét meg is fogja tartani!«

Most már be kellett látnia, hogy a dolgok egészen má fordulatot vettek volna, ha ő akkor Tisza-Füreden hozzám jött volna; élénken emlékezett ama levélre, melyet elutazása után egy órával a hadügyérhez intéztem és melyben ezt mondám« : »Ha az elnök ur, igéretéhez képest, melyet Przyiemsky őrnagynak tett, elutazása előtt meglátogatott volna engem, most már menetben volna Répási hadteste Szolnok felé.« Kossuth ma már igyekezett magáról elháritni a felelősséget — de késön. Ép oly későn jöttek hiában való törekvései is, melyekkel nekem — szemben Kissnek adott feleletemmel — fejtegetni kezdé, hogy a kormány nem gyenge s nem is fogja magát gyengének mutatni soha. De ezért még sem változtatta meg nézetemet, mert ez a tisza-füredi eseményeken, Poroszlónak nem sejtett kiüritésén és végre azon önfejü meneten alapult, melyet Görgey épen most Tokaj felé tenni szándékozott.

Kossuth ekkor egy szünetet tartott s elkezdett aztán beszélni a hadműveleti tervről, melyet én Vetter tábornoknak előterjesztettem. Ő is kijelenté, hogy azzal nem ért egyet s mondá, karjaival az áthatolás pantomimikáját jelezve, hogy ő az ellenséget ugy akarná körül venni.«

»Akkor megverik önt« vetém közbe.

»És miért nem verte ön meg Schlicket?« — vágott ő szavamba egy gondolatugrással.

»És mikor helyeztetett az én parancsom alá Görgey hadteste?« — hangzék viszonkérdésen.

»Azt nem tudom.«

»De én tudom,« — viszonzám én; »midőn én febr. 12-én Piller ezredest Görgey hadtestétől Tornalylyánál közreműködésre birtam fel s 13-kán támadásra mentem át, azt felelé nekem Piller, hogy közvetlen főnökének parancsai nem engedik meg neki, hogy részt vegyen az ütközetben és csak 14-kén reggel érkezett meg a futár, ki meghozta a parancsot, hogy most már Görgey hadteste is az én vezényletem alatt áll.«

Az elnök ekkor csak nem napról-napra átment hadműveleteimen, azokat némileg birálva. Könnyü volt nekem, minden ellenvetésére felelni, mert ha még ma is átgondolom mindazt, a mit akkor tettem és műveltem, sehol sem találok egy hibát sem.

»Damjanics azt állitja,« — mondá végre Kossuth — »hogy ön jogtalanul tulajdonitja önmagának Szolnok megtámadásának és bevételének érdemét.«

»Hisz ez nem is jutott soha eszembe,« felelém; »nem én voltam-e az, a ki legelőbb figyelmeztettem Damjanics érdemére? Nem javasoltam-e én előmozdittatását altábornagygyá? Mind az által megjegyzem, hogy nem kevésbé voltam én az, a ki a Szolnok elleni támadást javasoltam, terveztem és megparancsoltam. Én az ellenség főhaderejét ön magamra vontam, hogy annak figyelmét elforditsam Damjanicsról s hogy igy megkönnyitsem vállalatát.«

E fejtegetéseknél némileg izgatott hangon beszéltem, a mi alkalmul szolgált az elnöknek a következő megjegyzésre: »Látja ön, a hevesség, mely által magát oly gyorsan elragadtatja, azt bizonyitja nekem, hogy a panaszok, melyeket e tekintetben ön ellen emelnek, nem alaptalanok.«

»Én 57 éves vagyok és nem változtathatom meg vérmérsékletemet; a valótlanság, igazságtalanság és nemtelenség mindig hevesnek fog engem találni.«

Kossuth helybenhagyólag mosolygott e szavaimra s ujra a hadműveletek birálatába kezdett bocsátkozni. Egy ideig csendesen hallgatám, de midőn azt jegyzé meg, hogy ha ő főparancsnok lett volna, két nappal előbb adott volna parancsot Damjanicsnak, hogy Csibakházán keresztül törjön és Szolnokot támadja meg, — már kifogyott béketürésem. Ha hatalmamban állott volna, hogy nyugodt maradjak és önmagam fölött uralkodjam, nem sok fáradságomba került volna megmutatni Kossuthnak, hogy intézkedéseimben még egy negyed órát sem vesztettem el s hogy a két napi késedelem tisztán csak Damjanics tétovázásának volt betudandó. De nekem visszatetszett Kossuth tudákos hangja s ezért a kanapéról felugorva kalapom után nyultam és mondám : »Igen tisztelt elnök ur! Engedje meg, hogy ajánljam magamat. Ha különben nincs más mondani valója s nekem csak strategiai oktatásokat akar adni, akkor én nekem nincs mit keresnem itt. Ha tán valami jog-eset vagy ügyvédi fogás iránt felvilágositásra lenne szükségem, akkor majd önhöz fogok fordulni, de én sokkal idősebb katona vagyok már, sokkal több hadjáratban vettem részt, mint alattas tiszt és mint hadtestparancsnok, mint hogy én öntől, elnök ur, hadműveletek iránt tanácsot kérjek. És ezzel, elnök ur, ajánlom magamat.« Meghajtottam magam s távozám.

Kossuth szintén fölemelkedett, szótlanul és megijedve utánam bámult, midőn én magam után becsaptam az ajtót. Őszintén bevallva, már haza menet is szemrehányásokat tettem magamnak hevességemért, mert fel kellett tennem, hogy Kossuth nem csak a kritika kedveért hozta szóba a hadműveleteket és nem csak ezért ohajtott velem beszélni. Valószinüleg a Vetter féle hadműveleti tervnek akart engem megnyerni s a többször emlitett vezérkari főnöki állás elfogadását előttem plausibilissé kivánta tenni. Hanem — már megtörtént és az olvasó be fogja látni, hogy a kivánságnak Magyarországot elhagynom, most annál hatalmasabban kellett felébredni bennem.

De szándékomban meggátolt az elnöknek átirata, melyben ő felhivott engem, hogy egész parancsnokoskodásomról számoljak be, nevezetesen pedig a Damjanicshoz intézett többször emlitett parancs két napi késedelmét indokoljam.

Még az nap, mart. 12-kén asztalhoz ültem, hogy e kategorikus hangon tartott parancsnak egy kimeritő emlékiratban eleget tegyek. Kossuth most kétség kivül be akarta bizonyitni velem szemben, hogy a debreczeni kormány nem »gyenge.« De én azt hiszem, hogy hasznosabb lett volna Magyarországra nézve e »szilárdságot« más esetekben és más személyek irányában tanusitni.

Nem esett nehezemre, hogy a négyheti hadjáratot napról napra leirjam és a hadműveleteket indokoljam. Az átiratnak csak záradéka sértett engem. Ez ugyanis arra intett engem, hogy környezetemet távol tartsam az agitatióktól, melyek egyenetlenséget szülhetnének.

Kossuth ez által oly czélzatokat tulajdonitott nekem, melyek valóban távol állottak tőlem. A mi személyemet illeti, mindig szenvedőleges maradtam, de a közvélemény ugy a fővárosban, mint az országban leplezetlenül nyilatkozott elmozdittatásom ellen és nyilvánosan nevezte meg ellenségeimet. A szózatok mind hangosabbak lettek, minél szomorubb hirek érkeztek naponta a harcztérről, mint: a poroszlói hid leégetése, a Görgey által Tokaj felé vett irány, a szolnoki hid leégetése, e hely kiüritése sat. Még is csak belátták, hogy mig én állottam a hadsereg élén, a hadműveletek összefüggőleg vezettettek és ily balesetek soha sem fordultak elő. A nyilvános elismerésnek is többszörös jeleivel találkoztam. Igy a képviselők nagyobb száma kivánt nálam testületileg tisztelegni, hogy kijelentsék nekem, miszerint nem helyeslik a kormánynak velem szemben tanusitott eljárását. Azon kérdésükre, hogy mikor fogadhatom őket, arra kérettem, hogy hagyjanak fel e lépéssel, ne hogy az a gyanu essék rám, mintha én személyemért nehézségeket akarnék okozni a kormánynak. Más exáltált hazafiak is meglátogattak naponta, drastikus módon akartak boszut állni miattam ellenségeimen és valóban sok fáradságomba került, hogy őket lecsillapitsam. A Kossuth iránti ellenszenv még egy interpellatióra is adott alkalmat az országgyülésen, hol több képviselő az iránt kérdezé az elnököt, hogy igaz-e az, miszerint Tisza-Füreden az elfogatás gyalázatát követték el rajtam. Kossuth nyilvánosan tagadta ez esetet a kamarában — és most értettem csak meg, mit akart mondani, midőn a tisza-füredi értekezlet alkalmával kijelenté, hogy az egész ügyet »desavouálni« fogja. Tehát nem én és nem környezetem volt hallgatásra intendő, hanem az összesség hangja. Hogy azonban az agitatiónak minden, még legcsekélyebb gyanuját is eltávolitsam magamtól, tökéletesen bezárkoztam szobámban, egyedül csak jelentésem szerkesztésével foglalkozva.

Mart. 16-kán már befejeztem azt. E szavakkal végzém: »Ön hivatalba s méltóságba helyezte és hatalommal ruházta fel a legveszélyesebb embert; és csak azt kivánom, hogy se önnek, se Magyarországnak ne legyen oka azt valaha megbánni!«

Az okmányt átadtam a hadügyérnek, oly kéréssel, hogy azt futárok által küldje utána az elnöknek. Kossuth ugyanis a hadsereg főhadi szállására, Török-Sz.-Miklósra ment volt, hol daczára a nagy késedelemnek, Vetter altábornagy, követve tanácsomat, a Damjanics, Vécsey, Klapka és Aulich (azelőtt Répási) hadtesteket, Asbothnak Ujvárosból szintén ide vont tartalék hadosztályával együtt 38,000 embert egyesitett. Görgey hadtestével Tokajnál hagyatott meg.

Miután a hid Szolnoknál tudvalevőleg le volt égetve, Vetter Czibakházánál vezette át a sereget a Tisza jobb partjára; Kossuth ezuttal megnyitotta szónoklatának csatornáit s több alkalommal gyujtó beszédeket intézett a csapatokhoz. Hogy e beszédek nem tévesztették el a lelkesitő hatást, az egy oly kitünő és hires szónoknál, mint Kossuth Lajos volt, magától értetik.

De már a partcsere után való napon, midőn a hadsereg az ellenséggel való összecsapást várva csatarendben nyomult előre, megkellett az uj főparancsnoknak tanulnia, mit tesz engedetlen tábornokoknak parancsolni. A példa, hogy Görgey büntetlenül menekült ki, ragályosan hatott. Egy parasztnak fantasztikus jelentésére — ugy hiszem, Egresy volt a neve e tisztes embernek —, hogy 40,000 osztrák közeledik, Damjanics a helyett, hogy előre, visszavezette hadtestét Czibakházára. Hiában igyekeztek a tisztek parancsnokukat ellenkező rendszabály kiadására birni, hiában vetette közbe magát Vetter is, Damjanics megmaradt ideája mellett. A többi hadtestek is csatlakoztak e visszavonuló mozdulathoz s igy az egész sereg formális megfutamlásban hozódott vissza Czibakházára, a nélkül, hogy csak egyetlenegy osztrák őrjáratot látott volna is.

A lovas tiszt, ki századával a legvégsőbb utócsapatot képezte volt, beszélte el nekem később, hogy a zavar oly nagy volt, miszerint ha az ellenségnek csak egy gránátja pattant volna is el e gomolyban, az egésznek fel kellett volna en débandade oszlani. Daczára, hogy sehol sem volt látható csak egy császári szurony is, a hidon oly tolongás keletkezett, hogy 4 huszár és 10 honvéd a Tisza megdagadt árjaiba taszittatott, hol nyomorultan vesztek el.

Csodálatos módon ugyan ezen napon és órában az osztrák hadseregben is hasonló káros confusio uralkodott. A Pestről Szolnoknak vasuton elinditott csapatok szintén egy egészen alaptalan hirre siettek visszavonulni Pestre. A czeglédi lakosok később élénk szinekkel festék a zürzavar és páni félelem képét, mely az ellenséges hadoszlopban elharapódzott. Ez utóbbi közel volt ahoz, hogy egy egész hidszer-készletet ott hagyjon, csak hogy gyorsabban menekülhessen. Igy tehát mind a két fél rettegett egymástól, anélkül hogy egymást látták volna. Ha Vetter e napon erélyesen előnyomult volna, a késedelmet helyre hozta és az ellenséges közlekedési vonalok uralmának strategiai előnyét valóban kivivta volna. Mig a magyar hadsereg, mart. 4-ike, tehát több, mint egy hét óta egységes vezetés nélkül, az egyes hadtestek önmagukra hagyatva, czéltalanul ide s tova bolyongott, herczeg Windischgrätz tábornagy tétlen maradt seregével Heves vidékén, főhadi szállását e helyen ütve fel és a nedves, hideg marcziusi időjárás viszontagságainak hasztalanul kitett emberei felét a kórházakba küldve.

Az az ellenséges hadoszlop Czeglédnél pedig, melyről előbb szó volt, mint később megtudtuk, Jellacicnak 7—8000 főnyi hadteste volt.

Kossuth szemtanuja volt ez eseményeknek Czibakházán. Megbüntetve senki sem lett, hanem a hadseregben és a nép között az a hir terjesztetett el, hogy a visszavonulás szándékosan rendeltetett el, mert Bem tábornok hatalmas segéd-sereggel közeledik, s hogy annak megérkezéseig minden nagyobb vállalattal várni fognak. Debreczenben ismét máskép adták elő a dolgot. A visszavonulásnak oka ugyanis a czipök hiányában lett volna. Ha ez igy volt, jegyzé meg a közönség, akkor minden esetre kissé nagyon későn fedezték fel a hiányt.

Bem érkezésének hire valószinüleg Szeben e tábornok általi bevételének hire folytán keletkezett. Bem győzelmei által egész Erdély magyar hatóság alá került; az oroszok és osztrákok Oláhországba szorittattak.

E győzelmek hire örvendetes viszhangot keltett az egész országban. A politikai hiba azonban, melyet most Kossuth elkövetett, borzasztó volt. Az én barátom és földim, az ép oly kitünő tábornok, mint messze látó politikus, mihelyt tulsulyra vergődött, azonnal általános amnestiát proclamált Erdélyben a felkelő oláhokra nézve, az elnök azonban vonakodott most azt érvényesnek elismerni! Hiában állott elő neki a közbiztonsági bizottság több tagja annak fejtegetésével, hogy mily czélszerü Bem tette. Attól is tartottak, hogy az utóbbi meg fog sértetni egy ily desaveu által s még ez által a parancsnokságtól való visszalépésre is kényszeritethetik. Kossuth önfejü maradt s kijelenté, hogy ha a közbiztonsági bizottság ez amnestiát ratificálja, ő visszalép állásáról. Ez ember nem gondolta meg, hogy elvakult vonakodása által Magyarország államtestén egy alig valaha behegedő, tátangó sebet ütött. A Janku vezetése alatt Abrudbánya hegyei között összegyült, a legborzasztóbb fajgyülölet által a legvégsőbbre ingerelt oláhok most az egész országban a legrettenetesebb és legkegyetlenebb rablókalandokra keltek, minek következtében a városok fedezésére egy jelentékeny csapaterő volt absorbeálva. Bem lépése tehát nem csak a humanitás, hanem a politikai eszély által és indokolva volt. De Kossuth szenvedélye miatt sükette lett az ész szavára és véres boszura gondolt. Bem nem mondott le, mint ettől némelyek tartottak, hanem alkalmazkodott és ott a hol és a hogy tehette kiméletes volt, hogy a kedélyeket kiengesztelje, de egyesnek jó akarata természetesen nem volt elégséges.

Ez időben jött hozzám Dragos, az egyetlen oláh követ a magyar országgyülésen és egy pap, hogy nemzetök követeléseit előmbe terjeszszék és engem arra kérjenek, hogy érvényesitsem befolyásomat a kormánynál a kiegyezkedés létrehozására. Dragos megértette azt, hogy az oláhok és magyarok közötti viszály mind két népnek romlására kell, hogy vezessen, s ezért élénken törekedett a kibékülésre. Ismételten meglátogatott az emlitett nap, igy ama napon is, midőn Debreczenből elutazott. Ekkor már kezei között voltak a magyarok által az ő fajabelieinek tett irott kedvezmények, de mégis nagyon tartott attól, hogy azok nem fogják kielégitőknek találni. De ezen, a legjobb szellem által lelkesitett, Bem által támogatott ember személyes tekintélyének, szónoki tehetségének és törekvéseinek sikerült még is nemzetebelieit e kedvezmények elfogadására birni. Ekkor érkezett meg Kossuthhoz az elhatározó pillanatban egy Hatvany nevü őrnagy ki neki az egész oláh-mozgalmat Erdélyben csinált, mesterkélt és jelentéktelen dolognak tüntette fel, melyet ő erélyével és néhány ezer emberrel megsemmisitni igérkezett. Kossuth ezt szivesen hallgatta, örömest rábeszéltette magát, a Drágosnak irásbelileg tett igéreteken tultette magát és a legkiméletlenebb, legszigorubb rendszabályokhoz nyult, melyeknek keresztülvitelével a néhány ezer ember élére állitott Hatvany bizatott meg. Természetesen e perfidia által a faj-harcz dühének megkellett nyilni. A szegény Dragos, kit tévesen árulónak tartottak, saját fellázadt embereinek kezei között végezte életét.

Vetter megbetegedése. — Görgey áprilisi hadjárata. — Az orosz interventio.

E kitérés után térjünk vissza a főhadsereg eseményeire Czibakházán.

Az elnök eleget látott; a kormányügyek ismét visszahivták őt Debreczenbe.

Vetter tábornok most visszainditotta a hadserget Tisza-

Fürednek. De ez nehéz feladat volt. Az e közben beállott olvadó időszak a közép-magyarországi mély rónaságot beláthatlan sárrá változtatta. A csapatoknak menetközben leirhatlan nehézségekkel és kolossális akadályokkal kellett megküzdeni. A zászlóaljak annak rendje szerint a sárba sülyedtek. Egy egyetlen ágyu elébe 30 ökröt kellett fogni állomásonként, ha azt tovább akarták vontatni. E menet tehát nem csak pótolhatlan időveszteség, hanem egyszersmind óriási veszteség is volt anyagszerekben, emberekben és lovakban.

Ez események közepette érkezett Debreczenbe a hir, hogy Vetter nagyon sulyosan megbetegedett.

Rögtön a legjelesebb orvos rendeltetett Debreczenből a főhadiszállásra, Kossuth maga is oda ment és egy püspök által kisértette magát, kinek rendeltetése volt beszédei által a csapatok szellemére jótékonyan hatni. Ez mind igen jó volt, de egy haditörvényszék az engedetlen tábornokok számára még jobb lett volna.

A nép között azt a hirt terjesztették el, hogy Vetter betegsége nap-szurásból származik, melyet ez Tisza-Füreden kapott, hol a kiáradt Tisza másfélórányi szélességü területet lepett el. A Debreczenbe visszatért orvos pedig constatálta, hogy a betegség: epeláz, melyet Vetter heves boszuság miatt kapott meg.

És e kedélyállapot nagyon is megmagyarázható volt. Az agitatiók a törzstisztek között, hogy Görgey kezébe játszák a főparancsnokságot, mindinkább elharapództak. Igy olvasám a lapban Damjanicsnak Görgeyhez intézett egyik levelét, melyben megigéri ennek, hogy Vetter altábornagyot »halálra akarja boszantani.« A ravasz Görgey azonban jól ismerte Pappenheimjait és a módot, mint lehet azokat megnyerni. Egy lap ez időben egy igen jellemző jelenetet beszélt el. Görgey átjött éjszaka azon helyre, hol Damjanics tábornok volt. A nélkül, hogy valakit felébresztett volna, lefeküdt a tábornok hadiszállásán a kopasz földre és reggelig aludt. Midőn felnyitá szemeit, első kérdése ez volt: »Van-e nálatok pálinka?« A pálinkával megtöltött tábori kulacs azonban tudvalevőleg leghivebb kisérője volt Damjanics tábornoknak. Ez csodálkozva nézett a földre s látta, hogy ott egy ur magyar tábornoki ruhában fekszik. E volt a két férfiunak első találkozása. Ez hatalmasan imponált Damjanicsnak, ki igy kiáltott fel: »Görgey, te kell, hogy légy a mi vezérünk, Vetternek kordovánbőr arcza különben sem tetszik nekem, — én őt halálra fogom boszantani.«

Néhány nap mulva, marczius végén, visszahozták a beteg főparancsnokot Debreczenbe; a hadsereg ideiglenes főparancsnokságával Görgey bizatott meg. Ez hadtestével Tokajon át Poroszló felé közeledett s tutajok és csolnokok segélyével állt összeköttetésben a főhadsereggel.

Görgeynek első tette volt ama kisérlet, hogy a Tiszán Tisza-Füurednél átkeljen — a mi valóban igen nehéz operatio volt. Nehéz volt nem annyira a miatt, mintha az átkeléskor az ellenség általi háborittatástól lehetett volna tartani, mert Windischgrätz még mindig tétlenül feküdt Heves környékén. A helyett, hogy az időt felhasználta és a magyar hadseregnek Czibakházára történt visszavonulása után Poroszló felé tört volna előre és a Tokaj környékén álló Görgeyre vetette volna magát, kinek daczára a Nagyváradról naponta kapott segédcsapatoknak, alig volt több 16,000 emberénél, megmaradt előbbi tétlenségében. Általában marczius hóban ugy látszott, hogy a háboru oly módon folytattatik, mintha mindkét fél abban versenyezett volna, hogy ki tud roszabb hadműveleteket tenni. A Tiszán való átkelésnél azonban Tisza-Füred és Poroszló között egészen szokatlan nehézségeket kellett leküzdeni, melyeket a természet alkotott. A magas vizállás és az áramlat rohamossága nem engedték meg, hogy a Kis-Tiszán a 70 öl hosszu hid, mely tudvalevőleg leégettetett, ujra felépittessék. Az ágyukat tehát a sáros töltés miatt ökrökkel kellett a folyamig vontatni és csak azután tutajokon a jobbpartra szállitni. Az átkelés három napot vett igénybe, a nélkül, hogy csapataink az ellenség által legkevésbé is hátorittattak volna.

Mart. 30-kán az egész hadsereg, mely a segédcsapatokkal együtt 60,000 harczképes embert tett ki, a másik parton állott. Görgey hadtestének parancsnokságát az e közben tábornokká kinevezett Gáspárnak adta át és Bayer ezredest, az ő hadtestének (7) eddigi vezérkari főnökét, a magyar hadsereg vezérkari főnökévé nevezte ki.

Görgey most a támadólagosságra ment át és megkezdődött amaz örökké emlékezetes aprilisi hadjárat, mely a szerencse napfényét idézte föl a pártdulta Magyarországra. A magyar hadsereg halhatatlan dicsőséget aratott, de még is ama bábérkoszoruk, melyek a hatvani és tápió-bicskei, az isaszegi és váczi, a nagy-sarlói és komáromi, a pesti és budai napokon sarjadztak föl és melyek Görgey Árthur neve körül fonódtak, e babérok mondom, ékesitik ugyan a nagy hadvezért, de az engedelmes katonát nem illetik meg soha.

De e fényoldalokra nemsokára egy sötét árny vetődött: a fenyegető orosz interventio, melytől már rég tartottam. A számra nézve, — mint ezt a méltányosság megvallani kényszerit — most már az osztráknál csaknem kétszer nagyobb magyar hadsereg győzelmei a sz.-pétervári kabinetet arra birták, hogy a fegyveres beavatkozás eszméjét Magyarországon megvalósitsa. Az orosz kormány e lépés indokait egy körjegyzékben fejtette ki, melyet a külföldi udvaroknál levő képviselőihez intézett és mely igy hangzott:

»A felkelés Magyarországon az utóbbi időben oly haladást tett és annyira kifejlődött, hogy Oroszország nem maradhat többé közönyös szemlélő. Ausztria haderőinek pillanatnyi elégtelensége következtében, melyek különböző pontokon vannak megoszolva, hol annak szüksége által tartatnak vissza, hogy a birodalom határainak védelméről gondoskodjanak, az insurgensek főhadteste nyomról-nyomra a Tiszától a Duna felé nyomult előre. Csak nem egész Felső-Magyarország és egész Erdély kezeik között van. Azon mérvben, a mint hadműveleteik kiterjeszkedtek, felforgató terveik köre is nagyobbodott. A kezdetben magyar mozgalom jelentékeny terjedelmet nyert a lengyel menekültek jelenléte által, kik a magyar seregben egész hadtesteket képeznek, ugy szintén egyesek befolyása által, kik, mint **Bem** és **Dembinski**, ezekhez tartoznak és korlátlanul támadási és védelmi terveket javasolnak, a magyar forradalom a Lengyelországban nyilván elterjesztett insurrectio alapjává lett. Előbb Galicziában akarják azt megkezdeni, aztán a körülményekhez képest a mi tartományainkban.

E lázadók fondorlatai és cselszövényei elhintették már a magvat Galicziában és Krakóban; Erdélyből igyekeznek azon törekvéseknek, melyeket mi Törökországgal egyetemben kifejtünk, hogy a fejedelemségekben a békét megszilárditsuk, akadályokat görditni elébe az által, hogy a moldován-oláhok között az elégedetlenséget minden kitelhető módon előmozditsák és táplálják s messze terjedő határain az izgalom és gerjedés permanens állapotát idézik elő. Ily helyzet azonban nem állhat fenn legfontosabb érdekeink veszélyeztetése nélkül, oly bonyodalmak magvát hordja magában, melyeknek elejét vennünk a legegyszerübb eszély is parancsolja.

Miután az osztrák kormány politikai helyzetének esetleges nehézsége következtében e pillanatban nem képes az insurgensekkel oly haderőt állitni szembe, mint szükséges volna, a nélkül, hogy a területnek nem kevésbé fontos részei üresen maradjanak, formálisan az iránt kérte meg ő felségét, a császárt, hogy adjon segitséget egy oly felkelés elnyomására, mely mindkét császárság békéjét veszélyezteti. A két kabinetnek természetesen egyet kellett érteni e fontos pontban, miután ez közös érdeküket érinti és ez egyetértés következtében csapataink Galicziába vonultak, hogy a magok részéről is arra közremüködjenek, hogy a forradalom lángja annak tüzhelyén mielőbb elfojtassék. A kormányok, melyek szintugy érdekelve vannak, hogy a béke fentartassék, mely Magyarországon és annak melléktartományaiban a legféktelenebb demagógia által van veszélyeztetve, reméljük, nem fogják félre érteni az indokokat, melyek fellépésünk alapját képezik. Midőn a császár, nagy sajnálatára, elhagyja passiv és várakozó állását, melyhez maig ragaszkodott, ő felsége tökéletesen hű marad eddigi nyilatkozatainak szelleméhez. Mert miután a császár kinyilatkoztatta, hogy elismeri minden államnak arra jogát, hogy saját belátása szerint határozzon a fölött, miként akarja magát politikailag szervezni, midőn szigoruan követte az elvet, hogy ép oly kevéssé avatkozzék ama változtatásokba, melyeket az államok akár kormányformájukban, akár pedig belszervezetükben visznek végbe, ő felsége teljes cselekvési szabadságot tartott fenn magának az esetre, ha a szomszédságban levő forradalmak visszahatása saját biztonságát, vagy a birodalma határain fenálló polikai egyensulyt az ő hátrányára veszélyeztetné.

Hogy pedig biztonságunk a birodalom bensejében veszélyeztetik az által, a mi Magyarországon történik, vagy készülőben van, világosan kitünik ama tervekből és törekvésekből, melyeket magok az insurgensek is bevallanak, és minden támadás e részről az osztrák monarchia fenállása és egysége ellen, egyszersmind támadás volna ama territoriális birtok ellen, melyet ő felsége a szerződéseknek ugy szelleme, mint betüje értelmében szükségesnek tart az európai egyensulyra nézve ép ugy, mint saját államainak biztonságára. Sőt feltéve, hogy muló okok egy önálló Magyarországnak ephemer létet adhatnak, mindenki befogja látni, a ki Ausztria eszközeit és segédforrásait ismeri, hogy tartós fennállásra épen semmi kilátása sincs. De egyszer, habár rövid időre is, az anarchia alapjára állva és áthatva az ellenséges szellemtől, mely Magyarország főnökeit Oroszország ellen lelkesiti, minket nem kevésbé egy nagy veszély fenyeget, melynek nem szabad megengednünk, hogy nagyobb kiterjedést nyerjen. Midőn tehát a császár saját lengyel tartományait és a Duna melléki országokat megóvja egy oly propaganda ostorától, melynek czélja, hogy azokat szakadatlan nyugtalanságban tartsa, midőn ő az osztrák kormánynak határozott kivánságára államának e részében a béke helyreállitását siettetni segiti, ő felsége azt hiszi, hogy egyszersmind ugy a saját, mint az európai béke és rend érdekében cselekszik.«

(Vége az első résznek.)

MÁSODIK RÉSZ.

Debreczeni országgyülés. — Kineveztetésem az éjszaki magyar hadsereg parancsnokává.

Az áprilisi hadjárat javában folyt. Egyik diadalhir a másikat követte. Kossuth ezek miatt egyrészt maga is elbizakodott, de másrészt Görgey iránti bizalma is fölötte növekedett.

De még is akadtak gondolkozó emberek, kik e bizodalmat nem voltak hajlandók osztani. Igy a többi között Mészáros, a hadügyminiszter és Vetter altábornagy. Amaz számtalanszor kifakadt az önfejü hatalmaskodás miatt, melyet Görgey, aki a hadügyminiszterium alól eg szen emancipálta magát, magának megengedett, s folyvást sürgette, hogy a főhadiparancsnokságot az időközben meggyogyult Vetter vegye át. De az elnök mindenről mit sem akart tudni.

Nem kis zavart okozott Görgey a hadsereg igazgatásában az által, hogy daczára a miniszterium ismételt és sürgető felszolitásának folyvást vonakodott a hadsereg létszámáról pontos kimutatást beküldeni. Egyszer az őrmesterek és őrvezetők nem értek rá, másszor megigérte, hogy a kimutatást legközelebb beküldi, de azért soha sem küldé be; az élelmezési pénzt ennél fogva soha sem küldhették a csapatok után azok valódi létállományához mérve, hanem csak mindig találomra. Hogy ebből a számadásokban mily zürzavar támadt, azt mindenki elképzelhèti.

Bem tábornok fényes diadalai Erdélyben s az ezek folytán nyert népszerüsége kedvező alkalomnak tüntek fel a hadügyminiszter szemében, hogy ezt a tábornokot támogassa s őt állitsa a Görgey helyére. Midőn ugyanis a magyar kormány Bemnek Puchner legyőzéseért és Szeben bevételeért a nagy magyar érdemrendet odaitélte, Mészáros felállott a képviselőházban s kijelenté, hogy ő e kitüntetéssel még nem éri be, s azt követeli, hogy Bem neveztessék ki altábornagygyá. Mészáros, midőn e kivánatát kijelenté, nagy önmegtagadásról tett tanubizonyságot, mert neki nagy oka volt a panaszra Bem ellen is, ki az erdélyi hadtest élén számos rendeletén tette tul magát a hadügyminiszteriumnak s önhatalmu kinevezéseket engedett meg magának, kinevezvén még törzstiszteket is anélkül, hogy a hadügyminiszteriumot csak meg is kérdezte volna előbb. De Mészáros ezen, a kamara által el is fogadott ajánlatával Bemet rangban fölébe kivánta helyezni Görgeynek, hogy ezt aztán annál könnyebben helyettesithesse amazzal a hadsereg főparancsnokságában. Kossuth makacs ellenállásán azonban e szándék valósulása hajótörést szenvedett.

Időközben meghozá a válságos april 14-ke a debreczeni országgyülés ama meggondolatlan manifestumát, mely a habsburg-lotharingi dynastiát tronvesztettnek, Magyarországot pedig tőle függetlennek nyilatkoztatá ki. Minden józan ember visszaborzadt ez őrült merénylettől, mely az országnak alkotmánya fönntartásáért vivott törvényes harczát a nyilt forradalom áramlatába sodorta. Kivált a katonatisztek royalistikus érzülete lett mélyen megsértve s sokan közülök a miatt be is adták lemondásukat. De Kossuth, elkapatva a hadsereg diadalaitól, minden értelmes, mérsékletre intő tanácsot visszautasitott s csak becsvágyó személyes óhajtásait tartá szem előtt. Az országgyülés többsége, általa vezettetve, mindent megszavazott és — a szerencsétlenség megtörtént. Kossuth elérte a maga czélját: a közbiztonsági bizottság elnöke most egyszerre »Magyarország kormányzójaként« tünt fel, aki saját, felelős miniszteriumot helyezett maga mellé.

A derék Mészáros vonakodott e miniszteriumban megmaradni, s visszalépett. A Görgeyben bizni még akkor sem tudó része az országgyülésnek most megérkezettnek hitte az alkalmat, hogy őt a hadsereg főparancsnokságától könnyü szerrel elmozditsa: felajánlták neki a hadügyminiszteri tárczát. De Görgey, a ravasz róka, előre megérezte a pecsenyeszagot, nem jött el Debreczenbe, hanem ott maradt a hadseregnél s a hadügyminiszter teendőit »helyettes« által végeztette.

Az april 14-ki »függetlenségi nyilatkozat« a rég tervezett fegyveres orosz beavatkozást, melyről fentebb volt szó, csak siettethette. Ebből Magyarországra egy orosz invasió veszedelme támadt. S csakugyan, három napra e függetlenségi nyilatkozat után a debreczeni országgyülés harmincz—negyven tagja s több felsőmagyarországi magas hivatalnok fölkeresett s arra kért, vállalnám el egy Felső-Magyarországon fölállitandó önálló hadtestnek főparancsnokságát, melynek főhadiszállása egyelőre Kassa lenne. Ez urak közölték velem, hogy Vogel osztrák dandára Galicziából betört a Duklaszorosan s már egész Eperjesig előnyomult; hogy a magyar kormányhoz érkezett tudositások szerint az orosz császári csapatok már megindultak a galicziai határ felé, azt átlépendők s a bécsi kormányt képessé teendők, hogy Galicziából minden haderejét kivonhassa s Magyarországra vihesse; hogy végre Barco tábornok egy Stryben központositott dandárral utban van Munkács felé.

Én azt a választ adám ez uraknak, hogy én minden perczben a magyar kormány rendelkezésére állok, de ez esetben természetesen elvárom, hogy a főparancsnokság átvételére hivatalosan szolittassam fel.

Ennek következtében már a legközelebbi napon meghivást kaptam a kormányzótól, hogy látogassam meg.

Kossuth igen előzékeny udvariassággal fogadott s azt mondá, hogy ő maga intézte volna hozzám azt a kérelmet, hogy az éjszakmagyarországi uj hadtest parancsnokságát fogadnám el, de attól tartott, hogy én egy egyszerü hadtestparancsnokságot visszautasitottam volna, ezért tehát elébb amaz urak által tapogatódzott szándékom felől. A hadtest egyelőre, beleszámitva az odavonuló zászlóaljakat is, alig 8000 ember, de a szükség ugy is ugy hozadja magával, hogy azt 30—40,000 emberre kell majd fölemelni.

Én erre ezt felelém:

»Kormányzó ur! én az országnak akarok szolgálni az ügynek akarok használni; én szivesen beérem egy kisebb hadtestparancsnoksággal is; de azt kikötöm, hogy önálló parancsnok maradhassak.«

Kossuth most kifejté Felső-Magyarország helyzetét, Értesitett, hogy nemcsak hogy Vogel tábornok már Eperjesen áll, nemcsak hogy Barco Vereczke felé közeledik, de Benedek tábornok is már Iglóig nyomult a Szepességben. E szavakkal végzé beszédét: »Altábornagy ur, ön tehát látja, hogy nagy feladata leend, ha az országot mind e támadások ellen fedezni akarja.«

Én erre föltártam eszméimet a kormányzó előtt, melyeket itt röviden össze vonok. Tervem az volt, hogy az ellenséges csapatokat mindenek előtt hátráltatom a további előnyomulásban s magam védő állást foglalok, mig hadtestem a kilátásba helyezett szaporodásokkal oly erőre nő, hogy támadólag léphetek fel vele.

Mihelyt ez időpont elérkezett, egyenesen betörök Galicziába, s nevem népszerüségére támaszkodva, honfitársaimat fegyverre hivom fel, hogy igy ne csak az ellenség hátát fenyegessem, hánem gátat emeljek egyuttal az orosz invasió elé is. Kossuth tökéletesen helyeselte e nézetemet, s csak annyit jegyzett meg, ne törjek be elébb a Duklaszoroson, mielőtt Felső-Magyarországot az ellenségtől meg nem tisztitottam.

Hogy azonban e terveimet foganatosithassam, mindenekelőtt pénzre volt szükségem. Pénz nélkül már békés időben sem kezdhetünk semmihez, annál kevésbé mikor háboru van. Ezt közöltem a kormányzóval is s kijelentém, hogy Lengyelország föllázitására legalább is 12.500,000 frtra van szükségem pengő pénzben s megkérdém, vajjon a magyar országgyülés, vagy a minisztertanács hajlandó lesz-e ez összeget az érintett czélra megajánlani, természetesen csak előlegezésként. A lengyel nemesség és a lengyel városok, azt tudtam jól, hogy hazafias érzelmüek ugyan, s hogy készek a fölkelésre; a parasztság szinte hallgatott volna a nemesek fölhivására, ha látta volna, hogy a fölkelő sereg szilárd magvául 10,000 ember 40 ágyuval már készen áll s én állok az élén. Mindazonáltal szükségem volt a készpénzre elkerülhetetlenül, hogy mindjárt első kiáltványomban kijelenthessem, hogy az én csapataim nem harácsolnak, nem requirálnak, hanem mindent készpénzzel képesek fizetni. Igy aztán könyü lett volna ujonczokot is szereznem és seregemet erősitenem. Egy magyar hivatalnok lett volna oldalomnál, ki a pénzkezelésére és elszámolására felügyel vala. »Mihelyt — igy végzém előterjesztésemet — mihelyt elegendő lengyel föld leend hatalmamban, azonnal első feladatom lesz, hogy egy lengyel országgyülést hivjak össze, mely a magyar kormánynál tett kölcsönt elismerendi s átveendi a lengyel nemzet budgetébe.«

Kossuth mélyen elgondolkozva hallgatott beszédemre, kezével végig simitotta homlokát, s végül igy szólt:

— Mindez igen pompás dolog lenne, én a tizenharmadfél milliót megadhatnám önnek, nem kellene ahhoz se országgyülés, se minisztertanács; csakhogy önnek be kellene érni magyar bankjegyekkel. Hiszi ön, hogy ezzel is tehet valamit?«

— Nekem másnemü pénz nem is kellene — felelék én — hadműveleteim majd megadandják e pénzjegynek a kellő értéket.

— Annál jobb! — kiáltott fel a kormányzó — akkor lesz pénz, a menyit csak kiván; csak arra kérem, legyen türelemmel, mig a bankjegysajtókat megkétszerezem. Ez nem sokára sikerül, miután Pestnek nemsokára kezünkbe kell esni.

Beszélgetésünk, nevezetesen a Galicziába tervezett betörés, a magyar harcz végczéljainak megbeszélésére vezetett, valamint e szláv kérdésre is. Kossuthot én fájdalmas meglepetésemre, tökéletes zavarban találtam Magyarország leendő állása iránt. Emlékezetébe hoztam, gondolná meg, hogy Ausztria, mely az olasz hadjáratot csak az imént fejezé be, fényes sikerrel, semmi szin alatt nem lesz hajlandó Magyarországról csak oly könyedén lemondani. Az országnak egy évtizedig hadi lábon kellend állnia. Hogy magát megvédhesse, legalább is 200,000 emberre lesz szüksége, kik folytonosan a zászlók alatt álljanak, tehát négyszer annyi ember, mint a menyit eddig az osztrák hadseregbe állitott. Honnan veszi majd ez az ipari tekintetben annyira hátramaradt s nagy részben még cultiválatlan ország e nagy állandó hadsereg fentartásához szükséges eszközöket? Ha tehát Magyarország csakugyan állami önállóságra törekszik: akkor csak egy ut marad előtte nyitva s ez a — Lengyelországgal való szövetség s a déli szlávokkal való őszinte kiegyezés.

Ez utóbbiról azonban Kossuth hallani sem akart. Türelmetlen lett, sőt formálisan ideges, ha előtte a délszlávokkal való kiegyezést emlegették. Én pedig Magyarország békés fennmaradásának első feltételeül kénytelen voltam a déli szlávokkal való őszinte kibékülést tekinteni, mert e nélkül Magyarország mindig fenyegetve marad, hogy kétfelől fojtják agyon. Kossuth azonban és hivei elvakultságukban és elbizokodottságukban nem látták be a veszedelmet s nem gondoltak egyébre, mint hogy a rövidlátó, a szenvedélyektől felizgatott nép kegyét hajhászszák a gyöngéinek hizelegjenek.

Az én lelkiismeretem megnyugtat engem, hogy én megtettem a magam kötelességét, mikor a magyarok és szlávok között az egyetértést békés uton létrehozni igyekeztem; hogy tanácsomat nagyuri fitymálással mellőzték, arról feleljenek az illetők istenük, nemzetük és a történelem előtt.

Visszatérvén beszélgetésünk eredeti forrására, én a párbeszédet azzal az óhajtással fejezém be, hogy Bulharin ezredest, kinek tehetségeiben nagy bizodalmat helyeztem, oszszák mellém, amit Kossuth meg is igért.

Másnap vettem a következő okiratot, melylyel az éjszakmagyarországi hadtestparancsnoksága reám bizatott:

»5839/c. Sz.

Az ország kormányzója Dembinski altábornagy urhoz.

Van szerencsém a Galicziával határos megyékben levő csapatok főparancsnokságát, altábornagy ur, önre bizni, azzal a meghagyással, hogy Felső-Magyarországot az osztrák tartományokból fenyegető támadások ellen védelmezze, sőt ha czélszerünek látja, e tartományokba be is törhessen.

Ennek következtében mindazon csapatok, a rendesek és honvédek ugy, mint a nemzetőrség, melyek jelenleg Liptó, Szepes, Sáros, Zemplén, Borsod, Ung, Bereg, Marmaros, Ugocsa és Gömör megyékben találtatnak, s később hasonló czélból oda küldetnek, ezzennel az ön parancsnoksága alá helyeztetnek; e tekintetben szóló utasitások az ottani parancsnokokhoz és kormánybiztosokhoz is ezennel kiadattak.

A százados rangig szóló tiszti kinevezések, melyeket a hadügyminiszterium megerősiteni köteles, az ön parancsnoki jogkörébe tartoznak.

Törzstisztek kinevezése előbb a hadügyminiszterium utján elém terjesztendő s csak rendkivüli esetekben, pl. különös kitüntetésnél, későbbi jováhagyás reményében illeti önt.

Szolgáljon Altábornagy Urnak tudomásul, hogy a felső megyékben Szemere a teljhatalmu kormánybiztos; kivüle azonban mig a következő kormánybiztosok működnek: Sárosban báró Luzsinszky Pál; Zemplénben Boronkay Albert; Unghban Eötvös Tamás, őrnagy s a nemzetőrség parancsnoka; Beregben Szintay János; Marmarosban Mihalyi Gábor, kikkel a csapatok élelmezése tárgyában érintkezhetik.

Különösen megemlitem még, hogy Nyiregyházán Bónis kormánybiztos közvetlen felügyelete alatt egy ellátási-bizományi-raktár létezik, mely Altábornagy Ur kivánatára a csapatok ellátásáról gondoskodni fog.

Kelt Debreczenben 1849. april 19.

Kossuth Lajos,
az ország kormányzó-elnöke.«

Miután a Kassán központosulandó s az uj hadtestet képezendő zászlóaljak nagyobbára még utban voltak, — én nehány napig még Debreczenben akartam maradni s egyelőre csak Bulharint küldeni Kassára, hogy a csapatok elszállásolását és ellátását rendezze. E kitünő tiszt már marczius 9-dike óta tartózkodott itt. Klapka ugyanis megfosztá őt a dandárparancsnokságtól s a hadtestparancsnokhoz »beosztott« egy tiszt állomását ajánlá föl neki. Bulharin azonban, tetőtől talpig katona, vonakodott ily felemás állomást tölteni be Klapka mellett. Miután pedig különben is némi pénzelszámolási munkát kellett végeznie a hadügyministeriumnál, szabadságot kért, hogy Debreczenbe mehessen, ami neki meg is engedtetett.

Én tehát Bulharint magamhoz hivattam s egy előleges tervet állapitottam meg vele. E terv értelmében legelső feladata lett volna Kassát a mennyire lehet tartani s mielőtt én a segédcsapatokkal odaérnék, nagyobb horderejü vállatokba nem bocsátkozni. Azonban még is kisebb csapatokat küldjön előre, kik a látszatot, hogy támadólag kezdünk föllépni, fenntartsák s egyuttal az egész vidéken elhiresztelják, hogy Bulharin ezredes csak az előcsapatot vezényli, mig én egy igen erős hadtesttel utána nyomulok.

Egyidejüleg futárral parancsot küldtem a Zemplén megyében, Galiczia határán Homonna mellett nehány zászlóaljjal és egypár ágyuval táborozó Lázár alezredeshez, hogy Vereczke-felé nyomuljon, s igy a 4000 emberrel Munkács-felé vonuló Barco tabornok a Stry-i raktárakkal való összeköttetését fenyegesse. Lázárnak meghagytam, hogy e mozdulatát a lehető legnagyobb zajjal hajtsa végre, miután Munkács megmentése felette érdekembe állt.

Miután rendszeres védelemre seregem nem volt, a hiányt cselfogásokkal kelle pótolnom. Munkács egy jókora magaslaton fekvő kis vár-erőd, oly szük belső térrel, hogy ott felette nehéz hétszáznál több embert elhelyezni. Az az aggodalmam, hogy a várőrség 4000 emberből álló rendes sereg támadásának nem sokáig állhat ellent, nem volt tehát oly alapnélküli. Azt hittem, minden esetre helyesen cselekszem, ha egy megbizható, tehetséges tisztet küldök fel Munkácsra. Választásom Nemegyay törzskari alezredesre esett.

De csakhamar kiderült, hogy ez óvatossági rendszabályok fölöslegesek voltak. Az ellenség, mely a Stry-től Vereczkéig vezető uj, jó karban levő kőuton gyorsan nyomult előre, ez ut folytatását Vereczkétől Munkácsig oly ős állapotban találta, hogy a legnagyobb akadályokkal kelle küzdenie. Alig is nyomultatott volna tovább előre, ha a Vereczke melletti szorost egészen megszállatlanul nem találja. A szomszédos négy megyében, Zemplén, Ung, Bereg és Marmarosban volt ugyan nehány nemzetőr csapat elszórva, leginkább kaszákkal, lándzsákkal, puskával csak gyéren felfegyverezve; de e csapatokból egy sem jelentkezett az ellenség feltartóztatására. Szerencsére Munkács parancsnoka, Zurich ép oly erélyes, mint óvatos, előrelátó ember volt. Nem érte be vele, hogy a várat védelmi állapotba helyezze, ő a Vereczke felől vezető országuton is tábori sánczokat hányatott, a miket, tábori ágyuja egyátalában nem levén, a Munkácsról embererővel ide szállitott várágyukkal szerelt föl.

Barco tábornok bátran előre nyomult. Hanem a fölhányt sánczok megdöbbentették. Felette kényelmetlen helyzetben, hátrányos támadásra látta magát kényszeritve, mert seregének sehol sem nyilt tere, hogy erejét kifejthesse s csapatai fedétlenül álltak a sánczokban álló magyar csapatok tüzelésének kitéve. Az ütközet rövid ideig tartott, mintjárt a csata elején kilőtték a császári tábornok alól a lovat. Az osztrákok érzékeny veszteség után visszavonultak Vereczkére.

Jellemző a felső-magyarországi tót lakosság hangulatára az ez alkalommal hozzám érkezett tudósitás. Midőn ugyanis Barco tábornok a maga szépen rendezett, jól felszerelt csapataival előre nyomult, a tót lakosság nagy megelégedéssel nézte a csapatokat s igy szólt :

»Nézzétek, milyen szépek ezek a mieink, ezek bizonyosan megverik a magyarokat!«

Mikor aztán később ugyanezek a csapatok futva rohantak a falvakon keresztül visszafelé a galicziai határnak, akkor a parasztok igy kiabáltak : »A mi országunk még is csak erősebb, mint a császár katonái.« A kosmopolitikus fazékdrótozóknak tehát az »Evviva chi commanda!« volt elfogadott jelszavok. No de mit is lehetett e szegény emberektől várni. A magyar hadseregben szolgáló tótok különben egytől, egyik derékjóravaló legények voltak. A mi pedig a nemesi családokat illeti, azoknak rokonszenve általában az osztrákok felé hajlott.

Az éjszakmagyarországi hadtest szervezése és fölszerelése.

Mielőtt elindultam volna Debreczenből előbb még megkellett alakitanom táborkaromat. A többi tisztek között magam mellé vettem, Mészáros hadügyminiszter meleg ajánlatára, Katona őrnagyot is, egy kitünő katonát és pompás embert, akiről még sokszor lesz szó alább.

Valóságos kinomba került ama számtalan önkénytes ajánlkozást, melylyel táborkarom szervezésekor megkináltattam, visszautasitanom. Táborkaromat én nem akartam nagyobbá tenni, mint a minőt egy hadtest melletti szükséglet épen megkiván.

A többi közt egy nap egy civilbe öltözött s legkevésbé sem katonás külsejü ur jött hozzám s felajánlta magát táborkari mérnökömül. Megkérdém a valami 40 évesnek látszó urat, hogy katona-e? Ő aztán erre elmondá, hogy ő nem volt ugyan katona soha, hanem volt a helyett a számtan tanára egy gymnasiumon. A magyar kormány, ugymond, ugyan erre a tanszékre őt szemelte ki egy kotonai intézetnél; de miután ez intézet fölállitásának tervével ez időszerint felhagytak, most egy műszaki százados állomására aspirál.

»Miért csak százados? — kérdém én — mért nem mindjárt ezredes, ez sokkal egyszerübb volna! Pompásan venné ki magát az ön carrierje: polgári állásból egyszerre — ezredes!«

Meglehetős éles modorban tudattam vele aztán kivánatának illetlen voltát s figyelmeztettem amaz ismeretekre és gyakorlati képességekre, melyek egy műszaki tisztnél elengedhetlenek, ha állásának meg akar felelni.

De a jó ember tántorithatlan maradt, hivatkozni kezdett a kormányzó családjához való közeli viszonyára s egy levelet vont ki tárczájából, melyet diadalmas arczczal nyujtott felém. Gyanakodtam már akkor is, mikor felbontottam a levelet, de mire elolvastam, egészen elfogott a harag. A levél, melyben a műszaki századosságra pályázó tanár ajánltatott, Kossuth anyjától származott. Dühösen rivaltam erre az emberre :

— »Nekünk nincs egymáshoz több szavunk. Én az országot szolgálom s engedelmeskedem ugyan a kormányzónak, de nem családi befolyásainak. Ha ez az urhölgy tenni akar önért valamit, kisértse meg máshol, én azonban biztositom, hogy, ha önnek épen tetszik, legfeljebb őrmesternek nevezem ki.« Ezzel e jelenetnek vége szakadt.

Ez egyébiránt nem az egyetlen eset volt, hogy hasonló ajánlások érvényesülni szerettek volna, de — nálam legalább — mindig hasonlóan jártak. Igy a többi közt, közvetlenül a főparancsnokság elvállása után, Szerencsen, febr. 6-kán illatos levelkét vettem Kossuth egyik nővérétől, Meszlényi asszonytól, ki levelében nagyon szivemre köti egy honfitársam, Zarzycki főhadnagy sorsát. Azt kivánta tőlem, tegyem hadsegédemmé s ügyeljek gyors előléptetésére.

Udvariassági kötelességet véltem teljesiteni, hogy Meszlényi asszonyságnak levélben feleljek, értesitvén őt, hogy én szükségesnek tartom a hadsegédi államásokat egyedül magyar tiszteknek tartani fel s igy kivánatának, nagy sajnálatomra, eleget nem tehetek. Ami azonban előléptetését illeti, én a főhadnagy urral, ugy mint bárki mással, egészen képessége és érdeme szerint fogok bánni.

Épen be akartam a levelet pecsételni, mikor Szemere ur belépett. Véletlenül megpillantá Kossuth nővérének levelét.

— Ohó — igy kiáltott fel — hisz én ezt a kézirást ismerem! Ön Meszlényi asszonysággal levelez?

Én erre elmondtam neki az esetet.

— Ugyan kérem, — mondá Szemere — ne is fáradjon ön, hagyja a levelet válasz nélkül. Én igen jól ismerem e hölgyet, igen sokat avatkozik politikai s más oly ügyekbe, melyek nem tartoznak reá.

Megfogadtam Szemere tanácsát, ami azonban nem szolgált kárára Zarzyckinek, mert Meszlényi urhölgy látván, hogy ajánlatát ignorálom, Bem tábornokhoz fordult, a ki a nőnem iránt nálamnál valamivel engedékenyebb levén, az ifju főhadnagyot nem sokára ezredesnek léptette elő.

A magyar hadseregnél divatozó előléptetési rendszerről nem lesz fölösleges e helyen nehány megjegyzést ejteni.

Minden tábornok, nem csak az olyan, aki egy hadtest, hanem az olyan is, aki egy hadosztály fölött önállóan parancsnokolt, jogosultnak hitte magát minden rendü önhatalmu kinevezésekre. Ha e kinevezéseket a hadügyminiszteriumnak még be is jelenté, no akkor végtelen udvariasnak volt tekinthető. Bátran hű bele Balázs módjára történtek az előléptetések, tekintet nélkül minden meghatározott létszámra s tekintet nélkül a budgetre. Én már tömérdek rohamos előléptetési rendszert éltem át; igy például a nagy armadiánál, melyet Napoleon Oroszország felé vezetett. Az 1831-ki lengyel hadseregben is hatalmas volt a rangvágy. De oly fokra, mint a minőnek itt tapasztaltam, nem fejlődött ki sehol. Később itt annyira ment a dolog, hogy minden százados, aki öt havi szolgálat után sem lett még őrnagy, komolyan hitte, hogy desperálttá válnia joga van.

De voltak egyes kivételek is. Ilyen volt a többi közt Bernáth lovaskapitány, a ki már, jól emlékszem, a tornallyai csatánál is az volt, a kápolnai csatában oldalam mellett kapott sebet s a háboru végével is ugyanabban a rangban volt még, anélkül, hogy szolgálatkészségével alábbszállott volna.

Bernáth lovaskapitány emléke jó alkalom egy más tárgyról is megemlékeznem, mely Görgey eljárására igen jellemző világot derit. A szives olvasó emlékezni fog még, hogy én Miskolczon, február közepén a kormánytól 50 érdemjelt kaptam, a végből, hogy azokat tetszésem szerint oszszam ki, — én azonban használatlanul a pénztárba tevém.

Nehogy azonban azokat, akik parancsnokságom alatt magokot kitüntették, megröviditsem, — főkép miután láttam, hogy más parancsnokok nem voltak oly tartozkódók az érdemrendek kiosztásában, — kötelességèmnek ismerém a főparancsnokságtól lett visszahivatásom után Tisza-Füredről rögtön jelentést tenni a kormányhoz, melyben Psotta ezredest, a hadtest tábori ütegigazgatóját, ki a Kápolna melletti ütközetben tulajdon szemeim előtt szerzett magának kiváló érdemeket, továbbá a császárhuszárok ezredéből, mely több óráig állotta nyugodtan az ellenség sürü tüzelését, többeket, Bernáth és Schwarzenberg lovas századosokat, Jordán Zsigmond főhadnagyot és Markos Mihály káplárt jelöltem volt ki olyanokul, mint a kik az érdemrendre érdemesek. Ajánlatom azonban, holott pedig én, főparancsnokságom tartama alatt magam is jogositva lettem volna megtenni, amit ajánlottam, Görgey befolyása következtében visszautasittatott. Ő a többi közt azt a hirt terjeszté, hogy oldalam mellett senki sem sebesült meg, a szolgálati fölterjesztésemben foglalt kitüntetési ajánlat indokolása ennél fogva valótlan.

Mielőtt az éjszaki magyar hadtest alakulásának elejtett fonalát ujra fölvenném, meg kell még emlitenem, hogy april 21-kén Földváry őrnagy alatt egy ezerháromszáz emberből álló csapat érkezett be Nagy-Váradról Debreczenbe. Miután e csapat az én hadtestemhez volt szánva s Kassára kellett indulnia, én is megjelentem a szemlénél, melyet a kormányzó e csapat fölött továbbvonulása előtt tartott. Kossuth katonaköpönyegben jelent meg, felcsatolt karddal s a katonákat élesen vizsgálva haladt a nyitott sorok között. A harmadik csapat megtekintése után a következő szavakkal fordult hozzám:

»Reménylem, altábornagy ur, hogy meg lesz elégedve embereivel; önnek bizonyára elégtételül szolgáland, hogy ily szép zászlóalj lesz rendelkezése alá beosztva.«

»Valóban — viszonzám én — e zászlóalj igen szép és igen erős. Földváry őrnagy pedig, külseje és hire után itélve, derék egy tiszt. Csak az az egy a sajnos a dologban, hogy én ezt a legénységet igy, amint itt áll, az ellenséggel szemben nem használhatom.«

»Hogyan?« — kérdé Kossuth egészen megütközve.

»Mert a zászlóaljnak nincs puskája, s a legénység nincs felöltözve.«

»Az már igaz!« — felelt Kossuth egészen halkan, csak most vevén észre, hogy az első sor csak karebélyokkal, a második és harmadik pedig részben lándzsákkal, részben azonban semmivel nincs fölfegyverkezve. Csak igen kevésnek volt a legénység között köpenye, a legtöbb egy szál áttilában állott ott. Azt is megmutogattam a kormányzónak apróra, hogy egyiknek sincs tarisznyája, sokan saját paraszt nadrágjukban álltak ott s hogy a legtöbb minden ingóbingó jószágát egy vászon átalvetőben lógatta oldalán, olyanban, amit az osztrák seregnél »Brodsack«-nak neveznek.

»Ha Galicziába kell betörnöm — mondám egész csendesen a kormányzónak, nehogy más is hallja — akkor hadtestemnek legalább külsőleg reguláris katonaság szinében kell feltünni.«

Kossuth megértett teljesen s mivel hogy nem volt veszteni való idő, a zászlóalj állomásonkint Kassa felé vonult, mig a szükséges lőfegyvereket szekereken küldötték utána. Rakamazra is irtam, hol egy fölszerelési és egyenruharaktár létezett s a hol szabók és asszonyok nagy számban foglalkoztak a mindenféle ruhanemü elkészitésével, — készitsenek azonnal több ezer kéknadrágot s szállitsák Kassára. E követeléssel előállnom azok a jelentések kényszeritettek, melyekből a hadtestet képezendő többi zászlóaljak állapotáról értesültem. Ezek arról értesitettek, hogy a 16-ik honvédzászlóalj Ujvárosban, a 89-ik Nyiregyházán, valamint a tisza-füredi is hasonló állapotban vannak. Mind e részleteket azért emlitem föl, hogy megmutassam az olvasónak, miféle csapatokat kellett Vogel és Benedek tábornokok gyakorlott zászlóaljaival szembe vezetnem.

Több nap mulhatott el, mig végre láttam, hogy a szekerekre rakott és elcsomagolt fegyverek is elszállittatnak Debreczenből. Csakhamar két osztály (négy erős század) önkénytes vadász is megindult Tokaj-felé. Ezek jól voltak fel fegyverezve s mind egy szálig városokban toboroztattak. A miben azonban nagy hiányom volt, az volt a lovasság, pedig erre rendkivül szükségem lett volna, ha Galicziába be akartam törni. Gyönge levén haderőben, a tulnyomó ellenséget csak az esetben lehettem képes előnyomulásában feltartoztatni, ha jó lovassággal módomban van őt folyvást zaklatni vagy álmozdulatokkal rászedni.

Figyelmeztettem Kossuthot e hiányra s ő megigéré hogy hat, ujonnan begyakorolt huszárszázadot utánam küld, s azonfelül a két század lengyel dzsidásnak, mely Czorznick, ezredes által Debreczenben szervezve Pest felé vala inditva s ez idő szerint Tisza-Füred körül állhatott, azonnal ellenparancsot ad s Kassa-felé irányozza. Tüzérségben két üteget kaptam, mely Tokajon keresztül Kassának vonult.

A megelőző nap, melyen magamnak is Kassára kellett indulinom hadtestemhez, hivatalos átirat utján értesülést nyertem a Magyarország éjszaki határán végbe ment dolgok felől. Az illető iratot az olvasó tájékoztatására ime itt közlöm :

»A kormányelnöktől.

Dembinski altábornagy ur!

Van szerencsém önnel tudatni, hogy a Vereczkén át Galicziából Barco és Bubna alatt betört ellenséges haderő az érintett szoroson immár kiszorittatott, mely alkalommal Bubna halálosan megsebesült s azóta már meg is halálozott. Természetes, hogy az egyik kapun kiszoritott ellenség egy másikon fog ujra betörni. Legyen tehát szives altábornagy ur velem közlött tervének kivitelét siettetni.

Továbbá kérem becses véleményét az iránt, vajjon tanácsos lenne-e ugyanegy időben diversiót intézni a beszterczei szoroson át Bukovinába.

Ezt legyen szives altábornagy ur velem futárfordultával tudatni.

Előttem ez igen tanácsosnak látszik, mivel az Erdélyből kikergetett ellenség aligha Galicziában, de inkább Bukovinában fog összeszedelőzködni, a hol Urban már három hónap óta pihen.

Csak az az egy aggaszt, hogy talán e diversiót egy Oláhországból Erdélybe intézendő siettetett orosz invasióval fogja az ellenség meghiusitani akarni.

Debreczen, 1849. april 25.

Kormányzó-elnök : Kossuth.«

Elmenetelem előtt Kossuthnál jelentkezvén, mosolyogva s kezemet megszoritva, igy szólott hozzám :

»Tehát várom altábornagy ur jelentését Lembergből vagy Krakóból.«

Ez nap azonban még nem indulhattam meg Debreczenből, mert nem volt pénzem. A kormány folyton növekvő kiadásai azt eredményezték, hogy a bankjegysajtó nem birt elegendő papirpénzt előállitani.

Csak másnap adtak át nekem 80,000 frtot, még azon nedvesen, amint a sajtó alól kikerült. Ehhez járult, hogy a nekem átadott pénz többnyire nagy bankóból, százasokból, ezresekből állott, ezzel kellett a napi-zsoldot fizetnem. Az egész hadseregben nagy volt a panasz az aprópénz hiánya miatt, s végre annyira ment a dolog, hogy, ha a legénységet ki akartuk elégiteni, a nagy bankjegyeket négy vagy több darabra kellett széjjel tépni.

A felette igénybe vett sajtó tudniillik, melynek rövid időtartam alatt nagy összeg pénzeket kellet előteremteni, csak igen ritkán foglalkozhatott kisebb pénzjegyek vagy plane krajczáros váltójegyek nyomásával.

Debreczenből legelőször is Nyiregyházára mentem, a hol a lengyel lovasság alakitására központ, s felszerelésére egy raktár létezett. Habár a depot-ból egy erős század, tökéletesen felszerelve, elküldetett a hadtesthez, másnap harminczhat, jó lóval és minden szükségessel pontosan ellátott uj embert vihettem magammal Tokaj-felé utaztamban. A Galicziából érkezők áramlata, kik gyakran életveszély közt lopództak át az osztrák vonalokon, hogy magyar szolgálatba álljanak, napról-napra növekedett, s a hazafias lelkületü kormánybiztos, Bónis vezetése alatt álló fölszerelési osztály oly serényen dolgozott, hogy szükséges menyiségü fölszerelés, fegyver s ami a legfőbb : begyakorlott ló mindig volt kéz alatt.

Este feléTokajhoz közeledvén, oly látvány tárult szemem elé, mely nagyszerüségével megdöbbentőleg hatott rám : a Tisza kiáradása. Csak most szereztem magamnak helyes fogalmat annak nagy mérvéről és jelentőségéről. Láttam a Nilust, midőn kiönté hatalmas árját medre partjain, de a nilusi áradat korántsem boritott el oly messze terjedelmü földet, mint itt a Tisza.

E kiöntés gátul szolgált az ellenségnek, hogy felénk közeledhessen s oly támaszt teremtett balszárnyunknak, melynél különbet nem is képzelhettünk. Az olvasó emlékezni fog, hogy a viz már márczius elején kicsapott medréből; most, april közepén az áradat még folyvást növekedőben volt, s engem biztositottak, hogy ez az állapot junius közepéig is eltart.

Következő reggel első gondom volt a rakamazi montur-bizottságot ellátni a kellő pénzzel, hogy igy a munkák pontos szállitását biztositsam. Hogy a szükséges tarisznyákat és lábbeliket mielőbb megkapjam, sürgető levelet irtam Kassára báró Luzsénszky polgári biztosnak.

Továbbá parancsot menesztettem az Unghmegyében állomásozó Lázár alezredeshez, hogy azonnal induljon Stropkóra s a következő négy megyéből : Zemplén, Ungh, Bereg és Marmaros, minden harczképes és felfegyverzett embert vonjon magához s tartsa indulásképen, miután valószinü, hogy legközelebb Zboróba fogom inditani.

A nap hátralevő részét a katonai kórház megtekintésére használtam fel, valamint a Tisza jobb partján felhányt sánczművek megvizsgálására, melyeket felette czélszerüleg tervezve s jó őrizve találtam.

Másnap két honvédzászlóalj rukkolt be. A 16-dik, Supper őrnagy alatt, jó rendben volt, s mindennel el volt látva; a 89-diknek Joswitz őrnagy alatt, volt ugyan lőfegyvere, de nem municziója. Szerencsére Földváry őrnagy jó előrelátó ember volt. Ő ugyanis, mielőtt Nagy-Váradról elindult volna, ámbár, mint már érintém, emberei még akkor nem kapták ki lőfegyvereiket, egy ütegszerparancsnoktól kilenczven töltényt eszközölt ki minden emberének. E lőszer most tehát akként osztatott ki, hogy minden legény kapott harmincz töltényt.

Ugyanez nap egy kocsiszállitmány is beérkezett fegyverekkel. Volt tehát már ez is, csak egy hiányzott még: — gyutacs. Ha most elbeszélem, hogy Kossuthnak irtam a végből, hogy a legközelebbi puskaszállitmánynál fordittasson gondot a szükséges gyutacsokra is : bizonyosan sokan lesznek, akik csodálkozni fognak, mért hogy minden kicsiségért egyenesen az ország legmagasabb kormányférfiához fordultam. Ennek az a magyarázata, hogy Debreczenben oly általános volt a zavar, hogy ha valamit biztosan és gyorsan meg akart az ember kapni, nem volt más módja, mint egyenesen a kormányzóhoz fordulnia. E tekintetben meg kell hajolni Kossuth előtt, ő dolgozott éjjel nappal fáradhatatlanul, gondoskodott mindenről s nem pihent meg előbb, mig a mire szükség volt, elő nem teremté.

Ezért kértem volt fel őt arra is, hogy Rakamazon egy lőszertárt állittasson fel, hogy igy a várható csatározásoknál a készlet kezem ügyébe essék s ne legyek kénytelen arra várni, mig Nagy-Váradról megérkezik. Két hét alatt már akkorára nőtt a készlet, hogy annak továbbszállitására száz ötvenkét lovas szekeret kellett felfogadnom.

Nehány nappal azután, hogy csapataim tovább indultak Kassa-felé, én is követtem őket, de Hidas-Németiben megállottam, miután itt talált Bulharin ezredesnek egy stafétája, mely jelenté, hogy Vogel tábornok dél-keletnek irányzá csapatait Eperjesről s Benedek tábornokkal egyesülve, a hnileczi szoroson át, hol a nemzetőrség ellenállás nélkül engedte keresztül vonulni, Rozsnyó-felé veszi utját. E hir felette aggasztó volt. Rozsnyóról az ellenség két irányban is szabadon vonulhatott, Tokajnak ugy, mint Tisza-Fürednek. Erejét 8000 emberre becsülték tizennyolcz ágyuval, s azonfelül még azt is beszélték, hogy Benedek tábornok, ki már 1846-ban mint táborkari alezredes Gdownál nevet vivott ki magának, s az ép imént befejezett piemonti hadjáratban, Mortara és Novara mellett rendkivüli erélyü és ovatos katonának bizonyult, — e vidéken minden gyalogutat ismer, minthogy ő két évnél hosszabb ideig foglalkozott e táj katonai fölvételével.*)

---

*) Az akkor Éjszak-Magyarországon foglalkozó cs. k. osztrák haderő alkatrészeiről és hadmozdulatairól a következő vázlatot tartalmazza báró Welden Lajos cs. k. táborszernagynak ily czimü munkája: »Episoden aus meinem Leben. Beiträge zur Geschichte der österreichischen Armee etc.«

»A Lembergben parancsnokló báró Hammerstein tábornok már aprilis elején parancsot kapott ő felségétől, hogy minden rendelkezésére álló csapatakat egyesitsen s azokkal Galicziából Magyarországba vonuljon.

Azonban már előbb nagyobb csapat-elszállitások történvén, miután a tartományt, mely már önmagában is zavargott s a forradalomban levő szomszéd ország közelsége miatt nagy mozgalomban állott, szükség levén megszállva tartani, — csak igen kevés mértékben állott rendelkezésre a különben is csekély haderő.

A parancsnokló tábornok ennélfogva azon kényszerhelyzetben találta magát, hogy csak egyes hadoszlopokat tolhatott előre Magyarország felé, hogy igy legalább a legfenyegetőbb szorosokat tarthassa a Kárpátokban megszállva.

A Vogel altábornagy alatt álló kis hadtest, mely aprilhó elején a Kárpátok mögött gyülekezett, állott a Barco dandárából (két zászlóalj Deutschmeister, 1 Hartmann-zászlóalj, két század császári könnyü lovas, az első számu hatfontos gyalogüteg), a Benedek-dandárból (két zászlóalj Palombini-gyalogság, egy Parma-zászlóalj, két század Károly könyü lovas s a második számu hatfontos gyalogüteg) és Ludwig-dandárból (egy zászlóalj Welden-gyalogság, egy zászlóalj Haynau-gyalogság, egy zászlóalj Vilmos-gyalogság, egy zászlóalj Bianchi-gyalog, egy zászlóalj Trenk-gránátos, két század könyü császár-lovas, egy hatfontos gyalogüteg és egy lovasüteg).

Az én csapataim, mint tudva van, nem voltak még abban az állapotban, hogy a jól felfegyverezett osztrák csapatokkal megmérközhessenek. S ahhoz járult még az a fatalis körülmény,

---

Összesen tizenegy zászlóalj, nyolcz lovas század, huszonnégy ágyu, együtt körülbelül 11,000 ember.

E hadtestnek **Barco** vezénylete alatt álló dandára, mely Stryi körül gyülekezett, az innen vezető egyetlen országuton Vereczkének, Uktinon keresztül Munkács-felé indult, hogy jobb kéz felé Ungvár körül a másik sereggel, mely Duklån át Eperjesnek volt irányitva, ujra egyesüljön.

Ez egyoldalu mozdulatot, habár nagy hatása volt, mivel az ellenséget a Felső-Tiszánál nagy mozgalomba hozta, visszakellett később vonni, s a dandárt vissza kellett rendelni Galiczlába, hol aztán csak Silein mellett, a Kárpátok mögött, egyesülhetett ujra a főseregdel. Ez utóbbi, a **Ludwig**-dandár Dukla köré vonult össze, hogy innen az Eperjesnek vezető utra térjen, mig a **Benedek**-dandár Lőcsének irányoztatott.

E mozdulatok april hó végén vették kezdetüket, de minthogy e hadoszlopok, egymással igen laza összeköttetésben állván, magukra vonták az oroszok kikémlelésére mindenfelől a Kárpátok elé gyülekező ellenséges csapatok figyelmét, — **Dembinski** Kassának, **Beniczky** Losonczról Rozsnyónak és Telgártnak, más csapatok Túróczból az Árvavölgyön nyomulván előre — **Vogel** altábornagy kényszeritve hitte magát, hogy a neki meghagyott összeköttetést a sereg zömével, Poprádon, Ilibbén (?), a fekete Vágh felső völgyén át, Rozsnyó-felé, az alsó Vághvölgynek keresse.

Egy ellenséges hadoszlop azonban elébe került Rózsahegynél, miáltal kényszeritve lett a Turóczból Malatinán keresztül Kubinba vezető felette terhes utra térni, — a miért is aztán, csak nagy nehézségek leküzdése után, s tetemes veszteséggel, most már a **Benedek**-dandár által fedezve, Varint és Sileint, csak május hó közepe felé érte el, honnan a Vágh jobbpartja mentében Pnoho és Pruszka felé vonulhatott.

A főhadi-szálláson nagy volt az aggodalom ezen, a még zord időszakban, járatlan hegyeken vonuló, s mindenfelől az ellenség által zaklatott csapat miatt.

Csak a csapatok rendkivüli önfeláldozásának, **Benedek** tábornok fáradhatatlan tevékenységének köszönhető, hogy e hadtest, melyhez később a **Barco**-dandár is ujra hozzácsatlakozott, — összeszedhette magát s ujra harczképes állapotba helyeztetett, annyira, hogy a főseregnek májushó végén történt uj szervezésénél abba beosztható lett.

Annyi haszna azonban elvitathatlan, hogy az ellenséges haderőnek nagy részét felvonta Felső-Magyarországba, azt a vághvölgyi hadmüveletektől részben visszatartotta, a Kárpátok szorosait az utánnyomuló oroszok számára biztositotta s igy tagadhatlanul nagy szolgálatokat tett.«

hogy ha egész haderőmet Benedek üldözésére akarom összegyüjteni, ki kell üritenem Kassát s fedetlenül hagynom a határt Barco dandárának egy uj betörése előtt.

Álmozdulatokhoz kellett ennélfogva folyamodnom. Mindenek előtt tehát a köröttem levő harminczhat lengyel dzsidást küldtem el Sz.-Petribe (Szt.-Péter) azzal a meghagyással, hogy ott terjeszszék el a hirt, hogy 12,000 emberrel Putnok felé vagyok indulandó. Kassára pedig azt a parancsot küldtem, hogy a hnileczi szorost sánczolják el és szállassák meg jól, hogy igy az ellenség visszavonulási vonala el legyen vágva.

Miután azonban eredeti tervemmel, hogy t. i. Galicziába betörjek, felhagyni nem akartam, s igy tehát Kassát el kellett érnem, — a Tisza átkelő helyeit Tisza-Füerednél és Tokajnál biztositanom elengedhetetlen szükségül kelle tekintenem. E czélból tehát a tizenhatodik honvédzászlóalj két századát, két tizenkét fontos ágyuval Tokajba küldtem s a parancsnoknak szigoruan meghagytam, hogy az ellenség előnyomulása esetében a hidat bontassa le, s két ágyuval Rakamazból legalább is 48 óráig akadályozza meg annak ujra felépitését. A Tisza-Füreden levő csapatoknak ellenben meghagytam, hogy azonnal egyesüljenek a Miskolczon fekvő csapatokkal, — hol különben csak nemzetőrök voltak — s onnan Rozsnyó-felé irányzott messze portyázó előőrsi járatokkal biztositsák magokat.

Mialatt ezen rendelkezésekkel foglalkoztam, megerősitve tapasztaltam abbeli gyanumat, hogy az ellenség minden legkisebb mozdulatunkról azonnal értesül, mivelhogy az osztrákoknak nem csak jó kémjeik, hanem valódi hiveik is voltak e vidéken. Bulharin ezredes ugyanis jóváhagyás és megerősités végett egy embere ellen hozott halálos itéletet küldött hozzám, aki rajta kapatott, hogy magyar katonákat bujtogat a nemzeti ügytől való elpártolásra. A hadi törvények szerint ez embernek bizonynyal halállal kellett lakolnia. Én azonban még sem birtam magamat e halálos itélet megerősitésére rá venni, s oda módositám azt, vitessék a bünös lánczokon Debreczenbe, s ott adassék át a rendes biróságnak. Hogy én oly időben tevém azt, mikor igen sok tábornok a hóhér szerepében tetszeleg, — sokan megmosolyogni valónak találandják talán. Legyen ugy! Én azonban megmaradok továbbra is azon véleményem mellett, hogy az olyan gonosztevő, a ki egyszer a markunkban van, ugy is ártalmatlan már.

Megérkezés Kassára és Eperjesre. — A császáriak visszavonulása.

April 30-kán érkeztem Kassára.

A Bulharin ezredes által tett védelmi intézkedéseket ép oly czélszerüen tervezetteknek, mint kitünőleg foganatositottaknak találtam. A Kassát éjszakról, Eperjes felé fedező hagyhátat, mely Kassára nézve ez ideig hagyományos védelmi állásnak tekintetett, ezuttal igen helyesen, egészen tekinteten kivül hagyá s a helyett a városhoz közelebb, egy a vidéket uralgó s szabadabb lőtért engedő magaslaton hányatott sánczokat, honnan a város felé biztositva volt a veszély nélküli visszavonulás.

Meglepetések ellen az átmetszett terület által föltétlenül követelt előörsi sürü lánczolat és gyakori őrjáratok által biztositá magát.

A szakadatlan mozgékonyság, melyre csekély számu csapatait kényszerité, azt eredményezte, hogy az egész vidéken elterjedt a hir, hogy itt 12,000 ember fekszik, holott alig 4000—5000 embere volt. E látszatra nagy is volt a szükség, mert Kassa városa szép és egészséges fekvése által, továbbá nem csekély részben német polgárainak rendszeretete és jól szervezett közélete által, végre a szállás és élelmi szerek olcsósága által nagy vonzerőt gyakorol a nyugdijazott katonatisztekre, kik közt ennélfogva az osztrák érdekeknek nem egy párthive volt.

Már nehány nap előtt kiadta volt a magyar kormány a parancsot, hogy a Kárpátokban a guerilla-csatározás szerveztessék. Kisebb csapatok, melyek önkénytesen jelentkező, a harmincz évet többnyire már meghaladott, s a hegyek között minden titkos ösvényt és rejteket jól ismerő emberekből állottak, tisztekké kinevezett földesurak parancsnoksága alá helyeztettek. Fegyverzetökről és ruházatukról az illető megyéknek kellett gondoskodni, amit azok meg is tettek örömest.

Ez ujonnan alakult csapatok nekem nagy segitségemre voltak. Legelső gondom ugyanis a Rozsnyón állomásozó ellenség zaklatása volt. E czélból én Gömör és a szomszédos megyék öszszes nemzetőrségét és népfölkelését mozgásba hoztam Rozsnyó felé.

Időközben hir érkezett Munkácsról, hogy Barco tábornok ujolag előre nyomult Vereczke felé. — Ez arra birt, hogy Lázár alezredest ujra ellene küldjem. Nehány mázsa lőport is adattam neki, melyet a kassai lőporgyár szállitott, hogy azzal Vereczke vidékét aláaknázhassa. Egyuttal azt az utat, mely Gálszécsről Munkács-felé vezet kijavittattam, hogy az összeköttetést könnyebbé tegyem, s hogy az ügynökeim által terjesztett azon hirnek, hogy 10,000 emberrel magam is utána indulni készülök, nagyobb valószinüséget kölcsönözzek. Az ellenségnek ez oldalról várható előnyomulása nekünk nagy hátrányunkra szolgálhatott s tetemes kárt okozhatott volna, mivel Remetén (Beregmegyében) vasgyáraink voltak, a többi közt egy vasöntődénk, mely golyókat, gránátokat szállitott Nagy-Váradra a központi főraktárba.

Május 3-kán a következő levelet kaptam, válaszul Hidas-Németiből intézett jelentésemre :

»Az ország kormányzó elnöke Dembinski altábornagy urhoz.

Válaszul april 30-káról s folyó hó 1-jéről kelt jelentéseire van szerencsém a következőket viszonozni :

hogy én az altábornagy ur azon nézetét, mely szerint

Kassán megállapodnék s a csapatokat ott összpontositaná, nem oszthatom, mivelhogy Kassa nem az a positió, melyből az ellenség minden irányban, melyet Felső-Magyarország fekvése nyujt, megtámadható és szétugratható lenne. Sőt inkább e positió megengedi, amint azt Vogel és Benedek egyesülése tettleg is bizonyitja, hogy az ellenség erősitéseket vonhasson magához és egyesülhessen. Ezt minden áron meg kell akadályozni!

A defensivát ez idő szerint az offensivában kell keresnünk. A legfőbb szorosoknak, melyek az ellenségnek figyelemmel kisérését minden irányban lehetővé s megsemmisithetését sokkal valószinübbé teszik, a mi birtokunkba kell jutniok. Azért egyeztem bele oly örömest a Dukla melletti, sokkal előnyösebb állásba. De miután e terv időközben megváltozott, egy oly tervet kell követnünk, mely fegyvereink diadalára a legtöbb kilátással biztat.

Magából az altábornagy ur jelentéséből is kivehető, mily fontos az előnyomulás; mert hogy ha a guerillák által oly könynyen elhagyott szoros az ön vezérlete alatt álló csapatokkal lett volna megszállva és fedezve, vagy ha lehetséges lett volna a betolakodókat nyomatékoson üldözni: az ellenséges haderők egyesülése bizonyára be nem következik s könnyebb lesz vala ezeket az egyesülés előtt megverni, — mi különben is oly feladat volt, mely a guerillák hatalmának és feladatának felette állott.

Nem ismételhetem tehát eléggé, hogy ön, altábornagy ur, mihelyt csapatai együtt s minden szükségessel ellátva lesznek, ragadja meg mindazon rendszabályokat, melyeket az ellenség megverésére s az országból való kiüzésére annak állása parancsol. Végre valahára végének kell szakadni az ellenség örökös, folytonos, habár nem is felette hatalmas betolakodásának. Az ön neve, az előrenyomulás erkölcsi hatása hatalmas tényezők e czél elérésére.

Ami önnek a csapatküldésre vonatkozó panaszát illeti, van szerencsém önnek válaszolni, hogy tudakozásomra a hadműveleti irodából azt a biztos tudositást nyertem, hogy már is egy zászlóalj Bocskay- és egy zászlóalj Nádorhuszár, azonfelül egy század

Radetzky-huszár, melyhez valami száz emberből álló tartalék csatlakozik, s igy azzal együtt szintén egy zászlóalj, már is megérkezett, s önnek rendelkezésére áll. E hó 3-kán egy zászlóalj Bocskay s 5-dikén ujra egy zászlóalj indul Tokaj-felé. Mihelyt a Koburg-zászlóalj fölfegyverzésével elkészülünk, (a minek idejét határozottan megmondani nem lehet), az is elindul. Egy zászlóalj vadász holnap szintén megindul innen s holnapután Tokajba érkezik.

A lőszert illetőleg értesitem altábornagy urat, hogy a 10,000 gyutacsról szóló kimutatás helyes ugyan, — hanem azóta tetemes szállitmányok küldettek, melyek most már vagy megérkeztek oda, vagy legközelebb egész bizonyossággal várhatók. Az utánküldés addig tart, mig a gyutacsok száma a 720,000 darabot betölti.

Én ezuttal meghagytam az itteni tüzér-hadosztálynak, hogy önnek a már elküldött és még ezentúl küldendő lőszerekről a megérkezés idejének pontos megjelelésével, pontos kimutatást küldjön, s egyuttal a nagyváradi laboratoriumot is utasittattam, hogy a megrendelt munka elkészitését siettesse.

A gyalogság számára szükséges lovak szállitása tekintetében megbizást küldtem Szabolcsmegyébe Bónis kormánybiztoshoz, s azt hiszem, hogy legközelebb azok is rendelkezésére állandnak önnek.

A guerillák számára kivánt kiáltvány szintén meg fog küldetni.

Holnap egy tiszt által a csapatok élelmezésére szükséges 25,000 forint altábornagy urnak kezeihez fog juttattatni.

Tchornicki ügyében már megtettem a szükséges lépéseket; mivel ő azonban nem tartózkodik helyben, oda indulása nem foganatositható azonnal. Legközelebb azonban meg fog érkezni altábornagy urhoz.

Ha véletlenül megtörténnék, hogy a meginditott, vagy kivánt holmi közül egy vagy más nem érkeznék meg pontosan, kérem önt, sziveskedjék engem arról értesiteni, s én bizonyára mindent elkövetek, hogy a szükségeket pótolhassam, s hogy az ön hadműveleteit mi sem akadályozza. De elvárom, hogy addig is altábornagy ur sem mulasztand el semmit, amit a körülmények és ereje megengednek, s amit ez erőtől méltányos uton követelni lehet.

Én ennélfogva ismételve kérem, hogy a támadás megkezdése által igyekezzék az ellenség benyomulását minden erő felhasználásával megakadályozni.

A Komárom-felé intézendő hadműveletek siettetését illetőleg, csak azt közölhetem, hogy az ottani hadtest négy hét óta minden pihenéstől és nyugalmat nélkülöz s folytonosan előnyomulásban van, amit hála istennek mindig kedvező siker kisér. Két hadtest Szőny mellett már is áthatolt a Dunán.

Felette fájlalom s velem az egész hadsereg, hogy a vitéz Damjanics tábornok egy baleset következtében eltörte a lábát s igy hosszu időre harczképtelenné vált.

Debreczen május 2-kán 1849.

Kossuth,
az ország kormány-elnöke.«

Ezen inkább jó szándoku, mint jól átgondolt tanácsára a kormányzónak nem is feleltem. Nem csak azért, hogy az ellenséget Felső-Magyarországon magára hagynom nem volt szabad, s Felső-Magyarországot, amig azt az ellenség megszállva tartotta, elhagynom nem is lehetett, — de azért is, mert betörésem Galicziába egy ily tökéletlenül fölszerelt és ruházott s inkább csak fegyveres parasztcsapathoz hasonló hadtesttel tökéletesen sikertelen maradt volna.

Mindjárt közvetlenül Kassára érkeztem után valamennyi főispánhoz és polgári biztoshoz, nemkülönben Görgey Armin alezredeshez, a tábornok testvéréhez, ki Selmecz és Körmöcz bányavárosokban egy 1500 emberből álló csapatot vezényelt, szolgálati átiratot intéztem, melyben megkértem ez urakat, hogy engem, mint az éjszakmagyarországi hadtest parancsnokát működésemben támogassanak, s azokkal, kiket itt a magyar kormány ellenségeinek tartanak, szeliden bánjanak. E körirat a következő szavakkal végződött:

A ki gyenge, a ki nemtelen az áll csak boszut, a ki erős, az megbocsát és nagylelküséget gyakorol, a magyar kormány most erős és jóakaratu. Nem akartam azt mondani, hogy a magyar kormány »nagylelkü« mert éreztem, hogy Kossuth nem az.

Öt rendbeli választ nyertem a körlevélre, s mind az ötben daczára, hogy egymástól távol fekvő, különböző vidékekről származtak, az mondatott, hogy szükséges a szigoru eljárás! Ezek az emberek nem gondolták meg, hogy az elnézést a jelen esetben az okos politika javasolta volna.

Minden pillanatban uj meg uj futárok érkeztek Rozsnyó vidékéről. Egyszer azt jelenték, hogy az ellenség sánczokat hány Rozsnyó körül, majd azt, hogy indulni szándékozik a Tisza felé s előfogatokat gyüjt, hogy a hid felépitéséhez szükséges faanyagot továszállitsa.

Engem e hireknek egyike sem vezetett tévutra s reményem hogy az ellenségnek csakhamar szöget üt fejébe, hogyan vonuljon vissza, óráról-órára erősebb lett bennem, annál is inkább mivel én az utakat mind, amelyek a Kárpátokon át a bányavárosokba vezettek, elzártam vala. S csakugyan nem sokára arról értesültem, hogy az osztrákok kiüriték Rozsnyót. E hirre én azonnal meginditám Bulharint Bélán, Hamaron, Jekelfalván keresztül Krompach felé.

E mozdulatom, mint előre láthatám, arra kényszerité az ellenséget, hogy Dobsinának és Hranovniczának vonuljon vissza. Az ezredes utjának azonban az volt a tulajdonképi czélja, hogy az ellenség visszavonulási vonalát Galiczia felé elmesse, ami egy Poprádból Késmárkra vezető menet által sikerült volna is. Ő három zászlóalj gyaloggal, két század vadászszal, négy száz ujonnan fölszerelt guerillával, négy század huszárral és tizennégy ágyuval indult. Május 5-kén érte el Krompachot.

Elindulása után mindjárt másnap erősitésül utána küldtem a 69-dik honvédzászlóaljat Földváry őrnagy parancsnoksága alatt s minthogy ugyanakkor értesültem arról, hogy Barco dandára ujra visszavonult: magam is utána indultam Bulharinnak. Szepesváralján értem őt utól.

Az osztrákok Poprádon feküdtek, holott is én őket egy már korábban kiadott napiparancs szerint a legkitünőbb guerilla-vezetők egyike, Kornides őrnagy által éjnek idején felriasztattam. Kornides, ki szepesmegyei guerilla-őrnagygyá neveztetett ki, felette buzgó hazafi volt, a vidéket jól ismerte s csapatát rövid idő alatt 800 főre birta emelni.

Ez éjjeli felriasztás és az én csapataimnak közeledése arra kényszerité az ellenséget, hogy Hibbére vonuljon vissza. Az ellenséget ez irányban üldözni nem állhatott szándokomban, mert nekem főgondom az volt, hogy ne engedjem őt Galicziába viszszavonulni. Nekem tudniillik még mindig a Galicziába tervezett betörés lebegett a szenem előtt, a mikor is érdekemben állónak látszott, hogy ott minél kevesebb ellenséges haderőt találjak. Csakis azért tehát, hogy az ellenséget rászedjem, s vele elhitessem, hogy üldözésére gondolok, csak azért inditottam Földváryt utána az ő zászlóaljával és öt ágyuval. Joswitz és Supper őrnagyokkal Margitfalván megváltoztattattam az irányt s Eperjesen keresztül Bártfának inditottam őket.

Szepes-Várallyán Jekelfalussy püspökhöz szállottam, egy fiatal, felette mivelt és kedves emberhez. Ő bennünket a legnagyobb szivélyességgel vendégelt meg s tisztikarom számára diszebédet rendezett. Jekelfalussy sokat panaszkodott a magyar hivatalnokoknak a katholikus lelkészség irányában követett eljárására s elbeszélé, hogy az ő püspöki megyéjéből egy kanonokot, ki egy közeli városkában egyuttal lelkész volt, mint »rosz érzelmüt« csak az imént elfogattak s Kassára vagy Eperjesre vittek. Az ily eljárás, — mondá a püspök s bizony nem alap nélkül, — az ily különböző vallásfelekezetek által lakott vidéken igen könnyen rejtheti magában a vallásháboru csiráját. »Mi nekünk, katholikus papoknak — mondá a püspök nekem — felette nagy munkánkba kerül, hogy a tótokat nyugalomban tartsuk. De ha a bennök erőteljesen kifejlett katholikus érzelmeket is megsértik : az a leggonoszabb következményeket vonhatja maga után, melyért a felelősség és teher csak a magyar kormányt magát sujtaná.«

Én természetesen megigérém neki, hogy részemről mindent elkövetek, hogy e bajokon segitve legyen, s azonnal meghagytam a kanonok szabadon bocsáttatását és vizsgálatot rendeltem el az eset földeritésére. Hogy a püspököt megyőzzem, hogy a menynyire erőm terjed, mindenütt és mindig a mérsékletet tartom szem előtt, közöltem vele ama körirat tartalmát is, melyet az olvasó már ismer.

Kevés idő multán csak nem bizalmasak kezdtünk lenni egymáshoz s felismertük egymásban az egyenlő érzelmü és egyenlő gondolkozásu embert. Beszéd közben rá tértünk Görgeyre is s nekem valóban nagy elégtételül szolgált, hogy ez a nemes, derék pap is ugyanabban a véleményben van Görgey felől, kit régóta ismer, a melyben én. A többi közt azt mondá a püspök : »Ha nem tudnám, hogy Görgey protestans, azt kellene hinnem, hogy a nevelői jezsuiták voltak.«

Másnap, május 7-kén, Eperjesre utaztam s Bulharin ezredes számára azt az utasitást hagytam hátra, hogy a Földváry zászlóalját, mihelyt az Szepes-Váraljára érkezik, hagyja ott, saját csapataival azonban nyomuljon előre az ellenség üldözésére Lőcse felé. Legyen itt egyuttal mindjárt följegyezve, hogy május 11-kén, rögtön, amint megkapám Bulharinnak azt a jelentését, melyben a császáriaknak Szent-Miklós felé hátrálásáról értesitett, én azonnal azt a további parancsot intéztem hozzá hogy az előbb nevezett zászlóaljat egész Sirokáig (az Eperjes és Lőcse közti országuton) vigye vissza, hogy igy a többi csapatokkal Eperjes felé véghez viendő saját visszavonulását álczázza. Földváry Siroka mellett időzött, mig zászlóalja számára a szükséges mennyiségü ruházatot és fölszerelést beszereztem, ugy, hogy Földváry aztán egy rendes szabályszerü csapat élén vonulhatott be Eperjesre.

Eperjesre kocsizásom alkalmával megvizsgáltam a branyiczkói hegyet is, s csak ekkor nyilt alkalmam az oroszlánszivü

Guyon hőstettét, e hegynek szuronyrohammali bevételét februárhó első napjaiban, — érdeme szerint egész nagyságában méltányolnom. A Branyiczkóhegy meredek lejtője a felette elkigyozó utak sürüen meg voltak rakva az ellenség előcsapataival, mely mintegy kétezer embert számláló csapat zömét a bevehetetlennek látszó hegy gerincze mögé vonta volt vissza. Guyon dandárnokainak egyike ellenvetéseket tett s figyelmezteté a tábornokot a tervezett roham roppant nehézségeire, miután a rohamra vezényelt magyar hadosztály alig számlált 4000 embert.

— Azt hiszi ön, hogy gyöngék vagyunk e munkára? — igy rivalt a gunyos Guyon a dandárnokra — no hát akkor vonuljon ön vissza dandárával, én a megmaradt másikkal intézem a rohamot.

A dandárnok nem mondatta ezt magának kétszer s csakugyan visszavezette csapatait, csakhogy a branyiczkói szorossal átellenben fekvő magaslatra, ugy, hogy az ellenség azt gondolhatta, hogy a magyar dandárnak az a czélja, hogy bekeritve őt hátba fenyegesse.

Guyon az alatt kettős adag pálinkát osztatott ki emberei között s személyesen vezette a felkigyózó országut hajlásai felé. A lejtő oly meredek volt, hogy a katonáknak sok helyütt kezükkel kellett a földbe kapaszkodni, hogy fentarthassák magokat a lecsuszásztól. Daczára az osztrákok gyilkos tüzeléseinek az ostromló csapatok ellen, ezek, Guyonnal élükön, folyvást előre törtek feltartóztathatlanul. Vezetőjük jól tudta, hogy ily helyzetben minden fennakadás okvetlenül válságos, — azért kellett folyvást előre hatolni minden áron. Az eredmény ismeretes.

Mint Kmetynek 1853-ban Londonban megjelent egy iratából értesülök, Görgey az ő »Mein Leben und Wirken in Ungarn stb.« czimű munkájában Guyon ez érdemét gyülöletes módon csökkenteni igyekezett. Ez felette méltó hozzá s természetes is az olyantól, aki nem tagadhatja meg magától, hogy Guyon iránti személyes ellenszenvét a történeti tények előadásában is fel ne tüntesse.

Görgey e tárgyról igy ir: »A branyiczkói hegyi ut a bőbeszédü nagyitás által egy, hogy szorosnak a hirébe jutott, még pedig olyanéba, mely nyugat felől plane bevehetetlen. A Branyiczkót erőszakolni annyit jelentett akkor, mint szarvánál fogni meg a bivalyt. S épen az volt az, amire, nehány kevés zászlóalj kivételénél teljesen megbizhatlan gyalogságomat végre valahára kényszeriteni akartam.

A Guyon-hadosztály gyalogsága állott a 33-ik honvéd zászlóaljból, mely január 21-kén Szélakna mellett teljesen szétszóratott; a 13-ik honvéd-zászlóaljból, mely másnap a Selmecz felől megkisérlett támadásnál, Collery ezredes bekeritő csapata ellen, mindjárt az ellenséges vadászok első tüzelésétől megfutott; továbbá egy zászlóalj ugynevezett hidászból, egy szakasz magyar vadászból s a Beszterczén csak két hét előtt ujonczozott, egészen nyers, két honvédzászloaljból. A 33-ik és 13-ik zászlóalj a szélaknai és selmeczi ütközetek óta a gyávaság hirében állott s érett volt a megtizedeltetésre. Az ugynevezett hidászok s a valami 30 főre menő magyar vadász ez affaireben még ismeretlen nagyságok voltak, mert nem voltak megpróbálva. S mit várhatott az ember a legutóbb nevezett két hadcsapat kéthetes katonáitól? A többi három hadosztálynak még is csak volt legalább egy két már kipróbált zászlóalja.

Azonban ha a Branyiczkót ez utóbbiak veszik be, az a hadtestben csekély feltünést okozott volna, miután előre meg volt győződve mindenki, hogy az az egynehány kevés zászlóalj mindig bravourral teljesité kötelességét az ellenséggel szemtől szemben. Sőt nagyon is félő volt, hogy a Branyiczkónál a legjobb csapatok által kivivott diadal azt a véleményt fogná terjeszteni, hogy e diadal csak is a legjobb csapatok által volt kivivható. Ez a vélemény a kevésbé megbizható csapatok közt tapasztalható felette veszedelmes önbizalom-hiányt annál érezhetőbbé tette volna, minél ujabb volt a legközelebb szenvedett vereségekre való visszaemlékezés. A megbizható csapatok ily módon számbeli erejökből veszitettek s a megbizhatlanok erkölcsi erőben mit se nyertek volna, mig megforditva, egy oly győzelem, melyet ez utóbbiak vivtak ki, az egész hadsereg számára a felébredő önérzetnek volt kénytelen forrásává válni, melylyel szemben a diadalnak mennyiségileg talán nagyobb áldozata alig volt számbavehető.

. Azért volt a Guyon-hadosztály egymagában előre küldve a branyiczkói ellenséges állás ellen, mig a támogatására hivatott balszárny-hadosztály Szepesváralján volt maradandó, a Kmety-hadosztály pedig a Hernád mentében elnyuló uton volt tüntetendő. Az Aulich hadosztálya a Poprád völgyében maradt a tartalék hátvédének Lőcsével, mint főhadiszállással.

1849. febr. 5-kén támadta meg Guyon hadosztálya az ellenség branyiczkói állását, mig a főhadiszállás és főhadi-csapatok tisztjei a február 5-kéről 6-kára hajló éjjel Lőcsén egy békés soirée dansante-ot rendeztek. Lővőről és Verebélyről a bányavárosok kerületébe intézett oldalmozdulatunk óta, hol helyzetünk kritikussá kezdett válni, én efféle praeservativák alkalmazását ajánlottam a zászlóaljaknak, a desperatio hangulatának eltávolitására, mely akkortájban oly könnyen elharapódzott, ugy a felső dunai hadtest, mint a minden oldalról komolyan és veszedelmesen fenyegetett s elszigetelve küzdő hadcsapatok tiszti karában, s csakhamar a legénységre is átszármazván, az ellenségnek biztositá a diadalt, mielőtt még a csata elkezdődött volna.

Én a magam részéről e napon sokkal inkább éreztem a branyiczkói csata kimenetelének bizonytalanságából származó kinokat, sem hogy ez alkalommal is, mint máskor szokásom volt, részt vettem volna a rögtönözött tánczmulatságban. Lakásomban egymagamra vártam lázas türelmetlenséggel a csatatérről érkezendő jelentésre.«

Ezt irja Görgey a branyiczkói csatáról.

. . . .

Délben megérkezvén Eperjesre, ott ünnepélyes fogadtatásban részesültem; harmincz, fejérbe öltözött fiatal leány a városi küldöttséggel elém jött s egy ezüst szalaggal körülfont koszoruval tisztelt meg, melyen magyar és lengyel nyelven a következő szavak voltak olvashatók:

»Dembinski Henrik tábornoknak, a népek szabadságáért harczoló hadvezérnek.«

Hogy ünnepélyes üdvözlet és válasz sem hiányzott, az az afféle alkalomnál, magától érthető. Abban az üdvözlő beszédben, melylyel a városi küldöttség vezetője fogadott, hivatkozás történt ama kivégezésekre is, melyek a 17-ik században Eperjesen a hirhedt Caraffa tábornok parancsára történtek s melyeknek fájó emléke az eperjesi polgárok között még ma is föl-föl sajog. A polgármester megmutatá nekem a helyet, a hol ama nevezetes vérpad fel volt állitva és az erkélyt, a melyről a tábornok a hóhérlásokban gyönyörködött.

Szállásomon már várt reám a szolgálati levelezés, melyből ime közlöm a két következő levelet:

»Az ország kormányzója gróf Dembinski altábornagy urhoz.

E hó 3-ról 346. sz. a. kelt jelentését tudomásul vevén, van szerencsém értesiteni, hogy én annak legnagyobb részére már válaszoltam e hó 2-káról kelt rendeletemmel. Altábornagy ur kivehette abból, mit tettem a kért lovasság elküldése tárgyában; többet tennem ez idő szerint nekem a lehetőség körén kivül esik. Amit önnek elutazásakor igértem, azt teljesitém.

Habár futár által csak tegnap küldtem altábornagy urnak 25,000 ftot, mégis felszólitám a pénzügyminiszteriumot, hogy önnek még egy nevezetes összeget bocsásson rendelkezésére magyar bankjegyekben. Ezek részben holnap, részben a következő napokban már a kezei közt lesznek.

Kérnem kell azonban, méltóztassék jövőre nézve mindig idejekorán fordulni a pénzszükséglet fedezéseért a pénzügyminiszteriumhoz s a szükségelt összeget mindannyiszor meghatározni, hogy e tekintetben minden aggály elháritva s a pénz idejekorán elküldhető legyen. Ez legczélszerübben tizenöt napi vagy egy havi időtartamra szóló pénzszükségleti előirányzatok utján lesz eszközölhető.

A lengyel lovasság fölállitását, s egyátalában lengyel hadcsapatok szervezését illetőleg meg kell jegyeznem, hogy tekintetbe véve, miszerint az ország ujból 50,000 ember kiállitásáról, fölfegyverézéséről és fölszereléséről kénytelen gondoskodni, — a tulságosan megterhelt országos pénzügy semmiképen nem engedi, hogy ezen vagy hasonló szervezések nagyobb arányban foganatba vétessenek. Ez által azonban koránt sem kivánnám hadtestének lengyel lovasság által történendő részleges nagyobbitását megszoritani. De többet tennem nem engednek a pénzügyi viszonyok.

A lőszer-, gyutacs- és lőkupaszállitás tekintetében minden szükséges intézkedésről gondoskodva van. A többire nézve felvilágositást nyujt utolsó levelem.

Isten áldása kisérje az ön vállalatait!

Debreczen 1849. május. 4.

Kossuth
ország-kormányzó.

A másik levél igy szól:

Á Monsieur le Général Comte Dembinski.

Cher Général!

Je vois avec bien du plaisir que l'on Vous a confié un corps d'armée, pour repousser au delà des Carpathes l'invasion autrichienne.

Monsieur le Gouverneur m'a fait l'honneur de me demander, si l'invasion de notre côté par la Boukovine ne serait pas avantageuse? J'ai répondu que, ne pauvant se faire actuellement avec des forces considérables, cette invasion serait le plus grand malheur pour la Gallicie, car elle pourrait être le signal d'un massacre général des malheureux propriétaires du pays, que le gouvernement autrichien ferait égorger par les paysans.

Je crois donc, qu'avant l'invasion il faudrait terminer les affaires de la Hongrie, occuper Fiume, pour faire arriver par là nos officiers et des armes, que la France nous donnerait; qu'alors en entrant en Gallicie, Vous, Général, du côté de Krakovie, moi par la Boukovine, nous rendrions facilement maître de tout le pays.

Je me suis offert de me rendre maître de Fiume en peu de temps, car Dieu aidant j'aurai reconquis tout le Banat en quelques jours de temps et je pourrai immédiatement marcher sur Fiume.

En Vous faisant part de mes idées je m'estimerais heureux si Vous les partagiez.

Elles pourront toujours Vous servir au moins comme renseignement.

Quant à mes operations militaires dans le Banat, je tiens bloqué Temesvar et je suis sur le point de faire la chasse aux débris de l'armée de Puchner, que j'ai expulsée de la Transylvanie et qui viennent d'arriver de la Valachie pour se reunir avec les troupes autrichiennes qui sont dans le Banat et que j'ai enfermées dans la place de Temesvar.

Veuillez, Monsieur le Général, agréer l'expression de mes sentiments les plus distingués.

Au camp de Freidorf sous les murs de Temesvar le 6. Mai 1849.

Bem.

Gróf Dembinski tábornok urhoz.

Drága tábornok!

Nagy örömmel értesülök, hogy önre egy hadtcstparancsnokság bizatott, hogy a Kárpátokon innen az osztrák invasiót verje vissza.

A kormányzó ur azzal a kérdéssel tisztelt meg, vajjon nem volna-e részünkről előnyös betörést intéznünk Bukowinába? Én azt válaszoltam neki, hogy miután azt ez idő szerint nem vihetnők elegendő erővel keresztül, ez a betörés Galicziára nézve a legnagyobb szerencsétlenség volna, mert jelül szolgálhatna a szerencsétlen földbirtokosok általános felkonczolására, kiket az osztrák kormány a parasztok által bizonyára leméSzároltatna.

Én azt hiszem ennélfogva, hogy egy ilynemü betörés előtt Magyarország ügyeit elintézni, Fiumét pedig megszállani kellene, hogy onnan kaphassuk tiszteinket s ama fegyvereket, melyeket Francziaország szolgáltatna nekünk. Akkor aztán a Galicziába intézett betörésnél, ön, tábornok ur, Krakón át, én pedig Bukowina felől könnyen ejthetnők az országot hatalmunkba.

Én részemről örömest ajánlkozom, hogy Fiumét rövid időn kezemre keritem, mert ha Isten segit, nehány nap alatt visszafoglalandottam a Bánságot s akkor egyenest Fiuménak nyomulhatok.

Ezekben közölvén önnel eszméimet, felette szerencsésnek érezném magamat, ha ön azokhoz csatlakoznék.

De akármikép is, legalább tájékozva lesz ön felőlök.

Ami katonai műveleteimet illeti a Bánságban, azokra nézve jelenthetem, hogy Temesvárt ostromzár alatt tartom s épen vadászatra szándékozom indulni Puchner hadtestének romjaira, melyeket Erdélyből kiszoritottam s melyek épen most törnek elő Oláhországból, hogy a Bánságban levő s általam a Temesvári erődbe bezárt osztrák csapatokkal egyesüljenek.

Fogadja, tábornok ur stb.

A freidorfi főhadiszálláson, Temesvár falai alatt, 1849. maj. 6-kán. Bem.«

Mielőtt a további események előadásához fognék, még ama nagy változásokra akarok utalni, melyek ez időben az osztrák seregek vezényletében támadtak. Herczeg Windischgrätz tábornagyot ugyanis báró Welden táborszernagy váltá fel a főparancsnokságban. Ama nagy hibát, melyet a kápolnai csatára következő tétlenségével elkövetett, a bécsi kormány végre még is belátta talán s alkalmasabb személyiséget szemel ki a magyarországi föparancsnokságra. Vajjon épen báró Welden volt-e ez az alkalmasabb személyiség, — az működése után némileg bizony kétségbe vonható. Ha Windischgrätz Poroszlónak Görgey által parancsom ellenére hibásan foganatositott kiüritését s a magyar hadsereg hadműveleteiben az én visszalépésem következtében beállott fennakadást csak némileg is okosan tudta volna fölhasználni, az osztrák kormány bizonyára soha se jött volna abba a helyzetbe, hogy Oroszország segitségére appelláljon.

Vetter tábornoknak megfoghatatlan visszavonulása Czibakházán keresztül (márczius 17.) ujólag alkalmat szolgáltatott volna a tábornagynak, hogy az akkor, mint az olvasó talán emlékezik, hadtestével teljesen elszigetelve álló Görgeyt megverje s Tokaj felé visszavonulásra kényszeritse. De ha már ezek a mulasztások önmagokban is sulyos hibáknak voltak vehetők, — még sulyosabb hibát követett el Windischgrätz akkor, hogy, miután a támadólagosság folytatásáról lemondott volt, hadtestével hevesi állásában maradt, hol ő a magyarok részéről intézendett támadás esetében a legkedvezőtlenebb helyzetbe kényszerült volna jutni. Egy pillantás a térképre minden katona előtt világossá teszi állitásomat.

Végül elhatározza magát Windischgrätz a visszavonulásra Gödöllő felé, ugy látszik, anélkül, hogy tudta volna, vajjon a Duna balpartján Komáromnak hátráljon-e vagy pedig Pestnek? Az én véleményen szerint neki abban az irányban kellett volna haladni, amerre Jablonovski tábornok vonult s nem tenni ki magát ama felesleges csatározásoknak, melyeknek természetesen emelőleg kellett hatni a magyar hadsereg szellemére. Ő azonban a helyett seregének egy részével Pestre vonul, s a másik, aránytalanul gyönge részét vissza hagyja azon a vonalon, a melyen a magyaroknak kellett előre nyomulniok s a melyen ily csekély erővel a mi seregünk előnyomulását semmiképen nem lehetett feltartóztatni.

Báró Welden táborszernagy a tábornagy ez utolsó hibáját jóvá szerette volna tenni, s mindazon hadcsapatokat, melyek Pesten át a Duna jobbpartjára vonultak át, Győrnél ujra a Duna balpartjára hozta át. De Welden kénytelen volt itt elforgácsolni erejét, mert ama diadalok, melyeket Perczel tábornok Dél-Magyarországon és Pétervárad mellett kivivott, arra kényszeritették,hogy Jellasics tábornokot délfelé inditsa.

Az se mondható azonban, hogy a magyarok előnyomulása valami rendkivül gyors lett volna, mert april 18-kán még csak Győrt hagyták el. Ha Windischgrätz ez átkelést hadával megakadályozni megkisértette volna, akkor az átkelés a magyarokra nézve csaknem lehetetlen lesz vala, annál is inkább, mivel a folyó akkor rendkivül megdagadt.

Welden táborszernagynak most már nehéz volt a szükségtelen csatározások által elbátortalanodott hadsereggel a diadalmas magyarokat feltartóztatni.

A többi eseményekből, melyek a főhadseregnél történtek, itt csak azt emlitem meg, hogy Görgey május 2-kán 45,000 emberrel Komáromból Buda felé fordult, hogy a Hentzi tábornok által védelmezett eme várat ostromolja. E mozdulat miatt számtalan szemrehányást tettek Görgeynek, s azt állitották, hogy, ha ő ez időtájt erélyesebben üldözi vala az osztrák hadsereget: átkelhet a Vág folyón s magát Bécset is elfoglalhatja.

Én azt hiszem, hogy e szemrehányás igazságtalanul éri Görgeyt, s hogy komoly sikerről Bécs előtt soha még szó sem lehetett. Az Oroszórszággal való egyezmény már akkor meg volt kötve, s a birodalom fővárosa, Bécs vasut által össze van kötve Varsóval. Nem lett volna tehát Oroszországnak nehéz a fenyegetett székvárosnak hatályosan segitségére sietni. Az orosz haderő megérkeztéig pedig a német tartományokból érkező segédcsapatokkal megerősitett osztrák hadsereg elegendő lett volna Görgeyt foglalkoztatni és feltartóztatni.

Magyarország különben is Oroszország interventiója folytán oly helyzetbe jutott, melyben kizárólag saját védelméről kellett gondoskodnia. Hogy én, daczára ennek, ragaszkodtam ama tervemhez, hogy Galicziába törjek, — annak az volt megfejtője, hogy ez uton remélnem lehetett, hogy az oroszok valóságos invasionális erejéből tetemes részt vissza tarthatok Magyarországról Galicziában. Emlékezhetik az olvasó, hogy bucsulátogatásom alkalmával, melyet Debreczenben Kossuthnál tettem, a kormányzó helyeselte elébe terjesztett azon tervemet, hogy a főhadsereget ne toljuk előre Komáromnál tovább, sőt inkább vonjuk vissza egyetlen egy pontra, a melyből az aztán engem sikeresen támogathat Galicziában. A május 2-ról kelt iratra is emlékezni fog az olvasó, melyben a kormányzó nekem szemrehányást tesz azért, hogy haderőmet még nem vontam össze Dukla mellett. S ime ma egyszerre levelet kapok tőle, melyben arról értesit, hogy a minisztertanácsnak határozota folytán nekem nem engedtetik meg a Galicziába betörés.

A minisztertanács e határozata teljességgel megfoghatatlannak tünt fel előttem. De még kevésbé volt megfogható az az indok, mely e határozatot szülte, tudniillik az, hogy, ha Magyarország túl lépné a saját határait, az európai hatalmak tiltakozást emelnének ez invasió ellen. Mily téves volt e felfogás, megmutatta a következés.

Magyarország elfelejté, hogy neki mindenek előtt magának kell segiteni saját magán s csak azután számolni isten segitsére. Az európai diplomatia segitségére számitania azonban eleitől fogva örökké őrültség volt. Csak az esetben, ha Magyarország komoly, való sikert bir felmutatni, csak akkor várhatott volna talán-talán, idővel Angolországtól vagy Francziaországtól valamit. Magyarországnak tudniillik az lett volna feladata, hogy az Oroszország iránt barátságtalan hatalmakat meggyőzze, miszerint bir annyi benső életerővel, hogy Ausztria helyét az európai államok családjában elfoglalhatja s szerepét átvállalhatja. De Magyarország magatartása nem hozta meg ezt a bizonyitékot; innen magyarázható aztán az európai állomok tétlensége is.

Én Kossuthtal szemben kijelentém azt az élénk óhajtásomat, hogy a magyar hadsereg ne vonuljon Komáromnál tovább s Bécs megrohanása maradjon abba. Miért? Az osztrák székváros ellen intézett mozdulat csak is a proletariatus s a felette kétségbeesett forradalmi elemek segitségével vezethetett volna némi sikerre. Ez a segitség azonban Európa valamenyi kormányait, melyeknek főgondja a belső rend helyreállitására irányult, a magyar kormány ellen sorompóba szálitotta volna.

Magyarország ennélfogva pillanatnyi sikere daczára örök időre elveszett volna, s oly módon vesztette volna el hitelét, hogy elveszti vala a mivelt népek rokonszenvét is vele mindenkorra.

A Galicziába intézendő betörés tervéhez azonban ragaszkodtam, mert itt egészen más tényezőkkel kellett számolni. Itt az ellenségeskedések kiválólag egy Oroszország ellen intézett támadásban egyesültek, egy oly állam ellen, melynek leveréséhez nem volt szükséges a proletariatus segitségére hivatkozni, minthogy Európa legelőkelőbb államai amugy is ellenséges lábon álltak vele s fognak is állani örökké. Az Oroszország ellen intézett támadás ennélfogva méltán számithatott volna a nyugati hatalmak támogatására.

De mellőzve mindezen tekinteteket, a Galicziába intézett betörésnek meg lett volna az a közvetlen előnye, hogy az orosz csapatok nagy száma akadályozva lett volna a Kárpátokon való átkelésben s Magyarország időt nyert volna.

Nem került volna semmibe, mint magyar bankjegyekbe a papiros pedig nem volt oly felette drága! De ami drága volt, az volt a jó tanács, mely elől Kossuth megható konoksággal elzárkozott vala. Aki ez ember előtt utóljára szóllott, annak volt igaza. Midőn én a galicziai betörés minden előnyét kifejtettem, egészen el volt ragadtatva az eszmétől. Én utánam azonban következett Görgey, ellenkező érveket hordott fel, s »katonai tekintetekkel« kápráztatta szemét, melyek az én hadtestem galicziai betörésének tervét ellenezték. Kossuth kezdett ingadozni, Görgey, ki az én biztosra vehető sikeremet Galicziában kezdte irigyleni, — érvényesité befolyását, s igy jött aztán létre a »minisztertanács« amaz ismert »határozata.«

Még azt kell itt megemlitenem, hogy gróf Batthyányi Kázmér, akkori külügyminiszter volt az egyedüli, ki a minisztertanácsban tervem érdekében szót emelt.

Egyidejüleg ezen túlzott aggodalomszülte tilalommal pedig azt is közölték velem, bármily ellentmondónak látszik is, hogy a kormány egy lengyel legió szervezését határozta el, melynek Miskolczon kellendett alakulnia s az én parancsnokságom alá rendeltetnie. Talán visszaemlékeznek arra, hogy már január 20. óvtam Kossuthot e lépésnek, mint olyannak megtételétől, mely Oroszország haragját nem kevésbé keltené föl, mint maga a galicziai invasio.

Mindezen előzményekhez hozzájárult még egy más körülmény, mely lehetetlen, hogy mélyen ne sértette volna személyemet. Ugyanis a kormányzótól azon biztositást kaptam, hogy a legközelebbi előléptetés alkalmával a már oly számos érdemeket szerzett Bulharin ezredesre tekintettel lesz; nevezetesen, azt igérte, hogy Bulharint mindenesetre Wysocki előtt nevezendi ki tábornokká. S ime most azt hallám, hogy ez utóbbi amannak teljes mellőzésével léptettetett elő. Nem is emlitve, hogy Wysocki, katonatehetségét tekintve, egy Bulharinnal párhuzamba sem volt tehető, már magában a megsértett rangfokozatban kirivó igazságtalanság rejlett. Bulharin már Lengyelhon 1831-diki harczaiban is alezredes, Wysocki ellenben csak alhadnagy volt. Ehhez járult még, hogy Bulharin volt a legelső parancsnok, ki magyar csapatokkal a csatatéren tényleges eredményt tudott fölmutatni, t. i. Tarczalnál, Schlick ellenében.

Naponként érkeztek, főkép nemes származásu ifjak Magyarországba, hogy vérök- s életöket azon ügynek szenteljék, melyet a magukénak vallottak. Gyakran a legnagyobb fáradalmak és veszélyek közt juthattak csak át az osztrák határőrökön, napokig kerülve a lakott helyeket. Némelyek az éj homályát használták föl, hogy a zord, hófedte Kárpátok erdőin szerencsésen áthatolhassanak. Ezek révén értesültem mindarról, mi túl a határon történik. Egy volt lengyel törzstisztnek, ki Lembergből érkezett hozzám, köszönhetém a Galicziába már bevonult s Lengyelországból még bevonulandó összes orosz hadak harczrendének pontos leirását. Ez urat haladéktalanul Debreczenbe, Kossuthoz küldöttem azon reményben, hogy az oroszok fenyegető közeledésének hallatára más gondolatra tér s nekem az előnyomulást Galicziába megengedi, nem csupán: hogy a harczot mennél tovább huzzam, hanem, hogy a magyar földet, a meddig lehetséges, az oroszok ellen védelmezzem.

Ezen reményben, valamint azon szándékkal, hogy a vidékkel megismerkedjem, az osztrák határ mentében kémszemlét tartottam, azt egész a Dukla-szorulatig kiterjeszteni akarván. Két jeles Bocskay-huszárszázad Erdős kapitány vezérlete alatt, két guerilla-csapat s két hatfontos ágyu képezték kiséretemet. Bártfának indultam, hol nagy lelkesedéssel fogadtak, innen Zborón át Szvidnik felé vettem utamat. Ez utóbbi helyen megállapodva a két löveget ugy helyeztem el, hogy egy Galiczia felől jöhető támadás esetében visszafelé nem kelle ugyanazon utat megtennem, hanem Kurinka felé intézhettem a visszavonulást.

Hadtestem parancs-őrtisztjét, d'Avancourt kapitányt, huszonnégy huszár kiséretében egész a határvonalig küldém, hol az osztrákok sánczokat hányva, azokat a galicziai népfölkelés nehány száz embere által megrakták. E vakmerő tiszt egész a földhányásig lovagolt s a fölfegyverkezett parasztokra lődöztetett embereivel, mire azok haladéktalan a sánczok mögé vonultak.

Szvidniken megjelenésem az osztrák csapatokat egész Dukláig mozgásba hozta. Még Barco dandára is előfogatokon szállittatott Duklára Vereczke vidékéről. Az orosz csapatok számára rendelt élelemtár s egy szertár, melyben a lakosságtól elkobzott fegyverek Dukláról tova — s biztonság kedveért Galiczia belsejébe voltak szállitandók.

Szvidniken három naphosszat kelle időznöm, nemcsak hogy a Galicziába menesztett küldötteimet bevárjam, hanem a következő körülmény miatt is. Eperjesről távozásom alkalmával azon parancsot hagytam hátra, miszerint a szükségelt élelmiszereket, u. m. kenyeret, szalonnát és pálinkát utánam küldjék, mivel jól tudtam, hogy csapataim ezuttal igen szegényes, azon felül a magyar ügytől idegenkedő vidékre lépnek. Zboróból Szvidnikre, a galicziai határszél lehető legközelébe visz az ut. Ama hajlásnál, melyet a délnek kanyarodó ut képez, Poljanka (?) nevü nagy helység fekszik, melynek korcsmáját jó pálinkája kedvéért a galicziai fegyveres határőrök gyakran megtisztelték látogatásukkal. E kedélyes vendégcsoport akkor is a korcsmában időzött, midőn az én élelmi szállitmányom öt huszár fedezete alatt a falun keresztülhaladott.

A császári érzelmü lakosság elrejtve a határőröket, békében engedte átvonulni a fedezetet; de midőn az egy kis hidon áthaladt volna, ez utóbbit fölszedték, az előtörő határőrség pedig a mitsem gyanitó kiséretre törve, ezt megszalasztotta s az egész szállitmányt hatalmába keritette. Ezáltal az összeköttetést köztem és Bártfa között elvágta. Jaswitz őrnagynak nem sikerült azt helyreállitnia, s csakhamar ugy hirlett, hogy az ellen a helységet megszállotta, s tüzérséget helyezett abba.

E hir ugyan valószinütlennek látszott, mindamellett arra kelle gondolnom s mindent elkövetnem, hogy ez ellenséges indulatu lakosság közepette tőrbe ne kerüljek.

Mivel seregemet anélkül is az eperjes-bártfai uton akartam fölállitani, most tehát sürgős parancsot küldöttem a tőlem három mértföldnyire, Sztropkón állomásozó Lázár ezredeshez, hogy Szvidniken át Bárfára induljon; ez utóbbi helyen veszteglő Jaswitz őrnagyot pedig dandárjával Zboróba akartam rendelni, meghatározván számára a napot és az órát, melyben egy erős csapatot küldene ama rakonczátlan helység megfenyitésére. Ezen parancsom átvitelére csak nagy rábeszélés s gazdag jutalmak segitségével birhattam rá hirnökeimet, mert csak élet veszély között, járatlan mellékutakon juthattak Bártfára.

Minthogy e rendeletek végrehajtása nehány napot veendett igénybe, mialatt én maroknyi szakaszommal Szvidniken a Dukla felőli támadás esélyeinek voltam kitéve, azért Eperjesre, Földváry őrnagyhoz azon parancsot intéztem, hogy ő a maga zászlóalja- s öt lövegével Kurinka felé előnyomuljon s ha megtámadtatásomról értesülne, azonnal támogatásomra siessen.

Azon a napon, melyen Lázár alezredes Svidniken tartotta bevonulását, szakaszommal én is Bártfára huzódtam. Még előbb báró L. kormánybiztostól azon fölszólitást kaptam, hogy ama helységet, melynek lakosai az élelmi szállitmány elidegenitésében részt vettek, fölégessem, ezt azonban nem cselekedtem. Csak a falu biráját és a többi elöljárót akartam elfogatni, s biróság elé állitani. Közeledésemkor tehát egy tisztet küldtem előre 40 huszárral, kire parancsom végrehajtását biztam. Ez a helységet üresen találta. De mivel vasárnap volt, azt hitte, hogy a nép reggeli misén időz. Azonnal körülvétette a templomot, de hiába; egy élőlény sem mutatkozott, a lelkész és az egész község az erdőbe menekült. Csak nehány gyerkőcz maradt hátra, kik az ólakban hagyott barmokat őrizték. Ezeket katonáimma elhajtatám s a fiuknak meghagytam, hogy szüleik vissza nem kapják vagyonukat mindaddig, mig Bartfán meg nem jelennek s tőlem bocsánatot nem kérnek. Hogy azonban a felbőszült legénységnek is némi elégtételt szolgáltassak, megengedtem, hogy a határőröktől látogatott korcsma ablakait beverjék. A kár csekély volt s a katona némileg mégis lecsillapodottnak érezte magát! Ezenkivül az épület ép ugy mint maga Zboró és környéke a nem épen buzgó hazafi hirében álló Erdődy gróf tulajdona volt.

Már a Bártfára érkezésem után következő reggelen bűnbánó arczczal jelentek meg előttem a parasztok, hogy »egyetlen birtokukat« az általam elvitetett barmokat s nehány szekér gabonát visszakérjék. Természetes, hogy engedtem ez embereknek. Magyarországnak ugy is elég ellensége volt; engesztelékenységet s a rokonszenv fölkeltését tüztem ki vezérelvül azon ország érdekében, melyet saját fiai oly gyakran félreértenek. Vajjon Magyarország nem jobban járt volna-e, ha vezérférfiai szinte ezen nézetnek hódoltak volna?

Bártfán végre a következő választ találtam ama jelentésre, melyet a már emlitett volt törzstiszt által a kormánynak tettem:

»Altábornagy ur!

Május 12-kén kelt fontos tartalmu levelét közlöttem a minisztertanácscsal.

A minisztertanács végzése a következő:

Ha az ön értesülései az oroszoknak ily jelentékeny erővel Galicziába való bevonulásáról alaposak, ez egy okkal több arra nézve, hogy csupán 10,000 emberrel Galicziába betörni ne merészeljünk, mert a kudarcz bizonyos volna.

A következő napok, a főhadsereg, valamint a Bem tábornok vezérlete alatt lévő bánáti hadsereg működéseinek alakulása s legalább 80—100,000 ember összpontositásának kisebb-nagyobb lehetősége, nemkülönben az ellenségnek Ausztria határain belül s azokon kivül teendő mozdulatai határozandják meg, vajjon a kellő erő mellett Ausztriába vagy pedig Galicziába tegyük-e által a háborut; mert okvetlen szükséges leend, megfelelően összpontositott erővel az egyik ellenre törni, nehogy koronkénti gyöngités folytán mindkettővel szemben gyöngének bizonyuljunk.

Mi a pénzt illeti, az tisztán a lehetőség kérdése, mely csak azon föltétel alatt oldható meg, hogy a bankjegyműhelyeket Pesten létesitjük, mert Debreczenben lehetetlen annyi technikai erőt teremtenünk, a mennyi csupán a naponkénti szükséglet fedezésére is kivántatnék.

A százforintos bankjegyek ugyanis nagyok a forgalom számára; az ötforintosokat pedig nem gyárthatjuk folyvást, mivel a belföldi papirgyárak nem képesek egyenlő papirt szolgáltatni ilyenek nyomathatására; az egy- és kétforintos jegyek végre csak arany- és ezüstletét alapján bocsáthatók ki; az egyébnemüek tehát, a milyenek előállitására Debreczenben szoritkozunk, a mindennapi szükségletre alig elégségesek; Debreczenben pedig a gyártást szaporitani teljes lehetetlennek látszik. Csak Buda bevétele s az áthelyezés Pestre teendi lehetővé a kiadás szaporitását. Ez azonban sehol sem vétetik figyelembe. Mindenütt csak nagy mennyiségü pénzt követelnek, nem tekintvén arra, hogy technikai erőnk, a külföldtől való elszigeteltségünkben oly csekély, miszerint a csodával határos, a mit e jelentéktelen erővel végzünk. Ugyde többet végezni teljes lehetetlenség.

Altábornagy ur kényszerü tétlenségéről tesz emlitést; meg kell jegyeznem, mindig arra kértem altábornagy urat, hogy azt az ellenséget, a ki már is itt van (Vogel és Benedek) megtámadja, ne pedig csak szorongassa; mert épen annak megakadályozása, hogy a bányavárosokra tör vagy Wolgemuthtal egyesül, volt az én ohajtásom, az én czélom.

Hogy Duklából kiszorittatott, annyiból tartom előnynek a mennyiben onnan nem erősitheti magát uj csapatokkal; de jóval nagyobb előnynek tartanám, ha megverve, vagy közlekedése, sőt egyesülése Wolgemuthtal megakadályozva volna.

Azt hiszem, nem volt szándoka Duklára vonulni, hanem az ellennel a Duna balpartján egyesülni, s ezt, attól tartok, el is érte. Valóban Vogelt és Benedeket tizszer inkább Duklán, mintsem Rózsahegyen szeretném, hogy legyen.

Mert ha Duklán lenne, ez esetben invasiója csak fenyegetne bennünket, holott igy már végbe is ment az. Ő elérte czélját.

Egyébiránt, ha nem történhetett másképen, bele kell nyugodnunk. Mindazáltal most is arra kell kérnem altábornagy urat, hogy figyelmét nem annyira azon ellenségre forditsa, a ki jöhet, mint inkább arra, a ki már itt is van, mire nézve Bulharin ezredes osztályát gyöngének tartom.

Kornidesz számára megküldöm az érdemjelet.

Fogadja stb.

Kossuth, m. k. kormányzó.

Debreczen, 1849-iki máj. 14.

Főhadiszállás Demetén. — Batthyányi K. levelei. — Debreczeni fondorlatok.

Mivel tehát a Galicziába való betörésről lemondani kényszerültem, azért Lázár dandárának Bártfán hagyásával, a többi csapattal Eperjesre vonultam. Utközben Kluszó mellett táborhelyet jelöltem ki, melyet a fennemlitett dandárnak elfoglalnia kelle, mihelyest a már több napja tartó esőzés megszünendett.

Időközben mind fenyegetőbb hirek érkeztek az oroszok galiciai invasiójáról. Mozdulataikból itélve, szándokuk volt a Duklaszoroson törni be Magyarországba, jóllehet Vereczke közelébe is vagy 10,000 ember csoportosult.

Hogy tehát minden eshetőség ellen biztositva legyek, következő intézkedést tettem: a főhadiszállást Demetére tettem által, mely község Eperjes és Bártfa között fekszik; ettől északra a bártfai uton, Raszlavitzán Földváry zászlóalját öt ágyuval, valamint Erdős kapitány alatt két huszárszázadot rendeltem az utakat domináló hegyek megszállására. Jasvitz dandára és Bulharin hadosztálya ellenben, mely utóbbi egy zászlóalj fedezete gyanánt is szerepelt Sirokóig, Eperjes környékén ütöttek tábort.

Több mértföldnyi terjedelemben minden hegyi- s országutakat, melyek Galicziából a hegyeken átvezettek, elrontattam s nagyobb biztonság kedvéért guerilla-csapatok által őriztettem. Ha tehát gyöngék voltunk is az oroszok tulnyomó ereje ellenében, ez által némi időt nyerénk, mit az ellennek a közlekedés helyreállitására forditania kellendett.

Ha hogy ez végre nagy erőfeszités s guerilla-csapataink zaklatásai után sikerül vala is, főerejöket, mely nehéz hadoszlopokból áll, mégis csak az országuton, Bártfának és Eperjesnek mozgosithatták volna. Tehát saját érdekem hozta magával, hogy ezen utjokat elzárjam s alkalmilag, védett állásban, csatára szálljak ellenök. E czélra az Eperjestől két mértföldnyi távolságban észak-keletre fekvő Kapit választottam, melyet erődszerü csatatérnek átalakittattam. Egy meredek lejtő, melyen Kapi vár romjai állanak, határolja e positiót balfelől; a lejtő aljában egészen süppedékes talajon patak folydogál, ugy, hogy ez oldalról bármi fenyegetés ellen biztositva érezhettem magamat. Épen igy keletfelől a jobbszárny egy megkerülhetlen, sürü erdős hegyoldalra támaszkodott. Az egész homlokzatban vadászárkokat hányattam, némely helyeken védsánczokat rögtönöztettem s hol a tér megengedte, a földhányásokat áttörettem, hogy e réseken át a lovasságnak szabad kijárása legyen.

Hogy azonban a derék és hazafias Szepesség az ellenség netaláni portyázásainak kitéve egész védtelenül ne maradjon, ott hagytam a vitéz Kornideszt zászlóaljával s elegendő szabadcsapattal.

Minthogy ily módon minden rendelkezhető erő az első vonalba állittatott, igy arra is kelle gondolnom, hogy egy tartalékot szerezzek magamnak. E végre Wysocki tábornokhoz azon parancsot intéztem, hogy az alakulófélben levő lengyel legiót Miskolczról áttéve Kassára, annak szervezését tovább folytassa. Eltekintve a tartalék közvetlen czéljától, mit ez áthelyezés által elértem volna, ebből magára a csapatok gyorsabb szervezésére is egy nem megvetendő előny származott. Miskolcz ipar dolgában nagyon primitiv vidéki város, mely az ujonczok ruházására, fölfegyverkezése- vagy fölszerelésére keveset tehet, mig ellenben Kassa német és szláv lakosaiban sok ügyes iparost számlál. Hanem az ujdonsült tábornokot Wysockit ez érvek ép oly kevéssé birhattak rá a parancsom iránti engedelmességre, mint katona-érzete. Ő ugyanis Kossuthra hivatkozott, ki Miskolczot jelölte ki a lengyel legió gyülhelyévé, mi miatt lehetetlen parancsomnak engedelmeskednie! E vonakodás tulajdonképi oka azonban egyedül Wysocki törekvésében rejlett, mely oda irányult, hogy ő lehetőleg független parancsnokságot akart gyakorolni. Most mindenesetre a kormányzóhoz fordulhattam volna, de tudtam, hogy panaszom eredménytelen maradna, mert a tábornok Kossuth családjával sokkal bensőbb barátságban állott, mintsem akaratját tetszése szerint ne érvényesithette volna.

Mivel Wysocki magatartását nyugodtan vettem, a jó embernek azon ötlete támadt, hogy elvárja tőlem, miszerint ama 36 lengyel lovaskatonát, kiket tudomás szerint a nyiregyházi szertártól vittem magammal, most Miskolczra küldöm. Ezen szakasz, mely, egyébiránt galicziai önkénytesek által 80 begyakorolt lovasra növekedett, az öreg, harczedzett Korzelinski kapitány főnöksége alatt nekem oly kitünő szolgálatokat tett, hogy ugyan óvakodtam ezen támasztól megfosztani magamat. Én általában már elejétől fogva, mint ismételve emlitém, egy kölön lengyel legió alakitásával nem tudtam megbarátkozni. Politikai és katonai indokaim voltak erre. Hogy ez utóbbiakat illetőleg nem állottam egyes egyedül, talán kitünik abból is, hogy Görgey testvére, Armin a kormány azon rendeleteellen szólótt, melynélfogva az egyes magyar hadcsapatoknál szolgáló minden lengyel Miskolczra küldessék. **Görgey A.** alezredes levélben keresett meg az iránt, hogy az ő dandárjával szemben kivételt tegyek, mert jóllehet egészben véve csak 70 ember van nála »az mégis az egyetlen szakasz« irja ő, »melyre bizalommal támaszkodhatom.«

Mig az itt emlitett intézkedésekkel voltam elfoglalva, következő két levelet kaptam a külügyminisztertől.

Monsieur le Général!

La tournure récente, que les affaires ont prise en Hongrie, ne saurit vous être inconnue*) . . . .

. . . .

Notre nation use du droit inné de toute nation et du devoir de se converser soi même et après avoir vaincu et forcé à la retraite les troupes impériales, declara nul le pacte, que son roi avait dêchiré et cherche son salut dans un gouvernement provisoire élevé par elle même. C'est le droil dont usérent tant de nations avant elle, c'est celui qui fit monter et descendre du trône les familles régnantes en France, en Angleterre et en Russie, la quelle fut plus d' une fois le théatre de catastrophes sanglantes, qui boulversèrent l'ordre de succession et auquel la maison **Romanow** elle même doit son empire.

La nation hongroise considère ce qui est arrivé, comme un fait accompli dont elle ne se départira jamais et aucunement. C'est un principe reconnu depui des siècles et sur lequel les autres nations agirent invariablement, que de ne point se mêler de pareils changee ments à l'interieur, qui ne sort de ressort que des nations elles mêmes au sein des quelles ils se font.

Les exceptions de cette règle furent toujours des-aprouvées par la voix publique et par la plupart des autres nations.

Aussi récemment c'est dans les événements en Espagne,

---

*) Helyén látjuk, a levél némely tételeit hallgatással mellőzni.
D. A.

en France, en Belgique, en Italie et d'autres pays, ou le principe de non-intervention fut clairement et incontestablement exprimée par les congres même des envoyés des premières puissances de l'Europe.

La nation hongroise réclame donc le même droit, qui à été reconnu à d'autres nations et elle le réclame à plus d'un titre.

Ce n'est donc pas sans un juste étonnement, qui le gouvernement de la nation hongroise légalement constitué par celle ci, s'aperçoit de certains préparatifs et armements, qui se font de la part de gouvernement russe dans le voisinage immediat de ses confins.

Le devoir qui lui est imposé de veiller le sureté de notre pays du coté de l'interieur ainsi que de l'exterieur ce qui fait qu'il ne peut ni être sourd aux bruits qui se répandent partout sur une intervention projetée de la part du gouvernement russe en faveur de la dynastie déchne, mais encore moins peut il d' s'aveugler sur des demonstrations et des préparatifs de guerre, qui se font ou grand jour par la dite puissance dans les provinces limitrophes même de notre pays.

Ces préparatifs doivent d'autant plus fixer son attention, que les précédants, qui ont eu lieu en Transylvanie, doivent faire craindre une nouvelle invasion dans nos affaires interieurs, et que nous voyons maintenant une armée nombreuse russe concentrée sur les frontières les plus proches de le Gallicie, sans qu' aucun évenement qui a eu lieu dans cette province, ou un autre motif assurant tel qu' une declaration de guerre émisse par la Russie à quelque puissance justifiât ces envois de troupes.

Les hautes puissances de France et d'Angleterre protestèrent déja une fois contre toute intervention armée de la part de l'empire russe, et il n'y a pas de doute, qu' une nouvelle atteinte de ce genre troublerait serieusement le repos et la paix de l'Europe.

Dans les circonstances je suis chargé par le gouvernement de l'état de Hongrie, comme Ministre des affaires exterieurs de Vous demander Mr. le Général une explication claire et précise sur la cause et l'intention des cortractions des troupes et sur les preparatifs de guerre, qui se fort de le part de gouvernement russe dans le voisinage immédiat de nos frontières; dans le cas pourtant que cette force armée fut réellement, comme le bruit en court dans les tous journaux et que mille avis vous en arrivent, destinée à intervenir à nos affaires intérieures nous apellons au droit des nations, aux declarations solennelles de non-intervention faites à plusieures reprises entre les rations de l'Europe et à l'intervention réciproque des hautes puissances, qui ne sauront passer en silence une pareille infraction aux traités et stipulations conclus entre eux, ni permettre un pareil désaveu des principes de non-intervention tant de fois annoncées; sans reprimer de leur coté la force par la force.

En vous priant donc Mr. le Général de vouloir donner la dessus les explications desirées par le parlamentaire porteur de cette lettre, j'ai l'honneur d' être avec la plus haute estime

Debreczin, le 16. Mai 1849.
Le ministre des affaires étrangères de l'état de Hougrie :
Batthyányi Casimir.*)

Monsieur le Général!

Les rapports fréquents, qui nous arrivent au sujet d'une intervention hostile de la part de la Russie, dans nos affaire et les rassemblements de ses trouppes sur les parties des foontières de la Gallicie et du territoire de Cracovie, qui sont indubitables et dont tout récemment le Général Dembinski donna l'avais officiell au gouvernement, ne peuvent être passés sous silence par celui-ci. Il m' a donc chargé, d' en demander officiel-

---

*) Miként a végsorokból látszik, e levél egy parlamentair által a Galiczia határánál parancsnokló orosz császári tábornoknak volt kézbesitendő. Most azonban — a mi igen sajátságos — Batthyányi ezen levelének eredetije gróf Dembinski hátrahagyott iratai közt található. Hogy miért mulasztotta el annak kézbesitését, sehonnan ki nem vehető. D. A.

lement des explications au Général en Chef, de choisir un officier habile parmi ceux, qui sont sous votre commandement, et de l'envoyer comme parlamentaire et porteur de la lettre ci-jointe au Général en Chef de l'armée Russe. Vous aurez la bonté, de m' expedier au plas irte la réponse, qu'il rapportera, et de me communiquer la resultat de cette mission.

A grécz l' assurance des sentiments distiuqués, avec lesquels jai l' honneur d'étre.

Monsieur le Général
votre très humbla serviteur
Debreczin, le 16. Mai 1849,
Batthyányi Casimir.*)

(A Galicziában parancsnokló, orosz
császári vezér-tábornoknak.)
Tábornok ur!

A dolgok legujabb fordulata Magyarországon nem lesz ismeretlen előtte.**) . . . .

. . . .

Nemzetünk a minden nemzettel veleszületett jogát és az önfentartás kötelességét gyakorolja, s miután a császári hadakat legyőzte és visszavonulásra kényszeritette: ama szerződést, melyet királya fölbontott, semmisnek nyilvánitotta s javát egy a saját kebeléből eredt kormánynál keresi. Oly jog ez, melyet már előtte annyi nemzet gyakorolt; ugyanaz, mely Franczia-, Angol- és Oroszországban uralkodó családokat emelt trónra és ismét letaszitott.

Azon Oroszországban, mely több izben volt szintere véres jeleneteknek, melyek az örökösödési-rendet halomra döntötték, s melyeknek maga a Romanow-család is köszöni kormánypálczáját.

---

*) A fentebbi levél gróf Wysocki tábornokhoz Miskolczra volt intézve, ki azt az előbbihez mellékelve hihetőleg Dembinski grófnak Demetére küldötte. D. A.

**) Következnek a politikai tekintetből kihagyot hélyek.

A magyar nemzet mindazt, ami lefolyt, megtörtént dolognak, ténynek tekinti, melytől sohasem lép vissza. Egy századok óta elismert s mindmegannyi nemzettől tiszteletben tartott alapelv, ily belső, a nemzet saját kebelében előforduló ügyekbe nem avatkozni.

A kivételek e szabály alól mind a közvélemény, mind a népek többsége roszalásával találkoztak minden időben és körülmények között.

Ilyetén magatartással találkozunk a Spanyol-, Franczia-, Olaszországban, Belgiumban s más országokban lefolyt eseményekkel szemben, hol a benemavatkozás elve Európa első hatalmasságainak államtanácsában, tiszta és megczáfolhatatlan érvényre jutott.

A magyar nép tehát ugyanazon jogra hivatkozik, mely a többi nemzeteknél elismerésre talált, hivatkozik pedig nemcsak egy jogczimen.

A nemzet kebeléből törvényes uton alakult magyar kormány megütközése tehát jogosult, midőn az bizonyos előkészületek- és felszerelésekről értesül, melyek az orosz kormány részéről határaink közvetlen szomszédságában történnek.

A kormány azon föladata, hogy az ország biztonsága fölött befelé mint kifelé őrködjék, azt is kötelességévé teszi, hogy: se süket ne maradjon ama hirek hallatára, melyek a bukott dynastia érdekében tervezett orosz beavatkozásról szerteszállongnak, — se pedig szemet ne hunyjon ama tüntetések és háborus előkészületekkel szemben, miket a fennevezett hatalom fényes nappal országunk szomszéd tartományaiban tesz.

Ezen előkészületek annál inkább kell, hogy lekössék figyelmünket, miután a megelőző erdélyiek a belügyeinkbe való avatkozás aggodalmával töltenek el bennünket, kivált hogy közvetlen határainknál számos orosz hadat összevonva látunk, a nélkül, hogy Galicziában valami történt volna, vagy hogy Oroszország észéről valamely hatalomhoz intézett hadizenet ezen csapatmozgositást igazolná.

Franczia- és Angolország magas kormányai egy izben már tiltakoztak minden fegyveres beavatkozás ellen az orosz császárság részéről, s kétséget sem szenved, hogy egy ujabbi ilynemü kisérlet Európa nyugalmát és békéjét komolyan fenyegetné.

A fennforgó körülményeknél fogva a magyar kormány engem bizott meg, mint a külügyek miniszterét, hogy Öntől, tábornok ur, világos és határozott magyarázatot kérjek ama csapatösszpontositás indokai és czélja, nemkülönben amaz előkészületek iránt, miket határaink közvetlen szomszédságában az orosz kormány tesz; ha ezen hadierő, miként a napisajtó s egyre érkező tudositásaink jelentik, az ügyeinkbe való beavatkozásra rendeltetett, akkor hivatkozunk a népjogra, a be nem avatkozás ünnepélyes s Európa népei közt ismételten érvényre nyujtott kijelentésére, továbbá a hatalmak közbelépésére, mely hatalmak a szerződések ilyetén megsértését a be nem avatkozás oly gyakran hirdetett elvének megtagadását nyugodtan nem türnék.

Midőn tehát Önt, tábornok ur, arra kérném, hogy a kivánt fölvilágositásokat a levélvivő parlamentairnek átadni sziveskedjék, van szerencsém mély tisztelettel maradni.

Debreczen, 1849. május 16.

Magyarhon külügyeinek minisztere :
Batthyányi Kázmér.

Wysocki tábornok urnak Miskolczon.

Tábornok ur!

Azon gyakori jelentéseket, melyek Oroszországnak ügyeinkbe való beavatkozását illetőleg tudomásunkra estek, s a Galiczia határain, ugyszinte Krakó területén megkezdett csapatösszpontositásokat, melyek kétségtelenek s melyekről Dembinski altábornagy a napokban tett jelentést a kormánynak, ez utóbbi hallgatással nem mellőzheti. Ennélfogva megbizattam, hogy a főparancsnoktól magyarázatot kérjek, s az Ön tisztjei közül egy alkalmas egyént választva, azt az idezárt levél átvivőjeül az orosz hadak parancsnokló tábornokához küldjem. Legyen szives tehát a parlamenter utján kapott választ haladéktalanul megküldeni s a küldetés eredményét velem tudatni.

Fogadja stb.

Debreczen, május 16. 1849.

Batthyányi Kázmér.*)

---

*) Miként a franczia levelek reprodukálásánál már említettük, a miniszter ezen, az oroszhadak parancsnokló tábornokához intézett levele nem jutott ez utóbbi kezéhez. Dembinski iratai között, melyek erről teljesen hallgatnak, csupán a következő, e tárgyra vonatkozó levél találtatik :

Monsieur le Général !

Il parait qu'il y en a du mésentendu au sujet de la lettre, que j'ai été chargé par le gouverneur et le Conseil des Ministres à adresser au Général en Chef de l'armée Russe qui menace nos frontières. C'est uneformalité si vous voulez, et la question est en tout cas facile à evader, mais il sera toujours intéressant à savoir, ce que le Général Russe y reponprdra, et je suis chargé de lui faire parvenir cette lettre, je desirerais donc qu'elle lui arrive. C'est le gouverneur lui même qui me dit d' envoyer cette lettre au Général Vysoczki, stationé à Miskolcz, avec la prière de l'expedier par un parlamentaire. Je lui écrivis à ce sujet, mais il ne fut mellement question d' un officier Polonais dans ma lettre, mais uniquement d' un officier habile et qui sut un peu la langue Slave pour mieux se tirer d' affaire. Je fus même étonné, quand le Général Vysoczki me repondit qu' il avait envoyé un officier Polonais. Maintenant du reste que l' affaire a été remise entre vos mains Mr. le Général, je vous prie de vouloir bien choisir un de vos officiers Hongrois à ce sujet et faire parvenir la lettre à la destination, ainsi que de m' informer du resultat de cette mission. Permettez, Mr. le Général, que je vous exprime à cette occasion les sentiments d' admiration et d' estime, que votre caractère et vos faits inspirent à tous ceux même, qui ne vous connaissent que de nom. Je suis bien faché que les circonstances ne m' aient pon, permis pe faire votre connaissance et de je dois interpreter les sentiments de ma femme, en la rappelant à votre souvenir.

Je reste Mr. le Général

Votre très devoué serviteur

Casimir Batthyányi.

(Debreczen, május 27. 1849.

Tábornok ur!

Ugy látszik, félreértés történt ama levél ügyében, melyet a kormányzó és a minisztertanács megbizásából, a határainkat fenyegető orosz

Mig mindezek történtek, a fősereg még mindig Buda alatt állott, melyet Hentzi osztrák tábornok rendkivüli kitartással védelmezett. A magyarok egy általános rohama már visszaveretett s oly hirek szállongtak, mintha Kossuth, bár külsőleg igen barátságos volt Görgey irányában, ez utóbbitól a — különben is csak ideiglenesen ráruhazott — főparancsnokságot elvenni s Bem tábornokra bizni akarná.

Ez azon cselszövényekre emlékeztet, melyek ez időben Debreczenben napirenden voltak a kormány kebelében. De mielőtt ezeket egész leplezetlenül előadnám, előbb a honvédelem tervét, melyet e napokban a hadügyminiszteriumtól vettem, akarom az olvasóval közölni:

A honvédelem szervezete az osztrákok és oroszok betörése ellen.

Az ellenséges hadak tulereje a szükséges erőditések beálltáig következő védelmi állást parancsol:

Komárom mint elsánczolt tábor 30,000 fönyi őrsereggel, azaz az 1. 7. és 8. hadtesttel az osztrákok főseregének utját állja.

---

hadsereg főparancsnokához intéztem. Az egész nem egyéb formalitásnál, s bármi esetben könnyen kivihető, ámbár mindig érdekes marad megtudni, mit válaszol majd reá az orosz tábornok, minthogy pedig meg vagyok bizva annak elküldésével, azért ohajtanám, hogy kezéhez jusson.

Maga a kormányzó mondta nekem, hogy a levelet a Miskolczon állomásozó Wysoczki tábornoknak küldve, őt annak továbbküldésére kérjem. E végből irtam neki, de lengyel tisztről szó sem volt levelemben, hanem igenis alkalmas tisztről, a ki tótul is beszélne valamit, hogy annál könnyebben teljesitse föladatát.

Azért csodálkoztam Wysocki tábornok válaszán, melyben irja, hogy lengyel tisztet küldött volna! De mivel az ön kezeihez került ezen ügy, arra kérem, Tábornagy ur, legyen szives egy erre alkalmas tisztet választani s általa a levelet rendeltetése helyére juttatni.

Engedje meg, Tábornagy ur, — hogy ez alkalommal önnek a csodálat és tisztelet érzelmeit kifejezzem, miket az ön jelleme és tettei ébresztenek — azokban is, kik csak névből ismerik önt. Végtelenül sajnálom, hogy még nem nyilt alkalmam — önt személyesen megismerni, mire nézve nőm érzelmeit is tolmácsolom, a kit ezuttal emlékezetébe ajánlok.

Tábornagy ur stb. Batthyányi Kázmér.)

Vár- és hadparancsnok Klapka tábornok, hadsegéd, Aschermann alezredes.

A 2. és 3. hadtest, Aulich tábornokkal a Duna balpartján Dembinski altábornagygyal egyesül, a Nyitránál foglalván állást. Ezen hadtestek föladata, melyek erősitések által főhadsereggé nőhetnék ki magokat, egyelőre az ellenséges haderő megfigyelése és föltartóztatása a Duna balpartján, továbbá a bányavárosok fedezése. Visszavonulás Vácznak vagy Miskolcznak, amint a körülmények engedik.

Kmety hadosztálya a fővárosok bevétele után Veszprém felé portyáz s innen Komárommal összeköttetésbe teszi magát. Ezen hadtest föladata : a Duna jobb partján fekvő vidéket fedezni, magát megerősiteni, végre, ha Bem tábornok a Dunán átkel, közte és Komárom között az összeköttetést a lehető leggyorsabban eszközölni. Visszavonulás Budának.

Ha Buda be nem vétetnék Kmety továbbra is megmarad ezen hely cernirozására s lehető erősités után Esztergomon vagy Pesten át a főhadsereggel egyesül.

A felső-magyarországi hadtest (Dembinski altábornagy alatt) kisebb része a szorosokat tartja szemmel; nagyobb része pedig, folytonos összeköttetésben a főhadsereggel, a felső Vágot és Nyitrát. Az ő (Dembinski) rendelkezése alatt áll a marmarosi és beregi szervezendő hadgosztály Zurics alezredessel. Visszavonulás Miskolcznak a Tiszához.

Arad és Temesvár erősségek ostromára, ugy szinte a Bánát és Bácska védelmére Perczel tábornok marad hadteste felerészével, Vecsey tábornok egész hadtestével; Bem tábornok a saját csapataival s Perczel hadtestének másik felével beveszi Titelt, a Pétervároadot megszálló sereget megtámadja és elriasztja, majd vissza tér a Duna balpartjára s a Dunával szemközt haladva azon átkel, a hol és mikor a körülmények engedik, ha nem, a főssereghez csatlakozik, melynek főparancsnokságát ez esetre átveszi.

A tartalék (Dessewffy) Haddik osztályával a közép Tiszánál, Pulszkyéval pedig a felső Tiszánál egyesülve, teljesen szervezkedik s a hadügyminiszterium további rendelkezésére vár. Erdélyben Czecz tábornok parancsol, kinek főgondja lesz az oláh-fölkelés teljes elnyomása, Gyula-Fehérvár bevétele s Magyarország támogatása jelentékeny csapatok küldése által.

Debreczen, május 21. 1849.

az ideiglenes hadügyminiszter,
Klapka tábornok.

Mennyiben sikerült ezen terv kivitele, az események folyamából megtudja az olvasó.*)

Az emlitettem ok daczára, hogy Görgey és Kossuth között látszólag jó egyetértés létezett, ez utóbbi még sem látszott az ideiglenes főparancsnokban föltétlen bizalmat helyezni. Hogy a kormányzónak valóban az volt szándoka, miszerint a hadsereg végleges parancsnokságával Bemet bizza meg, már azon tényből is kitünik, hogy hazámfia Debreczenbe hivatván, néhány nappal később Jordán Vladiszlav meghitt barátját azon megbizással küldé hozzám, vajjon, ha ő — Bem — a főparancsnoksággal megbizatnék, kész volnék-e az ő vezérlete alatt hadtestem parancsnokságát megtartani. Bem az én tábornok koromban még csak százados volt. Habár rendkivüli tehetségeit korántsem vontam kétségbe és Erdélyben szerzett hirére érdemesnek tartottam, mindazáltal közelfekvő okoknál fogva Bem közvetlen felsősége alatt állani vonakodtam. Ezért Jordánnak azt válaszoltam, hogy Bemnek kilátásához sok szerencsét kivánok s a hadtest parancsnokságát megtartom, hahogy saját önálló hatásköröm leend; az ő közvetlen parancsa alatt azonban a parancsnokság további megtartására nem határozhatnám magamat. Mint mindig, ha fontos kérdések eldöntéséről volt szó, ugy ez alkalommal is habozott Kossuth s mint tudva van, nem is jöttem azon helyzetbe, hogy hadparancsnokságom megtartása vagy letétele fölött kétségeskedjem, minthogy Bem főparancsnoksága soha sem lépte át a combinatiók határát. Mennyire habozott Kossuth, egy hozzám intézett leveléből is kitünik, a mennyiben nekem is beszél szándokáról Bemre vonatkozólag. Ugyanis ezt irja: »Bem tábornagy főparancsnokká fog kineveztetni, de előbb még Gyula-Fehérvár, Temesvár és a karloviczi sánczok (megerősitett állás, melyet Nugent tábornok Pétervárad átellenében megszállva tartott) bevételének föladata vár reá.«

---

*) Görgey ezt irja róla munkájában:

»Mig én közvetlen Buda eleste után a védelmet meginditani akartam, hadügyminiszteri helyettesem, Klapka tábornok, következo munkálati tervet készitett, melynek az oroszok valószinű betörése s azon szándék szolgált alapjául, hogy a magyar csapatok összes vezérei a hadügyminiszterium ellenörzése alá helyeztessenek.

Ez utóbbi czélnak köszönheti a munkálati terv, hogy nem mindjárt kezdetben, hanem csak utólagosan elvetettem azt, a mennyiben szabadon rendelkeztem a csapatokkal, mi az osztrák főseregellem támadás megujitását még az Oroszok betörése előtt czélozta.

Közvetlen Buda eleste után ugyanis az 1. 2. és 3. hadtest a budai táborból Esztergamon át a Duna balpartjára s az alsó Vág felé vonult, a Duna jobb partján ellenben azaz a Balaton és Fertő-tó közti vidéken csak Kmety hadosztálya maradt.«

Akkor még csak Buda sem volt birtokunkban, a Bem elé szabott föltételek pedig egy kardcsapással nem voltak teljesithetők; a kilátás tehát, Bemet valóban a sereg élére állitani, kezdettől fogva illusoriusnak (?) látszott.

Azonközben a helyzet igen komolyra változott. 17,000 orosz Panjutine tábornok alatt már is egyesült az osztrák hadsereggel. Buda ostroma után Görgey nehány napig pihenni engedte, majd május végével ismét Komáromba vezette seregét, hogy ott Pöltenberg tábornokkal, ki eddigelé Győrnél táborozott, egyesüljön. Görgey ezen terve legalább is tévesztettnek mondható. Mert mit érhetett el a magyar hadsereg, ha most ujólag nyugatnak fordult? éppen semmit! Az osztrák sereg oly erősnek hitte magát, hogy Jelasics hadtestét Nugent támogatására délre küldötte, kit Perczel győzelmes hada igen szorongatott. Szemfényvesztés volt tehát Bécs felé keresni előnyt a magyar hadsereg részéről. Ha Görgey, miként már előbb jeleztem, a hadsereggel éjszaknak fordul, mitől sem kelle tartani, mert Komárom vára 40,000 ezer főnyi őrseregével egy ellenséges sereg gyors előnyomulásának ellent állani még akkor is képes leendett, ha ez 100,000 emberből állott volna — ennyit pedig az egyesült osztrákok és oroszok nem tettek. Ha az osztrákok közép Magyarországba hatólnak, igy azon veszélynek teszik ki magokat, hogy e kudarcz után, melyet a Komárom körülzárolására hagyott gyönge hadtest vallhatott, a főhadi erejökkel való összeköttetésből elvágassanak; mily helyzetbe jutott volna akkor az osztrák hadsereg, egy fölkelő ország közepében elszigetelve levén, elképzelhető. Ha föl is teszszük, hogy az osztrákok összeköttetéseik biztositására jelentékeny hadierőt hagytak volna Komáromnál, ez által ismét gyöngitik magukat, hogy képtelenek a magyar főhadsereg ellen valamely jelentékenyebb csatát vivni. Ha tehát Görgey a nyugat helyett Miskolcznak indul, és az orosz hadsereg közeledésére Kassát és Eperjest megszállja, könnyen megteheti, hogy e hegyes, járhatlan környéken az orosz főhadsereg utját Magyarországba elvágja, sőt Galiczia lakossága által támogatva, azt komolyan fenyegetheti. S ha nekem föladatommá teszik, hadtestemmel a főhadsereg elővédje gyanánt Galicziába vonulni, ugy 1849. nyarán hihetőleg egy orosz katona sem lépi át Magyarország határát.

E helyett egyszerre a hadügyminiszterium egyik Klapka tábornok által ellenjegyzett parancsában azon meghagyást küldé, hogy a Tátra-szorosokat elzárjam, magam pedig hadtestem zömével a főhadsereghez induljak.

Ezen parancs már több volt puszta hibánál, nyilván gonosz szándékból eredett.

Nem akarom ezen hadügyminiszteri parancs ellenjegyzőjét érte felelőssé lenni, mert ő valószinüleg nem tudta annak horderejét megitélni, a mit ellenjegyzett.

Világosan láttam, hogy itt Görgey vezette Klapka kezét. Görgey most fölényben volt, teljesen uralta a helyzetet és társaságot, mely Debreczenben »kormánynak« neveztette magát, Kossuth pedig, ki ezen parancsot, mely Magyarországot a bevonuló oroszoknak martalékul dobta, jováhagyta, hihetőleg maga sem gyanitá, hogy saját személyes dicsvágyó ellenének által adta magát.

Ezen körülmények folytán nem volt okom a parancsnokság további megtartására. Nem a haza érdeke, nemis az általános főczél, hanem az egyesek fondorkodása döntött a legfontosabb ügyekben s vezérelte az ugynevezett kormányt minden rendszabályainál. Azon kérelmemre, hogy fölmentsenek, Kossuth azt válaszolta, »hogy elhatározásomat fájlalja s gyanitja, miszerint annak oka Görgey főparancsnokságában keresendő. Méltányolja ez okot, de a harcz vezérletét még sem veheti ki azon kézből, a melybe ez le van téve.« Ezen irathoz Kossuth egy más levele volt csatolva, melyben kérdé tőlem, »mily módon fejezheti ki a nemzet háláját eddigi tevékenységemért s mit kivánok jövőre?«

Erre igy válaszoltam: »A nemzet háláját becsületes törekvésem mellett sem tudtam kiérdemelni, miután tevékenységemnek a legfontosabb pillanatokban is csak akadályokat görditettek utjába; mi jövőmet illeti, ugy azt a sorsra bizom. Minthogy azonban mindenemtől meg vagyok fosztva s azon helytől, meyet Magyarországba jöttömkor elhagytam, távol vagyok, utam pedig némely nehézségekkel járand, arra kérem önt, sziveskedjék uti költségeim fedezésére háromhavi zsoldomat utalványozni.«

Hadtestem e pillanatban a hadképes guerillák beleértésével 12,000 főre ment. Ha már a vett parancs értelmében a szorosokat elzárni akartam volna, mi czélra legalább 4000 ember kivántatott, igy körülbelül 8000 emberrel csatlakozhattam volna.

De mivel ugyanez időben a magyar országgyülés 50,000 ujoncz besorozását elrendelte s a sürün benépesitett Felső-Magyarországnak mintegy 15,000 embert kelle állitania, igy hadtestem elvonulása után e sorozás keresztülvitele majdnem lehetetlenné válandott; mert a sorozási bizottmányoknak tekintélyes segédletre lett volna szükségök, hogy t. i. a magyar ügygyel nem igen rokonszenvező szláv lakosságnak imponálhassanak. Már eddigelé is sok vonakodással és ellenszegüléssel találkoztam, s jóllehet a kormánybiztosok drákói rendeleteit többszörösen kifejtett okoknál fogva keresztül nem vihettem, némely csapatmozgósitást még is megkezdettem, melyek egyedüli czélja volt, a kétes érzelmü lakosságot féken tartani.

Klapka parancsa, hogy a szorosok elzárassanak, a vidék sajnálatos ismeretlenségéről is tanuskodott, mely a katonai vezérkörökben uralkodott. A legjelentékenyebb szoros ugyanis nem magyar földön, hanem Duklához közelebb fekszik; vannak ugyan keletre és nyugatra Magyarországba vezető szorosok, de ha Duklát nagyobb számu csapat tartja megszállva, egy ellenséges sereg sohasem fogja ezen szorosokat átléphetni.

Wysocki tábornok neveztetett ki helyettesemmé, azonfelül Dessewffy tábornok adatott oldala mellé. Amaz egy szép délután Demetére érkezett, s áradozó szavakkal mondta el, hogy nem méltó engem helyettesiteni, s hogy haladéktalan megirja a magyar kormánynak, hozzám pedig azon czélból jő, hogy velem erről értekezzék. Természetesen azt feleltem neki, hogy ha ez lenne szándoka, demetei utja fölösleges s hogy ama levelet Miskolczon is megirhatta volna; sőt az lett volna tulajdonképen kötelessége, hogy a parancsnokságtól vonakodását futár utján rögtön közölje a kormánynyal. De mivel csak most határozza el magát ezen lépésre, ez a világ előtt ugy tünnék fel, hogy arra csak is az én rábeszélésem következtében hajlott. Minthogy különben, szóltam én, kétnapja arról értesültem, hogy az orosz sereg Galicziában visszafordult, s hogy kozák-szakaszai is, melyek már magyar földön voltak, jobbról mint balról 10 mértföldnyi kiterjedésben szintén visszahuzodtak volna, ennélfogva a kormány ebbeli határozatát valószinüleg mégváltoztatja. Ugyanis nem mulasztottam el, hogy ezen meglepő tudósitásokat a debreczeni kormánnyal rögtön ne közöljem, e mellett oda nyilatkoztam, hogy ha Galicziába betörhetek, a hadtest parancsnokságát továbbra is megtartom.

Wysocki tábornok ur ezen nyilatkozat után visszatért.

Még azt kell megemlitenem, hogy nehány nappal előbb

Kazinczy ezredes, ki már februárban közvetlen parancsom alatt egy osztályt vezényelt s Tornallyánál nagy lélekjelenlétet tanusitott, demetei főhadi-szállásomra érkezett.

A hadparancsnokság átvételekor Kossuthtal történt beszélgetésem alkalmával ez utóbbit arra kértem, hogy a kilátásba helyezett segitséggel, ezen ezredest is által engedje nekem. A segitség elmaradt, de legalább Kazinczy jött s ez elég volt nekem. Ugyanis már jó ideje arra gondoltam, hogy a népfölkelést és a Bereg-, Ungvár-, Zemplén- és mármaros-megyei csapatokat önálló sereggé egyesitsem s Munkácson összpontositsam. Kazinczyt igen lelkes és megbizható parancsnoknak tartottam ezen ujonnan alakitandó sereg számára; pénzzel eléggé ellátta őt a kormány s sürgetésemre 12 ágyut is rendelt számára, ugy, hogy a nehány hét alatt már 15,000 főre szaporodott sereg képessé lett kisebb vállalatokban önállólag működni. Igaz, hogy csak ujonczokat, félig fegyverzett parasztokat s oly katonákat sikerült toborzania, kik ezredeiket harczkedv hiányában odahagyták s a családi nyugalom reményében, hegyes házájokba tértek. Még is több volt ez a semminél s Kazinczy erélyessége mellett idővel ezen nyers tömegből is hasznavehető sereg válhatott volna.

Ez alkalomból lehetetlen meg nem jegyeznem, hogy Kossuth gyakran a legérdemesebb egyéniségek iránt igen sajátságos előitélettel viseltetett. Már előbb is s most ujra ajánlottam Kazinczyt előléptetésre, de mind hiába — mikor az elnöknek nem volt inyére. Egy Kazinczy a debreczeni országgyülés ellenzékének is kitünő tagja volt, mely ellenzék Kossuth és Görgey ellen egyaránt küzdött. Valjon az ezredes az ellenzéki képviselő rokona volt-e, nem tudom; de ha az volt is, ennek az ezredes szolgálatai- és érdemeihez mi köze sem volt.

Hadsegédem Katona sem részesült nagy kegyelemben a mindenható elnöknél. De ami még érzékenyebben sértett, ez azon bizalmatlanság volt, melylyel a tisztikar egy része is viseltetett ezen igen tiszteletre méltó, bár kissé elzárkozott ember iránt. Ennek oka a következő eseményben keresendő. Katona ez előtt cs. k. osztrák tiszt volt s hogy tiszti rangjáról leköszönt, erdélyi jószágain visszavonultságban élt. Itt találta az 1848. esztendő. Akkor ismét nyilvánosságra lépett. Őrnagygyá kineveztetve 14,000 főnyi nemzetőr parancsnokságát bizták rá. Ezen gyakorlatlan tömeggel kellett volna föltartóztatnia a Bukovinából előnyomuló Urban cs. ezredest. Természetes, hogy az ellen első kartácstüzelésére már is szertefutottak a szélrózsa minden irányában s — az egészet Katonának rótták fel hibául. Jóllehet tökéletesen igazolta magát a hadbiróság előtt, ez által fölmentetett, mégis »árulónak« bélyegezte őt a felületesen itélő tömeg, sőt rosz szemmel nézte azt is, hogy őt magamnál tartottam.

Némely túlzott »hazafi« annyira ment, hogy az én becsületes érzelmeimet és szándokaimat is gyanusitsa. Erre nem egyedül az adott volna okot, hogy Katonát hadsegédül megtartottam, de egyszersmind azon tény, hogy szeliden bántam a tót lakossággal, mely — korántsem ok nélkül — osztrák érzelmű hirben állott. Egyszer már nyilatkoztam ezen tárgyról, s itt még csak a következőket kell megemlitenem.

Raszlavicza helység birtokosánál egy tisztből s 16 közemberből álló védőrséget hagytam. E jószág bizonyos Hödry uré volt, kinek fia mint az osztrák sereg kormánybiztosa szerepelt Felső-Magyarországon. Ennek ifju neje gyermekágyas lévén, a házban maradt. S midőn a parancsnokságról lelépésemet megtudta, egyik osztályparancsnokom azt irta, vajjon a raszlaviczai kastély védőrsége az én tudtom és beleegyezésemmel jött-e létre? természetesen felvilágositottam az osztályparancsnok urat álláspontja felől, hangsúlyozva, hogy a meddig a parancsnokság kezemben van, addig a védőrség megmarad ezen állomásán. Mellékesen megemlitem még hogy, midőn Görgey tábornok e vidéken működött seregével, Piller ezredes és dandárnok, ki a tornallyai ütközetben oly »nagy segitség«-emre volt — a Hödry ur birtokához tartozó sirokói gazdaságot teljesen elpusztitotta — hihetőleg, hogy az ország adóképességét elősegitse.

Hasonlag felszólitott báró L. kormánybiztos, hogy a sárosi földbirtokosokat, kik állitólag az erdőkbe menekültek, megfelelő csapattal körülfogjam s elfogassam. A biztos urnak azt válaszoltam, hogy a polgárháború szitására nem vállalkozom, s csapataimmal az ellent, nem pedig erdőbe menekült szerencsétleneket kell üldöznöm. . . .

Meg volt azon elégtételem, hogy az elnézés és engedékenység általam követett politikájának gyümölcseit láthassam.

A földbirtokosok fiai, kik eddigelé távoltartották magokat, mindinkább jelentkeztek nálam, hogy magyar szolgálatba lépjenek. Nem kisebb elégtétel volt rám nézve, a német »Nagy-Szebeni Ujság«-ban annak olvasása, hogy Bem tábornok határozott parancsban hagyta meg az alparancsnokok és tiszteknek, hogy az Erdélyben kihirdetett amnestia minden határozataihoz szorosan ragaszkodjanak. A nélkül tehát, hogy tudtuk volna, találkoztak nézeteink a nemmagyar nemzetiségek iránt követendő politikát illetőleg, mely politikának eszélytelen szemelőltévesztése már is annyi keserüséget okozott s még okozni fog Magyarországnak.

Hanem térjünk vissza a táborban és kabinetben történt eseményekhez.

A némely orosz portyázó csapatok előnyomulásáról szállongó hirek ismét megujultak. Azon elfogulatlanság, melylyel a lakosság ezen hireket vette, a hihetlenséggel párosult. Ugyanis senki nem hitt az oroszok betörésében, s általában azon hir terjedt el, hogy előcsapataink csak »átöltözködött sárosiakkal« verekesznek! A véletlen ugy akarta, hogy egy összeütközés alkalmával elesett kozáktiszt lova kezeinkbe került. A nyeregben maradt ruhazsákot a polgárbiztos fölnyittatta, melynek tartalmát, a fényes diszegyenruhát a nép ugyancsak megbámulta. Egészen ujdonat újnak találták s nem tudták megfogni, miként hozhat oly meszirül egy kozáktiszt ily uj egyenruhát. Innen eredt az, hogy az oroszok valódiságában még inkább kételkedtek. Ekkor a jelenlevők egyike egy rézgombot vágott le a kabátról s ime a gomb hátlapján tisztán kivehető latin-betük a »Varsó« szót tüntették elő. Végre valahára megtértek a Tamások s általános aggodalom szállotta meg a kedélyeket.

Maga az időközben Pestre költözködött kormány is azt igyekezett elhitetni a néppel, hogy az oroszok invasiója nem igaz. Vajjon észszerü volt az??.... Ferencz József osztrák császár junius 15. Miklós orosz császár főhadiszállására Zwjgrodba érkezett s ünnepélyes szemlét tartott az orosz csapatok fölött, — hanem Katona hadsegédemet, kit ezen hirekkel a kormányhoz Pestre küldöttem, főbelövetéssel fenyegette a hadügyminiszterium helyettese, Szabó Imre ezredes, ha hogy terjeszteni merészkedik az oroszok betöréséről szállongó »hamis hireket!«

A főparancsnokság átadása. — Utazás Pestre.

Junius 16. a Galicziába vonulást illetőleg tagadó választ kaptam.

Elhatározásom a főparancsnokságtól visszalépni változtatlan maradt s már a következő napon, mikor Wysocki és Dessewffy ismét Demetére érkeztek, végre is hajtottam.

Az észak-magyar sereg, mely tulajdonképen egész parancsnokságom ideje alatt szervezkedett, az átadás napján szerkesztett kimutatás szerint a következő csapatokból állott:

9. hadtest Wysocki alatt:

(Junius 18. Wysocki átveszi az északi sereg parancsnokságát)

Egy vadász-ezred .	2 zászlóalj.	
Honvéd	9 »	(részben még hiányos, mert némely zászlóalj csak két századból állott)
Lengyel legió . . .	4 század.	
Portyázó csapatok a felső megyékből . .	12 »	

Beniczky zászlóalj . . .	1	zászlóalj.
Hidász . . . , ...	1	»
Huszár	1	»
Lengyel dzsidás	1	»
Lovas nemzetőr	1	»
½ tizenkétfontos ágyutelep	4	löveg
2½ hatfontos »	16	»
2 háromfontos »	11	»
½ röppentyüs «	3	»

A 9. hadtest, mely Bulharin, Lázár, Jaswitz, és Jurics dandáraira volt osztva, 16 zászlóalj, 8 lovas század, 34 löveg, 10,200 ember s 1570 lóból állott.

Kazinczy hadosztálya:

Vadász és szabad csapatok .	4	század.
Honvéd	6	zászlóalj.
Mármarosi	1	»
Huszár	4	század
Löveg	23	löv.

Összesen 8 zászlóalj, 4 lovas század, 23 löveg, számszerint 7020 ember s 534 ló.*)

Az északi sereg volt eszerint 24 zászlóalj, 12 lovas század és 57 löveg, számszerint 17,220 ember s 2104 ló.

A két ur rendkivül vállalkozó szellemet árult el s hiába igyekeztem őket arról győzni meg, hogy a fenforgó körülmények között csak a védelemre kell szoritkozniok. Ugyanis oly közel foglaltunk állást a határhoz, hogy kevésbbé jelentékeny ütközet esetére is át kelle azt lépnünk, hahogy támadólag föllépni vagy a vert ellenséget üldözni akartuk. De minthogy a kormány minden határátlépést megtiltott, igy természetesen vesztegllő állásban kellett maradni. Bár mily egyszerű volt is az ügy állása, e két ur még sem akarta azt fölfogni s Wisocki első tette volt, a lengyel legiót gyors menetben Eperjesre rendelni.

---

*) A figyelmes olvasó bizonyosan észrevette az ellenmondást, mely e számok s egy előbbi hely között van, hol a Kazinczy-osztály 15,000 emberéről s 12 ágyujáról tétetik emlités. D. A.

Hadtestem (a hivatalos kimutatásokban »felső-tiszai hadtest«) strategiai helyzete az átadás napján következő volt.

Lázár dandára, mintegy 2400 ember 8 ágyuval elővédül szolgált s a bártfai országuton Klusó és Lőfalva között táborozott — a lengyel dzsidásokból és guerilákból álló jobbszárny Giraldnál állott a Dukláról Sztropko és Eperjesnek vezető ut szemmel tartására. Giraldtól Sztropko- és Kurináig, ugy szintén Klusotól Bártfán át Zboróig innen pedig balra Gaboltóig portyázó csapatok jártak.

Szebennél 2000 emberből és 8 ágyuból álló dandár táborozott, melynek elővédjét egész Palocsáig 500 borsodi guerilla képezte.

A Szepességen egész Szentmiklósig vadász csapatok állottak, Árva- és Liptó-megyéknek pedig szabad-csapat-őrsége volt.

A bártfai utba eső Demetén, Kapitól északra egy 3400 főnyi gyalog dandár 8 ágyuval ½ röppentyü teleppel, 1 vadász osztálylyal s nehány huszárszázaddal volt fölállitva, mig a mintegy 2000 fönyi dandár a löveg-tartalékkal Eperjesnél maradt.

Kazinczy előbbi hadosztálya, mely immár egy hadtestté alakult, jóllehet csak 7020 embert és 23 ágyut számlált, egy hadosztálylyal Mármarosban Husztnál, egygyel pedig Szigethnél állott, szemmel tartva a Kárpátokon átvezető utakat, ennek főhadállásai Veresmarth, Iza, Kövesliget, majd Kőrösmező, Szaczal és Szelistye.

Munkács várának őrsége 2 század honvéd s 2 század zempléni vadászból állott.

Ezen hadállásokkal közelebbről akartam megismertetni Dessewffy tábornokot, hogy az általam tett intézkedések s elővigyázatokra nézve könnyebben tájékozhassa magát. De a tábornok ur eszméletlenül tekintett a térképre s alig hallgatott szavamra. »Csak egyszer a csapatok kezem alatt legyenek — a többi megjő magától.« Ez volt minden megjegyzése. Hogy türelmét keményebb próbára ne tegyem, abbahagytam a fölvilágositást.

Az egyes hadállások felett szemlét tartva, egy sajátságos dolog jut eszembe. Az imént Girald helység volt szóban. Ez a Kapin -át Eperjesre vezető uton fekszik. Ezen utat már 1813. azon időben, midőn Ausztria még nem nyilatkozott volt Napoleon császár ellen, választották volt az oroszok, hogy igy titokban Cseh- illetőleg Szászországba juthassanak. Már akkor ugyan ezen gyülölt oroszokkal szemben állottam, kik ellen jelenleg is harczolék. Akkor és most — 1813. és 1849. mi minden nem foglaltatott e két szám között!!

Egy napiparancsban, leplezetlenül tudatván csapataimmal, hogy a kormány habozása, tétova-rendszere és intézkedései a parancsnokság letételére birtak, az alám rendelt csapatoktól bucsút vettem. A tábornokok ránczbaszedték homlokukat, ugy vélekedvén, hogy ezen napiparancs nem fog tetszeni Görgeynek. Hanem ez annál kevésbé aggasztott engem, minthogy a hadtest jelesebb törzstisztjei, köztük Földváry, Erdős s még mások, nem csak mély sajnálatukat fejezték ki távozásom fölött, de egyuttal oda nyilatkoztak, hogy teljesen méltányolják okaimat s a jelen körülmények között ők sem hajlandók a további szolgálatra.

E részben ezen urak mégis messze mentek s én egész befolyásomat és rábeszélő tehetségemet fölhasználtam, hogy ily válságos pillanatban elhatározásuk visszavételére birjam őket. Végre azon biztositásom által, hogy egy ideig még mint Wysocki — nemhivatalos — tanácsadója a hadseregnél maradok.

A mint junius 20-án az orosz hadoszlopok Palocsán, Zborón, és Svidniken át előnyomultak, az uj parancsnok vállalkozó kedve csak hamar eltünt, jóllehet az oroszok csak nagyóvatosan s a legnyomasztóbb előintézkedések között nyomultak előre.

Ugyanazon napon, melyen a lengyel legió Eperjesre érkezett, az lett határozva, hogy az általam annyi fáradsággal s erőfeszitéssel készitett előnyös álláspontok minden ellenállás nélkül föladassanak. Ha az ellenállás az oroszokat vissza sem tartja, kitartó védelem által még is időt lehetett volna nyerni — mit ekkor Magyarországnak szem előtt kelle tartania. Mert csak a háboru huza-vonása által lehetett Magyarországnak kedvező fordulatot nyernie.

Ezen elhamarkodott visszavonulás okát Lázár őrnagyra háritották. Ez ugyanis még én tőlem azon utasitást vette, hogy megtámadtatása esetére ne az országuton Raszlaviczára, hanem tettetett csatározás után a régi uton balfelé Giraldra huzódjék. Ezzel összefüggésben a Raszlaviczánál levő szakasz oda utasittatott, hogy az országut mentében előnyomuljon s a Lázár őrnagyot üldöző oroszokat oldalba támadja. Lázár az előirt rendelethez tartá magát, jóllehet minden tüzelés nélkül hátrált. Ezzel akarta Wysocki ez általános visszavonulást igazolni.

Egy nyugtalanitó hir a másikat követte s a főhadiszálláson egyébre sem gondoltak, mint hogy mennél hamarább érjek el Kassát. Tanácsomat, valamely kedvező hadászati állás elfoglalását illetőleg, milyenekben e vidék épen nem szegény, sohasem fogadták el. Nem maradt tehát más teendőm, mint hogy Kassára távozzam.

Mivel az oroszok csak egy utra szoritkoztak csapat-mozgósitásukkal, azt reményltem, hogy sikerülend Wysockit legalább e helyen tartósabb ellentállásra birnom. Kassára érve, délelőtti 11 óra tájban kellemes meglepetésemre ágyudörgést hallottam Lemes felől. De a lövések csakhamar oly hosszu időközökben estek, hogy lehetetlen volt ezekből komolyabb összeütközést következtetni. Nem sokára egy-egy tiszt is érkezett, kik vállvonogatva tudatták, hogy a főhadiszálláson nem akarják Lemest megtartani s nehány óra mulva az egész hadtest ide vonul. Előadásuk szerint ezen cseté-paté inkább — megengedve, mintsem parancsolva volt. E szerint gondolható, mily tervszerű volt a vezénylet. Egyes szabad csapatok, melyek mérközni akartak az oroszokkal, az ut hosszában folyó s Kassa alatt a Hernádba szaladó patakot átlépték s az orosz elővéddel cseté-patét kezdtek. Voila tout.

Midőn a hadtest Kassát is odahagyandó volt, Hidas-Némethibe távoztam. Itt kétfelé ágazik az ut, egyik ága a Hernád olyó mentében Miskolcznak, másika a Tisza mellett Tokajba visz. Hidas-Némethiből irtam Wysockinak, hogy a továbbvonulásra az utóbbit válaszsza, a mennyiben Tokajnál az oroszok átkelését megakadályozhatja, Debreczent és Nagy-Váradot födözheti. Wysocki azt válaszolta, hogy nem sokára Hidas-Némethibe érkezik s a további teendőkről velem személyesen értekezni ohajt. De nehány óra mulva egy másik levelét vettem, melyben azt irja, hogy a seregtől nem távozhatik s a mi a továbbvonulás irányát illeti, neki a vett parancshoz alkalmazkodva Miskolcz felé vonulni s a fősereggel a Dunánál egyesülnie kell.

Ezen válaszból kitünt, hogy további jelenlétemre semmi szükség. S jóllehet tudattam Kossuthal, hogy önkénytes gyanánt a hadtestnél akarok maradni, miszerint tanácsommal és tettel kéznél legyek, mégis indittatva éreztem magamat a történtek után távozni s Pestre utazni.*)

---

*) Hogy Dembinszky rosz hangulatban volt, könnyen megfogható, de hogy Wysocki ekép cselekedett szintén megfogható; amaz személyes, ez tárgyilagos okoknál fogva. Ha Wysocki Tokaj irányában indul, az oroszoknak a Tiszán átkelését egy, legföljebb két napig megakadályozhatja; de mit nyer ez által? Vajjon — Dembinski véleménye szerint — ez által valóban védve van-e Debreczen és Nagy-Várad? E városoknak mindenekelőtt a kormány Pestre költözése óta fedezetre nincs szükségük, mivel az oroszok müködési vonala egyelőre a Duna, nem pedig Debreczen felé irányul. De föl is téve, hogy Paskievits herczegnek csakugyan eszébe jutott volna Debreczenbe rándulni, a remény, — hogy t. i. az »északmagyar« parányi sereg lehangolt, hiányosan fegyverzett és gyakorlatlan létére a czár hatalmas hadoszlopainak ellentállhasson, — csak pillanatnyi lehetett. Vajjon egy nyilt ütközet elfogadása nem leendett-e valóságos őrültség, don-quixotteria az észak-magyar hadtest részéről? Ha Dembinski a Kárpátok idő előtti föladásáról panaszkodik, az egészen megfogható; a Kárpátoknál lehetséges lett volna az orosz császári hadsereg előnyomulását, bár elégtelen erővel legalább nehány hétig föltartóztatni. De miután már Kassát — helyesen vagy helytelenül — föladta, Wysockinak nem maradt egyéb teendője, mint a mit valóban tett, t. i. azon

Utközben Miskolczot és Gyöngyöst érintettem, hogy több ismerősömet meglátogassam: mindenütt nyomasztó hangulattal, levertséggel találkoztam; a megmentés sikerültének reménye a gondolkozó körökben már eltünt volt, Kossuth és Görgey ellen általában elkeseredett hangulat uralkodott; nevezetesen ez elsőnek azt vetették szemére, hogy föltétlenül Görgeyre bizza magát. Midőn Gyöngyösről épen elutazóba voltam, egy futár levelet hozott számomra a kormányzótól, melyben az Pestre hi.

Junius 26. a magyar fővárosba érkezve — 27. Kossuthnál jelentkeztem. Az üdvözlet után ő igy szólt hozzám: Görgey nagyon ohajtana velem beszélni s azt kérdezteti, vajjon a Tisza-Füreden köztem és közötte történtek után hajlandó volnék-e a haza érdekében Görgeyvel még egyszer összeköttetésbe lépni? Válaszomat az olvasó elgondolhatja; az ügyet minden időben elébe tettem a személynek s Görgey látogatása ellen nem volt kifogásom. Midőn ezt Kossuthtal tudatám, az a mellén keresztbe tette kezeit s szinpadiasan meghajtva magát, igy szólt: »Tábornok, meghajlok fenkölt gondolkozása előtt!« Most haladéktalanul haza siettem Görgey fogadására. Szobámban maradva következő reggelig várakoztam, de Görgey csak nem jött. Végre jelenték, hogy már elutazott főhadiszállására.

Pest lakossága általános részvétet tanusitott irányomban annyi rokonszenves nyilatkozattal találkoztam, hogy valóban meg voltam indulva. Este éjjelizenét kaptam s folyton folyvást egyes népcsoportok vették körül lakásomat s kiléptemkor zajos »éljen«-ekkel fogadtak.

Pesten fölkerestem Perczel tábornokot is. Már előbb Demetén egy levelet vettem volt, melyben kérdezi tőlem, vajjon egy általa tervezett nagyobb vállalatban számithat-e reám? Nem

---

parancsnak végrehajtása, miszerint Miskolczon át a magyar főssereggel egyesüljön. Wysocki itt még használhatott s a főssereget támogathatta; hanem Tokajnál a hadtest elszigetelten, remény- és czéltalanul rekedt volna, a nélkül, hogy a közügynek bár mi hasznára váljék. D. A.

tudtam ugyan, miben álljon ezen vállalat, de Perczel tábornokot minden gyöngeségei mellett is becsületes hazafinak és jeles vezérnek ismertem. Ennélfogva kedvező választ adtam neki. Most megtudtam tőle, hogy ezen levelet soha sem kapta meg. Ő is keserüen panaszkodott azon cselszövények miatt, mik a kormány kebelében végbe mentek. Ő köztudomás szerint a bács-bánáti hadtest parancsnoka volt s mint ilyen ugy a felkelő szerbek, mint szintén rendes csapatok ellen nem csekély eredményt vivott ki. De april havában Görgey hadügyminiszterré kineveztetése után vonakodott ez utóbbi felsőbbsége alatt tovább szolgálni s elbocsáttatását kérte, mire azonban semmi választ nem kapott. Csak midőn elhamarkodva csekély haderővel tulnyomó rendes hadtesttel kelt csatára s a rövidebbet huzta, — nyert kérelme jóváhagyást, hogy a dolognak olyatén látszata volt, mintha őt a hadügyminiszterium büntetéskép mozditaná el állásáról.

A főseregtől csak nagyritkán érkeztek a fővárosba tudositások; a ma jelentett csata holnap már kétségbe vonatott, a ma elterjedt győzelem-hir, a következő nap fegyverletételre változott s igy tétovázott a lakosság remény és aggodalom között. Julius 2. azon hir terjedt el, hogy Kmety hadteste egy szerencsétlen ütközet folytán Ihásztól elvágatott s Székes-Fehérvár felé nyomatott, ez által Komárom és Pest között az összeköttetés megszakadt s az osztrákok akadálytalanul egyenesen a főváros felé tartanak. Hanem ezen tudósitás minden alapott nélkülözött, mert Kmety Törökországban nekem azt beszélte, amit később Londonban közrebocsátott röpiratában is emlit, hogy nem az ellenség nyomása, hanem Görgeynek egyik parancsa következtében vonult Székes-Fehérvárra. Elég az azon, e pillanatban az emlitett alarm-hir igen rosz benyomást tett Budapest lakosságára, melyet még inkább növelt azon szomoru hir, hogy az oroszok a Tiszát Tokajnál átlépték s gyors menetben Debreczen felé tartanak, sőt — miként némelyek tudni akarták — ez utóbbi helyet már el is érték.

A pesti haditanács. — Mészáros kineveztetik fővezérré, én a táborkar főnökévé.

Mindezen előzmények és tudósitások arra birták Kossuthot, hogy egy hadtanácsot hivjon össze, melyben minden miniszter részvett s melybe én is hivatalos voltam. Összesen mintegy 30-an gyültek össze — miniszterek, tábornokok s magas tisztviselők. Kossuth a gyülekezet előtt kifejtette az ország helyzetét, kikérve a jelenlévők véleményét a követendő rendszabályokat illetőleg. Néhány perczig mély, sokat jelentő csend uralkodott a gyülekezetben, mit Kossuth élénk és elragadó beszéde idézett elő. Végre Mészáros tábornok emelkedett föl s körülbelől ezeket mondá: »Uraim! Számosan vagyunk itt összegyülve s — ha a szám már magában határozna — még sok tanácsadónk lehetne: de kérdem, ki vállalandja magára a felelősséget ily válságos és kétes pillanatban, mint a mostani, hogy tanácsával határozott cselekvésmódot ajánljon? Van azonban közöttünk egy katona-tapasztalt és kipróbált hazafiságu férfiu, ezt kérjük fel, hogy előadja nekünk az ő véleményét és tervét s hiszem, hogy az érdemes Dembinski tábornok tanácsa mindnyájunk tetszését és beleegyezését megnyerendi.« Az egész gyülekezet felém fordult s nézeteim nyilt előadását követelte.

Én tehát fölállottam s következőleg szóltam: mielőtt valamely müveletre határoznánk magunkat, az ellenséges erőkre kell kiterjeszteni figyelmünket. Legelőbb Bécs irányában az orosz Panjutine orosz osztály által támogatott osztrák hadsereget látjuk, mely ellen Görgey tábornok minden előny kivivása nélkül már többideje táboroz. Itt tehát lehetetlen győzelemre számitani. Debreczenben 10,000 orosz áll, kik Paskievits tábornagy 70,000 főnyi seregének előőrsét teszik. Ezen erővel szemben nincs mit állitanunk, mindazáltal délfelé nyomulása felette veszélyes. Arad még ellenséges kézben van. Az ostromló hadtest erőtelen a legcsekélyebb nyilt ellentállásra is. Ha tehát Arad föl van adva, akkor Temesvár is, miáltal összeköttetésünk Erdélylyel meg van szakitva, nemkülönben Bem tábornok 40,000 embere. Nézetem szerint Debreczen felé kell tüntetnünk, mivégre az épen Kecskeméten begyakorolt 15,000 ujonczot lehetne fölhasználni — nehány huszár-századot és löveget adván melléjök, melyek előörsül szolgálnának. Ezen elővéd egy nyomába vonuló s 40,000 főből álló hadsereg táborszeme gyanánt nagy zajjal vonul Debreczennek, midőn két napi távolságnyira lesz Debreczentől, megállapodik s látszólag az utána nyomuló seregzömöt várja, melynek mindazáltal gyorsmenetben jobbra kanyarodnia s az aradi ostromló sereggel egyesülnie kell. Ha egyszer' miként naponta várható, az aradi vár birtokunkban lesz, ugy Temesvár ostromának folytatása s Erdélylyel való összeköttetésünk biztositva van. Ami már a háromszög utolsóját, Péterváradot illeti, ugy oda a 7—8000 embert számláló Kmety-hadtest, valamint a Wysocki és Dessewffy tábornokok vezérlete alatt 12,000 főből álló hadtest rendelendő. Ezen erőket Vetter tábornok vezérlete alatt kellene egyesiteni, kinek feladata volna Péterváradot fölmenteni s az embertelen szerbek kegyetlenségei elől oda menekült 6000 polgárt és parasztot kiszabaditani. Péterváradra lehetne a bankjegynyomdát telepiteni; mig a háboru teljes folyanatban van, bármikor lehetséges ezen erőddel az összeköttetést egy mozgó-csapat segitségével fenntartani s a szükséges pénzt megkapni. Görgey tábornok főserege Komárom őrségét 30,000 főre kiegésziti; a többi — mint értesültem — még 40,000 főre menő hadtest a Maros és Tisza balpartján velünk egyesül s Arad és Szeged között központi hadállást foglal.

Rövid szóvita után elfogadtatott ezen tervezet; csak Kossuth fejezte ki kételyét s kérdé, ki volna az az ember, akit ezen nagyhorderejü terv kivitelével megbizni lehetne. Némely urak kérdőleg tekintettek reám s ugy látszott, mintha ezen föladatot reám akarnák ruházni. Ez arra birt engem, hogy ujra szót emeljek s kinyilatkoztassam, hogy ha netán engem volna szándékuk ez ügy élére állitani, — arról lemondjanak, mivel én a köztem és Görgey között történtek után fővezérré kineveztetésemet nem tartom korszerűnek. Ez által a kormányra nézve uj zavarok s a sereg vezérletében uj ellenségeskedések és surlódások forrása keletkeznék. Ezen tekintetek arra birtak, hogy Mészáros tábornokot ajánljam főhadvezérnek, ugy azonban, hogy én mint táborkari főnök melléje adassam. Ez ajánlat egyhangulag s szóvita nélkül elfogadtatott.

De most azon kérdés merült fel, honnan vétessenek az ezen haditerv kivitelére szükségelt eszközök? Kinyilatkoztattam a gyülekezetnek, hogy már magában nem volt tanácsos oly fontos ügyet ily nagyszámu körben tárgyalni; de miután ez már megtörtént, legalább abban kell megállapodni, hogy a részletek egy szükebb bizottságra bizassanak.

Duschek miniszter, az eszközök előteremtésének kérdését vetvén föl, mosolyogva megjegyzi, hogy őt és a vele egyértelmüeket megbocsátható kiváncsiság ösztönözte ily fontos ügy részleteinek megtudására; de belátja, hogy igazam van s azért bizalommal engedi át nekem és a mellém adott szükebbkörü bizottmánynak a további intézkedést.*)

A bizottság tanácskozásának eredményeként azt határozta, hogy az uj fővezér Komáromba induljon s egy tábornokot válaszszon, ki a Görgey főseregének kiegészitő részével 30,000 emberre szaporodott várőrség vezérletét átvegye; a sereg maradványát pedig Mészáros vezesse Szegednek. Kossuth rábeszéléseire Perczel is fölhagyott duzzogásával, s késznek nyilatkozott a Kecskeméten összegyült nagyobbára csak lándzsákkal fegyverzett 15,000 ujoncz vezérletére, hogy velök a Debreczen felé tüntető hadműveletet végrehajtsa.

---

*) Az olvasó tájékozására helyén látjuk megemliteni, hogy a Dembynski véleménye szerint Debreczent fenyegető 10,000 orosz nem Paskiewits herczeg hadának elővédét képezte, hanem tulajdonkép a 4. orosz császári Tseodajew hadtest volt, mely a felső Tisza-felé jelentéktelen támadást intézni szándékolt, mialatt a herczeg a fősereggel Miskolcznál állott s Kápolna, Hatvan és Gyöngyösnek Pest-felé készült. Csak ulius 3. szállotta meg Debreczent Tseodajew orosz gyalogsági tábornok, a kincstár minden készletét lefoglalta s a lakosságtól hódolati nyilatkozatot követelt törvényes uralkodója számára, de már három nap mulva kitakarodott a városból. D. A.

A hadtanács határozata fővonalaiban a következő nap nagy falragaszokon köztudomásra hozatott. Nagy sürgés-forgás uralkodott e napon a testvér fővárosban. Minden csakhamar bátrabb és vidámabbnak látszott, mintegy ujjászületve a kormány ezen uj életjele által.

Ezen emelkedett hangulat, valamint a mindenfelé nyilvánult bizalom jogosult lett volna, ha a vezérférfiak jellemek lettek s annyi erkölcsi erővel birnak vala, hogy személyes igényeiket s féltékenységöket a fenyegetett haza érdekeinek alárendeljék.

— — — — — — — — — — — —

A megállapodás értelmében Mészáros tábornok még azon éjjel Komáromba gőzhajózott. Ezt megelőzőleg még következő fölhatalmazást adott át számomra:

Az összes magyar hadcsapatok fővezére Dembinski altábornagy urnak.

Pest 1849. julius 2-kán

Meghatalmazás,

melynek erejénél fogva az altábornagy ur megbizatik minden katonai intézkedések megtételére, azoknak a magyar hadsereg közvetitésével való végrehajtására.

Fölhivatnak tehát az összes tábornokok, törzs- és főtisztek harczoló csapataikkal egyetemben, hogy az emlitett altábornagy ur minden parancsainak és intézkedéseinek föltétlenül engedelmeskedjenek, máskülönben a legnagyobb felelősséget és büntetést vonnák magokra. Mészáros, altábornagy.

Azonnal intézkedtem a megállapitot haditerv keresztülvitelére. Wysocki és Dessewffy tábornokok mindenekelőtt utasitást kaptak hadtestökkel Abony, Kecskemét és Szatymázon át a Maros balpartján fekvő Zomborra*) indulni. A pihenő helyek ugy voltak tervezve, hogy Wysocki és Kmethy hadteste egy és ugyanazon nap érkezett Zomborra. Ez utóbbi Székes-Fehérvárról rendelve oda, értesittetett, hogy a Duna jobbpartján fekvő Pakson hajóhidat fog találni, ennek előállitására azon hajóhidat használtam fel, melyet Buda ostroma alatt Pesten alul rögtönöztek, ugyszintén ama számos dereglyét, melyek a Duna balpartja hosszában vesztegeltek. E hajókat és dereglyéket gőzhajók segitségével gyorsan Paksra szállitatám. De hogy a gőzhajók tulnyomólag osztrák-érzelmü legénysége valamely csinyt el ne kövessen, minden vontató-hajóra 15 emberből álló őrséget rendeltem.

Meg kell emlitenem, hogy az igy elrendelt csapatok nélkülözését is nagyon megérezte a pesti hadparancsnokság. Könnyen meg is fogható, ha kimondom, hogy Budapest ezen időbeli összes őrsége egy — jól megjegyezve — egyetlen egy zászlóaljnál sem több sem kevesebb nem volt! S micsoda zászlóalj volt ez! Isten legyen neki irgalmas! Még csak kétharmada sem volt puskával, a többi pedig csak lándzsákkal és kaszákkal fegyverkezve! S ezen 8—900 katona-félével kellett ellátni az őrhelyeket, parancsőrségeket, pénztárakat, állam- és hadfoglyokat, rakhelyeket, lőportárakat és tözsdéket, végre korlát között tartani az ilyes háborus időben kihágásra hajlandó csőcseléket! Sőt még egy ellenséges megtámadtatásra is számitanom kellett, mert a Görgey főhadiszállásáról érkező jelentések a legroszabbat sejtették.

Elképzelhetni helyzetemet. A legénység ugy szólván egy pillanatig sem volt szolgálaton kivül s csak a hadi törvény szigoru alkalmazása által sikerült megakadályozni, hogy az egyesek fényes nappal el ne aludjanak az őrsökön.

Lovasság egyáltalában nem állott rendelkezésemre. Nagyot lélekzettem tehát, amint egy napon 25 lengyel dzsidást bevonulni láttam, kik apró ingoságokat voltak elviendők a lengyel legió számára. Természetes, hogy egy tapodtat sem engedtem őket, hanem őrszem gyanánt használtam fel a komáromi irányban.

---

*) Nem tévesztendő össze a bácskai Zomborral.

Minden órával növekedett a Pestet fenyegető veszély, már jelentés is érkezett, hogy a Miskolczról közeledő orosz hadsereg előcsapata egész Hatvanig nyomult elő.

E válságos pillanatban mintegy varázs ütésre bizonyos Festetics gróf őrnagy toppan előszobámba azon jelentéssel, hogy egy általa alakitott vadász-zászlóaljjal épen Pestre érkezett s az én további parancsaimat várja. Kész lettem volna ez embernek nyakába borulni. Egy harczi-rendelet, egy utasitás, szóval senki sem tudott semmit ezen zászlóaljról, s ime itt állott felfegyverkezve s felszerelten mintegy a felhőből előteremve. Meg kell adni a magyar aristokracziának, hogy e nehéz napokban oly áldozatkézséget s annyi hazafiságot tanusitott, mely őszinte elismerésre érdemes.

Gróf Festetics ezen zászlóaljának lakásul a főváros Hatvan felőli külső házait jelöltem ki — egy rendes őrjáratot rendelvén közülök a gödöllöi vonalra.

Hogy némi lovassággal is rendelkezzem, a pesti hatóságot megkeresem, hogy az ugynevezett nemzetőr-lovasságnak mintegy 2 századát rendelkezésem alá bocsájtaná. Az irodám elé terjesztett helyi kimutatásból következtetve, nem hiszem, hogy tulságos lett volna követelésem. Legalább a papiron 6000 lovas nemzetőr támolygott. Hosszadalmas irka-firkálás után ezen óriás számból kaptam egész 24 lovas polgárt; a többiek oda nyilatkoztak, hogy házukat kell őrizniök, mert a papir-pénz értékének hanyatlása következtében a fölizgatott csőcselék kihágásaitól rettegnek.

Uj hadi- és minisztertanács. — Kossuth a hadsereg élére akar állani.

Kossuth közvetlen a haditanács után Kecskemétre sietett, hogy személyes befolyása által Perczel hadtestének szervezését sietesse. Ezen hadtesthez egy Komáromtól Kecskemétre rendelt ágyutelep, valamint a Lenkey tábornok alatt álló lovas-szakasz is beosztatott.

A kormányzó távolléte alatt a közmunka- és közlekedésügy minisztere, Csányi ur működött, mint annak helyettese.

Tudjuk, hogy Mészáros altábornagy egy duna-gőzösön Komáromba hajózott. Azonban mindenek kellemetlen meglepetésére már 24 óra mulva visszatért — a nélkül, hogy valamit végzett volna. Utközben ugyanis arról értesült, hogy a dunapartot az ellen már is megszállotta s a hajózást veszélyezteti. Vajjon a tudósitás igaz volt-e vagy csak Görgey pártja által koholtatott, mely az uj fővezért Komáromba és a magyar sereg főhadiszállásán nem szivesen látta, elég az ahoz, hogy Mészáros visszatért.

Kossuth Czegléden értesült erről, a honnan rögtön egy uj hadi- és minisztertanácsot hivott össze — Pestre jövetelét jelentve.

Az urak mindnyájan együtt voltak már az ülésteremben, midőn én a fogadó-terembe léptem. A terem ajtajához lépve, felindult hangon nevemen szólitott valaki. Megfordultam. A kormányzó volt, ki — az utazástól még fölhevülve — nyomban jött utánam. Látható fölindulással közeledett felém s boszusan, de még is ugy, hogy a körülálló szolga-személyzet mit sem érthetett, ezt sugta fülembe: »Ugyan, mit tesz, mit nem tesz ez a szerencsétlen Mészáros?«

Értettem kifakadását, s jólehet be kellett ismernem, hogy nagyonis igaza van, mindazáltal igyekeztem őt lecsendesiteni s a tábornok erélytelenségét szépiteni.

Végre a gyülekezetbe léptünk. A tanácskozást a kormányzó nyitotta meg igen emelkedett beszédével, melyben a haza veszélyéről, a kellő erélyről s engedetlen tábornokokról szólt, kik minden tervet elrontanak. »Miként most áll a dolog, uraim — folytatá ő — nem maradhat sokáig ugy. Némely tábornokok engedetlensége, a köztük fennálló egyenetlenségek, sőt az olykor-olykor felmerülő lágyszivüség azon elhatározásra birnak, melyet — bár nem örömest teszem — a haza megmentésére elkerülhetlennek tartok : t. i. hogy magam álljak a hadsereg élére. Kötelességemnek eleget vélek tenni, ha tapasztalt tábornokok — ezen szavaknál reám tekintett — segédkezet nyujtanak s velem közreműködnek.«

Kossuth ezen szavait általános hallgatás követte, melyet korántsem magyarázhatott saját előnyére. A miniszterek szemökkel intettek egymásnak, mig végre fölemelkedett Csányi, világos szavakkal tudtára adandó a kormányzónak, hogy annak a haza iránti érdemei és tettei kétségen felül állanak, hogy a nemzet bizalommal tekint reá, hogy azonban ennek daczára is kénytelen ellentmondani Kossuth azon szándokának, hogy ő a sereg élére álljon, mert véleménye szerint az engedetlenség és egyenetlenség mérges növényei csak azon esetben fognának felburjánzani a hadvezérletben. Azon általános tetszés s hangos éljenzés, mely Csányi ezen őszinte szavait követte, föl kellett, hogy világositsa a kormányzót a minisztertanács nézetei iránt.

Igy a megelőző haditanács határozatai maradtak érvényben s Mészáros altábornagynak ujolag kötelességévé tétetett, hogy a tervezett rendszabályok végrehajtása czéljából Komáromba induljon.

Én azt hiszem, hogy Kossuth eszméjét a hadsereg személyes vezérletét illetőleg siker koronázta volna — ha Kossuth éppen Kossuth nem lett volna. Ő erélyes ember, teremtő szellem, kezdeményező és fáradhatatlan munkás volt;

figyelmét nem egy könnyen kerülte el valami; rögtön föltalálta magát idegen területen is, szelleme mindent magában foglalt; az ő szava, melyet csodálatosan kezelt s melylyel a tömeget elragadni, elbájolni és lelkesiteni tudta, sokat tett volna a harczosok kedélyének felemelésére. A nemzet függött rajta, tisztelte, sőt bálványozta őt. Mindez előnyére vált volna a hadsereg vezérletében. Hanem jellemének gyöngéi s habozó volta gyorsan változó határozatokra birta volna; a cselszövények még inkább napi renden, ő pedig személyes hiusága következtében tanácsadó környezetével csakhamar ellenséges lábon állott volna. Ennek megfontolása után szerencsének tartható, hogy Kossuth eszméje nem valósult.

A mint az ülés után a lépcsőn lehaladtunk, Mészáros karomon fogott s véleményemet kérte, vajjon csakugyan menjen-e Komáromba? »Természetes, hogy el kell mennie« — válaszoltam szavára kissé ingerülten esetlen kérdése miatt. »Küldjön valami bátor hadsegédet egy negyedórányira; hacsak ugyan veszélyes az osztrák őrizeten át jutni, majd értesiti önt.« Az öreg Mészáros beleegyezett s még az nap Komáromba kocsizott. A kormányzó ez éjjel Pesten maradt.

Mészáros elutazása után a hadügyminiszter helyettese Szabó Imre őrnagy keresett fel engem. A beszéd folyamában, mely kizárólag a politika és a napi események körül forgott, — oda nyilatkozott, hogy Magyarország gyönge két hatalom ellen harczolni s azért a legtanácsosabbnak tartaná — meghódolni az orosznak.

A helyzet ilyetén fölfogása oly egyén részéről gondolkozóba kellett hogy ejtsen, s ezzel határos volt annak sejtelme, hogy más befolyásos emberek hasonlóképen gondolkoznak. Ennek következtében habozás nélkül tudattam Kossuthtal a hadügyminiszter helyettesével folytatott párbeszéd tartalmát, megjegyezve, hogy — ha ezen nézet a kormánykörökben általános s Magyarország igazán szándékozik alkudozni Oroszországgal — akkor a lengyelek általában s az én személyem különösen nem csak támasz, hanem sokkal inkább akadály ezen alkudozások menetére nézve. E sejtelmem valosulása esetében azonnal elakarnám hagyni Magyarországot.

Kossuth azt válaszolta, hogy egy ilyen szándék még gondolatban sem létezik, s hogy — ha Szabó őrnagy ilyesmit nyilvánitott — csakis saját egyéni, magán véleményét fejezte ki.

Levelem következtében Kossuth és az őrnagy között oly jelenetnek kellett végbemenni, melyben ez utóbbit kemény szemrehányással illette a kormányzó. Ugyanis Szabó egész földindultan jött hozzám s nyilatkozatát tagadni igyékezett. Természetes, hogy illő korlát közzé utasitottam, mert amit hallék, azt hallottam. Végre élénk szóvita fejlődött köztünk, melynek kellemetlen következményei lehettek volna, ha szerencsére az épen belépő Madocsányi főispán azt meg nem szakitja.

Egyébiránt ma is az a meggyőződésem, hogy nem csupán Szabó őrnagy, hanem — más egyéniségek is foglalkoztak már akkor az orosznak való meghódolás eszméjével. Talán vissza emlékeznek, midőn Demetéről Pestre érkeztem, Kossuth azt közlötte, hogy Görgey igen ohajtana velem beszélni. Azt hiszem, helyes volt sejtelnem s nem csalatkoztam abban, amit a tábornok szeretett volna mondani; de nem jött hozzám, mert a dolgot hihetőleg nem tartotta elég érettnek.

Görgey tiszti-karának küldöttsége Kossuthnál.

Julius 5. délelőtti 11 óra tájban egy tiszt által Kossuthhoz hivattam. Midőn hozzá beléptem, Klapka, Nagy-Sándor tábornokokat találtam nála — számos törzstiszt kiséretében, kik a komáromi főhadiszállásról érkezett követséget képezték — arra kérendők a kormányt, hogy a fősereg parancsnokságában változás ne történjék, hanem Görgey tábornok állomásán meghagyassék. A szóvivő Klapka azt mondta, hogy a hadsereg teljes bizalommal viseltetik fővezére iránt, melyet nem ruházna át egyhamar más tábornokra.*)

---

*) A helyzet megitélésére szükségesnek tartjuk idézni, amit maga Görgey mond el, a főhadiszálláson és a hadseregben történt előzmények után :

1849. julius 2. Klapka tábornok s a fősereg minden egyes hadparancsnoka egy 1849. jul. 1. keltezett s az ország kormányzója, Kossuth által ellenjegyzett kormányrendeletet kapott, mely Mészáros altábornagynak a magyar összes hadcsapatok főparancsnokává kineveztetését tudatja s a hadsereget iránta való engedelmességre szólitja. Ezzel egy időben érkezett főhadiszállásomra Kossuth személyesen hozzám intézett rendelete, melynek értelmében a hadseregtől elhivatom, hogy ezentul kizárólag a hadügyminiszterium vezetésének szenteljen erőmet.

A fősereg fegyelmi és hadtani helyzetén ezen kormány-rendelet mitsem változtatott, mert az én rögtöni harczképtelenségem következtében Klapka — mint a hadsereg legidősb tábornoka — már a nélkül is annak tettleges főparancsnokává lett; s miután egyrészt általam értesült a minisztertanács azon határozatáról, hogy a főseregett Komáromból haladéktalanul Budára vezesse, másrészt Mészáros főparancsnoktól ellen-parancsot nem kapott, végre az 1. hadtest már 3-án legfeljebb 4-én Komáromot elérte, — igy mindenesetre Klapka tábornok kötelessége lett volna a fősereg menetét Komáromból Budára legkésőbb a julius 4. és 5. közti éjjel eszközölni.

Azonban a hadparancsnokok és tisztjeik — mint később hallám — a fővezérségtől visszahivatásomat s Mészáros kineveztetését nem találták eléggé indokoltnak : sem Kossuth teljhatalma, sem a minisztertanács beleegyezése, legkevésbé pedig Mészáros altábornagy ismeretes fővezéri tettei által, mi Klapka tábornokot arra birta, hogy a hadsereg elvonulását egyelőre elhalaszsza s egyszersmind az összes tisztikart egy — az emlitett kormány-rendelet tárgyában tartandó — tanácskozmányra meghivja.

Az összejövetel eredménye — későbbi értesülésem szerint — a főhadsereg nevében Kossuth kormányzóhoz intézett irásbeli nyilatkozat volt, mely a hadsereg élén maradásomat szorgalmazta. Ezen okirat személyes kézbesitésével Klapka és Nagy Sándor tábornok bizatott meg.

Midőn jul. 5. estéjén mindez értésemre esett, Klapka és Nagy-Sándor tábornokot küldetéséből visszavárták.

Midőn Klapka tábornok bevégezte beszédét, Nagy-Sándor tábornok szólt s elődе nyilatkozatának ellentmondott annyiban, hogy bár a sereg ohajtását Görgey fővezérségét illetőleg megerősitette, egyszersmind tudatta, hogy ezen

---

Csakhamar vissza is tértek ezek azon kormányrendelettel, hogy tetszésem szerint vagy a hadügyminiszteriumtól lépjek vissza, vagy a fővezérségről mondjak le.

A bizalom azon kétségtelen bizonyitéka, melyben csak az imént részesültem a fősereg tábornokai, törzs- és főtisztjei részéről, arra birt, hogy — föltéve mielőbbi szolgálat-képességemet — a fővezérség mellett nyilatkozzam, azaz a hadügyminiszteriumtól haladéktalan visszalépjek.

Azt is megtudtam Klapka tábornoktól, hogy Dembinski inditványára — kit Mészáros főparancsnok kinevezett a maga helyettesévé — a kormány elhatározta : egyesiteni az összes haderőt a Marosnál és az Al-Tiszánál s csak innen kisérteni meg az ország visszahóditását. Ha ezen kisérlet a Marosnál és Tiszánál nem sikerülne, ugy az Erdélybe hátrálás megtörténtével, onnan még inkább összpontositandó erővel kellene tovább folytatni a harczot. . . . . .

Mészáros főparancsnokká kineveztetését ép oly kevéssé vártam Csányi és Aulich határozott pártállása után, — a mily kevéssé a főhadseregnek maradásom érdekében történt határozott föllépését a peredi és győri szerencsétlen napok után.

A főhadsereg ezen föllépése egyébiránt a kormányzót nem kevésbé meglephette, mint engem. Bizonyitéka ennek ama dementi, melyet az ijedelem első pillanatában maga ellen kiadott, a mennyiben kevés nappal a hadseregtől való kategorikus visszahivatásom után — saját belátásomra bizta, vagy a főhadseregnél maradni, vagy a miniszterium vezetését átvenni.

Mellékesen meg kell emlitenem egy körülményt, mely alkalmat szolgáltat, hogy ama napok homályos történetére némi fényt deritsek.

Kossuth a hadseregtől visszahivatásomat hivatalosan azon szükségszerüség által indokolta, hogy azon mostoha helyzetnek, melybe távollétem alatt a hadügyminiszterium jutott, — végevettessék ; nemhivatalosan azáltal, hogy a kormányképviselőinek adott szavamat — miszerint a fősereget Komáromból haladéktalanul Budára vezetem — megszegtem.

A hivatalos indokolás már csak azért sem érdemel figyelmet, mivel azonfelül maga Kossuth még egy nemhivatalosat szükségesnek tartott.

Ez utóbbi egyébiránt ép oly fölösleges, mint a milyen helytelen volt. Fölösleges, mivel junius 30. irásbeli nyilatkozatom teljesen elégséges vonzalom korántsem olyan, miszerint a kormány határozataira bármi pressiót gyakorolni akarna, mert az engedelmesség érzete uralkodik minden egyesben ama személyes vonzalom felett, melyet Görgey iránt táplál.

Kossuth és én a hadsereg viszonyairól szólottunk. Erre néhány törzstiszt megjegyzé, hogy minden jol fogna menni, s Görgeynek még több tisztelője akadna, ha ő »Camarillájá«-tól szabadulni akarna; igy nevezték a tábornok környezetét, de

---

volt: a főseregtől elhivatásomat kormányzati szempontból igazolni; helytelen, mivel anachronismus volt s mint ilyen minden alapot nélkülözött. Ugyanis visszahivatásom s Mészáros kineveztetése jul. 1-ről van keltezve, a mely napon Kossuth bár föl is tehette, hogy megfogom szegni, — de épen nem állithatta, hogy már is megszegtem adott szavamat, a sereg Budára mielőbbi vezetését illetőleg.

Fölfogásom szerint Kossuth azért indokolta elhivatásomat előresejtett szószegésem, nem pedig ellennyilatkozatom által, mert ez utóbbinak a nép sértett érdeke szolgált alapjául.

A junius 30. kelt ellennyilatkozatban egy ismeretes rendeletről is megemlékeztem, a mennyiben ez utóbbinak alapján azt állitottam, hogy immár a nép sem tudja, vajjon az oroszok, osztrákok vagy pedig a magyarok ellen védelmezze-e magát.

Kossuth tehát tagadhatatlan amaz okok nyilvános megvitatásától tartott, melyek az én ellennyilatkozatomat szülték, s tanácsosabbnak látta, visszahivatásom egyes-egyedüli oka helyett, egy más költöttet idézni.

Mig azonban ilyetén hivatalos és nemhivatalos uton odahatott Kossuth, hogy az ő rendelete s az én vonakodásom között létező logikai öszszefüggés napfényre ne jusson: addig — különösen a főhadsereg soraiban — gyanut keltett maga ellen, mintha csak versengésből, hogy ne mondjam — személyes gyülöletből vette volna el tőlem a fővezérséget. E mellett belátta Kossuth, hogy Mészáros kineveztetése által a fősereg minden egyes hadteste megvan sértve közvetlen parancsnokában. S alig ha tévedek, midőn azt állitom, hogy a seregben, elmozdittatatásom miatt nyilvánult határozott fellépes — utódom szerencsétlen választásának s az általa előidézett megütközésnek következménye volt. Ezen megütközést előre kellett volna látnia Kossuthnak, mert nem volt titok előtte, hogy a hadseregnél csak egy ember áll szerencsétlenebb hadvezér hirében mint Mészáros, ez az egy pedig épen az ő alterego-ja: Dembinski.«

tulajdonképen mindig csak egy embert, t. i. Bayer ezredest értették alatta. Megerősitette ezt Klapka is, mondván, hogy a »Camarilla« tettleg csak Bayer személyéből áll, s kemény szemrehányással illette a Görgey által teremtett »táborkari iroda« akkori főnökét.

Ezen beszélgetés közben azon sejtelem szállott meg, hogy — ha Klapka nincs jelen — a törzstisztek sokkal szabadabb kifejezést adtak volna a hadsereg hangulatának s ama szerepet, melyet Klapka Bayer ezredesnek szánt, neki magának tulajdonitották volna.

Azt kérdém erre Klapkától, mily erős a hadsereg — a komáromi őrség betudásával? Ő azonban »nem tudta pontosan,« hanem ugy vélekedett, hogy vagy 40,000 emberre tehető.

Csodálkoztam e csekély szám felett, mert vett utasitás szerint legalább 70,000 emberből kellett állania. Klapka oda nyilatkozott, hogy e részben nem adhat határozott fölvilágositást, a mi tökéletesen megfelelt Görgey szokásának, ki nemcsak a hadügyminiszteriumot és a kormányt, hanem környezetét is bizonytalanságban hagyta a létszám fölött. Ezen tárgyat már a februári események elbeszélésénél is érintettem.

Midőn a hadsereget átadtam, már akkor 53,000-re rugott — beleértve Asboth tartalék-osztályát; hozzáadva Komárom 10,000 főnyi őrséget, s végre az ujjonczozás eredményezte szaporodást, mi rendkivüll erélylyel folytattatott s közép számitással, havonkint 6000 embert tehetett, ugy ki fog tünni, hogy nem volt tulvérmes a számitásom, midőn a hadsereget 70,000 emberre tettem, s hogy a végbement csaták veszteségét is beleértettem. Ha tehát ekkor valóban csak 40,000 emberből állott a sereg (a komáromi őrséggel együtvéve), ugy annak Görgey keze alatt sajátszerü módon kellett le olvadnia, avagy — helyesebben mondva — Görgey a létszámra nézve szántszándékkal bizonytalanságban hagyta a kormányt.

Egyébiránt Kossuth a Görgey elhivatásának fáradságától már azáltal is meg lett kimélve, hogy Mészáros tábornok ismételve visszaérkezett a nélkül, hogy Komáromba juthatott volna; mert az összeköttetés ezen erőddel most csakugyan meg volt szakitva. Tehát a küldöttség ohajtása, hogy Görgey a fővezérségben továbbra is meghagyassék — akarva — nem akarva teljesittetett.

A pesti lánczhid lebontása. — A kormány Szegedre menekül.

Julius 2. vivatott az ácsi és igmándi csata, melynek folytán a magyar hadsereg a Duna jobbpartján lévő sánczokba visszanyomatott. Görgey e napon a legnagyobb veszélynek tette ki szemelyét s fején megis sebesült. De azon hir szárnyalt ekkor, melyet csak mint azon kor egyik jelét emlitem, hogy e seb nem az ellentől származik, hanem egy pártütő magyar huszár ejtette azt a tábornok fején. Komáromból érkező tisztek beszélték, hogy Görgey és a sebész között viszály támadt, mivel ez utobbi azt állitotta, hogy a seb — kardcsapás következménye, mig Görgey a mellett maradt hogy azt gránatforgács okozta — az által akarván megczáfolni az emlitett hirt.

Egy huszár-kapitány, ki ez ütközetben résztvett, beszélte nekem, hogy Görgey az összes magyar lovassággal rohamot intézett az ellenségnek jobbszárnya ellen, de már mintegy 600 lépésnyi távolságban vágtatni kezdett, ugy, hogy még a távolság felén innen meg volt törve az arczvonal s elszorva a két szárny; midőn tehát ezen csoport kartács-lőtávolságba ért az ellenhez, egy ágyutelep leálczázta magát s rettenetes pusztitást vitt végbe, mely még inkább növekedett az által, hogy ekkor az ellen lovasságának több százada is huszárjainkra támadt.

Ezen ütközetnek első Pestre érkező hirei győzelemről szoltak; de a közönség nagy bizalmatlansággal vette ezen győzelmi hirt, mely fájdalom, nemis valósult.

Julius 6. midőn az osztrákok és oroszok Budapesthez közeledése nem szenvedett kétséget, Kossuth elhagyta Pestet s előbb Czeglédre, majd Szolnokra távozott, elutazása előtt azon három havi zsoldot, melyet juniusban az észak-magyar sereg főparancsnokságától visszaléptemkor magamnak kikértem, rendelkezésemre bocsájtotta, még pedig aranyban. Eleinte vonakodtam, arra kérve, hogy a többi tábornokhoz hasonlólag bankjegyben s csak egyik részletét adják ezüstben. De a segédtiszt határozottan kijelenté, hogy a pénztár határozott parancsot vett Kossuthtól — a nekem járó egész összeget aranyban fizetni ki.

Kossuth elutazása s a julius 11. ácsi és harkályi csata után az ellen közeledésének hire mindgyakrabban és határozottabban fölmerült — annyira, hogy rendkivül aggódtam a lánczhid megtarthatása miatt, mert még mindig azt reménltem, hogy Görgey Komáromból Pestre vezeti seregét. Az osztrák sereg nem állithatott valami nagy akadályt utjába, mivel a komáromi várörség bármikor képes volt az osztrák sereg oldalát fenyegetni s annak gyors előnyomulását akadályozni. De a minisztériumban mitsem tudtak azon irányról, melyet Görgey követni akar, valamint a hadseregnél történtekről általában a hadügyminiszterium alig volt jobban értesülve, mint a közönség. Mindenki bizonytalanságban érezte magát; ugy volt, mintha az ember lába alatt a talaj ingadoznék, az egységes vezetés vesztve volt s minden Görgeytől függött, ki még az aránylag legjobban szervezett haderővel s ezzel együtt a legnagyobb hatalommal rendelkezett. Hogy mit fog most tenni Görgey, nem tudhadta senki, kivéve azt az egyet, hogy ha most valamely határozott cselekedet végbevitelét szabták volna elébe, — azt bizonyára nem teljesitette volna.

Hogy tehát a Duna hidját idő előtt lebontani ne kényszerittessem, Perczel tábornoknak irtam, küldene nekem a vaspályán 6 ágyut; Csányi minisztert fölkértem arra, hogy a pesti indóháznál 24 lovat készentartson, miszerint az ágyukat megérkezésök után azonnal a Duna jobbpartjára szállittassam, a hová őrizetet rendeltem — az ellenséggel elhitetendő, hogy a város el van foglalva. A lovak a vaspályánál vártak, de mindhiába, mert Perczel tábornok vonakodott az ágyukat átengedni. Ily körülmények között nem maradt egyéb hátra, minthogy a hidat lebontassam. Ennélfogva a lánczhid felügyeletével megbizott mérnököt magamhoz hivattam s jelenlétében a lánczhid lebontására vonatkozó rendeletet adtam ki s a mérnökkel elolvastatva lepecsételtem, nevére czimeztem s igy szóltam hozzá : »Ön tudja ezen levél tartalmát, tehát tudja azt is mit kelljen egy bekövetkezhető válságos pillanatban cselekednie; de mielőtt ezen rendeletet venné, őrizkedjék a hid lebontásától még akkor is, ha magok a szolgálattevő tisztek vinnének is lebontási parancsot hozzája. Tehát csak azon esetben kell a hidat lebontatni, ha ezen általa olvasott és ismert parancsot én tőlem megkapja. Ezen esetben ugy intézkedjék, hogy két óra alatt a lánczhidat elhordassa s hogy az ellenség a hid helyreállitását csak több napig eszközölhesse. Önnek a hid közelében kel tartózkodnia, hogy éjjel-nappal kéznél lehessen.«

Ezen rendszabályt szükségesnek tartottam, hogy — mint ilyes alkalmaknál gyakran megtörténik — a hid idő előtti megsemmisitését kikerüljem. Még mindig szemem előtt lebegett a lipcsei csatában idő előtt szétvettetett Elszter-hid. Nemis volt felesleges ezen elővigyázat. Már a következő nap lelkendezve jött hozzám a hid mérnöke, Csányi lakására. Aggodalmasan kérdé tőlem, valjon csakugyan adtam-e parancsot a hid elbontására, mert egy tiszt már tudatta vele. Kihuztam zsebemből az általa ismert okiratot — azt kérdvén tőle, vajjon megkapta-e azt? Tagadó válasza után tegnapi utasitásomra figyelmeztetém s szemére lobbantottam, hogy a lánczhidtól elcsábitani hagyta magát.

De miután a már Gödöllőn lévő oroszok közeledéséről szálló tudositások mindjobban felmerültek s Csányi miniszter fáradhatlan buzgalma folytán minden értékkel biró vagyon Budapestről Szolnokra szállittatott, azt hittem : nem tanácsos a hid lebontását halogatni s kiadtam e részben a parancsot. Magam is megjelentem a helyszinén, hogy e munkát szemmel tartsam. Egy körülbelől 20 éves fiatal embert vettem észre, ki mindig közelembe igyekezett s bizonyos részvéttel tekintett rám. Hadsegédem által megkérdeztetém e fiatal ember tulajdonképi szándokát. Erre következőleg válaszolt: »Az istenre kérem, figyelmeztesse a tábornok urat, mert összeesküvés van ellene; megakarják mérgezni.« Segédem fölszólitására a fiatal ember egy nevet mondott, melynek kimondásától irtozom, mert a vád minden további támpontot nélkülöz. Ezen figyelmeztetés mit sem változtatott mindennapi szokásaim- és életmódomon; ugyanazon szállodában maradva — szokott helyemen költöttem el fagylaltom — és kávémat s hála istennek, semmi változást nem tapasztaltam egészségemen.

A hid lebontására következő éjjelen Csányi miniszter egyik küldötte költötte fel Mészárost és engem azon üzenettel, hogy rögtön a miniszterhez menjünk. Oda érkezve, a minisztert ágyban találtuk, Kossuth levelével kezében, melyben arra kéretik fel: adná tudtunkra, hogy a kormányzó a Wysocki-Dessewffy hadtest előnyomulási irányát megváltoztatta, a mennyiben dél helyett Abonyra rendelte. Elképzelhető mennyire bámultam és boszankodtam ezen tudositás felett, mert a hadsereg Arad és Szeged közti összpontositásának egész terve meghiusultnak látszott. Wysocki hadteste minden czél nélkül vesztegelt Abonyban. Mészáros azonnal tollat ragadott s ugyanazon papirra Kossuth sorai alá irta elbocsáttatási kérvényét.

Csányi fölugrott ágyáról s a felingerült öreg urat lecsilápitani igyekezett, át- meg áthuzgálva annak elbocsáttatási kérvényét. Egyszersmind megigérte, hogy Kossuthnak haladék nélkül írni fog s őt a körébe nem tartozó rendelkezésre figyelmeztetve — más ily elhamarkodott lépése ellen óvást tesz.

A következő nap reggelén tudósitás érkezett, hogy Paskiewits herczeg hadának zöme már is Gödöllőnél áll. Most tehát Pesten nem volt maradásunk. Ennek folytán készletünket és lovainkat Czeglédre küldöttük, mialatt én, Csányi miniszter és Mészáros tábornok a vaspályán utaztunk oda — Kossuthot még ott érendők.

A mint este a czeglédi indóháznál kiszálltunk, legelőször is egy debreczeni ismerősünkkel találkozánk, ki azon meglepő és örvendetes hírt közlötte velünk, hogy az oroszok már julius 6. kitakarodtak Debreczenből. Meg kell vallanom, e pillanatban a »magyarok istenének« segedelmében hittem, kire ez országban oly örömest hivatkoznak, hogy az oroszok minden kényszer-ok nélkül, oly hamar odahagyják Debreczent, azt a legvérmesebb ember sem reménylette volna, s — mégis megértük azt valósággal. A Tseodajew tábornok által ekkép elkövetett hiba egészen megfoghatatlan.*) Aradvára még mindig a császáriak kezében volt, tehát mi sem tartóztathatta volna a 10,000 oroszokat délfelé előnyomulásukban; kezökben volt akkor Arad sorsa s az összeköttetést Erdélylyel könnyen elzárhatták volna. Sőt az egész orosz hadtest ezen irányt választhatta, hogy Lüders hadtestével Erdélyben egyesüljön.

Azon örvendetes jelentés, hogy mindezen aggodalom hasztalan volt, csak azon sajnálatot növelte, hogy a kormányzónak, a Wysocki-Dessewffy hadtestét illető balfogása elenyésztetett minden kilátást Jellacsics hadtestének legyőzésére s Pétervárad fölmentésére. Még sok éleretett volna ezen tervek keresztülvitele által. Rövid tartózkodás után tovább utaztunk Szolnok felé, a hol Kossuthot elis értük. Éjjeli 11 óra felé érkeztünk lakásához, mely a Tisza hidja közelében feküdt, az udvaron két négyes-fogatot találtunk; a lovakat felhámozva abrakolták. Amint Kossuthhoz beléptünk, egyedül volt a szobában, de az üveg-ajtó által elválasztott mellék-szobából neje, sógor-nője s két fiának hangját vehettük ki.

Megpilantására reszkettem a boszúság miatt s igazán benső elégtételt éreztem, hogy ezen embernek végre egyenesen szemébe mondjam az igazságot. Ezen felindulás megfoghatóvá teszi, hogy hangosan és leplezetlenül nyilatkoztam Kossuth ellen, nem tekintve arra, hogy rokonai a mellékszobában akaratlan fültanui ezen egész jelenetnek.

---

*) Hogy az orosz- császári 4-dik hadtest ezen mozdulatáról nekünk más nézetünk van, már fentebb kifejtettük. D. A.

Kossuth felém közeledve — kezét nyujtá. Én a magamét visszavontam s őt ezen szavakkal üdvözlöttem: »Kormányzó ur, ön a végromlásnak teszi ki hazáját, eljárásának a legszomorubb következményei lesznek!« S itt minden következményt előszámláltam, melyet a Wysocki-hadtest irányának maga után kell vonnia. Nugent és Jellacsics osztrák hadtesteinek mit sem állithatunk ellenében; Péterváradot föl nem menthettünk s az oda szorult, a kincstár költségén tartott 6000 embert ki nem szabadithattuk; sehol nem maradt biztos hely a bankjegy-nyomda felállitására s a pénzszükség igen nyomasztóva kezdett válni! Kossuth lecsilapitani igyekezett s a mellékszobára mutatva, mindenek előtt arra kért, hogy ne kiabáljak annyira. Majd a többször érintett hadtest megváltoztatott irányának indokait kezdé fejtegetni. Legelőször is azt mondta, hogy Perezel, Wysocki és Dessewffy tábornokok egy általa összehivott haditanácsban, ezen irányt helyeselték. De kérdem, micsoda hadviselés az, ha egy alárendelt tábornokokból álló utólagos haditanácsban megsemmisitik azt, amit a főhadi tanács, melyben a fővezér s a táborkari főnök is részt vett, megállapitott? Hova kelle az illyes zürzavarnak vezetnie? Miután ezt megmagyaráztam Kossuthnak, a második, tulajdonképi okkal állott elő: »Látja, kedves Dembinski gróf — szólt ő — ön kizárólag katonai szempontból itéli meg a hadműveleteket, ugy de nekem a politikai okokat is tekintetbe kell vennem. Én tehát, hogy a Kunságot ügyünk számára megnyerjem, a lokosságot két helységben összehivattam — őket lelkesitő beszéd által tettre buzditandó.

Nekem tehát a nép előtt kell megjelennem, ahoz kell szólanom, mert ha ezt abbahagynám, igy a nép ingadoznék, nálok teendő látogatásom igéretének be nem váltását szememre hányná, sőt engem, a népszerü Kossuth Lajost, a nemzet emberét megkövezné! Tehát megfoghatja ön, hogy ottlétem alatt a Kunság fedezése tekintetéből Wysocki 12,000 emberét oda rendeltem.« Igen, megértettem! Hogy Kossuthnak s szónoki vágyának testőrsége legyen, egy egész hadtestet kellett elvonni a legelhatározóbb művelettől. Erre már nem volt válaszom.

A kormányzó más tárgyra forditotta a beszédet s nézetemet puhatolta Bem azon tervére nézve, miszerint ez Moldva- és Oláhországba akar bertöni, hogy az Erdélybe vonult orosz-hadak rakhelyeit feldúlja. Természetes, azt tanácsolám Kossuthnak, hogy e vállalatot semmi szin alatt meg ne engedje, mert Törökország jelenleg igen jó indulatu semlegességet tanúsit Magyarország irányában, — de azon pillanattól, melyben fegyveres kézzel lépnénk területére, magatartásának megváltoztatására érezné magát indittatva. Kossuth ugy tett, mintha okaimat helyeselné, de utólagosan még is engedélyt adott Bemnek ezen merénylett kivitelére, s csak Omer basa határozott válasza (hogy ő maga betör Magyarországba s minket ellenségei gyanánt fog tekinteni, ha Bem a határt átlépni merészkedik) akadályozta meg ezen eszme kivitelét.

Éjfél után egy óra volt, midőn Mészárossal együtt a kormányzótól elválva és törődve lakásunkra érkeztünk. De alig hogy nyugalomra tértünk, iszonyatos ajtózörgetést halottunk s a kormányzó egyik küldöttje azt jelenté, hogy az osztrákok »az isten szerelméért« már csak egy órányi távolságban vannak Szolnoktól. Mészáros rögtön két fogatot rendelt, mert saját lovaink még nem érkeztek volt meg. De én igen valószinűtlennek találtam e tudósitást — meg nem foghatva, miféle osztrák csapat lenne az, a mely ily meglepő gyorsasággal közeledett Szolnokhoz. Hogy tehát valami határozottat megtudhassak, előbb egy segédet küldöttem Kossuthhoz. A tiszt csakhamar visszajött azon tudósittással, hogy a kormányzó feleségestől és gyermekestől már egy félórája távozott Szegedre. Ime! A kunságiak mindenestül egyszerre feledve lőnek, s egy vaklárma hallatára — mert az egész nem volt egyébb — a kormányzó az osztrákokat iszonyuan respektálva, 12 mértföldnyire menekült délfelé, a nélkül, hogy a lárma valósulását vagy nemlétezését bevárta volna. Mennyi volt a való ezen nagy zajban, már abból is kitünik, hogy tiz nap mulva 5 mértföldet kelle haladnunk északfelé, hogy csak egyetlenegy ellenséges csapattal találkozzunk.

Most már Wysocki hadtestével nem volt mit tenni. Ha a nagy haditanács alkalmával a dolgok ezen fordulatát gyanithattam volna, alkalmasint megkisértem Kmethy hadtestét gyorsan Pestre rendelni s ez Wysockiével egyesülten 20,000 emberből s 70 ágyuból álló haderőt tett volna, mely Perczel 15,000 lándzsásától támogatva, lehetségessé tette volna, a fővárost egyidőre megtartani, Hatvan és Gödöllő-felé vonulni s a harczot a lehetőségig tovább folytatni.

A mi határozatainkban leginkább akadályozott benünket, az a Görgey főserege által veendő iránynak teljes ismeretlensége volt. Nem tudtuk, vajon Görgey Váczon át a Tisza felé, vagy pedig Székes-Fehérvárnak az Al-Dunafelé indult-e? Mészáros meleg, lelkes hangon irt a tábornoknak — hivatkozván annak becsülete- és hazafiságára, követne el mindent a főhadseregnek a többi haderővel való egyesitése érdekében. A levél válasz nélkül maradt, jóllehet az illető hirnök szerencsésen visszaérkezett.

Nem tagadhatom meg magamtól, hogy ez alkalommal az orosz csapatok bámulandó magatartását ne érintsem. Kémeink egész akadálytalanul közlekedtek s elegendő volt, ha az orosz őrvonalakon átjutni akartak, hogy magyarul beszéljenek. Az orosz tábornokok és tisztek általában véve udvariasak voltak a magyarok irányában, amit Lengyelországban épen nem tapasztaltam ezen embereknél.

Lovassági ütközet Turánál julius 20.

A balfogás Wysocki hadtestét illetőleg már megtörént, most tehát arról volt szó, hogy a csapatok legalább tétlenül ne álljanak Szolnoknál.

Perczel tábornok még Szolnokra érkezésem előtt Kossuth beleegyezését vette egy »közép-tiszai hadtest« alakitására, mely a sokat emlegetett 9. vagy Wysocki-hadtestből, valamint a Perczel alatt álló 10 hadtestből, (az előbb emlitett 15,000 ujoncz és lándzsás) alakittatott. Azonban Perczel több szabad-zászlóaljat, valamint a Munkácsnál táborozó Kazinczy-osztályt is a saját hadtestéhez tartozónak vélte, minek folytán a leggyönyörüségesebb kereszt-parancsnokságok keletkeztek. Igy én Kazinczyhoz azon parancsot menesztettem, hogy ő az oroszokat nyugtalanitandó, a Kassa és Dukla közti összeköttetést fenyegesse s a környéket fölriaszsza. Hanem Kazinczy válaszából azt láttam, hogy utban van Tokaj felé, mivel Perczeltől azon parancsot vette, hogy a tiszai hadtesttel egyesüljön. Hogy a már anélkül is bonyolódott helyzetünkben uj nehézségeket ne okozzak, az egész dologról hallgattam.

Hasonló okokból Perczel azon szándokát sem elleneztem, hogy a tiszai hadsereggel északfelé a vácz-miskolczi utra előnyomuljon. Ezen mozdulatból még némi előny volt reménylhető, mert későbbi értesülésünk szerint a julius 11. komáromi csata után Görgey nem Székes-Fehérvárra, hanem Váczra vonult. A Tisza-felé vonultában okvetlen Paskiewits tábornagy hadseregével kelle találkoznia. Ha már most a tiszai hadsereg szerencsésen előre nyomul északfelé, ugy az orosz sereg két tüz közé jut, eshetőleg pedig Görgey főhadserege még egyesülhet is a Perczelével. De mivel Buda már az osztrákok kezében volt s a lánczhid helyreállitását, ha eddig meg nem történt, rövid idő alatt bevégezni kellett, igy nem vonulhattunk az egész hadtesttel egyenesen északnak, hanem az első állomás után Szolnokról Ujszászra északnyugat-felé, és pedig Tápió-Szelének, Nagy-Kátának, Tót-Almásra. A gyalogság Wysocki vezérlete alatt itt maradt, hogy az osztrákok Pestről jöhető minden előnyomulása ellen hátunkat és balszárnyunkat védje. A lovassággal ellenben (mely 1800 huszár- és 600 lengyel lovasból, továbbá 10 löveg- s egy fél röppentyü-telepből állott) Tura-felé vonultunk, ahol csakugyan tetemes orosz haderőre bukkantunk.

Már három napja, hogy egy Tápió-Szelének száguldozó kozák-őrszemet fogtunk volt el, arról értesülve, hogy az egy nagyobb csapathoz tartozik, melynek mintegy 200 emberből álló zöme Turánál táboroz. Ez utóbbi helyfelé nyomulásunk alkalmával meg akartuk kisérleni az ott lévő lovasság elvágását. De mindhiába, mert a két elfogott lovas megszabadult s övéiket közeledésünk felől értesitette. Amint tehát Turához közeledtünk, az ellen már elvonulóban volt. Üldözésünk mit sem használt, mert nem messze Turától már 3000 főből s 18 lövegből álló lovassági osztály állott védelmére, mely rögtön állást foglalt ellenünkben. Hadoszlopban maradt 4 kifejlett századdal a homlokzatban s 9 egymás mögött álló oszlop-csapattal. 18 ágyujok olyatén állást foglalt a balszárnyon, hogy a telepek az osztály homlokzatával derékszöget képezve, a szárnyat födözték. Mintegy két óra hosszáig állottunk igy egymással szemben. Miért nem támadtak az oroszok, nem tudom; megelégedtek azzal, hogy az előtérben portyázókat járattak, akik egyébaránt egy pisztoly lövést sem tettek; az én rendelkezésemre alig 8 század állott, mert a többi lovasság Perczel személyes vezérlete alatt Tura környékén száguldozott, még mindig azt reménylve, hogy az orosz őrszemet — melynek elvonulásáról Perczel még mit sem tudott — hatalmába keriti. De mihelyest csapatja zömével balszárnyamhoz közeledett, megkezdettem az ágyuzást, kevés vártatva előtörtek e huszárok is Dessewffy vezérlete alatt »Éljen a haza!« lelkes kiáltással — az oroszok jobbszárnya felé tartva. A huszárok valóban vitézül fogtak a dologhoz, s az utolsó száz lépést gyorsan keresztül vágtatva, kisebb számuk daczára teljes rendetlenségbe hozták az ellen első és második vonalát.

Én a dzsidásokkal s egy négyes ágyu-teleppel tartaléknak hátra maradtam s mig huszárjaink az ellen jobbik szárnyával sikeresen küzdöttek, addig a röpentyü-telepet az orosz hadosztály balszárnya ellen foglalkoztattam, mely még mindig veszteg állott.

Eddig minden jól történt, hanem most az orosz tüzérség egyszerre csak elkezd müködni tartalékunk ellen, már az első ágyulövés a derék lengyel tüzér-kapitánynak Wuyciknak fejét sodorta el; nem kevésbé jól találtak a reá következő lövések. Egyik lövegünk csakhamar elnémult, miután fiatal, gyakorlatban, leginkább lengyelekből álló tüzér-legénységünk igen esetlenül tartotta magát, nem maradt egyéb hátra, mint hogy ágyuinkat föltargonczáztassam s a tüzből kivitessem. De az orosz ágyu-telepek a dzsidásokban is oly zavart idéztek elő, hogy a megbokrosodott lovakat alig lehetett tartóztatni — végre kényszeritve éreztem magamat, sok halott és sebesült hátrahagyásával a tartalékot visszavezetni. Erre annálinkább el kellett határozni magamat, miután a huszárok is — a majdnem kétszeres erőnek nem állhatván ellent — ügetésben hátráltak.

De hogy a hátráló huszárokat az üldöző ellenség ellen födözzem, a még kéznél levő 9 ágyut felvonattam s velök a tüzelést megkezdettem. Én magam is Katona és Wierszbicki hadsegédeim kiséretében a telephez lovagoltam, hogy ott rendet tartsak, a mi nehéz dolog volt. Ha az ellen csak két lovasszázadot küld a fedezetlen ágyu-telep ellen, az okvetlen hatalmába kerül. Egy Chojecki nevü fiatal lengyel, ki az ágyuk felé vágtatni látott, elhagyta szakaszát s felém nyargalt, hogy fedezetképen kövessen.

De hogy a veszélyben forgott ágyutelep is fedezve legyen, Katona által felszólitattam e hátráló lengyel lovasságot, hogy megfordulva oda siessen. Élükön 80 Attila-huszárból álló szakasz lovagolt, kiknek parancsnoka azonban vonakodott segédem fölszólitásának engedelmeskedni. Csak midőn ez utóbbi elmozdittatással fenyegetőzött, jobbra az ágyu-telep irányában kanyarodott. A háttérben lévő lengyel századok gépiesen követték ezen mozdulatot.

A rohamban résztvett huszárok időközben az ágyutelep vonalán tul nyargaltak volt, ugy, hogy a tartalék közeledésére az ágyu-telepet elhalgattattam s 20 Attila-huszár fedezete alatt a csatatérből gyorsan kivonattam. A dzsidások tehát megállapodtak s — miután az orosz nem mozdult — a nyeregből leszálltak, lovaiknak némi pihenést engedendők. Még vagy egy óráig maradtunk ezen állásban, az oroszok tovább is veszteg maradtak; végre hátrálásra szólalt meg a trombitájuk, melyet Hatvan irányában eszközöltek. Gyorsan járműveket kerestettem a környéken, hogy a sebesülteket elszállitsam; a holtakat a csatatéren ástuk el. Már beesteledett, mire a szomoru teendőket elvégeztük s a helység felé lovagoltunk, hogy ott megállapodjunk s meghâljunk.

Utközben azon — önfeláldozó támogatásról gondolkoztam, melyben a csatatéren maradt 600 dzsidás részesült magyar bajtársaik részéről. Mit sem törődve a lengyel lovas-századokkal, kik egy hatszoros tulerő elleni ütközetben maradtak hátra, — három magyar tábornok : Mészáros, Perczel és Dessewffy vezették csapataikat a pattogó tüz husos fazékaihoz. Egynek sem jutott eszébe a hátra maradt fedezet sorsa, mely most az első vonalban állott s talán némi támogatásra is szüksége leendett; mert hogy az orosz lovassági osztály békében elvonuljon, nem lehetett oly határozottan előre látni. Ezen magatartás annyira elkeseritett, hogy midőn a főcsapathoz érkeztemkor ugyanazon házat jelölték ki szállásomul, melyben Mészáros is volt, — a közeli korcsmába mentem számomra éjjeli szállást keresendő. A következő nap reggelén felkeresett Mészáros, hogy mentegetődzék, de az ily jelenetek által előidézett kedélyhangulatnak mindig keserü utóhatása szokott lenni.

A mi a turai ütközet napján különösen elkeseritett, az parancs-tisztjeim magatartása volt, mig két hadsegédem, Katona és Wierszbicki mindig oldalomnál voltak, addig a parancs-őrtiszt urak közül, mikor az ütközet folyamában parancsok vitelére legnagyobb szükség lett volna rájok, — egy sem mutatta magát; csak a következő reggelen voltak hajlandók magokat mutatni. Kérdőre vonatva, nem átalották nyiltan szemembe mondani, hogy egy — az ő nézetök szerint — már vesztett ügyért, nem akarják életöket koczkáztatni! Megkegyelmezek nekik s nevöket nem szolgáltatom át az utókornak.

Turánál több foglyot ejtettünk, kik a már korábbi értesülésünket,— hogy az orosz hadseregnek rendkivül kell szenvednie a szokatlan égalj befolyása következtében — csak megerősitették. A halandóság rendkivül nagy volt s a foglyok mindenikének dagadt, véres volt a szeme-tája. Ennélfogva minden áron huznunk, halasztanunk kellett a hadjáratot. Az orosz táborban mindinkább elharapódzó nyavalya, mint egyedüli szövetségesünk, meg kellett hogy ritkitsa az ellen sorait, nekünk pedig a jövőbe halogatnunk a harczot, még az európai hatalmak a tétlen nézésbe bele unnak. Hanem e végből az egyes parancsnokoknak, egységes terv szerint kell vala cselekedniök, mely kényelmetlenségnek — amint látjuk — senki sem akarta magát alávetni.

A következő napon, jul. 21. egész váratlanul Piketti ezredes érkezett főhadiszállásunkra; általa értesültünk határozottan a hadseregnél történt eseményekről: a Nagy-Sándor hadtestének jul. 15. Vácznál vivott előörsi ütközetéről s Görgey hadseregének ut-irányáról. A fő-hadvezér tanácsát*) hogy Székes-Fehérvárnak Szegedre vonuljon, Görgey egészen figyelmen kivül hagyta s a Duna balpartján, Vácznak, Rétság, Vadkert, és Balassa-Gyarmat felé vonult — azon szándékkal, hogy a Vácznál táborozó orosz főségeget megkerülje s a Paskiewits háta mögött lévő Miskolczot megnyerje.

Midőn Perczel tábornok e tényállásról értesült, magán kivül volt a miatt, hogy a megelőző napon egész hadtestével nem nyomult előre, hanem Wysocki gyalogságát a szárny fedezésére vezérelte. Ugyanis azt hitte, hogy Görgeyvel egyétértve az oroszokat két tüz közé szorithattá volna. Ez meg is történhetett volna, de minden jelentékenyebb eredmény nélkül. Pest a lánczhiddal már mintegy 6 napja az osztrákok kezében volt. Ezek — az erélyes és körültekintő Haynau báró vezérlete alatt, aki előrelátásban és tapasztalatban minden elődét felülmulta, — nem mulasztották volna el a kivánt alkalmat, hogy Szeged-felé való hátrálásunkat elvágják.

---

*) Igen jellemző! A fő-hadparancsnok, a helyett hogy parancsolna — tanácsol! D. A.

Elutazás Szegedre. — Zendülés a minisztertanácsban.

A fenforgó körülményeknél fogva legtanácsosabbnak látszott, a visszavonulást dél felé intézni.

Abonyban vélemény-különbség keletkezett a hadtest továbbvonulásának irányára nézve. Perczel a Duna bal- s a Tisza jobbpartja között Kecskemétnek, egyenesen Szegedre kivánt vonulni, mig ellenben a Mészáros és az én nézetem az volt, hogy Szolnoknál a Tiszán átkeljünk s csak pár ezer embert inditsunk a kecskemét-félegyházi vonalon Szeged-felé, a sereg zöme pedig a Tisza balpartján vonuljon Szegedre. Ezáltal kettős előnyt nyertünk volna : először hadászati tekintetben, mert igy az osztrák főerővel Pestről előnyomuló Haynau táborszernagy bizonytalanságban lesz visszavonnlásunk iránya felől s figyelmét oda kell irányoznia, hogy mi Szolnokból előtörvén, délfelé előnyomulásában oldalba támadjuk őt; a másik előny élelmezésünk javára ütött volna ki. A Tisza balpartján, Szolnoktól Szegedig, gazdag, népes és áldott darab földet érintünk, mely kiéhezett csapataink számára bőséges segédforrásokat nyujtandott. S hogy többet ne emlitsek, a kitünő táp-tanyák u. m. Czibakháza, Szentes és Vásárhely. A magyar hadseregnek ekkor már nem voltak rakhelyei s a kenyeret a nagyobb községekben kellett sütni, innen pedig járműveken a csapatok után vinni. Már most mi nehézségekkel járt mindez a beláthatlan, terméketlen pusztákon átvezető kecskemét-félegyháza-szegedi vonalon! Ezen órákig tartó menetek alatt a forró, tikkasztó juliusi napokban alig lehetett egy magános, szegény tanyára akadni; még egy oázt sem találhatott az ember ezen magyar homok-sivatagban, mert a juliusi nap forró sugarai ama kevés s kétségbeesetten a felhőtlen ég felé ágaskodó pusztai kutat is kiszárasztották.

Hiába igyekeztünk Perczelt meggyőzni, ő csak megmaradt konok állitása és nézete mellett, sőt annyira ment, hogy hadtestének összes törzstisztjeit magához hivatta, meghagyandó nekik: senki mástól nem fogadni el parancsot, mint ő tőle. Midőn a jelen voltak egyike azt kérdé tőle, mit tegyenek, ha a hadtestnél tartózkodó fővezér vagy annak táborkari főnöke és helyettese osztana parancsot, — Perczel kimondta kereken, hogy senki máshoz, mint ő hozzá kell fordulni, tehát senkitől, csak ő tőle fogadni el parancsot, mely határozatát következő emlékezetre méltó szavakkal indokolta: »Ha még oly messze visszapillantok is a hadtörténelembe, még sem akadok tehetségesebb tábornokra magamnál.«

Az előadottak szerint nem lehetetlen annak föltevése, hogy a tábornok ur nem volt egészen eszénél.

Midőn Mészáros erről értesült, irásban intézett kérdést Perczelhez, vajjon az a vett parancsnak akar-e engedelmeskedni vagy nem? ez esetben — irá a főhadparancsnok — az ő (Mészáros) és a táborkari főnök jelenléte a hadseregnél fölösleges. Perczel azt válaszolá, hogy a mi jelenlétünk reá nézve csak kellemes; de ami a vett parancsokat illeti, ugy csak azoknak engedelmeskedhetik, a melyek saját meggyőződésével megegyeznek. Ezen őszinte nyilatkozat után természetes, hogy itt nem volt mit keresnünk, mert különben Perczelt vagy főbe lövetni vagy a parancsnokságtól megfosztani kellett volna. De miután a kormányzó maga bizta meg a tábornokot a középtiszai hadsereg parancsnokságával, kinek műveleteit helyeselte s szabad kezet engedett, — igy az ilyes erőszakoskodó cselekedet részünkről példátlan bonyodalmat idézett volna elő; ennek folytán még aznap Szolnok- és Czibakházának Vásárhelyre utaztunk. Itt talált bennünket Kossuth egyik levele, melyben az iránt keres meg bennünket, hogy őt bevárjuk Vásárhelyen, hol a közel napokban Görgey, hadseregéhez utaztában, megérkezik.

E városban találkoztam először Kossuth nővérével, Meszlényi asszonysággal; ő is ugyanazon vendéglőbe szállt, a melyben én laktam s egy tiszt által megkérdezteté, vajjon meglátogathat-e? természetes, hogy megelőztem őt a látogatással s ép oly szeretetreméltó, mint szellemdus hölgynek ismertem fel, ki különösen a politikai ügyekben nagy jártassággal birt.

36 óráig vártunk itt hasztalan Kossuth jövetelére. Miután Vásárhelyen rendkivüli módon pusztitott a járvány s már számos áldozatot vitt magával — ezek között egykori alattvalómat, Földváry őrnagyot — igy elhatároztuk, hogy tovább utazunk Szegedre. Itt találkoztunk Kossuthtal, ki nem Görgey hadseregéhez, hanem csupán Aradra utazott, mely e hó közepén kezünkbe került. Itt mindenről intézkedett, Aradot a további műveletek támpontjává teendő s a déli Magyarországból kerülő ujonczokat e helyen szervezendő. A vár parancsnokságával Damjanics tábornokot bizta meg, ki lábtörése következtében alkalmatlanná lett a hadiszolgálatra.

Szegeden találkoztam egyik hazámfiával is, ki az 1848—1849. olasz szabadságharcz alatt a szardiniai hadseregnél szolgált s a béke megkötése után Konstantinápoly és Belgrádnak jött Magyarországba. Meg kell vallanom, hogy ezen ur jelenlétének hire kellemetlenül hatott reám; mert hazámfia senki más nem volt mint gróf Zámoyski Ulászló őrnagy, Czartoryski Ádám herczeg egyik hive. Attól tartottam, hogy a lengyel legió, mely igen demokratikus szinezettel birt s még engem is aristokratának tartott, a még Párisból ismeretes gróf jelenléte által bomlásnak indul.

De mily szomoru látványt nyujtott ez ember megjelenése! Egy testileg megtört, sápadt, mankóra támaszkodó ember lett belőle, ki alig tudott mozdulni. E kellemetlen benyomásról annál örömestebb emlékezem meg, a mennyiben kevés idő mulva ez emberen kellett tapasztalnom, mily támogatásra vannak a szilárd jellemek. De vissza az eseményekhez!

Már Szegeden létem első napján érintkezésbe jöttem Csányi miniszterrel. Azt kérdém tőle, mit remél még Magyarországra nézve? Azt felelte, hogy csupán egy mentő eszközt lát; »A katonai kormányzóságot,« s nagy csodálkozásomra azt nyilvánitotta, hogy azon eszmével foglalkozik, miszerint a főhatalom Görgey kezébe tétessék. Igy tudta Görgey még ezen kipróbált jellemü embert is behálózni; sőt még ennél is többet! Maga a képviselőtestület ellenzéke is, melynek élén Kazinczy állott, ki még Debreczenben nyiltan pártomon volt, — most Görgey mellett volt. Előre láttam, mi fog következni; nemis titkoltam az aggodalmat, a mely megszállott s később, fájdalom! egészen valósult.

Hanem akkor hitetlenül rázták fejeiket s csak midőn már ideje mult, ismerték be mondásom igazságát.

Julius 29. Kossuth azon eszközhöz nyult, melyhez csak utolsó szükségben szokás folyamodni; t. i. egy hadi- és minisztertanácshoz. Délutáni két óra felé gyültek a tagok Kossuth lakására. Megjelent Szemere miniszterelnök és belügyminiszter, Csányi közlekedésügyiminiszter, gróf Batthyányi Kázmér külügyminiszter, Duschek pénzügy-, Vukovics igazságügy-, Aulich hadügyminiszter, továbbá Török, Kiss, Guyon tábornokok, mely utóbbi 5000 főnyi osztályával épen a Bánátból érkezett volt, végre Wysocki, Dessewffy, Mészáros, és én. Mielőtt a tanácskozás kezdetét venné, beakarták várni Perczelt, ki seregének előörsével két órakor volt Szegedre érkezendő. Szeged utczáin és főterén nagy néptömeg tolongott, a csapatok bevonulását várva. Ezek helyett maga jött Perczel számos tagból álló fényes kisérettel. A nép ujongva s a legnagyobb szivélyességgel fogadta. Kossuth lakása előtt szállott le lováról s sarkantyu- és kardcsörtetve sietett fel a lépcsőn.

Szikrázó szemekkel s haragtól kipirult arczczal nyitott a terembe, a gyülekezetet egy hosszas német beszéddel üdvözölve, melyben keserün panaszkodék azon igazságtalanság miatt, melyet a magyar kormánytól egész éven át kellett szenvednie. Mind meg annyi szolgálatáért csak bosszuságot okoztak neki; panaszkodott Damjanics tábornok nyers eljárása miatt, a ki testvérét, Perczel Miklóst aradi parancsnokságától megfosztotta — azzal fenyegetvén, hogy börtönbe záratja. E szavaknál lábával toppantott s az ámuló gyülekezetnek tudtára adta, hogy ő függetlenül akar cselekedni, senkinek nem engedelmeskedik, a kormányt el nem ismeri, Damjanics tábornokot pedig azonnal főbelövetni.

Nem emlékszem rá többé, meddig tartott ezen menydörgős beszéd s mi mindent nem foglalt magába, mert a haragdult ember annyira elragadtatott, hogy végre érteni sem lehetett; hanem a »főbelövés« szó oly gyakran fordult elő, hogy a teremben már szinte halatszott a golyók süvöltése. Végre Guyon tábornok igyekezett véget vetni ezen tragi-komikus jelenetnek, (a milyet ember emlékezet óta egy miniszter- és haditanács sem látott) s Perczelhez közeledve igy szólt: »Édes barátom, te nagyon is jó hazafi vagy, te engedelmeskedni fogsz, engedelmeskedned kell!«

Majd Kossuth is szót emelt — kinyilatkoztatva, hogy azon méltóságról, melylyel őt a nemzet felruházta, nem mond le s szent kötelességének tartja, a rendelkezésére álló eszközt felhasználni, hogy tekintélye csorbát ne szenvedjen. Perczel azt válaszolta, hogy, ha a főhatalmat reá bizni nem akarják, a hadsereget elhagyja, mire Kossuth vállvonitva s felindulva mondá: »No hát tessék!« Perczel egyet fordult s elhagyta a termet meg a — — sereget.

A benyomás, melyet e jelenet előidézett, leirhattatlan s a kevésbbé éles elme is kitalálhatta, hogy Magyarország ügye végéhez közeleg. Minden törekvésem, melylyel Mészáros számára a fővezérséget megszerezzem, hasztalan volt. A tábornokok és önálló parancsnokok mint eddig, ugy most sem engedelmeskedtek, Mészáros pedig — amint most sajnálattal láttam — nem az az ember volt, aki tekintélyét fentartani képes lett volna. Ámbár nekem, mint helyettesének s táborkari főnöknek, teljes szabadságot engedett; de mivel még sem én vezettem a főparancsnokságot, igy tevékenységemben akadályozva és korlátozva voltam. Hogy tehát ezen zürzavarnak vége vettessék, erős kézre volt szükség minden melléktekintet nélkül. Ha mármost Magyarország ügye Mészáros tábornok főparancsnoksága alatt ment volna veszendőbe, ugy a történelem a dolgok meneteért felelősségre vont volna engem is, mint amannak helyettesét. Ennek megfontolása arra birt engem, hogy a minisztertanácsban következőkép nyilatkozzam: vagy tettleg is nekem adják át a főparancsnokságot, vagy pedig bocsássanak el a szolgálatból.

Nehezemre esett kategorikus nyilatkozatot tenni s ez által az oly hazafias s nemes gondolkozásu Mészáros tábornokot megkeseriteni; de a dolog élére volt állitva s Mészáros, mint igen jó, de ily nehéz körülmények közt gyönge ember, nem volt képes az elharapódzott rendetlenségnek gátat vetni.

Rövid ideig halkan tanácskoztak az urak egymással s Csányi egy ablakmélyedésbe vont magával, hogy reá birjon, jelenlegi állásom megtartására. Én azonban hajthatatlan maradtam s a miniszter előtt kifejtem okaimat: Kossuth habozó, Görgey gyanus, Mészáros gyönge, a tábornokok engedetlenek, az ország kifosztva, a hadsereg fegyelmezetlen — hova vezessen mind ez? .... Rövid szünet után ujra a tanács-asztalhoz lépve szólni kezdtem: »Uraim, — mondám — higyjenek és bizzanak bennem! De ha nem tehetik, bocsássanak el a szolgálatból; ha önök még hasznavehetőnek tartanak, akkor bizzák reám a hadsereg vezérletét. Én tapasztalataimra épitek, miket mint tiszt és tábornok oly számos harczban gyüjtöttem, tapasztalataimra, miket mint államférfi szereztem. Én nemzeteket láttam harczolni, vérezni és bukni, azon meggyőződést szereztem, hogy nem létezik nagyobb hiba, mint a főparancsnok gyakori változása ily válságos pillanatban. Ha tehát elhatározták magokat, hogy a főparancsnokságot tettleg reám ruházzák, akkor engedjék meg, hogy a harczot is magam folytassam, mert hosszabb ideig kell, hogy egy gondolat vezesse azt!«

Kossuth mit sem válaszolt, mindamellett sajátszerüen mosolygott, amint a gyülekezet egyhangulag el határozta, hogy tettleg reám ruházzák az összes magyar haderők fővezérletét. Igy lettem másodizben a hadsereg főparancsnokává.

A határozat közhirré tétele után felállott Wysocki tábornok mondván, hogy ő szükségesnek tartja annak megállapitását, miszerint az összes magyar haderő főparancsnoka egyetlen egy szakasznak sem osztogathat parancsot az illető hadtestparancsnok tudta nélkül.

Felhasználtam az alkalmat, hogy Wysocki urat, ki tudvalevőleg már előbbi időben is önálló, független szerepet igényelt magának, — fölvilágositsam az ő és a magam álláspontja felől.

Egyuttal azt is tudattam a gyülekezettel, hogy nem szándokom Szegedet sokáig tartani; mert egy nappal előbb vizsgáltam a környéket s ugy találtam, hogy a szegedi sánczok oly kiterjedésüek, melyeknek védelmére legalább 60,000 ember szükséges. A földmunkálatok ugyanis oly időben készültek, midőn a kiáradt Tisza nagy mocsárokat idézett elő; úgy de most e mocsárok egészen kiszáradtak s a legfontosabb állás 1 $^1/_2$ órányira volt a várostól és a Tisza hidjától, ugy, hogy az utóbbinak megtartása esetében az ellen a voroshoz közeledhetett s visszavonulásunkat a hidfelől megakadályozhatta volna. Ilyes aggodalmakat nem csak a Pestfelől előnyomuló ellenség, hanem a Szabadka vidékéről közeledő Jelasics hadteste is kellett, hogy keltsen bennünk. Ezen állásban, hátunk mögött a Tiszával s 30,000 emberrel, kiknek fele ujoncz s pusztán lándzsával volt fegyverezve, csak vereséget várhattunk.

Mialatt a miniszter és haditanács előtt ezeket fejtegettem, csakhamar futárt jelentettek, ki Görgey tábornoktól és Bonis kormánybiztostól fontos iratokat hozott. Az iratokat azonnal fölbontották.

Görgey azt jelentette, hogy az oroszok béke-ajánlatokat tettek volna a hadsereg jövendő sorsát illetőleg, s ő azt adta nekik válaszul, hogy a hadsereg nevében nem fogadhat el semmi nemü föltételeket, miután ez utóbbinak sorsa a nemzetével ugyanazonos; ő tehát ezen ajánlatról a kormányt értésiti s egyuttal megjegyzi, hogy nincs felhatalmazva, a nemzet nevében szólani és alkudozni. Határozottan kitünt, hogy Görgey azon reményben ringatta magát, miszerint a szükséges teljhatalommal felruháztatik, — s Csányi miniszter meggyőződése folytán, melyet ez Görgey iránt táplált, föl is tételezhette azt.

A tábornok levele után Bonis kormánybiztos, egy ritka becsületességü férfiu és áldozatrakész hazafi, levèle olvastatott föl; azt jelenté, hogy nem tudja, mit jelent Görgey tábornoknak az oroszokkal folytatott alkudozásáról, de kötelességének tartja a történtek közlését; ugyanis, minden tiszt biztositást kapott, hogy jelenlegi rangjuk megtartásával fölvétetnek az orosz hadseregbe, ha tudniillik a magyar hadsereg fölhágy minden további ellenállásával az oroszokkal szemben.

Hibának tartottam, hogy ezen okirat oly számos tagból álló gyülekezet előtt lett felolvasva, mert már a következő nap a városban ép ugy mint a csapatoknál, el volt terjedve amaz alkudozások hire. Rebesgették ugyan, hogy Görgey küldöttei a hadseregben már előbb elhiresztelték volna az oroszok ajánlatait; de egészen más benyomást idézett elő, midőn megtudta a hadsereg, hogy ezen homályos hirek némi tekintetben hivatalos megerősitést nyertek Bonis kormánybiztos jelentése által.

Misem nehezebb, mint oly hadseregben tartani fegyelmet, melynek nem kedvez a szerencse. Ennek igazságát szomoruan kelle tapasztalnunk; mert a tisztek gondolkodóba estek s fontolgatni kezdék, vajjon az oroszok ajánlata nem volna-e még is elfogadható? Egy gyalog hadosztály parancsnoka, Lázár alezredes p. o. már a következő napon bátorságot vett magának szemembe mondani, hogy az oroszok ajánlatát nem tartja valami rosznak! ... S miként ez egy ember, hihetőleg mások is ugy gondolkoztak, kik egy éjszakán át emelkedtek katonai rangra és méltoságokra — meg se gondolva, hogy ez által önző énjöknek áldoznák fel hazájok jövöjét.

Ezen emlékezetes miniszter- és haditanács befejezte előtt az határoztatott, hogy Batthyányi és Szemere miniszterek haladéktalanul induljanak a Görgey táborába — meggyőződendők arról, mi ez összes alkudozásokban a való. Ez volt utjok hivatalos czélja, tulajdonképen pedig, hogy Görgeyt ellenőrizzék s szükség esetében rögtön elfogassák. Meglátjuk később, miként járt el Görgey, (ki a miniszterek titkos küldetéséről vagy barátjai utján értesittetett, vagy pedig éleslátó ember létére, maga sejtette meg) hogy port hintsen ez urak szemébe.

A főhadparancsnokság ujolagos átvétele. — Szeged odahagyása.

Minél erősebb volt elhatározásom Szeged odahagyását illetőleg, annál inkább oda kelle hatnom, hogy az ellenség előtt valódi szándokom titok maradjon. A sánczokon megkettőztetett erővel dolgoztattam, hogy az ellent nehány napig a netaláni megtámadástól visszatartsam. Előre látható volt, hogy Haynau táborszernagy, a szegedi sánczok sikeres megtámadása czéljából összeköttetésbe teendi magát — habár csak futárok vagy parancsőrtisztek által is — Jellasics bán hadtestével.

Szeged kiüritése nehány napot veendett igénybe, mivel minden kormány és hadikészlet, nemkülönben a bankjegy-nyomda Pestről és Szolnokról ide szállittatott.

Mély sajnálattal néztem az előkészületek menetét. Mily fontos, alkalmas pont volt Szeged, s csak hat héttel előbb kapjam a tettleges főhadvezérséget, vagy ne avatkozzék Kossuth a Pesten kifejtett tervembe, Wysocki hadtestének elrendelése által, — ugy megtehetem az előkészületeket s most legalább négy hétig tarthatom Szegedet. Ennyi idő alatt pedig a hadszerencse is fordulhatott volna; mert a járvány és egyéb betegségek igen gyakoriak voltak az osztrák, de kivált az orosz hadseregben; mig ellenben az égaljhoz szokott magyar csapatokban aránylag igen jó lábon állott az egészségügy. Pár nap mulva Benedek dandárának egy felfogott hivatalos kimutatása jutott történetesen kezemhez, mely 6000 ember között 3600 beteg esetről tanuskodott. A temesvári 8000 emberből álló ellenséges várőrség hasonló arányt mutatott — s az orosz hadakról szóló kimutatások a járvány által megtizedelve tüntették fel azok létszámát. A halandóság napról-napra növékedett s az ellenséges hadak Bánátba vonulásával szerfölötti mérvet kellendett öltenie; mert a bekövetkezendett augusztusi és szeptemberi hónapban gonosz láz uralkodik e vidéken, mely az idegent hónapokig ágyban tartja. Magamon is tapasztalám az égalj ártalmas befolyását — Szolnokról távozásom óta folytonos főfájásban szenvedvén; Kossuth is beteg lett Szegeden, s Répássy tábornok, a még java korában levő férfiu a járvány áldozata lett.

Julius utolsó délutánján Kossuthtól a következő, egyszersmind a forradalom alatt utólsó iratot vettem :

Dembinski altábornagy urnak!

Jelentése következtében a kormány ez éjjel Aradra költözik. Magam csak Makóra távozom s ott várom be az ön további jelentéseit.

Azonban ugy hallom, hogy a kikindai kerületben nyugtalankodni kezdenek a ráczok; ez azt sejteti, hogy a Szabadkán lévő ellenség részéről támogatást reménylenek.

Az ellenség Szabadkáról Kis-Kanizsánál a Tiszán átkelhet és a roszérzelmű ráczok segitségével hatalmába keritheti Makónál a Maros átjárását, s utját állhatja az államjavaknak és a kormánynak, mivel innen a Maros balpartján kell Makóra menni.

Kérem tehát az altábornagy urat; küldjön erős lovas-csapatokat Zombor felé (helység a Maros partján, Makó — és N.-Sz.-Miklóssal szemközt) a vidék biztonsága tekintetéből, s őriztesse — ha lehetséges — a makói hidat is. Makónál a Maros jobbpartja igen jó, a magas gát erős hadállást nyujt.

Szeretném tudni, vajjon a Lenkey hadosztálya Vásárhelyen van-e még s azon a vidéken fog-e maradni vagy sem. Mert onnan is vezet ut Makóra, s bizonyos államkincsek vannak még Vásárhelyen, melyekkel rendelkeznem kell.

Görgey tábornoknak rögtön irok az ön kivánata szerint.

Szeged, Julius 31. délutáni 1 óra.

Kossuth L.
kormányzó.

U. i. Ezen hadsereg állam-biztosa Luzsénszki báró. Ha netalán polgári hatóságra, a szegedi tanácsra stb. lenne szükşége, ugy kérem, forduljon Luzsénszkihez.

A hadtest-parancsnokok: Guyon, Wysocki és Dessewffy tábornokok. Perczel uj hadtestét az idősb osztályparancsnok, Gaál ezredes vezeti.

Alkudozások a dél-szlávokkal.

Azon helyek magyarázatául, hol a »ráczok«-ról van szó, következőt tartok megjegyzendőnek.

Azon nézetből indulva ki, hogy Magyarország, ha kifelé érvényesiteni akarja magát, a belbékét állitsa előbb helyre — Kossuthot és a minisztereket több alkalommal igyekeztem megnyerni a szerbekkel való kibékülés eszméjének. De fájdalom, ezzel is csak ugy jártam, mint azon törekvésemmel, mely az erdélyi oláhokkal való kiegyezést czélozta.

Miként már fentebb emlitém, a szerbek még a kápolnai csata után ajánlatokat tettek Batthyányi grófnak; Perczel Délmagyarországon kivivott eredményei megfoghatólag még fokozták ezen békülékenységi vágyat. Még tovább is makacsul küzdöttek ugyan s — vitézül tartották magokat; de vezéreik nagy hajlandoságot mutattak minden alkalommal a kibékülésre. A magyarok részéről politikai eszély lett volna, felhasználni az alkalmat, de az e törzsnél sajátos türelmetlenség képtelenné tette Kossuthot ily fölfogásra s ő észre nem vette, hogy épen a magyarok által kivivott eredmény teszi lehetővé: megelőzni ellenöket s mérsékeltség által nyerni meg a magyar állam-eszme ügyének a szerbeket.

Már 1848. októberben indult volt egyik hazámfia, a lengyel bizottmány unszolására, Horvátország és Szerbiába, hogy a délszlávok és a magyarok között közvetitőül lépjen föl s egyességet hozzon létre. A délmagyarországi harczok alatt a Bánátban időzött, majd a szerb vezetők békeföltételeivel Perczelhez indult. A föltételek elfogadása esetére késznek nyilatkoztak a szerbek, a magyaroknak Ausztria ellen folytatott harczukban 6000 főnyi, teljesen fölszerelt legiót küldeni. A szerbek követelése, hogy a legió parancsnoka — egy jónevű szerb — magyar tábornoki czimet és rangot kapjon, fajuk erkölcsi tulsulyáról mégis csak fölvilágosithatta és megnyugtathatta volna a magyarokat. Miként Lengyelország és Litvánia egyesitesénél, ugy itt is a megélhetés elvét kellendett zsinórmértékül venni, mely eljárás a béke tartama alatt erőszak alkalmazása nélkül is, a politikailag érettebb magyarok számára biztositotta volna a vezérszerepet.

Hanem ama kétértelműség s politikai rövidlátás, melyet az oláhokkal folytatott alkudozásoknál tapasztaltunk s melynek a becsületes és jóakaró Dragos áldozatul esett, — itt ujra föltalálható. A fentebb érintettem lengyel közvetitő Perczeltől biztositást vett, melynélfogva a béke megkötését bizonyosnak tartották, sőt az emlitettem legió szervezésére is előkészületeket tettek: akkor rögtön, minden tekintet nélkül a folyamatban lévő békealkudozásokra, Perczel a titeli fensikot támadja meg. Ennek természetes következményeképen a csalódás és elkeseredés oly rendkivüli fokra hágott, hogy az alkudozások befejezésére gondolni sem lehetett többé s a ráczok fokozott hévvel és kegyetlenséggel folytatták a harczot.

A czélbavett kiegyezés jótékony politikai következményei Magyarországra, nem különben a délszlávokra nézve alig méltányolhatók eléggé; mert azok bizonyára nem tévesztették volna el hatásukat a horvátok magatartására nézve, miután ezek (részben ugyis habozva) csupán Jellacics személyes befolyása következtében sodortattak a Magyarország elleni harczba.

A tiszai hadsereg ereje és állapota.

Mielőtt az események folyamát tovább követném, egy iszonyu szerencsétlenségről kell megemlékeznem. Ez a julius 29. történt fölrobbanás, mely harczkészletünk jelentékeny részétől fosztott meg bennünket. A Tisza balpartján, egy épületben összehalmozott készletünk a levegőbe vettetett, — vajjon az ott foglalkozó személyzet vigyázatlansága vagy pedig árulás következtében, nem lehetett kideriteni. A fölrobbanás déli 11 órakor történt, s nehány száz beteg — kik egy mellék-épületben valának elhelyezve — a legsiralmasabb módon odaveszett. Eltekintve az anyagi veszteségtől, mely a hadikészlet dolgában a nélkül is szükölködő hadsereget érte, e szerencsétlenség erkölcsileg is csak lesujtólag hathatott az egész országra. Mindenütt árulót sejtettek; senki sem érezte magát biztonságban.

Mindehhez járult még a mindinkább érezhető pénzszükség. Pest visszafoglalása után, mint tudva van, a kormány ide tette át székhelyét Debreczenből. Ezen intézkedés kétségtelenül sokat tett a lakosság bizalmának ébresztésére, azonban nagy hiba követtetett el a bankjegy-nyomda odaszállitása által. Mielőtt ez fölállittatott volna, már is oda kelle hagyni Pestet; ily módon a nyomda hosszabb ideig tétlenségben volt. Hanem a baj sohasem jár egyedül. Midőn az északmagyar hadtest Tokaj helyett Pest-felé rendeltetett, a nagy-váradi papirgyár felügyelője (hol a bankjegy-papir készült) azon parancsot vette, hogy a vizi-kereket levétesse, mielőtt Tseodajew hadteste közelérne. Ugyde a felügyelő, együgyü tulbuzgalmában az egész gátat elhordatta, ugy, hogy az oroszok Debreczen odahagyása után, lehetetlen volt a gyárat működésbe hozni.

A hadsereg élelmezésében ezen pénzválság roppant nehézséget okozott. Azt igérték, hogy a csapatok számára Makóról küldenek élelmiszereket; ez utóbbi helyre távozott báró Luzsénszky biztos is; de a szállitás elégtelen volt s nehány napra azt irta a biztos, hogy tovább nem maradhat Makón, mert Schlick hadtestének közeledését Csongrádon és Vásárhelyen át már jelentették. Ennek folytán — requirálásra adott engedélyt! Elképzelhetni, mit hajhásztak föl a csapatok ezen, mindenéből kifogyott vidéken!

Átmenve a haderők elfoglalt állása és létszámához, helyén valónak látom az osztrák táborkar főnöke, báró Ramming kimeritő jelentését idézni, a mint következik:

»A tiszai vonalat Szolnoktól lefelé, Szeged megtámadtatása esetére jelentékeny haderővel kellett biztositani, miután nemcsak ellenséges sereg-osztályok állottak Szentes és Vásárhelynél, hanem az egész tiszántuli vidék is — Kossuth beszédei által fanatizálva — készen állott a fölkelésre. Az osztrák hadvezér, ki a Félegyháza- és Szabadkánál egyesült hadakkal tüzérség tekintetében elég erősnek érezte magát a szegedi elsánczolt tábor megtámadására — elhatározta tehát, az 1. hadtestet tiszántulra rendelni, hogy az a Tisza minden átjárását hatalmába keritse s a tulparton felállitott ellenséges hadcsapatokat szétriaszsza. Ez által az érintett tiszai vonal s vele együtt az osztrák hadsereg balszárnya sokkal jobban fedve volt, mint az 1. hadtestnek a folyó jobbpartján elnyuló szolnok-csongrádi vonalon veszteg-állása által.

Ennek következtében az 1. hadtest julius 31-re Alpárra rendeltetett a végből, hogy ott éjjel hidat verjen s kényszermenetben K.-Szt.-Miklósnak, Szentesnek és Vásárhelynek a Maros-felé — Makóra vonuljon, mig a hadsereg zöme Szeged támadására előnyomulna. Ezen hadmozdulat czélja, melylyel (a hadvezér tudomása szerint) csak alárendelt ellenséges haderők állottak szemben, — következő volt:

1) Az ellenséges Lenkey-hadosztály elűzése a Tisza balpartjáról, miáltal a szolnoki és czibakházi átjárásnak is kezünkbe kellett kerülnie;

2) A felkelő magyar részek lefegyverzése s a fősereg balszárnyának biztositása;

3) A Szegednél táborozó ellenséges haderő fenyegetése, a mennyiben 1. hadtestünk Makónál történt átkelése által annak hátamögé kerülhet;

4) A szeged-aradi összeköttetési vonal elvétele, ami az előbbivel megegyez, végre

5) Szorosabb összeköttetés a Nagy-Váradról előnyomuló orosz fősereggel, majd a Görgey seregének körülfogatása.

Mindezen az összes működésre nagy horderővel biró czél, a hadvezér intézkedése folytán, bár nagy erőfeszitéssel, de majd nem vérontás nélkül éretett az 1. hadtest által. Véleményünk szerint nem tévedünk azon föltevésben, hogy főkép ezen Makófelé tett mozdulat birta rá a fölkelőket az oly nagy fáradsággal elsánczolt táboruk odahagyására.

Hogy az ellen, átkelésünk pontját illetőleg félrevezettessék, a táborszernagy a szentesi átjárásnál tartatott kémszemlét a julius 31. Csongrádban állomásozó Thun dandárja által. A hadtestparancsnok, herczeg Lichtenstein altábornagy maga vezette ezen vállalatot — 1 zászlóaljjal, 2 lovasszázaddal s 1 ágyuteleppel indulván utnak. A Tisza balpartját 2 löveggel s nehány zászlóaljjal tartotta megszállva az ellen. Nehányszor váltott ágyulövés után ismét Csongrádba tért vissza a portyázó csapat, honnan Thun dandára egy zászlóalj hátrahagyásával augusztus 2. ismét a 4. hadtesthez csatlakozott, mert minden jel odamutatott, hogy Szentesnél csak védelemre szoritkozik az ellen, s hogy a Csongrád felőli eshetőség semmi befolyással nem lehet a dolgok további menetére.

Hogy az 1. hadtestnek, mely annyi fáradalmat kiállott, a Tisza átkelése s Makó elerésére időt engedjen, továbbá a 3. hadtestre nézve az előnyomulást megkönnyitse, a táborszernagy julius 30. 31. s augusztus 1. hadserege zömével Félegyházán maradt s csak augusztus 2. nyomult elő Kis-Telekig, — mig Bechtold lovasosztálya a szükséges hidkészlettel aug. 1. már Macsára, 2. pedig Horgosra volt rendelve a 3. hadtesttel együtt. Az osztrák hadvezér szándoka volt: a 4. hadtesttel, az orosz hadosztálylyal s 176 ágyuval az elsánczolt tábort megtámadni, egyuttal a lovas hadosztálylyal Martonyosnál, a 3. hadtesttel Kanizsánál a Tiszát átlépni s a Makóra rendelt 1. hadtesttel egyesülten az ellenséget Szegeden körülfogni; vagy ha ez utóbbi visszavonulna, — rajtaütni, üldözni s a Maros felé nyomni.

Most vessünk egy rövid pillantást azon intézkedésre, mit a fölkelők tettek ezen tervezett megtámadással szemben.

A közép-tiszai hadsereg, melynek alkatrészeit Perczel letétele után Gaál és Dessewffy vezényelték, julius 28. és 29. a szegedi táborba érkezett. Az e sereghez tartozó Lenkey-osztály, mely Szentesnél a Tisza jobbpartján volt fölállitva, Szolnokról és Czibakházáról összevonva csapatait — julius 31. Hód-Mező-Vasárhelyre vonult s nehány század és 8 löveggel a Tisza partján foglalt állást Al-Győ átellenében, hol a fölkelők hidat vertek s két nagy kompot készitettek azon czélból, hogy az osztrák seregnek, a szegedi sánczok elleni támadása esetére, balszárnyát fenyegessék. Hanem Dembinski — attól tartva, hogy az osztrák sereg ezen pontot elfoglalná s a maga hasznára forditaná — ujra föladja azt, az átkelésre szánt anyagot Szegedre visszaviteti s a Tisza gátját Al-Győnél három helyen áttöreti. Ellenben ugy Makónál, mint Makó és Szeged között hidakat veretett s átkelésre szánt hajókat tartott készen.

Kazinczy 8800 emberből álló s 50 ágyuval rendelkező hadteste a tiszai vonal megszállása czéljából Szolnok- és Czibakházára volt rendelve, azonban későn érkezik s többé mitsem hallani róla egész a fegyverletételig.

A dél-magyar hadsereg a 4. hadtestből, jelenleg Guyon vezérlete alatt, Kmetty hadtestéből, a Bajánál és Apatinnál táborozó Járossy és Zámbély szakaszokból, az ugynevezett »erdélyi hadosztály«-ból, mely a Duna mentében — Perlasztól Orsováig — képezett őrvonalat, végre az aradi várőrségből s a temesvári ostromló seregből állott.

Midőn az osztrák hadsereg három erős oszlopban Pestről a Duna és Tisza között lefelé indult, valamennyi itt felállitott csapat hátban volt fenyegetve, a miért Vetter már julius 25. a Tisza balpartjára Beodrára tette át főhadiszállását s julius 25—27. napjaiban oly formán változtatá meg csapatjai állását, hogy a legnagyobb rész a Tiszához vonult s csak Kmetty hadteste maradt az osztrák déli sereggel szemközt. A 4. hadtest (Guyon), mely a kimutatás szerint az erdélyi hadosztálylyal együtt 16,725 főnyi gyalogságot, 2196 lovast s 86 löveget számlált, — julius 26. a Tisza közelében, Adánál állott s a látszat szerint a Tisza balpartjára, a Bánát őrizetére volt rendelve. Hanem Kossuth parancsára ezen hadtest Szegedre vonatik, a hova julius 25. elindul s 30. 31. meg is érkezik.

Guyon hadtestének mozgó része akkor — az őrségképen alkalmazott erdélyi hadosztály levonásával — a Pereczy, Bánffy s Igmándy hadosztályaiból állott s 10,500 embert és 50 ágyut számlált.

Zámbély hadosztálya — 2000 ember s 4 ágyu — Bajáról szinte oda rendeltetik s julius 31. ott meg is érkezik.

Kmetty hadteste, melyhez a Járossy és Rákóczy hadosztálya is csatoltatik, ugy, hogy legalább 10,000 embert s 33 ágyut számlál, — már julius 24. összevonja valamennyi a Duna jobbpartjára előre tolt őrszemeit, megszállja a Csajkások kerületének, előbb Guyon által elfoglalt állásait, u. m. Gardinováczot, Kovil-Sz.-Ivánt, Gyurgyevót és Páskót s julius 26. egyesül Józseffalvánál.

Attól tartva, hogy valamely osztrák hadtest Bezdánnál a Duna jobbpartjáról, annak balpartjára száll, — kémcsapatokat hagytak Apatin, Monostorszeg és Bezdánnál, nem különben a Ferencz-csatorna hosszában Turja, Sz.-Tamás és Verbásznál. Julius 28. Kmetty rendeletet kapott, hogy egész hadtestével Ó-Becsénél, hol két hajó-hid várandja készen — a Tiszán átkeljen, a hidakat szétbontassa s az Al-Dunát védelmezze.

Messzire elszórt portyázó csapatai összevonása után, augusztus 2. Földvárnál egyesiti hadtestét, a következő napokban végrehajtja az átkelést s 4. állást foglal Melenczén; azonban a Tisza jobbpartján továbbra is megszállva tartja Földvárt és Ó-Becsét, egyszersmind nehány zászlóaljat, egy kis lovasszakaszt s 2 löveget állit fel Török-Kanizsán, hogy ez utóbbit biztositsa. Ugy itt, valamint Ó-Becsén is hidfők épitését tervelik, de nem készülnek el vele.

A Bene hadosztálya az átjárások szemmeltartására maradt Perlasztól Pancsováig felállitva s a Kmetty hadtestéhez osztatott. Perlaszt erős csapat tartotta megszállva, Derra vezérlete alatt, Aradáczot valamivel gyöngébb.

A Tisza mindennemű járműve részint megsemmisittetett, részint a balpartra hurczoltatott.«

Midőn a fővezérséget átvettem, a közvetlen alám rendelt magyar haderő a következőkből állott:

Wysocki-Dessewffy hadtest .	10,000 ember,
Guyon hadosztály (régi katonák) .	5,000 »
Monti ezredes olasz legiója . . .	1,600 »
a lengyel legió	2,600 »
összesen :	19,200 ember.

Ezen csapatok, bár általán véve nem is szolgált katonák, mindamellett legalább jól fegyverzettek s felszereltek valának; e számban 3000 lovas, azaz 2000 huszár, 600 lengyel s 400 olasz (Kresz cs. ezredből) is benfoglaltatott.

Az itt elősorolt csapatokon kivül felemlitendő még a volt Perczel-hadtest 15,000 embere, kik azonban — miként már emlitettem — tulajdonkép csak vékony lándzsával fegyverzett ujonczok voltak. 10,000 ember közülök Gaál ezredes parancsnoksága alatt Szegeden, 5000 pedig Vásárhelyen táborozott; azonban ez utóbbiak Schlick közeledtének hallatára visszavonultak Makóra. Egészben véve tehát valamivel felül a 35,000-en; a tüzérség 87 ágyuval, köztök 5 tizennyolcz-fontossal rendelkezett.

Az elkülönitett hadtestek közül 7000 emberrel s 28 ágyuval Kmetty Török-Becsénél állott. Guyon hadosztályának egy része Csóka környékén, Zenta átellenében volt. Pancsován a cseh származásu Kollmann ezredes állott 4000 gyalog emberével, kik a szerb-török határ mentében képeztek zárvonalat. Az oláh-bánáti határvidéken, Orsova és Karánsebes között mintegy 3000 ember volt széthelyezve a lappangó fölkelés elfojtására. A Rukavina császári tábornok által makacsul védelmezett Temesvár alatt Vécsey tábornok 10,000 harczosból s az ostromló telepen kivül még 40 ágyuval rendelkező ostromló hada állott. Végre Vetter altábornagy bácskai hadserege — hivatalos kimutatás szerint — több mint 40,000 embert számlált.

E körülmény arra birt, hogy a Beodrán táborozó Vettert megkeressem, miszerint nehány mozgositható zászlóaljjal Török-Becse felé közeledném. Ugyanis a hadmüveletet minél továbbra huzandó, Szeged odahagyása után partot akartam változtatni, hogy a Tisza jobbpartján az osztrákok szárnya ellen tüntessek. E végből küldém Nemegyay alezredest is nehány komp- és tutajjal a Tiszán Becse-felé, hogy ott hidat rögtönözzön. De szándokom mindjárt kezdetben meghiusult. Tartós déli szél akadályozta a Tissza különben is lassu folyása miatt alig haladható járműveket a lemenetelben; e mellett azt is jelentették, hogy Jellasics hadtestének elővéde már is elérte a Tisza balpartját s igy a hidverés sikerére alig lehete gondolni.

Jellacics hadtestének ezen gyors közeledése annál inkább Szeged odahagyására birt, mivel Schlick is már Makó felé előnyomulóban volt, s igy a visszavonulás kétségessé válhatott volna rám nézve.

A Bácskába tört horvát-hadtest gazdálkodásáról szomoru hirek érkeztek. A csapatok a föld szegény népét lakoltatták azért, a mit Kossuth vétett. Fél éve — 1848 végén — a horvátok betörése s a Balaton hosszában előnyomulásuk alkalmából Kossuth egy kiáltyányt tett közzé, mely minden idők politikiai okiratai között nehezen leli meg párját.

Ezen kiáltvány a következő :

»Mint jós szólok hozzátok, hazámfiai! szegény, elárult magyarok! Már hét éve megjósoltam, s most önmagamtól borzadok — látva, hogy minden, de minden borzasztón beteljesedett!

Minden, de minden szavam beteljesedett egész ama férfiu borzasztó betegségéig, kinek emlékéhez sok érdem fűződik, s kinek szellemi halála mély fájdalommal tölti el az ember kebelét.

Amit a monarchiáról, a magyar aristokratiáról s Horvátországról megjósoltam, mind teljesedésbe ment; teljesedésbe menend az is, amit a dynastiáról jósoltam.

Borzadok magamtól s ugy vagyok, mintha a fatum könyve volna nyitva szemeim előtt, s hasztalan hunyom be szemeimet előtte, a világosság átczikáz lelkemen, mint villám a sötétségen.

A kényszerüség ösztönének engedve, ismét jóslatot mondok. Halljátok, hazámfiai! az örökkévaló isten nem nyilatkozik egyes csodákban, hanem általános törvényekben.

Az isten örök törvénye ez : aki magamagát elhagyja, azt az isten is elhagyta.

Örök törvény, hogy a ki magamagán segit, azt megsegiti az isten.

Örök törvény, hogy a hitszegés önmagát bünteti meg végeredményében.

Az isten törvénye, hogy aki a hitszegésnek, jogtalanságnak szolgája, az maga segiti az igazságosságot győzelemre.

A világegyetem ezen örök törvényeire támaszkodva — esküszöm, hogy jóslatom beteljesedik. Jóslatom pedig az :

Jellacics beütéséből Magyarországba, ennek szabadsága fog következni!

Szegény, hitszegőn elárult magyar hazánk szent nevében kérlek titeket, higyjetek jóslatomban s teljesedni fog az.

Miben áll ezen Jellacics hatalma?

Csekély, 60—70,000 emberből álló anyagi hatalom az, mely pillanat alatt nagygyá fejlődhetik, mivel a határőrvidék szervezeténél fogva 30,000 fegyverest készen talál.

De hát mi van mögötte? Mire támaszkodik? Hol a nemzet, mely őt az igazügy lelkesedésével támogatná?

Sehol — sehol!

Egy oly sereg pusztithat s legyőzhet minket, hanem a győzelmet fölhasználni nem képes.

Batu khán százezrekkel árasztotta el hazánkat. Késedelmezett, de végre mégis távoznia kellett.

Az ilyes hadmenet legföljebb sáskasereghez hasonlitható. A sáskasereg mindig előbbre nyomul, de folyvást fogy, mig végtére elvész.

Mennél tovább nyomul **Jellacics** a nép között, ann bizonyosabb, hogy egy sem fogja közülök a Száva vizét viszontlátni. Nekünk csak akarnunk kell s elegen vagyunk, hogy kövekkel dobáljuk agyon egész seregét.

Mi történik majd azután, erről beszélni fogunk annak idején. Nem érdemelné a magyar, hogy az isten napja süssön reá, ha reggeli első s esteli utolsó gondolatja ez nem volna: a gyáva hitszegés és ocsmány árulás emléke, melyeknél fogva oly példátlan aláválósággal összeesküdtek a magyar kiirtására az élők sorából.

A magyarnak tehát csak két teendője van. Az egyik: **hogy a tömeg fölkeljen s az ellenséget, aki a haza földjére lépett, elnyomja.** A másik: **hogy emlékezzék.** Ha a magyarok e két dolgot nem tennék, ugy gyáva, nyomorult nép, melynek neve a történelemben egyenértelmü lesz a gyalázat és aláválóság nevével; akkor a magyarok nyomorult, gyáva nép, mely beszennyezte ősei szent emlékét, melyről az örökké való isten azt fogja mondani: Bánom, hogy e népet teremtettem. Akkor a magyarok oly isten-átkozta nép, melytől a levegő is megtagadja éltető erejét, melynek kezei alatt az áldás-teljes termőföld homok pusztasággá változik s közeledésére a szomjatoltó forrás kiapadt; hontalanul fog a magyar a földön szerteszét bolyongni, hasztalan fog könyörületességért s az alamizsna száraz kenyerreéért esdeni, nem alamizsnát nyujtani, hanem arczúl fogja csapni az idegen nemzedék, mely a magyart saját hazajában koldussá teendi, kit bár mely gazember, mint egy gazdátlan ebet büntetlenül megölhet; hasonló lesz az indiai Páriához, kire ebet uszitanak, hiába forduland a válláshoz, az sem nyujt vigaszt számára. Isten, kinek alkotott művét gyáván porba tiporta, nem bocsátja meg vétkét sem ezen, sem a tulvilágon. A leányzó, kihez majd szemeit emeli, seprővel üzi el a küszöbről, mint a rühös állatot; hitvese megvetéssel köp a szemei közé, a gyermek első szava átok lesz saját apja ellen.

Borzasztó, borzasztó! Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékére esküszöm, hogy igy lesz, ha a magyar nemzet oly gyáva, hogy tömegestől föl nem kel Jellasics szolgahadait, a szerb rablókat és minden árulót, ki karját meri emelni a magyar ellen : összezuzni, miként a fergeteg az utjába akadt szalmakévét s ha oly gyáva lesz a magyar nemzet, hogy széttiporva ellenségeit, meg tudna bocsátani vagy csak feledni is az árulókat és árulást.

Nem, nem! ezt a magyar nem fogja tenni, nem teheti! s legyen átkozott, ha mégis tenné!

Azért mondom, hogy Jellasics betöréséből Magyarországba, ennek szabadsága fog következni.

Először győzni; azután számolni! Ez a feladat.

Fegyverre tehát, fegyverre a ki férfiu!

Az asszonyok pedig Veszprém és Fehérvár között egy óriási sirt ássanak, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet — vagy ellenségeinket temessük; s melyen vagy a magyar név gyalázat-oszlopa álland ily fölirattal : Igy bünteti isten a gyávaságot, vagy álland a szabadság örökké zöld fája, melynek lombjai közül isten szava szóland, miként Mózeshez az égő bokorból : A hely, melyen állasz — szent, igy jutalmazom a bátorságot! szabadság, dicsőség, jólét és boldogság a magyarnak!

Fegyverre tehát magyar! életed-, becsületedért, hazádért, ősi tűzhelyedért, a földért, mely táplál, melyet arczod verejtékével miveltél s melyet most a hitszegők — szabadságod elrablóinak, a szerbeknek, illyreknek kezébe szolgáltatni, téged pedig saját hazádban bujdosóvá tenni akarnak, miként a temerini szegény magyarokat.

Fel, fel, fegyverre magyar! a ki a törvénynek nem engedelmeskedik, melyre a király is megesküdött, az — áruló; a ki pedig áruló, azt el kell fogni s a törvény kezébe szolgáltatni.

Hazánk — mindenünk! A haza megmentése első kötelességünk! A haza megmentésével magunkat mentjük meg.

A kinek egy faluban, egy megyében némi befolyása van — ragadjon zászlót! Ne halljunk más zenét Magyarhon területén, mint Rákóczy búskomor indulóját; gyüjtsön maga körül 10—20—50—100—1000 embert, ki mennyit képes s vigye Veszprém felé; Veszprém környékén gyüljön össze az egész magyar nép, mint összegyülend itéletnapján a föltámadott emberiség s rajta — az ellenre!

Énekeljétek ama szent zsolozsmát, melyet ismertek:

Tartsd meg isten országunkat,
Mi magyar hazánkat;
Rontsd meg mi ellenséginket
A kik üldöznek bennünket.

»Fel, fel! fegyverre!! velünk van isten és az igazság! —«

Háromnapi csata a Szeged és Szőreg közti gáton.

A császáriak összpontositott előnyomulása a szegedi elsánczolt tábor ellen, az előörsök összeütközése s a tett jelentésekből következtetve, nem szenvedett kétséget. A hirnökök tudositásai szerint a császári hadcsapatok előnyomulási iránya a következő volt: Az első hadtest Schlick alatt Vásárhelynek Makó-felé; a fősereg báró Haynau táborszernagy alatt Félegyházáról egyenesen Szeged irányában; Jellasics hadteste Zentának és Török-Kanizsának a hadsereg zöme felé. Elhatároztam tehát, Szegedet és a Tisza jobbpartját odahagyni, mielőtt a hadsereg visszavonulása fenyegetve volna.

Augusztus 1. az alkonyat beálltával már az utolsó magyar csapat is a Tisza balpartján volt. Ugyan e napon küldtem Nemegyay alezredest három zászlóaljjal s öt ágyuval Makó-felé a Maros-rév védelmére.

A hadsereg Szőregnél ütött tábort a szabadban; ugyanis e helységben egy csapatot sem lehetett elszállásolni, mert ez Perczel parancsára még marcziusban felperzseltetett. Még csak a lőszer-készlet számára sem találhattunk helyet, hova a szakadatlan eső elől rejthettük volna. Végre — hogy a romlástól megóvjuk, a templom egyik boltjába helyeztük el.

A szegedi lőporraktár felrobbanásáról a imént szóltam. A fenmaradt rész azonban csodálatos módon mentetett meg a romlástól. Midőn az épület a légbe repült egy helyre annyi föld omlott, hogy a tűz nem terjedhetett tovább. Több napig hamvadt az épület fája és senki nem merészelt közeledni a tűz helyéhez. A szegedi sánczok oda hagyásakor a Tisza jobbpartján egy 2 vadász-századból, 2 huszár-századból s 2 ágyuból álló utóvédet hagytam Jordán kapitány hazámfia alatt. Mielőtt ő szakaszával visszavonult volna, még egyszer kutatást rendelt ama szerencsétlen helyen s — ime gazdag, sértetlen lőkészletre akadt. Azonban sok nehézséggel járt a harczkészletek elszállitása. Végre sem maradt egyéb hátra, mint a rendelkezésre álló kevés paraszt járművet éjjel-nappal foglalkoztatni.

Augusztus 2. reggelén Jordán Zsigmond, ki a Tisza balpartján előörsöt képezett, az osztrák táborszemek közeledését jelenté, melylyel a magyar táborszemek már lövést is váltották. A helyszinére sietve, Jordán intézkedését, mely az ellen átkelését volt megakadályozandó, czélszerünek találtam. A Tisza balpartján lévő házak lehetővé tették, oly formán állitani fel ágyuit, hogy azoknak ki volt téve a tulsó part azon pontja, melyen az ellen átkelését eszközölni akarta; a vadászok a part hosszában egy kerti sövény mögé rejtőztek. Megigértem a kapitánynak, hogy éjszakára még egy zászlóalj gyalogságot 2 tizenkét-fontos ágyuval küldendek támogatására. Az ellen a védvár elé vonult egy ágyu-teleppel s kitünő állást foglalt, de mivel féltöltényü gránátaink a falról visszapatogva, az osztrák ágyuteleppben nagy kárt okoztak, nem sokára visszahuzódott.

A tábor odahagyása előtt minden hadtest-parancsnoknak megirtam, hogy minden osztály és dandár-parancsnokkal sátram előtt jelennének meg lóháton, déli 12 órakor, hogy további magoktartása végett parancsaimat végyék. Alig érkeztek meg az urak, máris élénk ágyuzás volt kivehető a Tisza felől. Egyszersmind az előörs parancsnokától jelentés érkezett, hogy az ellen komolyan hozzálátott az átkelés kierőszakolásához.

Azonnal az előörshöz lovagoltam a jelenlevő tábornokok és tisztek kiséretében. A Jordán kapitánynak igért segédzászlóalj épen megérkezőben volt, de csakhamar meggyőződtem róla, hogy az osztrákok átkelését megakadályozni akarni, hasztalan kisérlet, mert ezek az egész házsort lángba boritották, mely mögött vadászaink és a segédcsapatok állást foglaltak, ugy, hogy lövegeink is kénytelenek voltak feladni állásukat. A vadászok még egy kisérletet tettek, hogy a csolnakokon átkelő ellent háborgassák s a kiszállásban akadályozzák, hanem a sürü kartácszápor csakhamar szétriasztotta őket, számos közember és tiszt hátrahagyásával. A gyalogsági osztály-parancsnok halva maradt, Jordán nehéz sebet kapott s a huszár-századok lovainak közel egy negyede megöletett. Minden a hátrálásra gondolt, mely csakhamar rendetlen futássá változott; a futó gyalogcsapatok közepette gazdátlan, megvadult lovak száguldoztak s minden törekvésemnek a felbomlott rend helyreállitását illetőleg — az lett következménye, hogy a lovam megbokrosodott s magamnak is le kelle szálnom, hogy továbbjuthassak.

Az ellenség oly nagy tömeget szállitott át, hogy nem maradhatott kétségben egy komolyabb összeütközés bekövetkezése. Ezen bekövetkezendő ütközet szinhelyéül a Tisza balpartja és a Szőreg között elterülő sikságot választám, e sikságon mintegy $^3/_4$ mértföldnyi töltés fut a Marostól a Tisza-felé, melynek félhold alakja van. E töltésén már egy napal előbb készittettem állást 44 ágyu számára, melyek $^1/_3$ mértföldnyi térséget uraltak s bár mely pontot kereszttüzbe foghattak.

Azonban a töltés csak közepéig volt bevágva, ugy, hogy a tüzérlegénység még mindig erős védfal mögé rejtőzhetett. A gyalogság szorosan a gát mögött foglalt állást.

Miután az ellen ágyui még mindig élénken tüzeltek, ennélfogva jobbik szárnyam 24 ágyujával viszonoztottam a lövéseket. Egy óránál tovább tartott az ágyuzás a nélkül, hogy csapaitaink legkevésbbé is háborgattattak volna, fedett állásukban.

Este felé a jobbszárny parancsnoka, Lázár alezredes jött hozzám jelenteni, hogy az est beálltával támadást intézhessén hadosztalyával az ellenség azon része ellen, mely átkelt a Tisza balpartjára s melyet ezen véletlen megrohanás által a Tiszába lehetne ugrasztani. Igaz, hogy a nap folytában csak jelentéktelen haderőt szállithatott át az ellen, de mivel csapataink hangulatából nem remélhettem elegendő erélyességet, igy a megrohanásnak ellene nyilatkoztam. De Lázár alezredes egy vele jött őrnagy által támogatva kinyilatkoztatta, hogy a csapatok magok óhajtják az összeütközést s erre az engedelmet ohajtva várják. Ez reá birt, hogy a tervbe beleegyezzem.

A támadó oszlopok azonnal rendbe állottak s az est beálltával mozgásba hozattak. Én és Mészáros a jobbik szárnytól néztük az ütközet menetét. Igen rövid ideig tartott az. A magyar gyalogság az már első üdvlövések után futásnak eredett. Elébe mentem Lázárnak, ki ezen szavakkal fogadott: »Felsülés, altábornagy ur; gyalogságom felsült!« Nem is csodálkoztam rajta, mert e csapat még egyszer sem volt tüzben. Egyébiránt tudtam, hogy ha e fiatal emberek egyszer fejök körül süvölteni hallják az ellenséges golyókat, igen derék katonák válnak belőlök.

Egyuttal jelentették, hogy a Lázár kérelmét támogató őrnagy eltünt; eleinte holtnak tartottuk, később azonban kitünt, hogy már délelőtt eladta lovait s az összeütközés alatt — megszökött.

Az éjszaka csendességben mult el. De már pitymallatkor élénk ágyutüzelést kezdett az ellen jobbik szárnyunk ellen, melynél magam is jelen voltam. Nehány lépésnyire tőlem pattant szét egy gránátgolyó, melynek forgácsai három lovat sujtottak agyon. Ágyu-telepeink nem maradtak adósak a felelettel, rögtön tüzelni kezdtek.

A 10 óráig tartó ágyuzás alatt, melyben az osztrák tüzérség nem igen fukarkodott a lőkészletével, Vetter altábornagy futára érkezett Beodráról s most hallám először, hogy ez utóbbinak nincsenek csapatjai s hogy ezáltal combinatióim, miket Vetter haderejének közreműködésére alapitottam, semmivé lettek.

Az altábornagy roszallotta Szeged feladását. Ezen pont fontosságáról magam is meg voltam győződve, de miután tervem — Jellasics szétoszolva volt hadtestét megtámadni s megverni, — nem sikerült, lehetetlen volt Szegedet tovább is tartanom. A dolgok jelen állásából annak tudatára jutottam, hogy a parancsnokságom alatt álló hadsereg már egyedüli horgonya Magyarország reményének. Azért nagy sulyt kelle fektetnem e hadsereg kimélésére. Ha a Tisza jobbpartján maradok, ugy talán megakadályozhatom nehány napra Haynau táborszernagy átkelését, de csak is oly áldozat árán, mely semmi arányban nem lett volna az eredménynyel. Ellenben Szőregnél elfoglalt hadállásomon még mindig lehetséges volt az osztrákokat nehány napig feltartóztatni, a nélkül, hogy akár emberekben akár hadi készletben érezhető veszteséget szenvedtem volna. Mindenek előtt időt akartam nyerni, mert a növekedő hőséggel az ellenséges hadsereg betegeinek száma is kellett hogy növekedjék; továbbá csak vontatva akartam Temesvárhoz közeledni, hogy csak azon pillanatban érjek oda, melyben Görgey is elérheti Aradot.

Válaszomban ezen tényállást tudattam Vetter altábornagygyal — megjegyezvén, hogy az ő közlése, melynél fogva csupán 10 parancsőr-tiszttel rendelkezik, kik egész seregét képezik, — jelenlegi hadállásom feladására birt engem, nehogy a felbomlás veszélyének tegyem ki a hadsereget.

A vadász-csata végével következő intézkedést tettem : Nemegyay alezredes a következő nap, azaz augusztus 5. Makóról Bebára vonul dandárával s védállásba helyezi magát; a tartalékcsapat az est beálltával szinte oda rendeltetett; Kmetty tábornokot és Kollmann ezredest értesitettem, hogy Temesvár-felé vonulni szándokozom — fölszólitván őket, miszerint csapataikkal ugyan olyan irányt vegyenek s a vonulást ugy intézzék, hogy hadoszlopaik seregem zömével egy arányban nyomuljanak elő.

Azt mondám, hogy »fölszólitottam« ez urakat a fenérintett irány követésére; megparancsolni nem volt jogomban, mert a hadügyminiszter egyik iratában értésemre adatott, hogy e két hadosztály nem tartozik közvetlen parancsnokságom alá s azért, ha őket valamivel megbizni akarnám, előbb Vetter altábornagyhoz forduljak. Ez intézkedés csak is Vetter személye iránti tekintetből történhetett. De miután ez utóbbi arról értesitett, hogy mivel sem rendelkezik többé s Beodrát odahagyja, hogy a kormány székhelyére menjen, — a két hadtestet illetőleg nyilván a hadügyminiszteriumhoz kellett volna fordulnom. Ez lett volna a legjobb eszköz, az ellennek kezére dolgozni. Az öt órányira levő Kmetty helyett a 30 órányira levő kormányhoz kellett volna fordulnom! Ennélfogva a rövidebb utat választva, ama két urat magánuton szólitottam fel a tervben lévő hadmozdulatra.

Még a Temesvár-felé vonulásra nézve intézkedtem, azon rendeletett kaptam a kormánytól, hogy seregemből 12,000 embert kiszakasztva, a Maros jobbpartjára meneszszem a Schlick által fenyegetett mező-hegyesi ménes védelmére. Oly pillanatban, mely annyira szükségessé tette az összes haderő egyesitését, még a hadsereg elfecsérlését kivánják tőlem! természetes, hogy még választ sem adtam Kossuthnak ezen sajátságos rendeletre.

Az általam még augusztus 4. reggelén elfoglalt hadállásban, némi változtatásokat tettem. Az imént rajzolt gát felé egy másik is futott függőleges irányban, mely mintegy 500 lépésnyire terjedt a főgattól s kanyarulatot képezett a Maros-felé, mely kanyarulat 5—6 holdnyi területet zárt magába. A második, függőleges gátra 4—4 fontos lengyel ágyut vonattam 2 lengyel század fedezete alatt. Guyon hadosztályát, mely az ágyuzás tartama alatt a balszárny mögött, a nagy gát és Szőreg között táborozott, tartalék gyanánt 's az ellen lövéseinek volt kitéve, — előre, egész a gátig rendeltem. Ezen hadosztály ágyuit a már felállitottak mellé vonattam, ugy, hogy most az előbbinél még nagyobb térséget uraltam.

Az utóbbi napok nyomasztó, türhetetlen hevére tartós eső köszöntött be, melynek az idő jótékony meghültét köszönhettük. Az omlo zápor daczára szükségesnek láttam intézkedéseim részletes kivitelét személyesen vezetni, hogy minden harczra készen álljon.

Éjjeli 11 óra felé Lázár jött sátoromba azon jelentéssel, hogy egy altisztből s négy közemberből álló lengyel legióbeli őrjárat megszökött, ennélfogva a jelszó megváltóztassék. Én nem akartam beleegyezni, mert ismerem azon rendetlenségeket, miket az ilyes rendszabály könnyen idéz elő, azonban lóra ültem s minden őrszemen végig nyargaltam. Koromsötétség terült el a tábor felett, az eső szüntelen szakadt, a lovak gyakrán térden felől gázoltak a vizben. Attól tartva, hogy az előbb osztrák szolgálatban volt szökevények, kik mint hadifoglyok léptek a lengyel legióba, a magyar csapatok hadállását az ellennek elárulják s azt a tábor megrohanására birandják: azért Gaál ezredesnek megparancsolám, hogy 10,000 lándzsásával előnyomuljon s jobbik szárnyam mögött, vagy 400 lépésnyire a töltéstől hadoszlopba álljon. Ez éjjel magam is a hadoszlopnál maradtam s az ellen támadása esetére, egész a Tiszáig előnyomulni szándékoztam. De minden nyugodt maradt, csak az idő tombolt megszakadás nélkül.

Még viradat előtt vissza, Beba-felé inditattam Gaál seregét. Egyuttal valamennyi táborszemet is elrendeltem a gát mögül, mivel a lapos térség szabad kilátást engedett. Azon reményben, hogy e napon az osztrákok mihez sem fognak; az est beálltával észrevétlenül az egész sereggel Beba-felé nyomulni szándékoztam.

Reggeli 7 óra tájban megszünt az eső s a nyári nap sugarainak végre sikerült a felhőkön győzedelmesen át törni.

Rögtön ágyudörgés hangzott fel. Hallgatódzom: nyilván saját ágyuim hallatják magukat. Mivel hamarjában nem kaphattam lovat, gyalog siettem a jobbszárny felé, Lázár hadosztályához, Lázár, épen szembe jött velem, gyorsan fölmentünk a gátra. Igen csodálatos látvány tárult szemünk elé. Egy ellenséges gyalog hadoszlop, legalább is egy dandár, épen előnyomulóban volt a gát felé vezető országuton; a zászlóaljak közepén sárga-fekete zaszlókat lobogtatott a reggeli szellő s a hadoszlopok élén az ezred zenészei vonultak zajosan, mintha diszszemlére menének. Ágyutelepeink azonban jól czélozva, csak hamar hátrálásra kényszeritették a dandárt, mire az, egy házsor mögé menekült. Mivel nem volt szándokom ütközetbe bocsátkozni, tehát megszüntettem az ágyuzást. Negyedóra mulva egy ellenséges tábornokot vettünk észre; számos tiszt kiséretében, a város szélső házainál megállapodott a csapat, mig a lováról leszállott tábornok egy oriás háromszinü zászlót lobogtató ember kiséretében a töltés felé közeledett. Vajjon a felénk lobogtatott zászló jeladás volt-e az alkudozásra? én nem tudtam s nem is törődtem vele sokat. De csakhamar egy császári tiszt lovagolt huszonötödmagával a gát felé s távcsővével nyilván hadállásunk kikémlelése végett sokat bibelődött, miért is ágyuink egyike tüzet adott e csoportra s szétszorva, a városba vissza kényszeritette azt.

Rövid vártatra, ugy 10 óra felé az ellenség ágyuzni kezdett a töltés felé, mire én 24 ágyuval válaszoltattam, de csak azért, hogy megmutassam az osztrákoknak, miszerint készen állunk.

Délfelé elnémult a dörgés s világosan ki lehetett venni, hogy több ágyutelep, orosz gyalogság és lovasság vonul a Tisza mentében balszárnyunk felé. Egy a töltés előtt elterülő ligettel szemközt foglaltak ez ellenséges szakaszok állást. A bekövetkezhető támadás megakadályozása végett, mindenekelőtt a rendelkezésemre álló összes lovasságot a jobbszárny mögül s a Maros melől Szőregre, a balszárny azaz Guyon hadosztálya mögé rendeltem. A gát és a helység között elterülő sikság sokat igért ezen tartaléklovasság alkalmazásának.

Az ellenséges hadcsapatok összpontositása balszárnyunk átellenében arra birt engem, hogy a lovasság felét s egy lovaságyutelepet Dessewffy parancsnoksága alatt (kihez mint önkénytes, Mészáros tábornok is csatlakozott) előre küldjem, mig a másik felét hasonlag egy ágyuteleppel Zámoyszki ezredes alatt tartaléknak hagyjam. E pillanatban — délután 3 órakor — az ellen élénk ágyuzást kezdett a Tisza jobbpartjáról, melynek védelme alatt Szeged külvárosából sürü gyalog-tömegek tolongtak kifelé. Tüzéreim különösen e csapatokat vették czélba, melyek mögött csak hamar számos ágyutelep törtetett előre s fedezetlen voltuk daczára egész kartács-távolságra közeledtek a gát felé, mit magam is csodáltam. Csak hamar 80 ágyuból álló vonal képződött a gáttal szemben — iszonyu golyózáporral halmozva el ez utóbbit. A legénység ugyan védve volt a vastag töltés által, hanem annál érzékenyebben szenvedtek a háttérben álló ágyu-fogatok a targonczákkal; számtalan ló öletett meg s csak a legnagyobb szigor volt képes maradásra birni a kocsis-legénységet. Én a gáttal párhuzamos vonalban akartam fölállitani a fogatokat; azonban ez ismét rendetlenséget okozott a gyalogság soraiban, úgy, hogy a targonczákat előbbi helyzetökben kellett meghagynom.

Azon közben a jobbszárnyon nöttönnőtt a veszedelem. Az itt fölállitott lengyel tüzérség tovább nem tarthatta magát, mert háromfelől lövöldöztek reá : a Maros jobbpartjáról, s Szeged külvárosa két pontjáról. Két órai ágyuzás után — 5 óra felé — mikor a 4 löveg egyike tönkre volt téve, a fél ágyu-telep odahagyta állását, melyet rögtön elfoglalt s jobb szárnyunk felé heves tüzelést kezdett az ellen. Ez a Lázár hadosztálya telepét arra birta, hogy ágyuit feltargonczázza s Zámoyszki ezredes tartalék-lovasságához vissza huzódjék. A kartács-tüzbe vett gyalogság pedig vállra vetve fegyverét, gyors lépésben, mindamellett szép rendben, hátrált a gát hosszában a balszárny felé.

Mig a jobb szárny zászlóaljai elléptettek előttem, jobbik karomba lövést kaptam, a mi egyébiránt, sebem bekötöztetése után, nem akadályozott, hogy a parancsnokságot tovább is magam vigyem.

Az osztrákok fölbátoritva a jobbszárnyunknál tapasztalt szünetelés által, most hadoszlopokban nyomultak elő a gát felé. Zámoyszki ezredes a veszély láttára azonnal elővezeté a kéznél levő ágyutelepet s kartács távolságra, jól czélzott tüzet szórt az ellen csapatjaira, kik rögtön felhagytak az előnyomulás további kisérletével; csak a sorban felvontatott ágyutelep maradt helyén. Én a gyalogság sorlövései által akartam a tüzérlegénységet hátrálásra kényszeriteni; azonban a mi embereink, a pusztitó kartács-zápor által megfélemlitve, — a tisztek kiáltásai daczára sem voltak rá birhatók, hogy fejöket a gát gerinczén felől emeljék s czélozzanak; csak a levegőbe pufogtak.

Ez eredménytelen csatározás, továbbá az ellen szüntelen előnyomulása balszárnyunk felé, hol néhány óráig Desseffy az ő tüzérsége- és lovasságával vitézül harczolt, tovább azonban az osztrákok és oroszok tulnyomó erejének ellent nem állhatott, — komolyan kelle gondolnom az általános visszavonulásra. A három napi csata, hiányos élelmezés, szünetnélküli szolgálat s az időjárás kellemetlensége által elcsigázott csapatok mivolta korántsem volt olyan, hogy az ellen részéről most szándokolt szurony-támadás bevárásától jót lehetett volna reményleni.

Kiadtam tehát a visszavonulásra a parancsot, az ágyutelepek és zászlóaljak egész homlokzatukkal Zámoyszki ezredes tartalék-csapatai mögött haladtak. Alig takarodtunk el a gáttól, rögtön megszünt a császáriak tüzelése is s a szél szárnyain átjövő dobpergés hirdeté, hogy az ostromló hadoszlopok előnyomulóban vannak.

Vagy 80 lépésnyire a gáttól megállapodtam törzs-tiszteimmel, hogy a csapatok visszavonulását rendben tartsam. Ez utóbbiak már túl voltak az ellenség lőtávolán s épen követni akarám őket; azonban nem tehettem, hogy előbb még egy pilanatot ne vessek az ember- és lóhulláktól fedett csatatérré s vissza ne tekintsek. Hosszú fekete vonalként terült el a gát, még egy ellenség sem mutatkozott rajta, de ime! e pilanatban több portyázó alak tünik fel, — megforditjuk lovainkat, de már késő! ropog a sorlövés, sistergő golyok szelik át a levegőt, lovam halálosan találva ágaskodik, felbukik s — engem vérző teteme alá temet.

Burkhardt hadsegédem jött legelőbb segélyemre; felemelé a lovat s én gyorsan talpra állottam; az esés következtében eloldózott a kötelék ugy, hogy jobb karóm sebe megujult, fájdalmat okozott. Egy angol, a ki az ütközet tétlen szemlélője volt, készségesen támogatta hadsegédemet.

Mintegy 100 lépést haladtam gyalog; azon reményben, hogy saját lovat kapok, Burkhardt lovát vonakodtam elfogadni. De mivel az ellenség csapatjai üldözőbe vettek bennünket, nem maradt egyéb hátra, mint hogy hadsegédem ajánlatát elfogadjam.

Ezalatt mindinkább közeledett az alkony. Beba volt az összes csapatok gyülekezési pontjául kitüzve s ez irányban történt egész rendben a visszavonulás. Zamoyszki tartalék lovasságának nehány csapata küldetett szét az elszéledt legénység fölkeresése- és utbaigazitására.

Már ejfél volt, midőn az utolsó lovascsapattal a faluba értem. Az ellen épen nem üldözött bennünket. Csak a balszárnyon kisérté meg Dessewffy üldözését, azonban Poninski ezredes lengyel dzsidásai közbelépésére teljesen fölhagyott szándokával. Ezen csiny alkalmával a szerencsétlen herczeg Woroniecki őrnagy, ki vakmerően tört egy császári dzsidás-század közé, — fogságba esett. Két hónappal később Woroniecki herczeg, kit barátjai joggal neveztek »chevalier sans peur et sans reproche«-nak, Budapesten és pedig bitófán végzé ifju életét Haynau parancsára. »Ez földi sorsa a szépnek....«

A sereg Bébáról Temesvárra vonul augusztus 6—8. napján.

Az éjet csendben töltöttük el Bébán. Még szürkület előtt a társzekerek s a nehéz tüzérség Ó-Besenyőre indíttattak; a csapatok nehány órával később keltek utra, magam pedig a lovassággal s 5 ütegből álló utóvéddel hagytam el a helységet. Az indulás minden csapatnál a balszárnyon kezdődött, hogy megtámadás esetére annál könnyebben kibontakozhassanak; nem volt ugyanis lehetetlen, hogy Jellasics hadtestének előcsapata az akkor megapadt Tiszát átlépte légyen s balszárnyunkat fenyegesse. Azonban háboritlanul elértük Bessenyőt, hol a csapatok nagyobb pihenőt tartottak. Csakhogy alig láttunk a főzéshez, máris mutatkoztak az osztrák elővéd hadoszlopai. A tábor tehát odahagyatott: a társzekerek, a nehéz tüzérség, gyalogság tovább vonultak Kis-Terenyő felé, Dessewffy pedig a lovassággal s a mellé osztott ütegekkel védelmi állást foglalt Bessenyőnél. Hogy a gyorsan előnyomuló ellent föltartóztassam s csapatainknak rendes visszavonulásra időt engedjek, három üteggel tüzelést parancsoltam s a lovasságot két csatarendbe állitottam. Komoly támadásra az ellennek nem volt bátorsága, s lovasságunk lassú csapatonkénti visszavonulásának köszönhető a hadsereg zöme, hogy este háboritlanul ért Bán-Komlósra. Az erőltetett menet daczára, melyet a sereg e napon tett, sem fordultak elő betegségi esetek. Én tulajdonképen nem biztam a csapatokban, hogy e napon elérjék Bán-Komlóst s Kis-Terenyőnél akartam tábort ütni. Mig én az utóvédnél időztem, a csapatok önkénytesen tovább vonultak, ami teljesen kedvem szerint történt. A lovassággal Kis-Terenyő előtt foglaltattam állást s magában a helységben két felső-magyarországi guerilla-század helyezkedett el. Alighogy ez megtörtént, már is jellentették az ellen közeledését. Gyorsan rakásra hordattam a helységben találtató minden szalmát s az utczán felgyujtatva két üteggel élénk tüzelést kezdettem. Az ellen csakugyan félre vezettetett. Sokat tehetett e részben az eső is, mely a füstöt alányomta s ez által az est homályában lehetetlené tett minden kilátást az ellen részéről. Nyilván azt hitte, hogy az egész magyar hadsereggel áll szemben, erősitésre várt tehát, kegyetlenül bombáztatta a megnem szállt helységet; nagy mérvü támadási előkészületeket tett, mialatt én a huszárokkal békében elvonultam s akadálytalanul a hadsereghez Komlósra érkeztem. Mint később megtudtuk, az ellen egy óra mulva — midőn már egy magyar katona sem volt a helységben, összpontositott támadást intézett, vélt táborunk ellen.

Csak Komlóson sikerült jól beköttetni karom sebét. Szerencse, hogy nem volt életveszélyes.

A továbbvonulás többféle akadályok s más okoknál fogva a következő napon halogattatott. A bánáti kövér talaj a tartós eső által egészen fölázott s a parasztszekerek és uri fogatok számtalan volta — terhelve az inkább Jellasics horvát hordái, mintsem a császári csapatok elől menekülő családokkal — Komlóson a sereg előnyomulásában nagy zavart idézett elő. Nincs semmi bonyolódottabb egy megbomlott szekér csapatnál. Minden erőlködésünk daczára sem haladhattunk e napon az az augusztus 7. Csatádnál tovább.

A tűz már vigan pattogott a bográcsok alatt, midőn a másfél mértföldnyire fekvő Hatzfeldről egy őrszem érkezett hozzám

Kmetty levelével. Végre valahára tudósitás Kmettytől! Mohón törtem fel a levelet s kiértettem belőle, hogy Kmetty Jellasics előcsapatának nyugtalanitása daczára, készségesen támogatott hadmozdulataimban. Azonnal válaszoltam, hogy a csapatok étkezése után rögtön ide hagyom Csatádot — mely hihetőleg még ma éretik el Haynau táborszernagy előnyomuló csapatai által; innen Kis-Becskerekre vonulok s azért arra kérem Kmettyt, tenne még ez éjjel egy oldalmozdulatot Csatád felé, hogy az osztrákokat felriassza s jobbszárnyuk fenyegetése által óvatosabb előnyomulásra kényszeritse.

Alig hogy az őrjáratot elbocsátottam s egy más levelet irtam gróf Vécsey tábornok, a temesvári ostromló sereg parancsnoka számára — arra kérvén, hogy a hadtestével egyesülendő magyar hadsereg élelméről gondoskodnék, — midőn futár érkezett Aradról azon parancscsal, hogy az egész sereget gyors menetekben haladéktalan oda vezessem. A rendeletet Aulich tábornok s hadügyminiszter s maga Kossuth irta alá, kinek rendeletéből a néhány napja Lugosra szállitott bankjegynyomda, minden készpénz, arany és ezüst-készlettel együtt ismét visszaszállitatott Aradra. Mint később hallám az Aradról nem rég Temesvárra szállitott nehéz ostrom-üteg is ugyanoda vitetett vissza. Hasztalan volt minden törekvésem ezen rejtélyes intézkedések megfejtésére; az egészben Görgey befolyását láttam. Ez utóbbi ellene volt az általam megpenditett azon eszmének, hogy minden rendelkezhető magyar haderőt Erdélyben egyesitsünk, a talaj mivoltánál fogva védelmi állást foglaljunk s a támadásra alkalmas időt bevárjuk. Ez lett volna még az egyedüli s végső lehetőség, hogy időt nyerjünk s a magyar ügyet megmentsük.

Ha a kormány parancsát végrehajtottam volna, ugy nem csak hogy Kmetty, Kollmann portyázó csapatai, Vécsey hadteste s a határőrvidéken találtató csapatok a hadseregtől elvágattak s az ellennek martalékul esnek, — hanem a fősereg helyzete is Aradnál válságossá lett volna, mivel az osztrákok a Maros balpartjának uraivá lesznek, Schlick pedig a jobbparton az orosz fősereggel egyesül s ez által az én hadseregemet is ugyanazon sors éri, mely Görgey seregét érte Világosnál.

Nem törődve a kapott parancscsal — szállás-mesteremet Kis-Becskerekre küldém, hogy a délután indulandó sereg számára szállásról gondoskodjék. A lovasság s egy üteg Dessewffy parancsnoksága alatt, képezte most is a hátvédet.

Mihelyt a gyalogság elhagyta Csatádot, magam is utnak indultam a tisztikarral. De még 500 lépésre sem távoztunk a helységtől, midőn egyszerre a Csatádtól délnyugatra felállitott hátvéd nagy zajjal törtetett felénk. Azonnal felismertem, hogy Dessewffy huszárai üldözőbe vétettek.

A legnagyobb veszedelemnek voltunk kitéve, ha az ellenséges lovasság a gyalogságot lepi meg előnyomulásában, akkor a zavar elkerülhetlen. Szerencsére a legközelebbi három zászlóalj, utasitásom következtében, balra kanyarodott s a közel szántóföldeken gyorsan csatarendbe állott, mig a többi zászlóaljak fokozatos tömböket képeztek amazok háta mögött. Rendetlen futásban vágtattak el a huszárok a gyalogság homlokzata előtt, hogy annak háta mögött ismét rendbe álljanak. Zárt és gyors ügetésben nyomban követték őket az osztrák lovas-csapatok, hanem huszáraink elvágtatása után zászlóaljaink sorlövései meghökkentették s csakhamar hátrálásra kényszeritették őket. E közben egy ellenséges üteg is letargonczáztatott s tüzelést kezdett ellenünk, melynek tüzéreink hathatós eredménynyel feleltek meg. Általában minden kiállott fáradalmak daczára, oly fegyelmet és nyugalmat mutattak a csapatok, milyet csak hosszabb gyakorlat és iskolázottság eredményezhet s mely fiatal, gyakorlatlan emberekből is hasznavehető katonát szokott képezni. Néhány zászlóalj, köztük az olasz legio, mely a mai napon sok hidegvérűséget és bátorságot mutatott, — oly szabatossággal képezett négyszögöt, mint akár csak a gyakorlat alkalmával.

Mintegy másfélóra hosszáig tartott az ütközet. Midőn a mindig visszavetett ellenséges szakaszok már nem mertek támadni s ütegeik is csak mérsékelten tüzeltek, parancsot adtam a lassankénti visszavonulásra, illetőleg Kis-Becskerek-felé nyomulásra, ahol háboritlanul meg is érkeztünk. A csatádi ütközet két jeles tisztünk életébe került: ezek egyike Schwarzenberg huszár-százados 11 lándzsaszurás következtében, másika Lukácsi tüzér-százados ép azon pillanatban, midőn visszavonulásra intém, egy ágyu golyótól találva maradt a csatatéren.

Kis-Becskerekhez közeledve négy törzstiszt lovagolt előmbe, kik Vécsey tábornok nevében és megbizásából üdvözöltek — azt jelentvén, hogy a csapatok élelmezése tekintetében, minden előkészület megtétetett.

Éjjeli 12 órakor még iróasztalomnál dolgozva — hallám a temesvári ostrom-ütegek dörgését.

Épen leakartam nyugodni, midőn egy huszár őrjárat Kmetty feleletét hozta. Azt irá, hogy Csatád felé nem kanyarodhatik az ellen megrettentésére, mivel Jellasics előcsapata szüntelen háborgatják. Levelét azon kérelemmel végzé, hogy őt az ő hadosztályával parancsnokságom alá fogadnám, mert elszigetelt állásában jó formán nem tudja, hova tartozik s mihez fogjon. Erre azt válaszoltam neki, hogy a következő napon, augusztus 9. Temesvárnál egyesüljön velem.

Az augusztus 8. és 9. közti éjjel a magyar hadsereg következő állást foglalt:

A sereg zöme a helység észak-nyugati oldalánál táborozott; balról Wepler alezredes csatlakozott hozzá 7 huszárszázaddal s egy üteggel; a szeged-temesvári országuton Guyon hadosztálya foglalt állást; ettől jobbra a lengyel legió gyalogsága, az egykori Wysocki-Dessewffy hadtestnek Jaswitz és Lázár hadosztályai, azon kivül Gaál ezredes lándzsásai; végre ez utóbbi előtt Dessewffy összes lovassága. Igy tehát legjobb csapataim a balszárnyon voltak, ahol legginkább kelle összeütközésre számitanom. Elővédül Csatád felé 2 lovas-század s két üteg volt felállitva.

A temesvári csata augusztus 9.

Augusztus 9. a nap sugarai alig törhettek át a sötét felhőkön, hogy a magyar nép történetének egyik legemlékezetesebb s eseményteljesebb napját megvilágositsák.

A viradat első órája ismét dolgozó asztalomnál talált. A kormányt tudósitottam Kmetty hadosztályának parancsnokságom alá helyezéséről. De alig indult el a parancs-őrtiszt Aradra, már is a kormány azon rendeletét hozták, mely Kmetty valamint Kollmann csapatait hadseregemhez csatolja. Az elfogulatlan olvasó nem ok nélkül kérdezi : minek biztak meg az összes magyar csapatok főparancsnokságával, ha később mégis ily utólagos intézkedéseket láttak szükségesnek.

Kis-Becskereken először vettem szabadságot a hadügyminiszterium közbejötte nélkül az előléptetés jogának gyakorlására; első hadsegédem, Katona őrnagy a hadmenetek alatt és összeütközések alkalmával oly kitünő szolgálatokat tett s oly fáradhatatlan, áldozatkész tevékenységet fejtett ki, hogy hadparancsnok létemre feljogositva éreztem magamat — ezen jeles tisztnek az alezredesi czimet s a magyar katonai érdemrendet adományozni; az e részben kiadott hadparancsomban Jordán, Zsigmond kapitányt is hasonló érdemjel-kitüntetésben részesitettem, ki nem kevésbbé érdemesitette magát az őrnagyi rangra kinek előléptetését azonban szándékkal mellőztem, nehogy hazámfia kitüntetéseért a részrehajlás szinében tünjek fel.

Augusztus 9-ére kiadott napi parancsom értelmében Temesvár felé vonulásunk a jobbszárnynál vette kezdetét. Gaál ezredes hadteste hagyja el mindenekelőtt a tábort s megkerüli Becskereket olyformán, hogy a helység jobbfelől marad; majd az országut felé kanyarodik, mintegy 600 lépésnyire Becskerektől, a homlokzatot rendbe hozza s balszárnyát az országutra támasztja. Ezen hadtesthez csatlakozik Lázár és Jaswitz hadosztálya s amannak jobbszárnyánál arczvonalat képez. A lengyel legió s Guyon hadosztálya Kis-Becskereken vonul keresztül s Gaál hadtesténél oly formán fejlődik ki, hogy jobbik szárnya az országutra támaszkodjék. A jobbszárny lovassága Dessewffy alatt a gyalogságot követve, a helység mögött vonul el s a legszélső jobbszárnyat alkotja; Wepler alezredes ellenben a falut megkerüli s Guyon hadosztálya mögött mint szélső balszárny foglal állást. Ezen parancs végrehajtása azonban egy külön meghagyástól föltételeztetett, melyet minden egyes osztályparancsnokkal külön parancsőrtiszt utján akartam tudatni.

Kevéssel 7 óra után több ágyu golyó esett le az elővéd közelében. Ez arra határozott engem, hogy a Guyon hadosztálya elé lovagoljak s a további jelentéseket bevárjam. A jelentéktelen csetepaté mintegy félóráig tartott, a nélkül hogy a visszavonulásra, illetőleg fentebb érintett rendeletem végrehajtására parancsot adtam volna. Ez a parancsnokkokal azt sejtette, hogy az én szándokom ez állásban megütközni — a mi távol volt tőlem; a továbbvonulási parancscsal csak azért késtem, hogy a csapatba hidegvért öntsek s őket azon hiedelemtől megfoszszam, mintha a magyar seregnek mindjárt az első ágyulövésre kereket oldania kellene.

Guyon tábornok tehát hozzám lovagolt s franczia nyelven arra kért, hogy az isten szerelmeért ne fogadjak el csatát, mert az elfáradt, azon felül e napon roszul élelmezett csapatok teljességgel harczképtelenek; azt is közlé velem, hogy a Turszki zászlóaljánál összeesküvésnek jött nyomára, melynek czélja, legközelebbi alkalommal átszökni az osztrákokhoz. Ennek bizonyságául ama zászlóalj három emberét vezetteté elő, kik éjjel az előörsökön átlopódzni s szökni akartak s kiket Guyon elrettentő példának okáért a homlokzat előtt főbe lövetni ohajtott. Én azonban ellent mondtam, nem akarván, hogy a szegény, kiéhezett három ember e demoralizació áldozatjává legyen, melynek tulajdonképi oka a kormány-intézkedésekben volt keresendő. Föltártam előttük büntettök nagyságát, de — miután megigérték, hogy a gyalázatot vitéz magukviselete által lemossák magukról — megengedtem fegyvereik visszaadatását. Majd a csapatokhoz fordultam, felszólitva őket: ne esnének kétségbe s legyenek meggyőződve, hogy két óra mulva segitve lesz az élelmi szerek hiányán.

Csak most adtam parancsot a már ismételve emlitett intézkedéseim végrehajtására.

Az egész majdnem végre volt hajtva, midőn a hátvéd utolsó csapataival magam is elindultam. Kis-Becskerekből kiérve, azt tapasztalám, hogy az intézkedésekbe egy hiba csuszott. Ugyanis én a térkép szerint terveztem s ime most láttam, hogy a Becskerekről Temesvárra vezető országut tévesen van oda rajzolva, a helységen tul, t. i. az ut egyfelől Temesvár, másfelől pedig Szt.-András, Véga és Arad felé ágazik; a térképen ez utóbbi ág nem volt fölvéve, hihetőleg mivel nem országut, hanem csak nem régiben keletkezett, rosz karban tartott mellék ut volt. Ezen aradi utat az utolsó hetekben oly sokat használták, hogy egészen simának és szélesnek látszot s Gaál ezredes azon országutnak tartott, melyre balszárnyának kell támaszkodnia; a falun átvonuló csapatok ellenben parancsszerüen a temesvári országutra támaszkodtak jobbszárnyukkal, — miáltal a központban nagy hézag támadt.

A jobbszárny parancsnoka, Zámoyszki ezredes ismerte intézkedésemet a velem folytatott beszélgetésből s szinte észrevevé a hibát. Ez utóbbinak helyreigazitása csak egy szárnymozdulat által volt lehetséges, mire azonban az épen közeledő ellenség miatt erre még nem határoztam el magamat. De hogy a két ut között elterülő magaslatot egész üresen ne hagyjam, a hátvéd két utolsó zászlóalját Wepler alezredes lovasságának két szakaszával rendeltem oda. Ezen osztályok a magas tengeri ültetvények s gyümölcsös kertek által kitünően voltak fedve. Végre Wepler dandárának ágyutelepe egy a helységtől vagy 300 lépésnyire fekvő dombom helyezkedett el.

Ezen itt előadott állásban vártunk ez ellenre. Nem sokára jött az három hadoszlopban, melyek ugyanazon irányt vettek, a melyet az én hadseregem a tábor oda hagyásakor. Legelőször a jobb hadoszlop tünt fel, mely Wepler lovas-dandárának utján nyomult előre; nyomban utána néhány zászlóalj a kisbecskereki főuton, melyek azonban az első hadoszlophoz hasonlóan fedett ütegeink heves tüzelése következtében ki nem bontakozhattak s hátrálásra kényszerittettek. Csak a harmadik — miként távcsövem segélyével észrevevém — három zászlóalj, néhány lovas század s két ágyutelepből álló hadoszlop, mely a falut észak-kelet felől kerülte meg, nyomult feltartóztatlanul külső jobbszárnyunk irányában, mivel a nagy távolság miatt még nem ért ütegeink lőtávolába. Eleinte tüzelést kezdett arczvonalunk ellen, de csak hamar megszüntette azt s szinte visszavonult. Az ellenség mozdulatlanságából itélve, ugy látszott, a támadás megujitásának eszméjével fölhagyott s én ép intézkedni akartam a sereg visszavonulására nézve, midőn egy tiszt törtetett elő habos lován — Bem tábornok megérkeztét jelentve.

Rendkivüli volt ezen kedves meglepetésem. Végre láthattam 1830-iki lengyel szabadság-harczbeli bajtársamat, kivel az egész magyarhoni hadjárat alatt nem találkoztam! Első gondolatom e pilanatban az volt, hogy Bem tábornok Lüders oroszait kiüzte Erdélyből s most támogatásomra siet seregével. De nem volt sok idő a találgatásra, mert az országuton mindinkább közeledő porfelleg hirdeté hirneves hazámfia közeledését.

Azonnal eleibe nyargaltam; a kocsi megállott. Bem szállott le róla, én pedig a nyeregből. Szivélyesen öleltük meg egymást s a szokott üdvözletek után következő párbeszédbe eredtünk:

Én: »Tábornok, szerencsét kivánok önnek, számos győzelmei- és sikeréhez. Szerencsés ön, hogy távol volt a kormányszék helyétől s az urakkal nem kellett bajlódnia!«

Bem: »Hohó, különben sem igen engedelmeskedtem volna.«

Én: »Tábornok, nincsenek már Erdélyben oroszok?«

Bem: »Sőt igen, több mint valaha!«

Én: »Akkor hát mit müvel ön itt az isten szerelméért, s hány csapatot hoz magával?«

Bém: »Hány csapatot hozok magammal? Egyet sem!«

Én: »Ez esetben még kevésbé értem, mi hozza önt tulajdonkép ide.«

Bem: »Nos hát — Kossuth engem nevezett ki fővezérré, én tehát azért jövök, hogy átvegyem a parancsnokságot.«

Első pilanatban — megvallom — meghökkentett e válasz, de csakhamar e szavakkal öleltem meg Bemet: »Barátom, köszönöm, hogy leveszed e nehéz keresztet vállaimról!«

Ezen fölkiáltásra korántsem birt a fáradalmak és felelőségtől való félelem, hanem azon érzet, hogy szabadulhatok ezen dicsvágyó s önző emberek által vezetett s magában meghasonlott kormány zavart s egymásnak ellentmondó rendeleteitől, — melyeknek koronája Bem főparancsnokká kineveztetése. A kormányzó mégis vissza kellett hogy emlékezzék ama párbeszédre, melyben Bem felőli véleményem elmondására szólittatám, — annak katonai erényeit elismerém, mind a mellett nem mulasztottam el a tábornok gyors, gyakran a vakmerőséggel határos cselekedeteire figyelmeztetni; s ez embert állitá Kossuth a hadsereg elére oly időben, melyben csakis egy Fábius Cunctátor segithetett volna!

A tábornok kérdé tőlem, vajjon számithat-e támogatásomra.*) Én azt válaszoltam, hogy a parancsnokság átadása után mibe sem elegyedem, mire Bem szótlanul hajtotta meg magát.

Első teendőm volt, a jelen helyzettel ismertetni meg az uj főparancsnokot. Evégből kiséretünkkel — Bem több lengyel tisztet hozott magával — a csapatokhoz siettünk — azok felett szemlét tartandók. A tábornoknak mindent megmagyarázva, őt arra igyekeztem birni, hogy ne fogadna el csatát, hanem az általam megkezdett átkelést a csatornán hajtaná végre.

---

*) »Puis-je conter sur votre concours?« Ez a becskereki uton folytatott párbeszéd franczia nyelven történt. D. A.

»Igen, — szólt **Bem** némi gunymosolylyal — de örökké csak nem hátrálhat az ember!«

»S ennek daczára*) — válaszoltam én határozott hangon — azt tánácsolom önnek, ne fogadjon el csatát, mert ma mindent koczkáztatna. Figyelmeztettem őt a kiéhezett csapatok fáradt volta- s erkölcsi állapotára, valamint ama körülményre is, hogy **Vécsey** elegendő élelemszert gyüjtött Témesvárnál, azért a hadsereget odavezetve — nehány napi pihenést engédjen számára, hogy megujult erővel folytathassa a harczot.**)

---

*) **Malgré.** D. A.

) **Dembinszki hadállásáról s **Bem** megjelenéséről a hadseregnél következőleg szól báró **Ramming**:

»Dél tájban érkezik **Bem** Erdélyből s kineveztetése folytán átveszi a bánáti összes hadsereg és csata vezényletét. Megjelenése uj bizalmat önt a csüggedő felkelők keblébe, melynek hatása rögtön meglátszik rajtok. Ugyanis **Bem** észreveszi, hogy az erdő mentében foglalt állás nem tartható, a jobbszárny könnyen megkerülhető s hátba fogható. A csoki erdő és Temesvár közti keskeny tér oly nagy, iskolázatlan csapattömegnek nem enged szabad mozoghatást s — ha az erdő mellett foglalt állást a támadók beveszik vagy megkerülik, akkor a fölkelők hadserege azon veszélynek van kitéve, hogy körülvétetve, Temesvár felé nyomatik s a megsemmisülésnek néz eléje. E kedvezőtlen helyzet kellő méltatása után — véleményünk szerint — **Bem** csak egy bátor támadásban látta a szabadulás lehetőségét. Tudta, hogy az osztrák sereg nagy utat tett ma s ebből azt következteté, hogy Kis-Becskerek közelében akar táborozni: Becskerek előtt csak a tiz zászlóaljból és 6 lovasszázadból álló 3. osztrák hadtest, továbbá **Wallmoden** lovas-osztályának 1. csapatja, tehát oly csekély haderő állott, melyet erős állásból is visszanyomhatni; az összegyült haderők nagy zöme, a lovasság és tüzérség tekintélyes száma, továbbá azon lelkesedés, melylyel Bemet mindenütt fogadják s végre a merész támadásra alkalmas magyar és lengyel nemzeti jellem, mindez — arra birja a fölkelő vezért, hogy halasztás nélkül általános rohamot intézzen.

A tényekből itélve, **Bem** szándoka volt: az osztrák hadsereget a homlokzatban föltartóztatni s ágyutüzelés segitségével megrenditeni, jobbszárnyát pedig vagy egyenes irányban, vagy Beregszó és Billet felé megkerülni. E czélból a Nyárád-pataknál álló elővédét megerősiti, a védett állásból mind több és több csapatot von a csoki erdőn innen elterülő sikságra s egymásutáni gyorsasággal számos üteget bontakoztat ki az ut mindkét szélén, különösen pedig az ez utóbbi és Sz.-András közti térségen. A csoki

Mig erről beszéltünk, Wepler alezredeshez érkezénk, ki előnkbe lovagolt. Bem lovat kért tőle, azonkivül négy németül beszélő altisztet nyargalócz gyanánt. Halk hangon arra figyelmeztetém az alezredest, hogy csendes lovat válaszszon ki, mert Bem táborok gyönge lovas volt számos sebe következtében, melyek gyakran okoztak neki fájdalmat, ha tüzes lovon ült.

Miután nyeregbe ült; arra kért, hogy a csapatok elé lovagoljak vele — magát az ellen által elfoglalt térről és állásról tájékozandó. Legelőször amaz osztrák hadoszlop tünt szemei elé, mely az imént jobbik szárnyunk — Zámoyszki — irányában nyomult elő, most pedig hátrálóban volt. »Hah — fölkiáltott Bem — hisz az ellen visszahuzódik!«

»Hadd békével visszavonulni, — válaszolám én ugyanazt tedd magad.«

Bem azonban konokul ragaszkodott szándokához, hogy támadást intéz, miről nem hagyta magát lebeszélni még annak közlése után sem, amit e nap reggelén a legkevésbe félénk Guyon tábornoktól, a sereg hangulatát illetőleg, hallottam. Én az ellen komoly támadásától tartottam, mielőtt csapataink élelmiszereket kaptak, főztek s jóllaktak volna — tehát a legrosszabbtól s azért Bemtől lagalább nehány órát akartam nyerni, már azon oknál fogva is, hogy Kmetty hadosztályát bevárjuk. Azonban ő mit sem akart erről tudni s égett a vágytól, az ellennel minden áron összeütközni.

Legelső parancsa egy üteg elővontatására vonatkozott, hogy a jobb hadoszlop visszavonulását fedező két vasasnémet századot lövöldöztesse. Az elővontató üteg csörömpölése arra birta ellenségünket, miszerint visszavonulását gyorsitsa. »Látod — szólt Bem örömtől sugárzó arczal — mint futnak a császáriak; nekünk követni kell őket, rajta! Vedd át a balszárny parancsnokságát, siess vele a jobbszárnyhoz s győzelemteljes csatát vivunk!«

---

erdő előtt mindinkább tömörülő gyalog- és lovascsapatok arra szánvák, hogy az osztrák hadsereg állását megrohanják, mihelyest a felállitott ütegek megteendik hatásukat.«

De most végkép elhagyott türelmem. »Nem, válaszolám én — ha csatát kezdesz, óriási esztelenséget követsz el, miben nem akarok részes lenni; hajtsd magad végre!«

Azután haladék nélkül a központ felé nyargaltam s a tengerivel beültetett magaslatra hivattam minden tábornokot és törzstisztet hadsegédeim által. Midőn összegyülekeztek, a parancsnokság változásáról értesitettem őket, megköszöntem eddigi támogatásukat s meghagytam végre, hogy a csatornán átkelő csapatok megállapodjanak és az ellenség ellen forduljanak. Miután bucsút vettem ez uraktól, tétlen szemlélője valék a történteknek, melyek eredményét megjósoltam Bemnek. A mi ujabbi kibontakozásunkat észrevevő ellen szinte erős tömegeket összpontositott az előtérben. Midőn félóra mulva a dombról visszafordultam, nehogy a lőtávolnyira ért osztrák portyázók kezébe essem, a csatorna hidjánál Bemmel találkoztam amint egy lengyel gyalog zászlóaljat s egy üteget rendeltetett át; igen komor hangulatban találtam s azért minden szó nélkül tovább lovagoltam. Nehány lépésnyi távolságban a hidtól Guyon hadosztályára akadtam; a tábornoknak azt tanácsoltam, hogy a Bemmel lévő szakasz támogatására foglaljon állást — a jobbik szárnyat egy kovácsműhelynek, a balt pedig egy nagy korcsma épületnek támasztva; Guyon megfogadta tanácsomat, az ágyukat letargonczáztatja s Bem tábornoknak jelentést tesz ezen állás-foglalásáról.

Itt találkoztam ama huszárral is, ki egy irónnal fogalmazott lapot nyujtott át, melyben Bystrzanowski ezredes jelenté, hogy Kmetty másfél óra alatt érkezik hadosztályával a csatatérre. Ezen irott lapot haladéktalan a főparancsnoknak küldtem, hogy a további teendőkről intézkedjék, azonban Kmetty a mai csata egész tartama alatt nem kapott megbizást.

12 óra felé járt az idő, a nap sugarai érezhetőleg ereszkedtek alá a földre. Hogy némi üdülést szerezzek, a csoki erdőbe lovagoltam, s a csata folyamát — a mennyire lehetséges volt — onnan kisértem figyelemmel. Itt értesültem egy Aradról érke-

zett parancsőr-tiszt által a kormány azon intézkedéséről, hogy Bem már három hete neveztetett ki főparancsnokká. S ezt most tudatták velem rövid katona-irályban!

Leszálltam a nyeregből s elfáradva és kimerülve egy hatalmas tölgyfa árnyában kerestem nyugalmat kiséretemmel együtt. Ekkor dobpergés s ütegek zörömbölése halatszék Temesvár felől. Egy zászlóalj volt az, mely Bem tábornok rendeletére Vécsey hadtestétől elválva, Kis-Becskerek felé tartott. Derék csapat volt ez, jó hangulatban, fényesen felszerelve, a milyet az egész magyar hadjárat alatt nem láttam.

Nehány perczczel ezen csapat elvonulása után kisded lovascsapat közeledett egy magyar tábornokkal élén; e tábornok Vécsey volt, kit ez alkalommal láttam először.

Hajnácskeői gróf Vécsey tábornok alacsony, ügyes magatartásu férfiu volt, igen kellemes és előkelő külsővel. Leszállván a nyeregből, udvarias üdvözlettel közeledett felém. Egymás mellett haladtunk az erdő szélére, hogy a csatatért áttekinthessük. Az egész vonalon teljes folyamatban volt a csata, különösen Kis-Becskerek és Szt.-András között folyt heves ágyutűz s a mindinkább távozó csatazajból itélve, okvetlen tért kellett nyernünk. Ekkor mögöttünk keletről is ágyu dörgés hallatszott; Temesvár felől, a Blomberg ezredes alatt kitörő várőrségtől származott az, mely kirohanás a magyar ostromló sereg ellen volt intézve, de ennek vitéz ellent állása következtében az osztrákok vereségével végződött.

Kérdeztem Vécseyt, vajjon az elkészitett kenyér és borkészletből nem hozott-e valamit a csapatok számára, melyek étlen és szomjan kénytelenek harczolni? Midőn tudtomra adá, hogy 500 akó bort szekérre rakatott, rögtön egy hadsegédet akartam annak ideszállitásával megbizni, azonban Vécsey azt igérte, hogy rögtön visszalovagol s a kenyér-készletet is átszállittatja. Egyuttal engem is meghivott, hogy a temesvári táborba követném s reggeliznném vele. Ezt azonban megköszöntem azon megjegyzéssel, hogy — bár az általam nem helyeselt csatában való minden részvételt visszautasitottam, mégis azt tartom, miszerint az én helyem a hadsereg közvetlen közelében van, hogy — ha a körülmény ugy hozná, magával — tehetségem szerint az ügy hasznára lehessek.

Több mint félóra mulva sem mutatkozott a várva várt szállitmány, azért Dunajevszki elezredes parancsőrtisztet küldtem azon megbizással, hogy annak érkezését siettesse. Kevéssel utóbb Vécsey egyik törzstisztje vágtatott felém, azt kérdve parancsnoka nevében, miért utasitottam vissza a szekereket? Képzelhetni csodálkozásomat. Félreértésre nem igen, sokkal inkább valamely áruló titkos működésére kellett gondolni, mert még ugyane napon történt egy más, ehez hasonló esett a hadsereg lőszer-készlet szállitmányával. Ez utóbbi ugyanis Lugosra volt rendelve; hanem egy ismeretlen tiszt érkezik a szállitmány vezetőjéhez s megbizza — az én nevemben! — hogy Rékáson állapodjék meg.

Mig Vécsey tábornok hadsegédével ama rejtélyes ügyről beszélgettem, Dunajewszki alezredes tért vissza azon jelentéssel, hogy a temesvári csata következtében nem találhatta meg Vécsey tábornokot. Rendkivül felingerültem a tiszt ezen ügyetlenségén, ugy, hogy — midőn Widdinben az alattam tett szolgálatról bizonyitványt kért, megtagadtam azt tőle.

De leggonoszabb az volt a dologban, hogy most valóban késő volt a bort és kenyeret ide szállitani, mert — 1$^1/_2$ órakor — a csata-zaj észrevehetőn közeledett felénk, következéskép fájdalom — hátrányban kellett lennünk. Én nyeregbe ültem s egy magaslat felé tartottam, hová két Szt.-András felől visszatérő üteg ép akkor érkezett. Kérdeztem a parancsnokoktól, miért vonulnak vissza az ütközetből? Azt mondták, hogy az utolsóig ellövöldözték minden készletöket. Ez annál inkább meghökkentett, mivel nem volt nehéz, a szertárból pótolni a fogyasztást. Fürkésző tekintettel néztem a lőpor-tartókat, s ime a kartácsokon kivül még jókora lőkészlet találtatott bennök. Ekkor Meszena ezredes, Perczel egykori táborkari főnöke lovagolt felém; azonnal fölszólitottam, venné át ezen ütegek parancsnokságát s állitsa fel azokat a dombon.

A visszafelé vonulást Panjutine orosz hadosztályának előbukkanása idézte elő. Bemet tudósitottam a háta mögött történtekről, hogy megfelelően intézkedhessék. A tábornok válasza igy hangzott: »Senki sem vissza, minden előre!« Ezt könnyü volt parancsolni, de nehéz végrehajtani.....

Ha még most a Bega-csatorna mentében foglalunk állást — a jobb szárnynyal a vadas erdőre, a ballal pedig a csoki erdőre támaszkodva, ugy még mindig kedvező fordulatot vehetett volna a csata............

A Bega két hidja között, hol legemelkedettebb volt a terület, nagy szénaboglyák s számos gabona kéve találtatott. Az egésznek major külseje volt, de gazdasági épület nem létezett, csak a kévék között állott egy nagy sátor, mely alatt egy német család, a gabona tulajdonosa tanyázott. Itt közel 1 óráig időztem, hogy a csata menetét figyelemmel kisérjem. Az ágyugolyók, melyek e dombon túl is elhatottak, különösen a kisbecskerek-temesvári országutat s a csoki erdőt uralták, mig ellenben a vinga-temesvári ut szabad volt. Ezen körülmény, valamint az, hogy amaz országut Temesvár egyik külvárosába, Mehalára visz, melynek utczáin a hátráló csapatok rendetlenségbe jöhettek volna: arra figyelmeztetém az osztályparancsnokokat, hogy visszavonulás esetében ne az országutat, hanem a vadas erdő felé vezetőt használják, ugy hogy északról kerüljék meg Temesvárt.

Délutáni 3 óratájban lényegesen megváltozott a csatatér állása. Balszárnyunk ugyanis jelentékeny előnyben volt; a közép, az általam felszólitott Meszéna ütegei által alkotva, helyt állott; hanem a jobbszárny Bem személyes vezetése alatt hátrálóban volt s az osztrákok túlnyomó ereje ellen, mely különösen az e csatában főszerepet játszó tüzérségből állott, — nem tarthatta magát.

Épen el akarám hagyni a dombot, midőn több széna boglyát s gabona kévét rögtön föllobbanni láttam. Eleinte ellenséges gránátra gondoltam, de csakhamar megtudtam, hogy a tüzet egy öreg ember támasztotta, ki mint önkénytes követé a lengyel lovasságot s a szerencsétlen német család kérelme és jajveszékelése daczára, az én állitólagos parancsom következtében idézte elő e pusztitást. Ingerülten lovagoltam vissza, kerestem az embert s ép akkor akadtam reá, midőn égő fáklyáját egy gabona csomóhoz tartotta. De már ugyanazon pillanatban lovagló pálczámmal olyat suhintottam a válla közé, hogy a fáklyát rögtön kiejté kezéből. Csak is galambősz fejének köszönheté, hogy az általam valaha kiosztott legkeményebb ütlegekben nem részesült arcza. »Nyomorult, — rivaltam reá lengyelül — nincs benned sziv, nem indit meg e szegény emberek jajveszékelése, kiket megfosztasz mindenöktől?« Az ember azzal igyekezett igazolni tettét, hogy nem akarta, miszerint a gabona készletet hasznára forditsa az ellen. Ez mindenesetre helyes leendett, ha a magán tulajdonosnak készpénzben nyujthattunk volna kárpotlást. De mivel ezt nem tehettük, azonfelül most már minden veszve látszott s az ellen bár honnan is könnyen szerezhetett élelem szereket, mind ez oknál fogva tehát az ily eljárás merő esztelenség volt. A szegény emberek siránkozását annyira szivemre vettem, hogy saját pénzemből 150 pengő frtot küldtem számukra.

Eközben 5 óra felé haladt az idő s a hátráló mozdulat most már nem egyedül a jobbszárnyra szoritkozott, hanem általánossá kezdett válni. Az ellen maga is igen fáradtnak látszott, mert sehol sem követett bennünket, hanem annál hevesebben tüzeltek ütegei. A csapatok zöme amaz irányban indult, melyet a visszavonulás számára előnyösebbnek jeleztem.

Nem tudva, vajjon Kmetty tábornok — kinek már meg kellett érkeznie — kapott-e parancsot, irtam tehát neki, hogy a még Bemtől másféle utasitást nem vett volna, foglalna olyatén állást a temesvári közkertnél, lőportornyok-, temetők- és szőllőknél, mely képessé teszi a vár őrsége lehető kirohanását visszaverni s az által a hátráló sereg-szárnyat fedezni. Ezen meghagyást azonban — amint később megtudtam, Widdinben — Kmetty sohasem kapta meg, valamint általában parancs nélkül maradt. Azon altisztet, kit ez irás átadásával megbiztam, soha se láttam többé.

De most nekem is az általános áradatot kelle követnem azért a vingai úton Vécsey tábora felé lovagoltam. A gyalogság itt még menetben volt, mi a legjobb rendben történt.

Ekkor tüstént Jaswitz őrnagyot pillantottam meg, ki épen hadosztályát vezette kifelé a vadas-erdőből s ez által csapataink utolsó védállását is föladta. Azon kérdésemre, miért hadja el az erdőt minden parancs nélkül, a jó ember azt adta okul, hogy az erdő nagyon sűrü, ennélfogva ő azt — meg nem szállhatja. Ez már mégis több volt a soknál. Minden tiszt hálát ad istennek, ha a szükségben sűrü erdőszélt kell védelmeznie, csak Jasvitz őrnagy gondolkozik másképen mindenről. S ily csapatvezérekkel azután nyerjen még csatát valaki!

Föl akartam keresni Vécsey tábornokot, hogy a legközelebbi teendőkről tanácskozzunk. De a tábor felé tartva, iszonyu rendetlenség és zavar tárult szemeim elé az országuton. Ez utóbbit ugyanis csak a gyalogság vette igénybe mindeddig. mig ellenben a lovasság annak mentében a mezőkön vonult át. Hanem ez csakhamar süppedékes, járhatlan helyre ért s ennélfogva ugyancsak az országutra szorult. Ezáltal oly tolongás keletkezett, hogy a két fegyvernem egymás közé zsufolva csak nehezen haladhatott.

A zavar azonban csak akkor érte el tetőpontját s változott rettenetes tömkeleggé, midőn egy a vingai országutat érintő osztrák lövés az összebonyolódott tömeg közé esett s mindenki csak a saját életének megmentésére gondolt. A rend teljes bomlásnak indult. Volt vezényelés, kiabálás, szitkozódás és jajveszékelés német, magyar és lengyel nyelven, hogy szinte megsiketült belé az ember.. Az ut mellékén történő zavargás közepette rögtön megpillantám Perczel tábornokot, kit a Szegeden tartott emlékezetes miniszter- és hadi-tanács óta, hol az összes hadtörténelem legnagyobb férfiának vallotta magát, — nem láttam; ugyanis a legelső előtalált ütegeket ez utról félre vonatta s az ellenség ütegei ellen — bár kevés eredménynyel tüzeltetett.

Végre elértem a szőlők között álló ama házat, melyet Vécsey hadiszállásának mondtak. Hanem a tábornok már oda hagyta volt összes tiszti karával s a csapatok is távoztak a táborból. Itt vettem magamhoz az elsö harapást kora reggel óta s elcsigázott lóvam is kevés abrakban részesült.

Mészáros tábornok, kit e házban találtam, azt mondta, hogy iménti értesülése szerint Bem tábornok megsebesült s a vadas erdő felé kocsizott. Gyorsan nyeregbe vetettük magunkat s az általános visszavonulás irányát követtük. Az ágyudörgés mindinkább szünedezett, a nap lenyugvóban volt s utolsó sugarai már csak a temesvári toronytetőket és várbástyákat világiták meg. A vadas erdőbe érve egészen sötét lett. A csapatok csak ugy gondolomra haladtak részint az erdő és a temesvári gyárváros felé, részint Giroda és Remete helységek felé, a hova vezetett maga az ut is. Valamely határozott irányu visszavonulás s megállapodási hely egy parancsnok előtt sem volt tudva.

Az általam, Mészáros és kiséretem által használt erdei ut egy terebélyes fáktól környezett tisztásnál végződik, hol egy korcsma s egy igen takaros vadászhajlék áll. A tisztás tömve volt most targonczák és lovakkal, huszárok, tisztek és sebesültekkel. Az erdőmester, Bem hadsegéde kiséretében lakására hivott meg bennünket — mondván, hogy a tábornok kiváncsian várakozik rám.

Az első emelet egyik kényelmesen berendezett termében találtuk az ágyban fekvő Bem tábornokot; az ágynémü vérrel volt boritva s egy sebész ép azon volt, hogy az esés következtében eltörölt válpereczet bekötözze, Guyon, Vécsey, Dessewffy és más törzstisztek az ágy körül állottak, vagy a pamlagon és karszékeken ültek.

Az orvos elkészülvén, én léptem Bemhez s halk hangon szóltam lengyelül: »Nem megmondtam, hogy ez fog történni?« Ő ép ugy válaszolt: »Meg kellett legalább kisérteni.« Erre fenhangon arra kért, venném át ujra a hadsereg vezérletét, a mit természetesen tétovázás nélkül vissza utasitottam. »Non mon cher, — mondám neki — car aussi souvent que la bière était aigre, on me la donnait pour être corrigée, et sitôt que je l'avais rendu potable, on la confie à un autre, qui la gâte encore une fois; c'est un métier trop ingrat, pour que je veuille le continuer.«

Mészárostól, kit hasonlag fölkért a fővezérség átvételére, ugyanazon tagadó választ nyerte. Nem akartam boszantani Bemet nyiltan kimondandó, hogy véleményem szerint egy főhadparancsnoknak semmi teendője azón szerencsétlen csata után, melyre őt saját makacssága ragadta. Jelenlegi helyzetében megakartam őt ezen szemrehányástól és lelki furdalástól kimélni, melyek ugy se maradhattak el idővel. Ha Temesvárnál nem teszünk mindent koczkára, ha Erdélyben — a kedvező tér által támogatva, védállást foglalunk s apróbb csaták oskolájában jeles hadsereget képezünk ki magunknak, Magyarország sorsa még mindig kevésbbé szomorú fordulatot vehetett volna.

Ezen tagadó válaszok után arról tanakodtunk, mely helyen kellene a sereget ismét egybe gyüjteni? Erdély volt végső reményünk, oda kelle tehát tekintetünket forditani. Némelyek Remetét, mások Rékást, ismét mások Lugost akarták a gyülekezés pontjául kitüzni; hosszas fontolgatás után inditványomra ez utóbbi hely lett elfogadva.

Még mi tanácskoztunk, gyorsan több tiszt rohant a szobába — azon hiradással, hogy az osztrákok a vadas erdőbe nyomulnak. Szerencsére Bem már be volt kötözve s annyira erejénél, hogy kocsira tehettük; a többi tábornok a ház udvarában készen tartott lovaikon termettek s egy erdei uton át a remetei országutra iparkodtak. Jóllehet a hold már magasan fénylett, az erdőben mindamellett oly koromsötétség uralkodott, hogy a környéken járatlan ember képtelen volt tájékozni magát. Azonban velünk volt Vécsey egyik hadsegéde, ki jártassággal birt e vadonban s szerencsésen az országutra kalauzolt bennünket.

A szabadba érve — győződtünk meg csak a magyar hadsereg visszavonulásának rendetlen volta felől. A csapatok legnagyobb része, nem tudva merre forduljon, egyenes irányban haladt Denta felé, ugy, hogy a főut az éj sötétében észrevétlen maradt. Az egész giroda-remetei uton alig akadtunk két ütegre, néhány sebesülteket szállitó szekérre s egyes szétszórt huszárés gyalog-csapatokra. Csak Wepler alezredes lovassága vonult rendben előre.

Az éjjeli lovaglás Remetére mindig emlékezetemben marad; rám nézve ez valóságos vértanui menet volt. A szakadatlan physikai erőltetés és izgatottság, a több heti éjjeli álmatlanság, nem téveszthették el hatásukat a közel 60 éves test erejére. Annyira gyengültnek és szenvedőnek éreztem magamat, hogy alig tarthattam magamat a nyeregben; nehányszor meg kellett állnom, leszállnom s a földre feküdnöm, csak hogy némi erőt meritsek a tovább lovaglásra.

Végre éjfélkor megérkeztünk Remetén. Egy oláh parasztháznál kaptam nagy nehezen szállást, mert az uttól jobbra fekvő urasági kastély betegházzá rendeztetett be s túl volt tömve sebesültek, haldoklók és amputáló orvosokkal. Saját testi gyengélkedésem daczára még ez éjjel a kastélyba vánszorogtam, midőn azt hallám, hogy a sebesültek között volna Gaál ezredes is, kinek lábát egy ágyugolyó vitte el.

A következő nap reggelén, augusztus 10. oly roszul lettem, hogy tovább lovagolnom lehetetlenné vált. Szerencsére megérkezett málhaszekerem, melyre rögtön felültem s Mészáros tábornokkal Rékásra hajtattam, hová reggeli 10 órakor érkeztünk. Itt találtuk Bemet is, ki Guyon tábornokot nevezte ki a hadsereg táborkari főnökévé. Midőn Mészáros ezt megtudta, az ő sajátos öreg uri modorában igy szólt: »Na, dicsértessék a Jézus Krisztus, most van még csak jó kezekben a hadsereg!«

Azonnal felkerestük Bemet, ki épen rendeletek és parancsok kiadásával volt elfoglalva. Szobájában hosszu tölgyfa asztal állott, melynek egyik végén Guyon tábornok dolgozott; én a tulsó végéhez ültem s Aulich hadügyminiszternek következő jelentést irtam:

»Miniszter ur!

Parancsa értelmében tegnap reggeli fél 9 órakor át vette Bem tábornok Kis-Becskereknél a hadsereg fővezérletét s határozott akaratom és tanácsom ellenére azonnal csatába is bocsátkozott. Délutáni fél 2 óráig részünkön volt a szerencse, hanem ekkor hátrálni kezdtek a csapatok. Hat óráig rendben történt a visszavonulás, csakhogy ekkor felbomlott az, az osztrák tüzérség működése következtében.

Rékás 1849. augusztus 10.

Gróf Dembinski altábornagy.«

A véletlen ugy akarta, hogy Guyon az asztal tulsó végén — a temesvári csatáról hasonló jelentést irjon a kormányhoz, mely a kelleténél is roszabb szinben tüntette fel a dolog állását. Hanem ezzel aztán utolsó döfést adott a kormánynak s erkölcsi bátorságának végső maradványától is megfosztotta azt. Ugyanis aug. 10. és 11. közti éjjel érkezett Aradra Guyon jelentése s ennek közvetlen kifolyása volt Kossuth leköszönése s a dictaturának Görgeyre ruházása. Igy Görgey szabad kezet nyert s két nap mulva, 30,000 főnyi seregével s 90 ágyuval, Világos mezején az orosz császári hadsereg előtt — lerakta a fegyvert.

Zárvélemény. — Visszavonulás az oláh határig. — Átmenetel Törökországba.

Görgey Arturról e helyütt még következőket akarok megjegyezni. Az olvasó emlékezik Batthyányi és Szemere miniszterek küldetéséről a tábornok főhadiszállására. A két miniszter feladata volt: meggyőződni amaz alkudozások mibenlétéről, miket Görgey kezdett Váczнál az oroszokkal, szükség esetében pedig elfogatni a tábornokot.

Miként gróf Battyhányi Kázmér maga beszélte nekem, a miniszterek sohasem jöttek nyomára azon iratoknak, melyeket Görgey váltott az orosz tisztekkel; az orosz parancsnokok s a magyar főhadiszállás között mindig Görgey barátja, Pöltenberg tábornok szerepelt közbenjáró gyanánt. De Görgey letételére a fővezérségről s elfogatására sohasem találtak elegendő okot; minden érvényes támpontot nélkülöztek.

Ennek ellenében, Szemere következő közbejött eseményt mondott el. Egy éjjeli szállás alkalmával Bónis kormánybiztos, egy tetőtől talpig becsületes ember s kipróbált jellemü hazafi jött a miniszter szállására — figyelmeztetve ez utóbbit, vigyázna magára, mert személyes biztonsága veszélyeztetve van. Azon kérdésre, hogy mi fenyegethetne egy magyar minisztert — a magyar hadsereg közepette, Bónis folytatá: »Görgey ugy nyilatkozott, hogy könnyü volna Magyarországnak a czárral kiegyezni, ha négy egyént, t. i. Kossuthtot, Szemerét, Dembinskit és Bemet kiszolgáltatni akarnák.«

Nem merem állitani, hogy Görgey ez eszme kivitelével is foglalkozott, elég az hozzá, hogy — akadt hely számára agyában.

Kötelességemnek tartom e helyen szándokomat előadni s megmondani, mit tettem volna én, ha a főparancsnokságban meghagyatom.

Mindenekelőtt nem vivtam volna csatát aug. 9., hanem e napon a sereget Temesvárra vezettem volna, hol Vécsey tábornok elegendő élelemszerről gondoskodott. Ha a következő napon báró Haynau tábornagy támadási hajlamot mutat, akkor a visszavonulást az egész hadsereggel — beleszámitva az ostromló hadtestet — tovább folytatom Rékás felé; elleneseten aug. 10-két a sereg pihentetésére forditom. A visszavonulás Erdélybe egyes hátvéd ütközetekkel, szakadatlan történt volna — oly formán, mint az eddigi, a szőreg-temesvári történt.

Erdélyben kellendett egyesülni a még meglevő összes haderőknek, melyek létszáma a következőkből látható:

Az én hadseregem, a temesvári ostromló haddal együtt tett .	37,000 embert,	123 ágyut,
Kmetty hadteste	7,000 »	28 »
Az egykori Kollmann-dandár . .	4,000 »	— »
Alsó-Bánátban	3,000 »	— »
Kazinczy hadosztálya Munkács környékén	15,000 »	16 »
Görgey tábornok hadserege . .	30,000 »	90 »
Összesen :	96,000 embert,	257 ágyut.

Azonfölül több kisebb helyen kivül (mint p. o. Arad) még a két első rangu erősség, Komárom és Pétervárad volt hatalmunkban. E pillanatban tehát a fegyveres ellentállással fölhagyni s föltétlen kapitulálni, Magyarország még nem volt kényszerülve, mert ha az imént kimutatott magyar haderőkkel az ellenséges csapatokat állitottuk szemben, igy a Bánátban és Erdélyben uralkodó augusztusi hőség következtében, az ezen égaljhoz nem szokott oroszokat bátran kihagyhatjuk a számitásból; soraik már eddig is jelentékenyen megritkultak a járvány s egyébb betegségek következtében. Az osztrák hadsereg ellenben körülbelől egyenlő volt velünk számra nézve, de további erősitésekre nem számithatott, mert a császári birodalom hadereje még nagyon igénybe volt véve az olaszországi, nevezetesen pedig a herczegségek- és pápai legatiókban végbe ment események által. Holott mi, ha ugyan egységes akarat s egységes vezénylet a 96,000 emberből és 257 ágyuból álló összes magyar haderőket Erdélyben összpontositja, — erősitést, támogatást birtunk egy természetes, csak 7 oldalról megközelithető erőd előnyeiben.

Lüders orosz tábornok alig rendelkezett 30,000 emberrel Erdélyben s tulnyomó haderőnk elől csakhamar ki kellendett takarodnia innen. Az ezidei rendkivül bő termés a magyar csapatok élelmezését egész tavaszig biztositotta volna. Időközben a Komáromban 30,000-nyi sereggel rendelkező Klapka uj sereget szervezendett. Kitudja, mi szerencsés fordulat álhatott volna be Magyarországra nézve kitartóbb, hosszabb, fegyveres ellentállás következtében ama körülményekkel szemben?!...

Legalább is olyan, mely a bécsi udvart végre reá kényszeritette volna — alkudozásokba bocsátkozni s egyetértésre jutni Magyarországgal.

A mondottakkal tehát azt akarám kimutatni, hogy a harcz folytatásának eszméje sok életképességgel birt s még a temesvári csata után is valósitható leendett, ha Görgey dictátor a Maros völgyén azonnal Erdélybe vezeti seregét. E helyett azonban, föltétlenül le tette a fegyvert s fölhitt minden más parancsnokot, hogy ugyanazt cselekedje. Ennek ideje valójában nem érkezett volt még meg!

De most térjünk vissza az események folyamatához, az emlékezetes magyar szabadságharcz görcsös végvonaglásához!

Mihelyt az én és Guyon rendeletével Aradra ért a futár, tovább folytatám utamat Lugos felé, hol Bem minden erejét megfeszitette, a szétszort csapatokat össze- és rendbe hozandó. Csak hogy ez nem ment oly könnyen; augusztus 10. estéjén a tábornok csak 6000 embert s nehány üteget hozhatott rendbe. Ily számu gyalogság s nehány lovas század gyült össze Boksányban is; a többi csapatok a szélrózsa minden irányában voltak szét szórva.

Lugoson Mészáros és én kinyilatkoztattuk Bem tábornok előtt, miszerint a hadseregtől elválunk s Törökországba távozunk. Bem szándokunkról lebeszélni igyekezett bennünket, de én állhatatos maradtam — belátván azt, hogy miután a parancsnokságtól visszaléptem, nem maradt egyéb teendőm; emelett egészségi állapotom igen meg volt ingatva s nem egyszer napjában, bármely szellemi munkára képtelennek éreztem magamat. Csak nagy kérésemre engedte meg Bem, hogy 7 könnyen sebesült lengyel dzsidást vihessek magammal kiséretül. A kinek még épen maradtak tagjai, azt a hadseregnél tartotta. Fáradságot nem ismerő tevékenysége egy haderő ujjáalakitására, valóban a legőszintébb elismerésre volt érdemes. Ez ember nagy, rendületlen lelket tanusitott.

Még Karánsebesre indulásom előtt, hova augusztus 11. éjjelén érkeztem, Wysocki tábornok jelent meg nálam több lengyel tiszt kiséretében a végből, hogy a már Szegeden tett, de általam visszautasitott inditványt megujitsa, mely a lengyel legió feloszlását czélozta. Nem állván többé tettleges szolgálatban, ezen ügybe sem avatkozhattam, hanem azt tanácsoltam ez uraknak, értekeznének e dologban Bemmel és Zámoyszki gróffal. Egy-két nappal megelőzöm az események folyamát, nehogy ismétlésekbe bocsátkozzam, s közlöm e helyen a »lengyel legió főparancsnokának a magyar nemzethez« intézett proclamatióját, mely a következő :

Nem a magyar kormányhoz, hanem a magyar nemzethez szólunk, mint olyanhoz, melyhez eddig Magyarország függetlenségi harczában tett szolgálatunk füzött bennünket. Nem a kormányhoz; mert a nemzeti képviselet által törvényes uton alkotott kormány megszünt létezni. Ezen kormány engedett egyik tábornokának, ki az ellennel kezdett alkudozások utján a kedvezőtlen harcznak véget vetni szándékozik. Mi egyáltalában nem akarunk ez alkudozásokban részt venni. Ép oly kevéssé akarjuk eféle alkudozások létrejöttét akadályozni, ha a magyar nemzet ugy vélekedik, hogy már most egyes egyedül ilyen békekötésben van menekülés számára.

Ami feladatunk volt, azon egyetlen összeköttetést, mely Magyarországot Orsován át idegen tartományokhoz kapcsolta — fenntartani és védelmezni. E föladatot hüen teljesitettük. A viszonyok azonban oly formán alakulnak, hogy elkerülhetlenül szükségessé válik, Magyarhon területét elhagyni s szomszédotok kezébe szolgáltatni ugyan azon fegyvert, melylyel egy egész éven át a ti ügyetekért harczoltunk.

Együtt harczolánk veletek, magatok tudjátok, nem zsoldosok gyanánt, nem személyes vagy önző érdekből, hanem egyedül azon reményben, hogy a ti szabadságtok kivivása s ami részvételünk alapját képezendik egy további harcznak, életünk végczéljának, a Lengyelország függetlenségeért vivandó harcznak, mely nélkül Magyarország függetlensége sem fenn nem tartható, sem czélhoz nem vezet. Csak hogy a ti ügyetekért folytatott harczunkban azon czélunk is volt, hogy közbenjárók gyanánt szerepeljünk köztetek s a szláv és román törzsek között, kiket egy szerencsétlen politika tett elleneitekké, kik azonban bölcs belátás és igazságszeretet folytán — miként reményljük — birodalmatok hű és ragaszkodó polgáraivá válandnak egykor.

Tartsátok meg nemes szivetekben fenyegetett hazátokba jövetelünk emlékét! Őrizzétek meg hozzánk hasonlóan a haza iránti hüséget, valamint a szebb jövő és megszabaditás iránti hitet! Akkor e nagy áldozatok nem mennek veszendőbe; hanem jövend idő, midőn — ha isten akarja — veletek egyesülve e szent harczot megujitjuk. Emlékezzetek akkor igazságszeretetekre, hogy mindvégig veletek maradtunk.

Ó-Orsova, augusztus 20. 1849.

Wysocki J. tábornok.

Ezalatt Bem hihetetlen erőfeszitéseket tett egy uj hadsereg szervezésében, miben különösen az én egykori hadsegédem, Katona feláldozó tevékenységgel támogatta őt. Ekkor azonban, ugy mint augusztus 11. estéjén futár érkezett Aradról, ki a magyar csapatok minden parancsnoka számára Görgey Arthur, Magyarország dictátorától parancsot hozott, melynek értelmében haladéktalanul gyors menetekben Aradra kelle vonulni. Vécsey volt az első, ki minden jelentés nélkül összeszedve egykori serege maradványait — indulásra készült. Ennek hallatára Bem ingerülten sietett a gyülhelyre s Vécseyt maradásra birni igyekezett. Igen heves jelenet fejlődött a két vezér között, melynek következtében gróf Vécsey tábornok föl mondta Bemnek az engedelmességet. Igy csakugyan megtörtént az elvonulás, mely Vécseyre nézve — a bitófánál érte végét.

A demoralizáció nagy mérveket öltött, ugy annyira, hogy ha a parancsnokok nem akartak Aradra vonulni, csapataik egyszerüen cserben hagyták őket. Ez utóbbi történt Kmettyvel. Ő Bemhez akart csatlakozni, de mielőtt Lugost elérte volna — egészen magára maradt; csakis egy hadsegéd és egy szolga követte hűen. Egy oláh helységbe érve, a parasztok megállitották és elfogták őket. A falu bölcsei már arról tanakodtak, vajjon helyesebb-e a három foglyott felakasztani vagy pedig a szalmafedelü viskót, melyben fogva tartattak, rájuk gyujtani s őket bennégni hagyni. Ekkor váratlanul a lengyel legió kisded lovas csapata érkezett a faluba; a dzsidás egyenruha miatt az oláhok császáriaknak tartották a lovasokat, ujongva tudósitották az őrmestert »zsákmányukról« ez a megjelölt ház felé lovagolt embereivel s megszabaditá Kmettyt, nem épen kényelmes helyzetéből.

Hogy a csapatok egyesitését annál erélyesebben eszközölhesse s Görgeyvel összeköttetésbe léphessen, Bem augusztus 13-kán Aradra indult. Már Lippára ézkezett, amint egy magyar törzstiszttel találkozék, ki a világosi fegyverletétel leverő hirét tudatta vele. Természetes, hogy Bem azonnal visszafordult.

S Bemet még mindig nem hagyta el bátorsága, nem tört meg lelke, még mindig a harcz folytatásán járt az esze A Lugosnál összegyüjtött 14,000 emberrel augusztus 14. déltájban megindult Erdély felé, hogy az Erdély határán, Stein tábornok (a későbbi Ferhad basa) 35,00 emberével egyesüljön. Azonban Erdélybe érkeztök után a kimerült legénység és a tisztek felmondták a szolgálatot. Minden szét mállott, Bem egyes egyedül maradt — azon parasztok által üldözve, kik az oroszoknak kiszolgáltatni akarták. Csak a hű, nemes Katona, ki született erdélyi létére az országban tökéletesen kiismerte magát s becsületbeli dolognak tartotta Magyarországra nézve, hogy Bemet szerencsésen a határra segitse — mondom, csak ez az ember maradt oldala mellett s több kaland után őt a határon át kisérte.

Ez lett a magyar nagy szabadságharcz szomoru vége.

* * *

Aug. 11. éjjelén értem Karánsebesre. Nehány óra mulva Mészáros társaságában már ismét utban voltam Mehádia felé. E hires fürdőben 2 napig pihentünk s csak 14. utaztunk Orsovára. A város mögött, közvetlen közelségében a török határnak, találkozánk Perczel tábornokkal és kiséretével.

Beesteledett mire a határhoz értünk, hol egy török alezredes a legelőzékenyebben fogadott bennünket.

Még egyszer éjszaknak fordultam. Ott terült el Magyarország — a leáldozó nap aranysugaraitól megvilágitva. A legmélyebb fájdalom és megindulás érzete fogta el egész bensőmet.

Elutazásom Párizsból, a hófedte Kárpátokon, kietlen pusztákon keresztül — egész Debreczenig ..... Kossuth — Görgey ..... téli hadjárat a Tiszánál ..... a kápolnai csata ..... a Duklánál vivott ütközetek ..... pesti események ..... nyári hadjárat ..... a szegedi, szőregi, temesvári csaták ..... mindez elevenen tolult lelkem elé .....

Szerettem ez országot, miként ifjukori szerelmemet, dobogott a szivem érette, miként enhazámért, Lengyelországért!

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

Lap.
Bevezetés 3
Gróf Dembinski Henrik 6

Az 1848-iki zavargások kitörése 10
Magyarország felé 24
Első beszélgetésem Kossuthtal 41
Czeglédi csata jan. 25-én. — A hadparancsnokság átvétele Perczeltől. 51
Egyesülés Klapka hadtestével Rakamaznál (Tokaj), febr. 4-én. 60
Csata Hidas-Németinél febr. 5-én, Tornallyánál febr. 13-án. — A magyar hadsereg fölötti főparancsnokság átvétele. 73
Sz. Péterre vonulás. — Egyenetlenségek Görgeyvel. 99
A haderő összpontositása a föütközetre. — Kápolnai ütközet febr. 26. és 27-én. 115
Lovassági ütközet Mező-Kövesdnél febr. 28-án. 152
Elindulás a hadiszállásokra. — Eger-Farmosnál csata márt. 1-én. — Görgey ellenszegülése. 159
Görgey ismételt engedetlensége. — Visszavonulás Tisza-Füredre. . 165
A tábornokok lázadása. — Visszalépésem a hadsereg főparancsnokságától. 171
Kossuth megérkezése Tisza-Füredre. — A tábornokok értekezlete az elnöknél. 187
Vetter a hadsereg főparancsnokává lesz. — Damjanics elfoglalja Szolnokot. — Utazásom Debreczenbe, ... 192
Emlékirat Vetterhez a magyar hadsereg strategiai helyzetéről. — Beszélgetés Kossuthtal. 210
Vetter megbetegedése. — Görgey aprilisi hadjárata. — Orosz interventió. 222

MÁSODIK RÉSZ.

Lap

Debreczeni országgyülés. — Kineveztetésem az éjszaki magyar hadsereg parancsnokává. 231
Az éjszakmagyarországi hadtest szervezése és fölszerelése. . . . 240
Megérkezés Kassára és Eperjesre. — A császáriak visszavonulása. . 252
Főhadiszállás Demetén. — Batthyányi K. levelei. — Debreczeni fondorlatok. 276
A főparancsnokság átadása. — Utazás Pestre. 296
A pesti haditanács. — Mészáros kineveztetik fővezérré, én a táborkar főnökévé. 304
Uj hadi- és minisztertanács. — Kossuth a hadsereg élére akar állani. 310
Görgey tiszti-karának küldöttsége Kossuthnál. 313
A pesti lánczhid lebontása. — A kormány Szegedre menekül . . 318
Lovassági ütközet Turánál julius 20. 326
Elutazás Szegedre. — Zendülés a minisztertanácsban. 331
A főhadparancsnokság ujólagos átvétele. — Szeged odahagyása. . . 339
Alkudozások a dél-szlávokkal. 342
A tiszai hadsereg ereje és állapota. 344
Háromnapi csata a Szeged és Szőreg közti gáton. 355
A sereg Bébáról Temesvárra vonul augusztus 6—8. napján. . . . 365
A temesvári csata augusztus 9. 370
Zárvélemény. — Visszavonulás az oláh határig. — Átmenetel Törökországba. 386

40/R359

YC 75771

40/R359

YC 75771